paolo monelli

O AVENTURĂ ÎN SECOLUL ÎNTÎI

vol. I

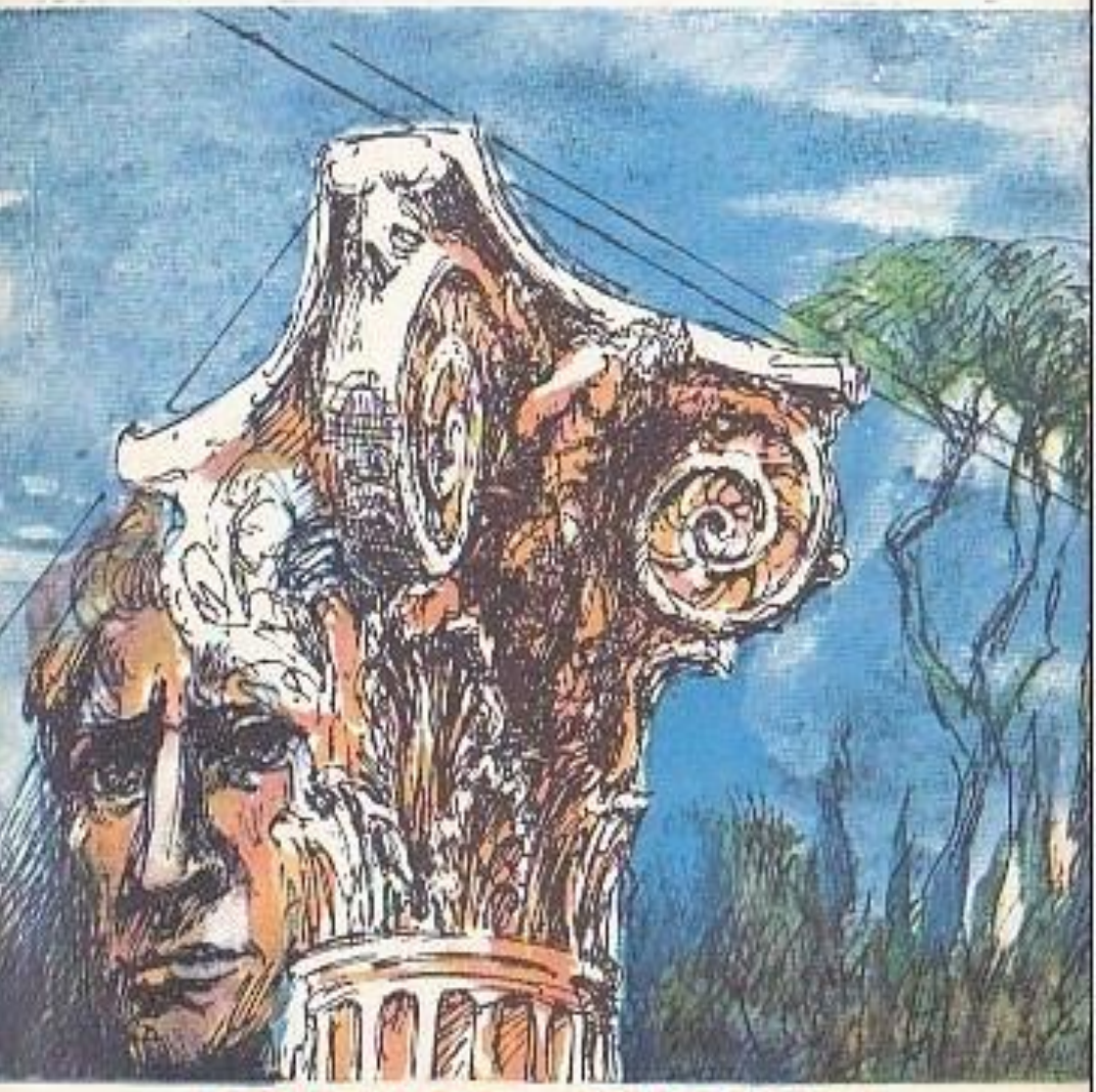

EDITURA EMINESCU

PAOLO MONELLI

O AVENTURĂ ÎN SECOLUL ÎNTÂI
vol. I

Cuvânt înainte

Vom păstra totdeauna amintirea lui Paolo Monelli aşa cum l-am cunoscut la Roma, pe terasa casei sale din Via XX Settembre, cu perspectiva cea mai înaltă asupra mirificei Cetăți Eterne, copleşite de soare şi de artă. Împlinise tocmai armonica vârstă de optzeci de ani şi ne-a impresionat prin dinamismul mişcărilor, prin zvelteţea trupului său de spadasin şi de mare călător pe toate meridianele lumii. Am fost atraşi în special de vasta sa bibliotecă şi de un excepțional sistem de documentare – milioane de fişe care îl făceau apt să răspundă exhaustiv oricărei întrebări din orice arie a activității umane. Am stat îndelung de vorbă, chiar în fotoliile în care încep discuțiile stranii din fantastica Aventură în secolul întâi. *Am avut prilejul să cunoaştem un spirit calm şi ironic, un cunoscător perfect al comportamentului şi al psihologiei umane.*

Paolo Monelli este şi acum un ziarist extrem de activ, articolele sale periodice, publicate mai ales în Corriere della Sera, *fiind aşteptate cu un profund interes de numeroşii săi cititori care îl admiră de uni mulți. Ştiam despre el, înainte de a-l cunoaşte, că*

fusese un curajos ofițer de vânători de munte, autorul unei excepționale cărți, Le Scarpe al Sole, *în care cristaliza experiența sa directă din primul război mondial, o însumare corală a vocilor tuturor celor care luptaseră şi suferiseră în tumulturile acelui cutremurător eveniment colectiv.*

Caracteristicile lucrărilor care au urmat, relevante pentru orice cititor atent, sunt o absolută spontaneitate şi un impresionism direct, străbătut de seninătatea acordată de o judecată lucidă asupra cauzalității oricăror fapte umane.

A continuat să scrie, *pe o linie neconformistă, şi în timpul venteniului fascist, iar una dintre lucrările sale.* Io e i tedeschi, *după tipărire, a fost interzisă şi retrasă imediat din circulație.*

Călător permanent, în îndeplinirea misiunilor sale multiple de trimis special al celor mai importante ziare ale Italiei contemporane, el şi-a transcris, cu un deosebii har al observației, impresiile despre locurile şi oamenii pe care i-a cunoscut, în pagini de mare putere reprezentativă. Cititorul are senzația, parcurgând notele de călătorie ale lui Paolo Monelli, că se află alături de autor, participant direct la călătoria comună.

Capacitatea sa de a comunica direct s-a exercitat şi asupra confraților săi din domeniul literaturii, trasându-le, în Ombre cinesi, o *serie de portrete desenate în contururi precise, de o peniță foarte incisivă.*

El este, în acelaşi, timp, şi unul dintre cei mai

fervenți apărători ai limbii italiene împotriva invaziei de nedorite barbarisme.

Dar cea mai apreciată dintre cărțile lui rămâne, desigur, Avventura nel primo secolo, *care se prezintă acum cititorilor români. Este narațiunea extraordinarei aventuri a unui italian din secolul XX, transferat cu întreaga sa complexitate psihofizică într-un alt timp şi spațiu istoric, în primul secol al erei noastre. Este, bineînțeles, un transfer în cheie autobiografică, protagonistul răsfrângând asupra timpurilor revolute întreaga capacitate de analiză şi de înțelegere pe care o posedă spiritul atât de modern al lucidului scriitor italian. Proiectarea aceasta fantastică prin mijloacele folosite de forțe care transcend este în structura ei esențială o încercare de a căuta răspunsuri la o serie de întrebări fundamentale relative la evoluția şi mutațiile condiției umane. Care este, în decursul a două milenii, aportul spiritului creator al omului, singura făptură rațională în Univers, la cucerirea progresului pe care l-a înregistrat omenirea de-a lungul istoriei sale? Căutând să răspundă, scriitorul italian se dovedeşte a fi, în primul rând, un profund şi competent cunoscător al Antichității latine şi al spiritului ei informațional, un lucid şi intransigent observator al societății contemporane, societatea dintre cele două războaie mondiale şi, imediat, din anii eliberării. Evocând atmosfera tumultuoasă a secolului lui August, perioada contradictorie şi decadentă a dominației împăraților*

Romei, Monelli o confruntă cu dimensiunile contemporaneității sale. Paralelismul este trasat cu o facultate de analogie excepțională, abuzurile şi prepotențele perioadei antice fiind echivalente cu violențele regimului dictatorial mussolinian, atrocitățile vechilor războaie germanice trezind asociații cu agresiunea fascistă din Abisinia, intrigile şi maşinațiunile de la curtea imperială romană evoluând în procedeele venale şi în lipsa de scrupule a politicienilor veroşi ai secolului XX. Aceeaşi curbă evolutivă a demagogiei, egoismul care orientează atitudinea celor puternici, rapacitatea şi goana după putere şi bani, nepăsarea oarbă în fața suferinței celor mulți, toate aceste tare sunt ilustrate măiestrit de o multitudine de fapte, de o serie de secvențe rapide ale unui film care se desfăşoară cu un dinamism extraordinar în fața cititorului, totdeauna antrenat în vârtejul evenimentelor la care participă sute de personaje multiforme, aparținând istoriei sau inventate de autor, însuflețite de intensitatea vieții.

De-a lungul a două mii de ani oamenii şi-au pus aceleaşi întrebări fundamentale, fără a găsi totdeauna răspuns. Progresul tehnic înregistrat de omenire în curgerea timpului nu este echivalent cu mutația profundă a condiției umane. Aceasta ar putea fi concluzia lucidă, străbătută de o undă amară, a cărții lui Paolo Monelli, dacă nu ar flutura, undeva la orizontul ei, palida lumină a speranței, încrederea într-un viitor în care omul să devină

măsura tuturor lucrurilor, într-o societate în care să se elimine violența şi rapacitatea, în care vocile singulare să se însumeze pentru a ridica în coralitatea lor un imn închinat existenței plenare, unei existențe orientate spre căile cuceririi libertății, a frumuseții şi a adevărului.

ALEXANDRU BALACI

Toate persoanele pomenile în cursul lucrării de față au existat cu adevărat sau sunt încă în viață şi au fost descrise cât mai exact posibil în raport cu realitatea. Eventualele asemănări între persoane din secolul întâi şi persoane care trăiesc astăzi sunt cu totul întâmplătoare şi se datoresc doar restrânsei varietăți a naturii umane, sau malițiozității cititorului.

Capitolul întâi

(Anul 758 al Humei. Anul 3 al eroi noastre.) Prima ieşire după misterioasa boala. Spaima mea în For. Termopoliul de la porticul lui Neptun. Ovidius Naso stă la soare. Vizita nocturnă a Cleonicei.

Acum, după cincisprezece zile, membrii ilustrei mele familii, tata care se trage din străvechea gintă Valeria, mama născută din ginta Iulia, cele două tinere surori şi fratele meu cu câțiva ani mai mare decât mine şi deja despărțit de prima lui soție, s-au convins că la mine e vorba numai de un caz de amnezie, consecință a unei boli pe care au socotit-o la început de mică importanță şi pe care acum o consideră, dimpotrivă, cu totul misterioasă. O amnezie ciudată care de două săptămâni îi lasă perplecşi şi datorită căreia îi surprind cum mă studiază pe ascuns, cum îmi urmăresc cu curiozitate şi uimire gesturile, cum clatină melancolic din cap ca şi cum m-ar socoti nebun. Ca un nou-născut, nu mai ştiu deloc să vorbesc; sau îmi năvălesc în minte expresii alcătuite din cuvinte căutate şi poetice pe care le pronunț aproape ininteligibil. Pricep destul de bine fraze din limbajul solemn al vreunui personaj care vine din întâmplare pe la noi prin casă, dar nu sunt în stare să înțeleg cuvintele cele mai curente din vorbirea cotidiană; mâna mea trasează cu foarte

multă îndemânare pe papirus sau pe tăbliţele cerate semne şi caractere, dar nu ştiu absolut deloc ce anume scriu.

Din fericire, rudele mele au încetat să mă mai considere un bolnav care are nevoie de îngrijire, de şedere la pat, de ceaiuri, în vreme ce eu simt dimpotrivă că pocnesc de sănătate şi de vigoare şi mănânc cu o poftă nebună mâncăruri pe care am impresia că nu le-am mai cunoscut niciodată, al căror nume nu-l reţin, dar al căror gust îmi place. Ieri, cedând insistenţelor mele, fratele meu mi-a adus un cal şi am călărit excelent; mi-a pus în mână un disc şi l-am lansat depăşind cu câţiva paşi limita până la care îl aruncase dânsul pe al lui.

Am uitat însă cu desăvârşire regulile vieţii cotidiene şi ale raporturilor sociale. În primele zile de convalescenţă mă trezeam în preajma mea cu persoane pe care nu-mi aminteam să le mai fi văzut vreodată, de care nu mă lega niciun fel de sentiment sau de amintire şi care se comportau faţă de mine fie cu o familiaritate obositoare, fie cu o umilinţă inexplicabilă. A trebuit să învăţ în aceste cincisprezece zile că bărbatul sever cu faţa trasă şi cu părul creţ şi cărunt care înconjură o nobilă chelie este tatăl meu, senator, de două ori consul, în trecut guvernator al unor provincii îndepărtate; că femeia frumoasă şi durdulie cam de vreo patruzeci şi cinci de ani ce mă priveşte cu ochi înlăcrimaţi e mama mea, cu care mi-am dat

seama că semăn foarte mult. Vreau să spun că-i seamănă foarte mult chipul ăsta care-mi aparține şi pe care, atunci când m-am privit pentru prima oară într-o oglindă după boală, nu-mi mai aminteam să-l mai fi văzut vreodată. A trebuit să-mi dau seama că era cu totul nelalocul ei excitarea provocată, în prima zi când m-am ridicat din pat, de îmbrățișarea şi sărutările unei tinere grațioase de vreo şaisprezece ani despre care am aflat mai târziu că era una din surorile mele. Mi-a trebuit ceva timp până să ajung să-mi deosebesc rudele de unii dintre sclavii mai răsăriți: şi n-o să mi se mai întâmple niciodată să cred că ar putea fi o tânără patriciană, de-o seamă cu surorile mele, Cleonice, fetişcana cea nostimă, parfumată ca şi ele, îmbrăcată şi pieptănată aproape la fel şi care este dimpotrivă, aşa cum mi-au spus mirându-se cu toții la nesfârşit că am uitat, o sclavă greacă, adusă de tata, cu câțiva ani în urmă, dintr-o călătorie făcută în Orient. Se pare că eu am vorbit cu ea întotdeauna greceşte; prima dată când am văzut-o însă – sau mai bine zis când am revăzut-o – şi a venit lângă mine zâmbindu-mi familiar, mi s-a adresat într-o limbă din care n-am izbutit nici măcar să înțeleg că era limba greacă. I-am răspuns zâmbind încurcat şi făcând-o să înțeleagă că nu pricepusem nimic; tata, care era de față, a ridicat brațele spre cer strigând: „Opt ani de

profesor de limbă greacă irosiți în zadar!”[1]

În timpul acestor cincisprezece zile nu m-au lăsat deloc să ies din casă. Mi-am dat seama că numai solicitudinea față de starea mea mintală a determinat familia să-l culce în camera mea pe „irositul” profesor de limbă greacă, un bărbat îngălat, cu barba soioasă şi năclăită şi cu o duhoare permanentă de țap pe care parfumurile şi uleiurile de proastă calitate nu reuşesc deloc să o atenueze. Nu poate concepe că eu nu mai ştiu să vorbesc greceşte şi am impresia că mai curând crede că e vorba de rea-voință şi de încăpățânare şi nu de altceva; văzând că şi atunci când rămânem singuri nu-l înțeleg, mă chinuie cu sălbăticie, mă loveşte cu un băț peste degete, mă ciupeşte. Am fost vizitat de mai multe ori de un personaj care am înțeles că este medicul cel mai renumit din oraş, grec şi dânsul. Când a vorbit greceşte cu tatăl meu n-am priceput decât câteva cuvinte; dar apoi, când a binevoit să vorbească latineşte cu mama, am înțeles că o asigura de faptul că sănătatea mea este perfectă, că rețin foarte bine ceea ce învăț din nou, dar că probabil va trebui să încep de la capăt cu tot ceea ce îmi fusese predat şi mi se ştersese în mod iremediabil din minte, socoteli, gramatică, erudiție, limba greacă, şi până şi limba mea maternă.

---

[1] Era la modă în familiile patriciene ca educația copiilor să fie încredințată unui pedagog grec, adus în casă.

Astăzi, în cea de-a cincisprezecea zi a misterioasei mele boli, o dimineață luminoasă de aprilie fără vânt şi fără nor, fratele meu Lucius şi-a luat însărcinarea să mă ducă în cetate[2]; va trebui să le spună apoi celor din casă dacă şi Roma mi se va părea la fel de necunoscută şi străină ca până acum câteva zile frumoasa villă[3] suburbană a familiei. Fusese vorba să fiu dus cu un car până la zidurile cetății, asta în semn de solicitudine deosebită din partea mamei mele; fratele meu a spus însă că era de prisos, cu atât mai mult cu cât trebuia să părăsim carul lângă ziduri, dată fiind recenta interdicție de pătrundere a vehiculelor în interiorul oraşului[4].

Când am înțeles despre ce era vorba i-am făcut să priceapă că asemenea menajamente erau ridicole, că mă simțeam excelent şi aş fi fost în stare să merg şi o zi întreagă.

---

[2] E vorba de Roma; locuința lui Publius Valerius Monellus se afla, aşa cum rezultă şi din text, în afara zidurilor cetății. Era o aşa numită *Villa.*

[3] În accepțiunea celor vechi, prin *Villa* se înțelegea o proprietate suburbană sau de țară, pe care o posedau familiile înstărite. Ea includea atât casa, de obicei impunătoare şi spațioasă, cât şi întinderile înconjurătoare de pământ (parcuri, pădure, vii, terenuri agricole etc.). Uneori aceeaşi familie poseda mai multe asemenea ville: la mare, la munte sau în diverse regiuni ale Italiei.

[4] Traficul intens, existent încă de pe atunci pe străzile şi pe străduțele înguste şi întortocheate ale Romei antice, a făcut necesare, în decursul timpului, o scrie de măsuri pentru reglementarea lui. O asemenea lege a fost de pildă elaborată şi pe vremea împăratului Adrian.

Pornim, aşadar, pe jos îndată după răsăritul soarelui; traversăm un fel de cortile[5] larg – închis de un zid înalt ce-l mărgineşte spre stradă şi în mijlocul căruia tronează statuia uriaşă, de marmură, a tatălui meu – mişunând, ca şi atriumul[6] alăturat, de lume care nu înțeleg ce face, ce vrea, unii cu înfățișare sărăcăcioasă şi ştearsă, alții cu mai multă demnitate în atitudine; doi sau trei inşi se apleacă să ne sărute marginea togii, ies pe urma noastră, şi nu scăpăm de ei multă vreme, îi avem mereu pe lângă noi, gata să ne ofere câte un serviciu, să-şi croiască loc prin mulțime ca să ne facă drum.

O apucăm pe o stradă care la început coboară puțin printre tufişuri de leandri, de pini pitici, de măslini, apoi urcăm panta unei coline din vârful căreia ne apare pe neaşteptate oraşul alb, foarte vast răsfirat peste înălțimi şi văi, cu pete de livezi şi de păduri printre clădirile îngrămădite. N-aş putea reda sentimentele mele. În fața acestui spectacol. Mi se pare nou şi vechi în acelaşi timp. Recunosc în stânga meandrele Tibrului pe care-l înlănțuie, două poduri albe, dar malurile lui sunt ticsite de edificii, de monumente, de o puzderie de bărci; şi în valea de alături îmi apare necunoscut

---

[5] Spațiu descoperit, cuprins între pereții unei clădiri publice sau particularo şi destinat să aerisească, să lumineze sau să înlesnească circulația persoanelor în respectivul local.

[6] La casele romane, curte parțial acoperită din care se deschideau încăperile celelalte.

un stadion uriaş care are în mijlocul lui un arc triumfal.

Am impresia că ştiu dintotdeauna grupurile acelea de case impunătoare care se înaltă ca un zid compact în față şi-n dreapta, albe şi cenuşii, netede sau cu balcoane, cu acoperişuri din țiglă, şi povârnişurile presărate cu clădiri care alternează cu pâlcuri de arbori şi cu grădini compacte; îmi apar însă noi edificiile înalte, bazilici şi temple, încărcate cu ornamente, cu statui scăpărând de aur şi de aramă.

Un vuiet dens şi continuu urcă de jos şi oraşul îşi trimite zvonul până aici, sus.

Lucius nu mă scapă deloc din ochi; are probabil impresia că tulburarea mea nu poate fi decât o manifestare a bolii, neavând cum să-şi închipuie că priveliştea este cu totul nouă pentru mine, că mă exaltă şi mă încântă în mod categoric.

„Eccu Palatinus, ecca domus Augusti“[7], spune el; şi, fiindcă am aerul că nu prea ştiu încotro să privesc, îmi arată drept în față o colină înaltă răsărind din mijlocul unui parc stufos, pe care edificiile sunt mai rare şi mai somptuoase, strălucitoare de marmore. Priveliştea trezeşte în sufletul meu şi admirație, şi tristețe; ca printr-o tulburare a vederii, edificiile îşi pierd dintr-o dată

---

[7] „Iată Palatinul şi locuința lui Augustus!” Pe colina Palatinului, socotită leagănul Romei – fiindcă acolo, conform legendei, ar fi stat Romulus când a văzut cel doisprezece vulturi – s-au construit în decursul timpului toate palatele Cezarilor.

în fața ochilor mei albeața şi strălucirea, disting ziduri întunecate, năruite, un schelet de cărămizi puternice; dar pe dată vederea mi se luminează şi văd iarăşi contururile colinei şi ale edificiilor strălucitoare şi noi.

Din câte înțeleg, fratele meu e de acum resemnat cu faptul că trebuie să mă învețe iar totul de La capăt. Coborâm de pe colină spre stadionul acela uriaş şi Lucius îmi spune numele lui: „Circus Maximus". Trecem printre intrarea lui şi un templu şi după aceea în loc să ne-ndreptăm spre construcțiile maiestuoase care se văd în dreapta, o apucăm pe o străduță îngustă între case foarte înalte, cu aspect sărăcăcios, neîngrijit; sunt atât de înalte casele şi atât de îngustă străduța, încât am impresia că mă aflu în fundul unei prăpăstii din munți, iar soarele dimineții nu luminează decât până la etajele de sus[8]. Strada e ticsită de lumea care se revarsă de pe trotuarul îngust şi ridicat şi zoreşte prin mijlocul părții carosabile, lovindu-se de cai şi de catâri, de hamali încovoiați sub poveri uriaşe, de cărucioare, de lectice acoperite, purtate de tineri viguroşi şi pe jumătate goi care strigă cât îi ține gura să li se lase trecerea liberă. Tunicile, togile, mantalele orăşenilor

[8] În Roma antică majoritatea caselor populare, de închiriat, construite de altfel după acelaşi principiu cu actualele *isole,* aveau câte trei şi patru etaje. Străzile fiind foarte înguste între asemenea case înalte, soarele nu ajungea niciodată până la ele, ci lumina numai etajele de sus.

alternează cu uniformele militarilor, cu veşmintele orientale ale oamenilor cu piele tăbăcită şi cu păr negru şi lucios; văd arabi, negri, mulatri, evrei, egipteni, locuitori din nu mai ştiu ce alte ţări, înveşmântaţi în fel şi chip. O gălăgie confuză şi stridentă umple văzduhul, strigătele catârgiilor, chemările vânzătorilor, plânsul sugacilor, glasuri de copii care declamă în cor din câte un gang, melopeile cerşetorilor şi ale orbilor, melodiile sacadate care întovărăşesc activitatea făurarilor. Strada e mărginită de un şir neîntrerupt de prăvălii şi de gherete din care răzbate un vacarm continuu, ale vânzătorilor de ţesături, de încălţăminte, de harnaşamente pentru călărie, de veselă, de amfore sau cu mici cârciumi: îi îmbie pe trecători cu firme care se leagănă în aer, sau cu picturi pe zidul alăturat, litere mari scrise cu roşu sau eu negru, embleme, caricaturi, mici scene din viaţa de toate zilele, chipuri de bărbaţi şi de femei lângă feţele cărora se află, ca şi cum le-ar ieşi din gură, cuvinte scrise cu litere cursive pe care nu mai ştiu să le descifrez.

În altă parte se vând de-ale gurii şi bucatele se coc pe cuptoare mici aşezate pe trotuar; nişte vlăjgani unsuroşi, cu tunica suflecată şi cu braţele dezgolite, cheamă trecătorii cu strigăte ascuţite oferindu-le cârnaţi şi plăcinte din nişte oale mari de pământ. Căldărari, rotari, făurari se întrec în a bate metale pe pragul unor hrube fumegânde; bărbieri rad şi tund clienţii de-a lungul zidului,

cerşetori îşi arată ostentativ nişte mutilări obscene. Trec purtători de poveri frânți în două sub greutatea lor, vânzători ambulanți de mănunchiuri de făclioare, nişte bastonaşe lungi din cânepă, cu măciulia din sulf. La o răscruce, unde străduța se lărgeşte într-o piațetă, o pată neaşteptata de soare, dincolo de ulicioarele întunecate, văd grupuri adunate în jurul muzicanților, al îmblânzitorilor de şerpi, al înghițitorilor de spade, al scamatorilor, şi al dresorilor de maimuțe. Pe o estradă de scânduri stă în picioare un om cu o bonetă conică. Declamă cu o elocință vertiginoasă, cu gesturi de histrion; fratele meu mă face să intru cu sila în cercul ascultătorilor: *„Eecu farmacopulo“* [9] spune el râzând, „poate că are leacul pentru boala ta”; cei doi clienți care ne-au urmat în permanență ne încadrează şi ne fac loc, mulțimea priveşte cu respect spre noi, cei doi domnişori, o ruşine neaşteptată mă cuprinde la gândul că dacă şarlatanul îmi pune vreo întrebare n-am să ştiu ce să-i răspund, că am să stârnesc râsul tuturor; dar şarlatanul, cine ştie ce i-o fi spus fratele meu, îmi pune în mână un pachețel făcând nişte gesturi cabalistice şi dând cu gura din ce în ce mai repede.

Totul mi se pare deja cunoscut din trecut şi totul îmi este nou; mă gândesc că fratele meu trebuie să

---

[9] Cuvântul o de origine greacă şi înseamnă aproximativ „farmacist, droghist”. Textual: „Iată-l şi pe farmacist!”

mă fi dus într-un cartier popular, plin de agitația oamenilor de rând; văd însă cu uimire că din când în când alinierea caselor şi şirul prăvăliilor sunt întrerupte de câte un zid înalt, pe deasupra căruia se revarsă frunzişul unei grădini şi de la poartă zăresc, dincolo de cortilele înconjurat de un portic, o casă frumoasă cu un singur cat, la fel cu aceea a familiei mele. Apoi din nou urmează case cu mai multe caturi, cu pereții murdari şi coşcoviți, cu oameni care urlă şi gesticulează de la ferestre şi de la balcoane, şi ici-colo dărâmăturile câte unei clădiri ruinate sau arse de vreun incendiu. Din când în când oamenii se opresc, sau se îndreaptă către un singur punct, privind cu toții în aceeaşi direcție; e o gloată mişcătoare şi atentă la toate, căreia îi e de ajuns cel mai neînsemnat incident ca să se amuze.

Aşa se face că ne trezim în mijlocul unui grup de curioşi care se distrează de minune fiindcă un om înalt şi voluntar le porunceşte altor doi să ia o scăriță de lemn care de la trotuar ajunge la primul etaj al unei case. În vârful scăriței apare chipul răvăşit al unui zdrențăros care vociferează. Lucius râde, se întoarce către mine, îşi dă seama după expresia mea uimită că nu înțeleg nimic.

„Percludit inquilinu“ [10], zice. Apoi cu răbdare, vorbindu-mi încet şi clar, aşa cum e nevoit să facă de două săptămâni încoace cu mine, îmi explică

[10] Textual: „L-a sechestrat pe locatar”. Explicația urmează în text.

ceea ce ar trebui să ştiu, că zdrenţărosul e un sclav care locuieşte într-o mansardă a casei, unde se ajunge cu ajutorul scării aceleia din lemn. Se vede că n-a plătit chiria şi stăpânul casei îi ia scara. „E cu putinţă să nu-ţi mai aminteşti absolut nimic?”

Ceva mai încolo o zarvă neaşteptată, lume care aleargă din toate părţile, care tălăzuieşte, se înghesuie şi priveşte în sus. Am ajuns prea târziu pentru miezul spectacolului. În mijlocul străzii se află un bou cu picioarele rupte; ni se explică că s-a petrecut un fapt curios, un bou a scăpat din târgul de vite, înfricoşat de măcelar, a apucat-o nebuneşte în josul străzii, a intrat pe poarta uneia din casele de închiriat, a ajuns sus până la etajul al treilea şi a sfârşit prin a cădea de pe fereastră. Spre marea uimire a fratelui meu, izbucnesc în râs şi-i spun că lucrul ăsta mi-l amintesc foarte bine. „Cum îţi aminteşti? Cred că e pentru prima dată când se întâmplă aşa ceva.” Şi totuşi încerc să-i explic că faptul nu-mi este necunoscut; sunt foarte sigur că am mai văzut o casă înaltă ca asta şi că am zărit la o fereastră de la etajul al patrulea, exact, nu un bou, ci un cal; e adevărat, calul acela nu căzuse, ci din contra, privea de acolo de sus cu multă curiozitate la trecătorii de jos, de pe stradă.

Lucius clătină din cap: „Eşti mai nebun când îţi aminteşti decât atunci când nu-ţi aminteşti nimic!”

Cred că n-aş fi în stare să mai refac singur itinerarul din dimineaţa aceea, prin ulicioare,

străduțe şi piațete, în sus şi-n jos pe înălțimi cu trepte, schimbând mereu direcția, ca şi cum Lucius ar fi vrut să se convingă în ce loc îmi erau amintirile mai puțin confuze. În fine, dintr-o stradă al cărei nume l-am citit la colț, Vicus Tuscus, înghesuită între o mare bazilică şi un templu, o stradă cu prăvălii cu mirodenii şi cu aromate şi ici-colo cu grupuri mici de tineri sprijiniți de marmorele bazilicii sau de uşorii prăvăliilor mai bogate, cu ochii încondeiați şi cu pletele lungi pieptănate cu grijă, mă trezesc pe neaşteptate în fața zarvei agitate şi zgomotoase a Forului. Am înțeles imediat că era Forul, cu toate că nu-mi aminteam să-l mai fi văzut vreodată aşa, şi într-adevăr am avut impresia că aveam sub ochi exemplul cel mai elocvent al locuitorilor capitalei în culmea sonorităților ei, oameni în tunică sau în togă, cu înfățişare mizeră sau importantă, traficanți, trândavi, potentați ce-şi deschideau calea prin mulțime datorită unei suite care poruncea cu glas tare să li se lase drum liber, bătrâni venerabili în câte-o lectică purtată pe umerii unor sclavi înalți şi blonzi, femei care nu înțelegeam prea bine dacă erau matroane sau femeiuşti în căutare de aventuri, şi ele cu suita lor de însoțitoare, de sclave şi de sclavi. Şi, dintr-un mic amfiteatru aflat în dreapta mea, răzbătea ecoul unor discursuri sonore rostite cu pricepere, pe care o mulțime atentă le întâmpina din când în când fie cu aplauze, fie cu injurii sau cu

imprecații.

L-am zărit trecând la un moment dat pe tatăl meu („Merge la Senat”, a spus Lucius, făcându-mi semn spre clădirile din față) în mijlocul unui nor de oameni care le arătau demonstrativ tuturor că-l însoțeau şi printre care am observat mulți inşi văzuți dimineață în cortilele de acasă. După ce am zăbovit puțin la colțul unei clădiri uriaşe care mi s-a spus că se numea Bazilica Iulia, printre arcadele porticului din capul celor câtorva trepte, fratele meu a vrut să cobor cu el în mijlocul mulțimii care umplea până la refuz vasta piață; şi m-a dus ca să vadă dacă-mi revine memoria, în fața unui smochin înălțat în chip cu totul neobişnuit din pardoseala de travertin în vecinătatea tribunalului pretorului, amfiteatrul acela de care am vorbit mai înainte, şi umbreşte o statuie de bronz, a lupoaicei alăptându-i pe Romulus şi pe Remus. Asta mi-e foarte cunoscută; şi de smochin îmi amintesc ceva, atunci când fratele meu îmi spune *ficus ruminalis*[11], dar e o amintire vagă şi fără forme care-mi evocă, dintr-o cenuşie îndepărtare, o aulă tristă şi cenuşie, un pedagog cenuşiu şi un cer cenuşiu prin geamurile unei ferestre înalte. Mă conduce apoi lângă statuia lui Augustus, în fața tejghelelor cu zarafi care strigă-n gura mare valoarea monezilor de aur şi le

---

[11] Smochinul ruminal, sub care spune legenda că ar fi fost alăptați Romulus şi Remus.

zornăie unele de altele; în fiecare moment mă izbesc sau sunt izbit de oameni care *se* grăbesc sau zăbovesc ca şi cum ar aştepta ceva, îmbulzeala mă aruncă peste fratele meu şi peste cei doi clienți[12], pe care acum îi consider prieteni şi protectori, sau mă desparte de ei; şi toți strigă şi cheamă oameni de departe, şi e cineva care mă trage de togă şi nu ştiu ce-mi tot şopteşte la ureche şi-mi întinde un sul de papirus; şi un altul îmi arată un colier şi o maimuțică, sau vrea să mă uit la un tânăr chipeş pe care-l duce cu el, cu părul ras şi cu o tăbliță la gât – un sclav oferit spre vânzare.

Efortul de a fi atent la atâtea lucruri, de a încerca să-mi dau seama de felul oamenilor, de preocupările lor, de motivul pentru care mulți se grăbesc spre porticuri sau ies de acolo, sau zăbovesc în jurul unei coloane ori sub un arc. Sau cheamă trecătorii, mă irită şi mă oboseşte; dar dacă ridic ochii spre construcțiile compacte din jur, spre arcuri, spre cupole, sunt şi mai apăsat, atât de copleşitor mi se pare belşugul de marmore ale clădirilor, unele lângă altele, temple, palate, bazilici, exedre[13], tabernacole[14]; şi-n spatele celor

---

[12] În Roma antică, plebeu lipsit de drepturi depline, care recurgea la protecția unei persoane influente sau sus-puse în schimbul diverselor servicii pe care i le aducea pe plan social sau politic.

[13] Construcție în formă de semicerc, adăpostind de obicei o sală de întrunire.

[14] Aici au sensul de *pavilioane.*

din față se înalță altele, în sus, pe pantele colinei abrupte, până la un templu mai fastuos decât celelalte, cu un pronaos dens de coloane şi cu o coroană de statui aurite, şi-o cvadrigă deasupra căreia se află simulacrul uriaş al unui zeu (colina capitolină[15], îmi spun în sinea mea, nesigur, dar nu îndrăznesc să întreb). Şi marmorele strălucesc ca ieşite acum din cariere; şi aurăriile sunt proaspete, scânteind în soarele dimineții; ca şi când în fața mea s-ar desfăşura un scenariu cu totul nou, alcătuit pentru o ceremonie efemeră.

O asemenea multitudine de oameni şi de lucruri mă apasă fizic, îmi provoacă nelinişte şi un fel de teamă religioasă. La un moment dat am simțit că-mi lipseşte pur şi simplu aerul; şi i-am spus lui Lucius dacă nu s-ar putea găsi un loc mai puțin înăbuşitor, *„Locus respirandi non est?”*[16], şi el a fost repede de acord. *„Expecta paululu*[17], ai numai puțină răbdare”, şi din nou ne-am pierdut în labirintul ulicioarelor, până când, cotind puțin la stânga pe o stradă mai mare, mergând de-a lungul unui portic impunător, m-am trezit într-o răcoare neaşteptată, în coasta puțin ridicată a unei livezi răsfirate şi uriaşe, în fundul căreia am văzut strălucind apa fluviului; şi dincolo de el şi la dreapta se întindeau nişte coline verzi şi plăcute;

---

[15] Capitoliul era colina sacră pe care se aflau templele zeilor. În vârful ei se înălța templul lui Jupiter.

[16] „Nu există niciun loc unde să poți respira aer curat?”

[17] „Aşteaptă nițeluş.”

ici şi colo se înălțau prin livadă mici costişe, pâlcuri împădurite sau pâlcuri întunecate de grădini; şi-n partea stângă se ridica un ansamblu aerat de edificii înconjurate de porticuri, împodobite cu straturi de flori şi tufişuri de verdeață; şi cerul era vast până la ultimul orizont şi soarele puternic trimitea răsfrângeri în aurul cornişelor şi al sculpturilor, şi-n bronzul acoperişurilor, al reliefurilor şi al cvadrigelor din vârful templelor.

Ne îndreptăm încet spre o construcție foarte nouă, sau aşa mi se pare cel puțin, solemnă, rotundă, cu un pronaos de coloane înalte dintr-un splendid granit roz şi cenuşiu. Citesc pe fronton literele strălucitoare de bronz care amintesc numele lui Agrippa. *„Pantheon”*[18], spun, sigur şi bucuros că-l recunosc. *„Templu Jovis Ultoris”,* spune Lucius. „Bine că măcar pe ăsta l-ai recunoscut. Acum mergem aici, la doi paşi, la porticul lui Neptun. Să vedem puțin dacă-ți aminteşti de *thermopolium*[19]*,* la colțul porticului. Îți aminteşti că m-ai însoțit aici întotdeauna şi că priveai cu gura căscată la prietenii mei, la acei preadistinşi poeți, oratori şi literați?”

Nu-mi amintesc nimic de *thermopolium.* Nu-mi amintesc să mai fi văzut vreodată prăvălia aceea cu tejgheaua la care două fete cu tunică grecească

---

[18] Templu din Roma închinat lui Jupiter Ultor (Răzbunătorul).

[19] Un fel de cabaret, unde se vindeau mai ales băuturi calde.

toarnă băuturi calde şi reci, nici amforele de pe rafturi şi nici tinerii eleganți cu togi imaculate şi cu părul parfumat care-i zâmbesc fratelui meu, iar pe mine mă ciupesc de obraji cu un aer de condescendență; țin suluri de papirus în mâini şi vorbesc neîntrerupt. Lângă termopoliu este o librărie şi tinerii fac naveta între librar şi termopoliu. Am impresia că vorbesc despre meritele unuia sau altuia dintre poeți, sau despre anumite fapte recente şi din când în când coboară vocea cu prudență. Au un aer superior de mulțumire şi de plictiseală. Fratele meu pune să mi se servească de la tejghea o cupă cu o licoare întunecată şi densă; o beau fără să mă minunez, îmi amintesc prea bine gustul ei, un gust aromat de absint.

Aşezat în fața prăvăliei ca să se bucure din plin de soarele călduț, stă un om de vreo cincizeci de ani, gras, cu obrajii puhavi; pe sub togă mi se pare înfofolit cu numeroase tunici; are o beretă de blană în cap şi din când în când ridică câte un deget a mustrare şi pronunță aforisme, critici, replici pe care tinerii le ascultă când cu respect, când cu un aer zeflemitor. Totuşi am impresia că-l înconjoară o anumită maiestate, îl fixez cu privirea, stăpânit şi de data asta de amintiri vagi. *„Nasone vides?”* îmi şopteşte fratele meu. Pe Bachus, simt din nou tulburarea aceea de admirație şi de emoție cu care, cu puține ore mai înainte, contemplasem din înălțimi oraşul.

Ovidius Naso în persoană. Îmi revin în minte titlurile lucrărilor sale, *Ars Amatoria, Heroides, Amorum Libri, Metamorphoseon*; cu zelul unui şcolar care ştie lecția, îi şoptesc fratelui meu ca să-l consolez, ca să-l fac să înțeleagă că nu mi-am pierdut memoria cu totul. „*Metamorphoseon*?" exclamă perplex Lucius. „*Nondu edit*[20]. Am aflat chiar acum că lucrează la ele, e o noutate, cum e posibil ca tu s-o ştii deja?" Clatină iar cu melancolie din cap şi repetă: „Eşti mai nebun când îți aminteşti".

Sunt zăpăcit. Efortul pe care-l fac încercând să înțeleg discuțiile tinerilor, nenumăratele lucruri văzute, o anumită lâncezeală care pluteşte în aer mă obosesc, aş vrea să fiu din nou acasă, în peristilul[21] liniştit, la umbra laurilor şi a tufanilor, având-o alături pe tânăra Cleonice, care încearcă să mă facă să-mi reamintesc limba ei, zâmbind amuzată, dar apoi întristându-se la auzul sunetelor stâlcit pe care le scot. Lucius însă are în minte un program foarte plin, mă duce să prânzesc într-un local de lângă Circul Flaminius, care înțeleg că e foarte la modă; acolo-i regăsesc pe câțiva din tinerii rafinați care se aflau mai înainte la termopoliu. Îmi spune numele câtorva gladiatori faimoşi care se împăunează printre mese şi pe care fete frumoase cu tunici uşoare şi

---

[20] „Încă nu le-a publicat."

[21] La clădirile romane, o a doua curte interioară, închisă şi mărginită de porticuri. În ea se desfăşura de obicei viața familială.

cu ochii făcuți îi adulează şi le pipăie muşchii cu o dezinvoltură plină de îndrăzneală. Măgădanii aceştia atletici, cu fruntea îngustă, cu zâmbet idiot şi cu gesturi greoaie nu-mi sunt necunoscuți, dar şi de data asta am impresia că i-am mai văzut, însă în alte locuri decât acela, în mijlocul unor arene înțesate de o mulțime îmbrăcată cu totul altfel, nesfârşită, sub un cer cenuşiu de ploaie. Apoi, printre altele, deosebesc cuvântul *laniste*[22]; şi ştiu imediat că se face aluzie la nişte inşi care-mi apar ca o categorie de mijloc între noi, tinerii patricieni, şi asprii luptători, care vorbesc cu o egală uşurință şi cu gladiatorii, şi cu fetele, şi am impresia că dețin o agenție de pariuri. Dintr-o încăpere alăturată se aude zarva unor oameni pe jumătate despuiați, cu brațele dezgolite, unii chiar cu pieptul gol, care joacă zaruri.

După dejun, din nou, mai departe. Lucius e neobosit. Timp de alte trei ceasuri mă mână încolo şi încoace; dar acum nu mai pot să recepționez nimic, merg ca un somnambul, am numai idei şi reminiscențe vagi, biblioteca de pe Palatin, termele lui Agrippa, malurile fluviului între grămezile de mărfuri şi tumultul hamalilor, al celor care descarcă grâu, al marinarilor care vorbesc o latină aspră, greaca sau alte idiomuri necunoscute.

Soarele începe să coboare la asfințit când o apucăm în fine spre casă. Cerul e diafan, foarte

---

[22] Instructor sau proprietar al unei şcoli de gladiatori.

îndepărtat; umbre lungi încep să brăzdeze colinele albe de viile şi întunecate de copaci. Peisajul îmi este familiar şi vechi. Fratele meu a înțeles probabil starea mea sufletească şi tace. Cei doi clienți care ne-au însoțit până cu puțin înainte şi au mâncat la local pe socoteala fratelui meu au dispărut. Întâlnim puțină lume pe strada care coboară colina. M-a cuprins o mare melancolie, mă simt pierdut şi singur în mijlocul unor umbre ostile, lipsite de viață, chiar dacă par să aibă atât de multă. Cinăm frugal, noi, copiii, împreună cu mama. Tata lipseşte, aud că s-a dus acasă la Augustus şi că se va întoarce târziu. Şi Lucius pleacă imediat după cină. Mama şi surorile mele se duc în camerele lor; rămân singur în peristil, în crepusculul clar, covârşit de gânduri în care nu ştiu să pun ordine, întristat de acea melancolie a singurătății care în anumite momente ia forma deprimării, ca şi cum m-aş fi aflat pe neaşteptate exilat pe o mică insulă pustie înconjurată de un nestrăbătut ocean. Rămân aşa mult timp. Treptat atmosfera se întunecă; cerul devine negru, se iveşte mai întâi o stea deasupra capului, apoi alta şi alta, pe astea le recunosc şi-mi repet pentru mine însumi numele lor. După aceea oboseala zilei mă copleşeşte. Mă ridic, mă duc pe jumătate adormit în camera de culcare şi observ cu uşurare că e lipsită în sfârşit de odioasa prezență a pedagogului. Adorm imediat. Ceva mă deşteaptă după nu ştiu câtă vreme. Deschid ochii cu

greutate şi o văd pe sclava Cleonice că se apleacă asupra mea cu un zâmbet nedefinit, ținând sus în mâna dreaptă un opaiț de lut care-i reflectă chipul cu umbre şi lumini contrastante.

„Dulcissime domine.”[23]

Lumina se stinge, simt prospețimea trupului gol sub cuverturi alături de mine; în fericirea neaşteptată a primului contact îmi răsar în minte versuri dintr-o tinerețe îndepărtată de milenii: „Când casa întreagă doarme, tânăra desculță – proaspătă ca o prună în roua dimineții…”

Capitolul al doilea
(Anul 1954) Răposatul Oratio Biaudietti îmi face o propunere extraordinară. *Medem thaumazein.* Plecarea din secolul meu.

Într-o seară de la sfârşitul lui martie din anul 1954 mă aflam în apartamentul meu de la Roma, aşezat în preajma căminului în care aprinsesem focul, mai mult ca să mă conving că anotimpul era mai apropiat de iarnă decât de vară, cât dintr-o reală necesitate. Nu-mi place schimbarea anotimpurilor, chiar dacă după aceea mă simt în fiecare dintre ele în elementul meu; şi tocmai pentru asta mă simțeam atât de familiarizat cu deprinderile leneşe ale iernii (ale iernii de la Roma, amestec de toamnă întârziată şi de primăvară

[23] „Scumpul meu stăpân.”

capricioasă), printre care aceea atât de plăcută a căminului ce înlocuieşte atât de bine prezența prietenilor şi te încurajează în chip plăcut să trândăveşti, fiindcă simțeam cu regret cum se apropie noul anotimp, cu alte obiceiuri, chemarea mării şi a munților, pantalonii de pânză şi cămaşa cu mâneci scurte. Cinasem acasă de unul singur, tocmai îmi sorbeam cel de-al doilea whisky, şi nu ştiam dac-aş mai fi avut putere să mă desprind din fotoliul meu adânc şi să ies ca să-mi întâlnesc prietenii la obişnuita cafenea de pe Via Veneto.

Deodată am auzit sunând la uşă. Faptul m-a mirat; era trecut de zece şi la ora respectivă uşa de la intrarea casei e închisă, şi-n orice caz vizitatorii mi se anunță mai întâi telefonic; se ştie că până şi telegramele, în atât de comoda noastră țară, oricât de urgente ar fi ele, atunci când uşa de la intrare e închisă, nu sunt recepționate. M-am dus să deschid şi am văzut în prag un tânăr înalt, blond, de o elegantă cam țipătoare, pe care l-am recunoscut imediat: tânărul duce Mancassola Pusterla, din lumea bună romană, pe care-l întâlneam din când în când în hol la Grand Hotel, unde locuieşte. Cunoştința noastră era mal curând superficială; nu venise niciodată la mine-n casă şi nu înțelegeam care-ar fi putut să fie motivul vizitei lui. Deviza mea însă este aceea a celor mai rafinați *dandies,* pe care-o rostesc în greaca lui Pitagora, *medèn thaumázein*, să nu te mire niciodată nimic; şi aceasta este şi

caracteristica ținutului meu modenez.

L-am invitat deci cu multă naturalețe să între.

„Bună seara, Mancassola. Cum de-ai găsit deschisă poarta de jos de la intrare? Hai să bei un whisky. Îl vrei fără apă, *on the rocks*[24]?”

Tânărul duce Mancassola s-a aşezat în fotoliul opus fotoliului meu, s-a servit cu o țigară din cutia deschisă de pe masă, a întins mâna să ia chibrituri de pe pervazul căminului, a murmurat, în timp ce-i turnam whisky. „Da, fără apă”, şi-a aprins țigara, a lansat spre tavan câteva rotocoale frumoase de fum, s-a aşezat mai comod în fotoliu şi-a spus:

„Ah, da, Mancassola. Am murit acum doisprezece ani şi încă mi se mai întâmplă să mă mir dacă sunt chemat cu alt nume decât numele meu de atunci. Oh Doamne, nu era un nume aristocrat, Bianchetti. Orazio Bianchetti. Nimic ieşit din comun.”

A părut decepționat când a văzut că nu reacționez cu gesturi sau cu cuvinte uimite. Nu-şi închipuia, desigur, că cu repetam în sinea mea *medèn thaumázein.* Tăcerea lui era totuşi provocatoare.

„Aşadar, dumneata pe numele dumitale adevărat te numeşti Bianchetti şi eşti mort de doisprezece ani. Se vede că o cu totul reală povestea pe care-o spun întotdeauna prietenilor despre un genitiv *familiaris* care-mi frecventează

---

24 Simplu, cu bucăți de gheață.

casa. Trebuie să-ți mărturisesc că e pentru prima oară când îl văd. Mi-l închipuiam bătrân şi-i spuneam bătrânelul. Şi nu credeam c-ar fi putut să semene atât de bine cu tânărul duce Mancassola."

Mă întrebam ce putea să se ascundă sub jocul ăsta. Mancassola nu mi se păruse niciodată prea spiritual şi-n orice caz, repet, n-a existat niciodată prea multă intimitate între noi.

Musafirul şi-a ridicat paharul şi l-a privit îndelung în bătaia luminii.

„E frumos contrastul ăsta dintre auriul lichidului şi strălucirea gheții. Nu, nu sunt un *genius familiaris*[25], sunt ceea ce voi ați. Numi un înger. Sau un preafericit. Într-un cuvânt, un răposat. În realitate sunt funcționar la ODU, adică Oficiul Dezideratelor Umane, şi însărcinat cu misiuni speciale din partea AMIUT-ului[26], adică Administrația Generală a Locuitorilor Pământului. Mă aflu aici fiindcă m-ai chemat."

Am hotărât să mă pretez la jocul respectiv ca să văd unde avea să ajungă.

„Pe cine am chemat eu? Şi ce e cu această administrație generală a locuitorilor pământului? Şi ce înseamnă AMIUT? Şi cum se face că poate să-mi apară un înger atât de deosebit de cei care-i apăreau fratelui Angelico, de pildă, sau care-i

---

25 Geniu casnic, protector al căminului.

26 Inițialele denumirii latineşti: *Administratio Magna Incolarum Universae Terrae.*

apar lui Salvador Dali? Şi ce mai e şi cu povestea asta cu Oficiul Dezideratelor? Există cu adevărat cineva în ceruri (tânărul blond avu o expresie ciudată la auzul acestor vorbe), vreau să zic în lumea de dincolo (expresia ciudată s-a transformat într-un zâmbet ironic), în sfârşit într-un loc oarecare, din afara vieții noastre, care ține cont de dorințele oamenilor? Să fie oare cu putință ca bunul Dumnezeu să-şi plece urechea la rugăminţile noastre, oricât de neînsemnate ar fi ele? Şi iartă-mă…" M-am întrerupt, fiindcă-mi trecuse o idee prin minte.

„Îmi dai voie?"

Ani întins degetul şi l-am împuns prin haină între două coaste şi bineînțeles că am întâlnit un obstacol solid, de carne vie sub veşminte.

Musafirul a zâmbit şi n-a spus nimic. Mi-am reluat vorba:

„Şi iartă-mă, îți spuneam, dacă dumneata eşti un înger sau un preafericit, sau în fine un răposat, cum de mai porți pe dumneata carnea asta muritoare?"

„Asta-i veşnica poveste, nu se poate sta de vorbă niciodată cu voi, muritorii de rând, fără să fie nevoie să răspunzi la întrebări de soiul ăsta. Da, domnule, tot ceea ce v-a învățat doctrina creştină e adevărat, e cât se poate de adevărat, bineînțeles fără deformările şi fără grosolanele antropomorfisme necesare minților voastre înguste. Bunul Dumnezeu, noi la Oficiu îi spunem

Eminența-sa, de când a venit pe pământ pentru mântuirea noastră, a avut, în afară de câteva mici excepții, întotdeauna cu totul altceva de făcut decât să se îngrijească de ceea ce se întâmplă pe pământ. Este foarte absorbit de munca de creare a milioanelor de universuri față de care Galaxia asta a noastră e una din părticelele cele mai neglijabile; dă-ți seama, un fel de San Marino[27]. Treburile umane sunt încredințate Administrației Generale de care ți-am vorbit, unde sunt eu funcționar, şi căreia Eminența-Sa, în infailibila ei înțelepciune, i-a dat cu optsprezece sau cu nouăsprezece secole în urmă ultimele instrucțiuni, lăsându-i şi anumite puteri discreționare. Dumitale acest dezinteres de aproape două mii de ani ți se va părea poate prea lung, dar ai face bine să-ți aminteşti de versurile lui Dante: „… pria *che passin mille anni? Che è piu corto – spazio all'Eterno, che un batter di ciglia – al cerchio che piú tardi în cielo è torta."*[28] Trebuie să-ți spun că de vreo sută de ani încoace directorul nostru general este jansenistul acela rigid de Saint-Cyran. Care, fiind însă un adept total al

---

[27] Oraş situat pe teritoriul Italiei, la est de Florența, şi devenit cu începere din secolul XI republică independentă. Republica San-Marino ocupă o suprafață de numai 65 km^2.

[28] *„… în mia de ani? În timp, în veşnicie, / mai scurt decât o clipă-n roata care / din toate-n cer o ştim cea mai târzie!* (Trad. G. Coşbuc) Un mileniu față de eternitate e ca o clipită față de mişcarea cerului astrelor fixe, care, după credința astronomică din vremea lui Dante, îşi îndeplinea mişcarea de revoluție în treizeci şi şase de mii de ani.

doctrinei sale cu privire la grație şi la predestinare, este de părere că voi trebuie să vă descurcați singuri cu rapănul vostru. Iată de ce de-o bucată de vreme merg lucrurile aşa de anapoda pe pământ. Unii îmi spun că era mai bine când era director general Sfântul Augustin; dar Eminența-sa l-a luat pe lângă dânsul pentru problemele lui cosmice. Răbdare. Ah, da. Limba oficială la Administrația generală este de bună seamă latina. AMIUT înseamnă *Administratio Magna Incolarum Universae Terrae.* Afară de asta însă în fiecare oficiu care ține de dânsa se vorbeşte limba şefului de oficiu, iar acesta îşi ia de obicei colaboratorii din țara lui. La Oficiul Dezideratelor, ODU, suntem cu toții italieni; bineînțeles cu un grup de interpreți pentru gânduri exprimate în toate limbile, de la japoneză până la bantu. Şi, ca să revenim, ce m-ai întrebat dumneata?"

La drept vorbind, discursul lui evolua destul de bine şi emana din el, nu ştiu cum, un fel de aură călduță şi confortabilă, ca aceea pe care-o simți după un prânz bun; dacă lucrurile pe care mi le spunea n-ar fi fost atât de absurde, aş fi putut chiar să înclin să-l cred. În orice caz, mi-am propus să continuu să-l iau în serios.

„Te întrebam mai întâi ce e cu povestea asta că eu te-am chemat. Şi te rog să-mi explici puțin, dumneata eşti mort de numai doisprezece ani şi, fără secolele respective de purgatoriu pe care trebuie să le facă mai înainte fiecare răposat, ai şi

devenit un preafericit?”

„Oh, eu am murit în război. Acolo sus, la Administrație, s-a stabilit ca morții în războaie, în afară de cazul când sunt încărcați de anumite păcate foarte grave, ca de pildă trufia, ambiția şi setea de putere, să fie imediat purificați şi acceptați pe loc în rândul preafericiților, fără să mai treacă muntele purgatoriului. Destul purgatoriu au făcut în război. Pe urmă, eu eram ziarist şi te cunoşteam foarte bine, dumneata, bineînțeles, nu mă cunoşteai, eram un obscur coleg al dumitale…”

„Atunci putem să ne tutuim”, am murmurat eu distrat.

„Mulțumesc, e o cinste pentru mine. Aşadar, fiind ziarist, m-au pus imediat la Oficiul Dezideratelor, care implică numeroase misiuni speciale pe pământ. Trebuie să-ți spun din capul locului că nu mai există alți muritori pe celelalte planele ale sistemului solar, şi nici în vreo altă parte a universului. Muritori aşa cum înțelegeți voi. Oamenii s-au născut dintr-un capriciu al Eminenței-Sale; pentru care de altfel, mi s-a spus, s-a şi căit. Iată de ce a lăsat totul pe spinarea AMIUT-ului. În ce te priveşte, este sau nu este adevărat că de ani de zile visezi să faci o călătorie în timp şi să trăieşti în Roma imperială? De nenumărate ori am înregistrat dorința asta a ta. În fond, alții cer lucruri mai rele. Am hotărât să-ți satisfacem această dorință arzătoare. Mă aflu aici

ca să te ajut.”

O, drace! Despre povestea asta n-am vorbit niciodată cu niciun suflet de om. E o dorință cât se poate de tainică de-a mea, dacă se poate numi dorință fantasma unei aventuri imposibile, de care m-aş ruşina chiar şi-n faţa prietenilor mei celor mai. Intimi. Şi puțin câte puțin, aproape pe nesimțite, m-am regăsit în atmosfera acelor visuri nebuneşti ale mele şi au început să nu se pară plauzibile lucrurile pe care le spunea interlocutorul meu. L-am întrebat cum se făcea că luase din nou înfățişarea omenească şi dacă era conştient de faptul că semăna atât de bine cu tânărul duce Mancassola.

„Cred şi eu că-i semăn! Pentru moment sunt el. Adică sunt eu, răposatul Orazio Bianchetti, dar sub plăcuta înfățişare a trupului său. Îți dai seama că nu putem acționa în lumea muritorilor cu chipul nostru nebulos şi lipsit de substanță, de spectre, ca să zicem aşa. I-am face să moar a instantaneu de spaimă pe toți câți ar avea de-a face cu noi. Nefiind necesar să stau decât puțină vreme pe pământ, am evacuat din trupul tânărului duce Mancassola sufletul lui mărunțel, de doi bani, aranjând să fie conservat provizoriu într-un limb al Direcției generale. Problema ta o să-mi răpească maximum o oră. Mai am. Însă încă o dorință de satisfăcut; una pe care n-ai putea să ți-o închipui niciodată. E a unui scriitor care doreşte să-şi schimbe sexul, cred că tu îl cunoşti; e o

treabă cam complicată, e vorba să se influențeze asupra compoziției trupului său. Până acum am intervenit din depărtare, învăluindu-l cu anumite efluvii care i-au făcut obrazul mai neted, i-au încetinit enorm creşterea bărbii, lucruri din astea; pentru transformarea lui definitivă va trebui să lucrez însă personal. Dar nu-ți pot spune mai mult, sunt legat de secretul profesional. Ziceam, aşadar, că mai am ceva de făcut, şi pentru asta am obținut o permisie de cincisprezece zile şi vreau să mi le petrec la Roma sub înfățişarea unui tânăr frumos şi bogat, care are, m-am informat deja, o prietenă simpatică."

Îşi aprinsese o nouă țigară şi fuma cu voluptate. Şi-i mai turnasem între timp un whisky. Mă gândeam că îngerul sau preafericitul acesta, ce-o fi fost el, era un tip cam frivol: acum se încarcă de păcate şi aşa pătat are pretenția să ajungă la purele sfere cereşti? Pe neaşteptate însă, norul acela voluptos în care mă complăceam aşa de mult, încât sfârşisem prin a accepta drept adevărate toate flecărelile vizitatorului meu, s-a destrămat şi-a dispărut. Am. Început să văd iar lucrurile aşa cum trebuiau să fie. Cele două pahare de whisky băute înainte de sosirea lui îmi provocaseră cu siguranță un soi de beție rapidă şi oarecum violentă, care însă acum se destrăma. Se mai întâmplă. De multe ori patru whisky-uri duble, fără apă, nu-mi fac absolut nimic. Altă dată e de ajuns unul singur ca să încep să amețesc. Şi

acum eram gata-gata să înghit farsa asta colosală pe care tânărul duce Mancassola venise să mi-o facă cine ştie în ce scop. Cu siguranță trebuie să fi fost pus la cale de vreunul dintre prietenii mei care ştiau ceva despre faimosul bătrânel; e una dintre glumele acelea stupide care le plac prietenilor mei intelectuali; ca şi telefoanele false, cu aparatul care înregistrează vocea. Chiar naivi trebuie să fie ca să creadă că m-aş prinde! Asta-i o idee de-a lui Patti. Sau de-a lui Fulchignoni. Aşa meditam în sinea mea şi mă gândeam cum să parez gluma în mod spiritual.

Musafirul m-a privit zâmbind şi-a spus.

„Nu. Fulchignoni n-are niciun amestec. Şi nici Patti."

Am rămas încremenit. În mod cert nu pronunțasem niciun cuvânt.

„Nu ştii că noi, preafericiții, avem facultatea de a vă citi gândurile? Dacă vrei, o să-ți repet cuvânt cu cuvânt tot ceea ce ai gândit acum; şi-o să ai în felul ăsta dovada că nu e la mijloc nicio înşelătorie. Ai ajuns la concluzia că eu nu sunt un mort şi că totul nu e decât o farsă de-a prietenilor tăi. Mai înainte însă, acceptând ideea că eu sunt un mort, un răposat, te-ai mirat că m-aş fi putut gândi să mă distrez cu prietena tânărului duce Mancassola. Trebuie să mai ştii, aşadar, că noi, preafericiții, nu mai putem să păcătuim. Şi păcatele acelea mărunte pe care aş face să le comită trupul tânărului duce de Mancassola ar fi

puse pe seama lui, dar ar constitui un adaos cu totul neglijabil la numeroasele păcate pe care le comite zilnic. Şi nici nu i-ar face prea mult rău. Cum ți-am spus la început, o recentă circulară a preşedintelui de la AMIUT, ieşită când au venit la modă dictatorii, stabileşte o nouă ierarhie a păcatelor. Cele mai mari păcate, de moarte, absolut de moarte, sunt trufia, invidia, zgârcenia, ambiția de a comanda şi de a porunci. În schimb, de celelalte mici păcate tradiționale, trândăvia, luxuria, lăcomia, care sunt şi ele ale tânărului duce, ținem prea puțin seama la AMIUT. Dar e timpul să vorbim despre problema ta."

N-o să izbutesc niciodată să descriu starea mea sufletească în momentul acela. Eram absolut amețit. Nu pentru faptul că acea minuțioasă citire a gândurilor mele ar fi sfârşit prin a mă convinge definitiv. Pe de altă parte, gândul că mă întrețineam în chip cordial cu un mort, cu un locuitor al sferelor celeste, mă înveselea. Dacă-i o amețeală, mă gândeam, o să treacă repede; pentru moment s-o gustăm.

Tânărul blond îmi spunea între timp că era dispus să trimită sufletul meu în trupul unui cetățean roman care tocmai vedea lumina zilei în anul al cincilea al erei noastre şi, printr-o coincidență fericită, chiar în familia mea, adică în familia unui strămoş direct de-al meu. Aş fi putut în felul ăsta să petrec o viață întreagă în Roma din secolul întâi; după moartea ca cetățean roman aş

fi venit să-mi reiau viața mea de italian din 1954 la puține clipe după ce o părăsisem.

Neîncredere, uimire şi o stranie tentație de aventură se învălmăşeau în capul meu. O viață întreagă? De la stadiul de nou-născut, până la bătrânețe? Şi cum să lipsesc cincizeci sau şaizeci de ani din oraşul meu, de la prietenii mei dragi, pe cine aş mai fi regăsit după o perioadă aşa de lungă?

Nici de data asta nu-mi exprimasem gândurile, dar preafericitul mi-a răspuns imediat la obiect:

„Încearcă să înțelegi. Absența ta din timpul acesta va dura mai puțin de trei sferturi de oră. Sufletul tău va călători pentru douăzeci de minute cu viteza normală pe care o au sufletele în timp, aproximativ un secol pe minut. Şi-ți vor mai trebui alte douăzeci de minute după moartea ta din secolul întâi pentru a te afla iar aici, acasă la tine. Tot timpul celălalt, acela pe care-l vei trăi ca cetățean roman, desfăşurându-se într-un trecut deja închis, nu va exista pentru contemporanii tăi. Vei lipsi din aceasta cameră, îți repet, aproximativ patruzeci de minute. O să te aştept bând din acest delicios whisky şi fumând țigările astea. O să arunc chiar şi o privire prin ziare."

Fără să fiu total convins, dar socotind că oricum trebuia să mă pretez la joc, am continuat să discut cu răposatul Bianchetti. Nu reuşeam să mă conving că o viață întreagă a mea, fie ea şi în trecut, ar fi putut însemna un scurt vis al unei

seri, că, la reîntoarcerea din Roma imperială, amintirile şi sentimentele mele faţă de contemporani – asupra acestui lucru insista musafirul meu – aveau să rămână absolut proaspete, ca şi-n momentul de faţă, şi că pentru contemporanii mei existenţa mea romană n-avea să conteze nici măcar pentru o clipă.

„Şi-apoi, nu-mi convine deloc ideea să încep din nou o viaţă de la stadiul de nou-născut; cu atât mai mult cu cât, dacă-i adevărat ce-mi spui, o să-mi aduci în noua mea încarnare cunoştinţele şi memoria exactă a vieţii mele actuale; condiţie dealtminteri corespunzătoare celei pe care mi-am imaginat-o de atâtea ori. Îţi pare însă posibil ca, având conştiinţa mea de om aflat de-acum dincolo de mijlocul vieţii, să trebuiască să mă văd adăpostit într-un trupuşor inform şi slab de nou-născut, să zac luni de zile ca sugaci în braţele unei doici, să încerc cu greutate primii paşi nesiguri?”

„Nu pot să spun că n-ai dreptate. Să vedem ce putem face. Ai răbdare un moment. Iau legătura cu oficiul meu…”

Deodată trupul tânărului duce s-a lăsat moale pe fotoliu, ca lovit de un leşin neaşteptat, mai mult, ca golit în întregime de viaţă. Îngrozit, m-am aplecat asupra lui, l-am scuturat; avea ochii ficşi şi sticloşi, era cu adevărat un cadavru. Cele mai absurde gânduri mi-au trecut prin minte. Am ridicat ochii şi-am văzut lângă fereastra de la terasă un spectru, o figură goală şi diafană prin

care se întrezăreau profilurile întunecate ale caselor şi luminile oraşului. Am vrut să mă ridic, dar spectrul m-a reținut cu un gest imperios al mâinii; apoi şi-a întors din nou silueta incertă către cer. A trecut o vreme, în răstimpul căreia n-am îndrăznit nici măcar să gândesc. Deodată trupul tânărului aristocrat de pe fotoliu s-a reînsufleţit, culoarea i-a revenit în obraji, ochii i-au strălucit ironic.

„Acum te-ai încredinţat. Aşadar există o situaţie fericită. Chiar în familia strămoşilor tăi un tânăr de şaptesprezece ani e de câteva zile uşor bolnav de gripă. Am luat deja toate măsurile ca sufletul lui să fie mutat în vlăstarul care e pe cale să se nască. Tu ai să intri deci în trupul acestui tânăr şi ai să te deştepți mâine dimineață (o dimineață a anului 5 din secolul întâi) perfect vindecat de gripă şi, bineînțeles, fără să ştii nimic din tot ceea ce a învățat tânărul până acum: limbă, educaţie, cunoştinţe familiare şi sociale, în fine, fără să ai niciuna din facultățile lui morale sau intelectuale. Ai să ai, pe de altă parte, intacte facultățile tale actuale, rațiunea, memoria; la început însă n-o să-ți prea folosească. Va trebui să ai răbdare câteva luni. Eşti gata deci? Dacă pleci imediat ai să găseşti trupul cald încă; de câteva minute a şi fost golit de suflet, fiindcă băieţaşul acela e pe punctul de a se naşte.”

La auzul acestor cuvinte m-am cutremurat. Aveam un sentiment de dezgust la ideea c-o să

intru într-un trup golit, ca şi când m-aş fi culcat în patul lăsat cald de un străin. Musafirul mă privea zâmbind. M-a întrebat:

„Câți ani ai?”

„Patruzeci şi opt”, am mințit eu.

„Să zicem patruzeci şi opt”, a zâmbit preafericitul. „În orice caz, cu vârsta pe care o mărturiseşti şi mai ales cu aceea pe care o ai cu adevărat, n-ar trebui să-ți repugne să intri într-un trup foarte tânăr, cu simțuri proaspete şi elastice. Hai, să nu mai pierdem vremea.”

A întins mâna spre fața mea şi-am simțit cu groază că pe piele parcă-mi alerga un păianjen. Şi-a retras mâna.

„Încă două lucruri. Ține minte că n-o să ai nici cea mai mică influență asupra evenimentelor din vremea în care ai să te reîncarnezi. Viața aceea a ta nu va produce nimic care să poată să rămână în vreun fel în memoria contemporanilor sau a urmaşilor; nicio acțiune războinică sau politică, nicio operă de artă sau de gândire; şi, natural, nici copii. Şi al doilea avertisment: să nu încerci să te sinucizi ca să te întorci la viața asta înainte de moartea ta naturală. Sinuciderea este şi ea condamnată de AMIUT, chiar şi într-un caz ca al tău. Dacă te omori cu propria ta mână n-ai să te mai întorci niciodată în viața asta. Să nu uiți. Şi acum să ne grăbim. Dacă mai pierdem timp, s-ar putea ca cineva să bage de seamă că trupul tânărului este golit de suflet, să strige că a murit

şi va trebui să înscenezi o reînviere care ți-ar îngreuna primii paşi în viața aceea. De acord?”

Ce-aş mai fi putut să adaug? Am spus că eram de acord; cu un ultim gând: că dacă totul nu era decât un vis, venise momentul să-mi dau seama de asta. Deodată m-am simțit ridicat în aer şi am zărit sub mine trupul meu părăsit pe fotoliu, lipsit de viață, aşa cum îl văzusem cu puțin înainte şi pe acela al răposatului Bianchetti. Trecând prin fereastra deschisă către terasă, m-am trezit în plin văzduh; într-o călătorie foarte iute şi fără mişcare, am văzut în decursul câtorva minute, într-o alternare vertiginoasă de lumină şi de întuneric, cum clădirile din jur se micşorau, se dizolvau şi dispăreau şi-n locul lor se înălțau altele; şi în sfârşit am aterizat lângă nişte pâlcuri de copaci şi ziduri albe în lumina stelelor. M-am strecurat într-un loc întunecat; am avut deodată senzația că mi-am recăpătat trupul, un trup căruia îi regăseam căldura intimă şi o greutate plăcută, ca de somn.

Mă trezesc cu o neaşteptată oroare văzând aplecat asupra mea un bătrân murdar şi bărbos, îmbrăcat într-un cămăşoi alburiu, care-mi spune cuvinte neînțelese, îmi strânge încheietura mâinii cu nişte degete aspre şi-mi pune pe frunte o palmă umedă. Nu pricepe de ce nu-i răspund, iese, puțin mai târziu intră iar, urmat de o tânără grațioasă care are veşmintele şi cârlionții dimprejurul frunții ca unii îngeraşi ai lui Beato Angelico. Îmi pune şi

dânsa mâna pe frunte, o mână delicată şi proaspătă, şi simt o mare uşurare. Îmi spune ceva, o frază în care recunosc câteva cuvinte din dramul meu de latină din şcoală; nu le înțeleg însă sensul, mai ales nu ştiu ce să răspund; o privesc fără să spun nimic, cu un zâmbet gol, Schimbă câteva cuvinte cu bătrânul în altă limbă, care mi se pare că e greaca. Se-ntoarce apoi iarăşi către mine; înțeleg prea bine ceea ce-mi spune cu o grijă afectuoasă, că nu sunt încă vindecat, că nu trebuie să mă scol, că imediat va sosi medicul; dar eu mă simt plin de vigoare tinerească şi cu o putere de viață de mulți ani dispărută.

Şi iată că se trezeşte în mine deodată deplina conştiință a aventurii în care m-am aruncat cu câteva minute înainte, a dulcii mole vieți pierdute; mă cuprinde o panică îngrozitoare, o nelinişte neconsolată, dându-mi seama de depărtarea aceea de necrezut dintre secolele pe care mi-e teamă că n-am să le mai străbat înapoi niciodată.

Capitolul al treilea

(Anul 758 al Romei. 5 al erei noastre, 17 al noii mele vieți.) O întâmplare stranie în casa unchiului. Nou-născutul care blestemă. Prima întâlnire cu Tiberius.

În timpul primelor cincisprezece zile din noua mea viață, fiind considerat bolnav de către familie, aşa cum am povestit, am fost ținut închis în casă,

neîntâlnind pe altcineva afară de rude, de medic şi de câte un prieten de-al tatălui meu, în general bărbaţi în vârstă care mă priveau îndelung, îmi spuneau versuri din Ennius şi din Lucilius ca să se convingă definitiv că nu-i înţelegeam, se distrau făcându-mă să spun nişte fraze de care mai apoi râdeau multă vreme; până în ziua când fratele meu m-a dus să fac plimbarea aceea pe care am descris-o şi pe care-n sinea mea am denumit-o prima ieşire în lume.

Au fost cincisprezece zile de coşmar, şi astăzi încă păstrez despre ele o amintire chinuită. Mai târziu, după trecerea lunilor şi a anilor, ieşind în lume, participând. Ca actor sau ca spectator la viaţa publică de la Roma şi din provincie, frecventând persoane din toate categoriile sociale, am început să îmi dau seama câte asemănări există între civilizaţia noastră şi cea din secolul respectiv (şi sub anumite aspecte cât de inferioară este a noastră celeilalte) şi cum atunci ca şi acum lumea se comportă mai mult sau mai puţin în acelaşi fel ca să-şi asigure existenţa, ca să se îmbogăţească, ca să le între în graţie celor supuşi, ca să dobândească laude şi onoruri şi funcţii care să le aducă lauri şi bunăstare.

Dar în acele prime zile petrecute în casă, în zorile unei vieţi în care aterizasem intrând într-un trup de băiat de şaptesprezece ani, mă izbeam tot timpul de obiceiuri diferite, de probleme pe care nu ştiam cum să le rezolv, trezind fie disprețul, fie

compătimirea celor din casă şi de multe ori ilaritatea sclavilor; şi adesea nu reuşeam să mă descurc cu un număr aşa de mare de persoane care se aflau în serviciul nostru, sclavi şi sclave, liberţi şi liberte, care ne făceau pâinea, ţeseau veşmintele, lustruiau pardoselile, serveau masa, se îngrijeau de băi, de opaiţe, de grădină, de zeii casnici, primeau vizitatorii şi anunţau numele lor, câte o persoană, două sau mai multe pentru fiecare din aceste activităţi; şi existau lecticari, grăjdari, pivniceri, îngrijitori ai argintăriei, bucătari, rândaşi, băieşi, grădinari, gardieni, curieri, iar tatăl meu îşi avea şi el lectorii lui, secretarii, scribii, bibliotecarul şi intendentul şi contabilii, şi mai erau şi coafeze pentru mama şi pentru surorile mele, şi parfumari, garderobiere, croitorese, slujitoare personale, însoţitoare care aveau numai sarcina să le conducă în oraş ţinându-le umbreluţa, evantaiul şi gentuţa.

Aşa că prima mea impresie plină de spaimă era că nu poţi fi niciodată singur: mă extenua faptul că simţeam viermuind în jurul meu neîntrerupta activitate a zeci şi zeci de persoane, cu un permanent zumzet de atelier; mi-a trebuit ceva timp până să dobândesc faţă de sclavi indiferenţa aceea naturală a contemporanilor mei, pentru care slujitorii nu erau decât umbre sau cel mult animale domestice înaintea cărora se comportau cu o libertate absolută, ca şi când n-ar fi existat şi de ale căror sentimente, reacţii sau chiar critici nu

se sinchiseau câtuşi de puțin.

Lăsând la o parte dificultățile limbii, despre care o să vorbesc mai departe, existau alte probleme care mă jenau în permanență, mă făceau să fiu greoi şi nesigur. Din fericire, mă adăposteam într-un trup crescut bine, sănătos şi, pot spune fără să păcătuiesc față de modestie, frumos, şi care transforma deja în gesturi instinctive roadele unei educații pline de răbdare grație căreia mi-era simplu să călăresc şi să înot în Tibru în stilul de atunci, să arunc sulița, şi nu mă obosea să stau lungit multă vreme la masă pe patul din tricliniu, sprijinindu-mă în cotul stâng şi apucând mâncarea cu degetele mâinii drepte. Îmi lipsea însă cu totul educația psihicului ca să spun aşa, consumându-mi firea mea rațională şi pricepută în alte deprinderi. În felul ăsta la început nu mă adaptam deloc la faptul că într-o casă nobilă ca a noastră resturile de mâncare, oase, tendoane sau cartilagii, coji şi cotoare de fructe, în sfârşit, tot ceea ce la noi se lasă pe farfurie, mâncarea neterminată, restul de vin din pahar, se arunca jos, pe somptuosul paviment mozaicat; aşa făcea tata, aşa făcea şi simandicoasa de maică-mea; e adevărat că întotdeauna existau doi-trei băieți gata să măture şi să curețe cu grijă.

Cu toate că luaseră drept bună povestea cu amnezia, cei din casă la rândul lor nu prea puteau să admită că aş fi uitat în întregime bunele maniere altoite timp de mulți ani predecesorului

meu. În felul ăsta, am învățat, cu prețul multor umilințe şi repetări, că trebuia să-mi scot încălțămintea ori de câte ori veneam de pe stradă sau din grădină ca să pun sandale sau papuci: şi că, viceversa, nu trebuia sub niciun motiv să port dincolo de ziduri încălțămintea de casă. Mi-au trebuit multe zile pentru asta şi poveţele docilei Cleonice, ca să învăț cât de cât arta foarte dificilă de a îmbrăca toga şi de a-i potrivi frumos cutele. Pentru cină ai mei – am aflat apoi că nu în toate familiile se făcea aşa – chiar dacă nu erau musafiri, îşi puneau – era să zic smochingul – un veşmânt special, uşor, comod şi alb, din în foarte fin, aşa-numita *synthesis;* şi un sclav împărțea coroane de flori proaspete pe care trebuia să ți le pui pe cap. Mă stingherea, când cobora seara, întunericul casei învins cu sărăcie de opaițele cu ulei, de torțe sau de candelabre înalte din bronz în atrium şi-n tablinium; dar cu acelaşi gest instinctiv cu care în celălalt secol căutam comutatorul luminii, mâna celuilalt corp al meu, cu un impuls inconştient, găsea acum în acelaşi loc, lângă micul altar al larilor, opaițul de teracotă şi-l aprindea cu un beţigaş cu măciulia de sulf de la veşnic nestinsul *focus patrius*[29].

Mi se întâmpla din când în când să-i surprind pe ai mei şuşotind între ei şi eram sigur că vorbeau

---

[29] Foc sacru care ardea în permanență pe altarul strămoşilor din fiecare casă romană.

despre mine şi despre tristul meu caz. Într-o zi a venit însă la noi acasă fratele mai mic al tatălui meu, născut de o altă mamă, un bărbat tânăr, de vreo treizeci şi cinci de ani, cu toga tivită cu purpură.[30] A sosit cu fața încruntată şi i-a luat imediat deoparte pe părinții mei şi pe Lucius; eu mă aflam în peristil, nimeni nu se ocupa de mine, am văzut că povestea gesticulând nişte lucruri la care mama reacționa făcând gesturi de stupoare, tata clătina încruntat din cap, numai Lucius avea aerul că se distrează copios, în aşa fel încât a fost dojenii aspru de către tata. Era pentru prima dată când nu se mai ocupau de mine. Fratele tatii – de fapt ar trebui să-i spun unchiul – nu-mi prea acorda încredere şi nu manifesta niciun interes față de cazul meu – unchiul deci s-a mai întors o dată sau de două ori în casa noastră şi mereu se repeta aceeaşi poveste: comentarii mâhnite ale mamei, chipul îngândurat al tatii, ochii şugubeți ai lui Lucius.

După prima vizită, pe care am descris-o, prin Roma, am mai ieşit de câteva ori cu el; iar la vreo zece zile după ce s-a terminat claustrarea mea, mi-a spus zâmbind astăzi o să mergem să ne distrăm". În timp de trei săptămâni ajunsesem să înțeleg destul de bine vorbirea celor din casă, deprinzându-mi urechea cu acea cantilenă specială pe care-o rosteau şi pe care n-aş putea s-

[30] Toga tivită cu purpură era un semn distinctiv al patricienilor

o compar decât cu accentul ciociarilor de astăzi. Anumite fraze îmi sunau chiar asemenea celor italieneşti, sau, mai curând, ca pronunțate într-un fel de dialect italian destul de inteligibil, în orice caz însă deosebit ca vocabular şi ca sintaxă de limba scrisă. Să vorbesc, în schimb, nu. Izbuteam încă. De multe ori îi făceam să râdă pe toți amestecând fraze care-mi rămăseseră în minte din liceu cu expresii învățate în acele prime zile, dar cine ştie cum pronunțate, şi cu altele de-a dreptul italieneşti din secolul al douăzecilea (şi, trebuie să mărturisesc, nu întotdeauna cele mai puțin înțelese).

Îl întreb pe Lucius în ce constă distracția făgăduită, zâmbeşte, se lasă rugat; apoi îmi destăinuie că în casa unchiului s-a născut un copil ciudat, care pe zi ce trece e şi mai ciudat, şi e curios să meargă să-l vadă. Ciudat în ce sens? Lucius e foarte reticent, spune numai că nou-născutul îi pune la grea încercare pe cei din casă, nu mi-am dat, seama din vizitele unchiului la noi şi din convorbirile acelea misterioase?

Ne ducem. Casa unchiului nu e în afara oraşului, ca a noastră; se află într-un cartier ridicat de curând, pe colina Esquilin; ca să ajungem acolo a trebuit să străbatem din nou cartierul acela gălăgios şi popular pe care-l văzusem în ziua primei ieşiri. Sunt în măsură acum să explic motivul foarte simplu al faptului că fusesem întrucâtva uimit în ziua când mersesem

pe străzi: regăseam în fiecare moment înghesuiala, scenele de stradă, prăvăliile, meşteşugarii, simțeam din nou agitația, şi gălăgia, şi mirosurile anumitor cartiere din Orient vizitate în cealaltă viață a mea; descriind primele impresii, mi se păruse firesc să folosesc mai mult sau mai puțin aceleaşi cuvinte, aceleaşi culori cu care am descris în unele note de călătorie târgurile din Damasc, suburbiile din Cairo, de sub fortăreață, ulicioarele din vechiul Fez şi, asistând la episodul cu boul prăvălit de la etajul al treilea al casei aceleia în care intrase fugind din târgul de vite, fusesem ispitit să-i povestesc fratelui meu – noroc că redusele mele cunoştințe de limbă nu mi-ar fi permis s-o fac – o scenă văzută pe Thompson Street în Greenwich Village din New York, cu doi ani în urmă.

Dădusem colțul la stânga venind de pe West Houston Street, trecusem prin fața prăvăliei cizmarului Sciortino (l-am zărit pe bătrân pe pragul atelierului din spate, cu fața uscată, fină, cu ochii tipic sicilieni), când, iată că am băgat de seamă că strada se aglomerase pe neaşteptate cu care şi cai; cai de tracțiune cu coame lungi bălane, care ca acelea ale pionierilor, cu roțile din spate mai înalte, cu coviltire din pânză cerată întinsă pe un schelet de lemn, cu câte o inscripție aurită pe capra vizitiului. Oamenii deshămau caii de la care şi-i duceau în grajduri, adică în gangul unei case de la sfârşitul secolului al nouăsprezecelea,

asemănătoare ca aspect cu toate celelalte din jur. Apoi am observat că grajdurile urcau până la etajul patru, când, ridicând ochii, am văzut doi sau trei cai apărând la ferestrele acelea şi privind în jos cu un rânjet de dinți galbeni.

Ajunşi la casa unchiului, Lucius l-a întrebat ceva şoptit pe portarul care ne lăsase să intrăm în cortilele din fața casei. Portarul s-a mulțumit să zâmbească făcând un semn cu mâna spre spate. Se aude că în casă cineva vorbeşte tare, glasul parvine foarte clar, un glas iritat, nerăbdător, care discută, care se ceartă, care ocărăşte, un glas pe care nu-mi amintesc să-l mai fi auzit vreodată nici în lumea asta, nici în cealaltă. Are inflexiunile metalice, stridente, tremurate ale unui sugar şi-n acelaşi timp tonul acru, bădăran, torentul de cuvinte al unui adult. Câteva clipe glasul tace şi se aud atunci vorbele şoptite, triste ale unei femei care se roagă şi imploră linişte; şi imediat ocările, sporovăială, țipetele reîncep, mai distonant, mai înăbuşit, dar mereu mai agitat; îmi imaginez că aşa trebuie să strige un bătrân certăreț, centenar, bunicul sau străbunicul familiei, paralitic, într-o cameră a casei şi care-n mod firesc are de spus ceva despre toți şi despre toate.

Lucius are un aer radios, „am ajuns tocmai când trebuie”, şi-mi face semn să-l urmez. Intrăm în atrium, ne oprim în pragul primei camere din stânga; într-un coşuleț văd un nou-născut gol, chel, un trupuşor firav care-şi agită cu gesturi

stângace picioruşele şi mânuțele durdulii, şi-şi strâmbă şi cască gura micuță, lipsită de dinți, din care năvăleşte torentul acela de cuvinte. Nounăscutul n-a băgat de seamă sosirea noastră; gesturile acelea neputincioase, furia care-l face să-şi holbeze ochii, tumultul vorbelor par să fie cauzate de prezența a două femei, două sclave, din care una are un aspect rezervat, de matroană. Nu pricep nimic din tot ce iese din gurița abia conturată, dar sigur că sunt dojeni, insulte, urlete, blesteme, judecând după expresia îngrozită pe care o iau cele două femei, trăgându-şi poala veşmintelor peste față, ridicând mâinile spre cer sau atingându-şi amuletele de la gât; mi se pare că înțeleg: acest mormoloc care declamă ca un orator la terme, roşu de o mânie neputincioasă, e înverşunat împotriva tuturor, manifestând repulsie, ură, groază, teroare.

Lucius râde ca la teatru, se întoarce din când în când să-mi surprindă pe față reacția în fața unei asemenea scene extraordinare. Dar eu nu râd. Dintr-o dată mă trezesc speriat şi îngrozit poate mai mult decât copilaşul, mi-au revenit pe neaşteptate în minte cuvintele răposatului Bianchetti, care-mi spunea că în aceeaşi noapte în care eu urma să trec în trupul tânărului roman, sufletul lui ieşise deja pentru a intra în copilul care trebuia să se nască. Nu sunt însă în stare să înțeleg de ce mai înainte de a face să între sufletul tânărului de şaptesprezece ani în corpul nou-

născutului, domnii aceia de la ODU sau de la AMIUT nu s-au gândit să-l scalde în Lete[31] sau să-l supună unei operații analoge, în sfârşit, să-i şteargă amintirea şi experiența vieții dinainte. Faptul că eu m-am transferat într-un alt corp păstrându-mi facultățile dinainte nu atrăgea, ca o consecință necesară, că acelaşi lucru trebuia să se întâmple şi cu sufletul tânărului de şaptesprezece ani. Eram foarte indignat împotriva funcționarilor acelora neglijenți, mă gândeam ca-n mod evident aceleaşi piedici birocratice, erorile funcționarilor, nepotrivirile care ne chinuie viața durează şi dincolo de moarte şi se perpetuează în birocrația cerească; cerească, într-adevăr, dar alcătuită din foşti muritori, spălați, desigur, de toate păcatele lor, dar nu şi de pedanteria, de chițibuşăria, de superficialitatea cu care îşi îndeplineau îndatoririle misiunii şi ale meseriei lor din timpul vieții. Până acum copilul nu ne-a zărit încă; dar ce s-ar întâmpla dacă, întorcând capul spre uşă, ne-ar vedea şi ne-ar recunoaşte? Până în momentul acesta, după câte înțelegeam, era furios împotriva lumii, împotriva soartei, împotriva puterilor infernale care-l reduseseră la acea teribilă situație despre care eu eram în stare să-mi dau seama pe deplin; să te trezeşti complet neputincios în toate, încă înfăşat ca să zic aşa în nebuloasa atmosferă

[31] Unul dintre fluviile Infernului, ale cărui ape aduceau sufletelor celor morți uitarea.

de fetus, constrâns să te hrăneşti de la mamelele unei doici, dar cu mintea doldora de tot ceea ce deposedatul învățase în cei şaptesprezece ani ai vieții sale şi care mi-ar fi fost de atâta folos mie în aceste zile. În momentul acela, în cameră a intrat un om, probabil medicul, care a spus câteva cuvinte în greceşte uncia dintre femei; şi deodată nou-născutul a început să strige pe greceşte, întinzând mânuțele spre el. Dar ce nouă oroare l-ar fi apucat dacă întorcând privirea spre mine, şi-ar fi regăsit pe chipul meu trăsăturile lui, în corpul meu corpul din care fusese dislocat? Ce înfricoşătoare acuzații de vrăjitorie şi de farmece i-ar fi ieşit din gurița lipsită de dinți? M-am întors ca să fug repede, cât mai aveam încă timp, dar Lucius mi-a surprins gestul, m-a apucat strâns de mână şi m-a silit să rămân lângă el. Şi totuşi nu exista altă salvare pentru mine decât să fug din casă şi apoi să găsesc un pretext ca să nu mă mai întâlnesc niciodată cu acel blestemat de văr al meu.

Fireşte, de când aveam conştiința noii mele situații, îmi impusesem să nu dezvălui nimănui niciodată ceea ce se petrecuse în casa mea între mine şi răposatul Bianchetti.

Mă temeam ca lucrurile să nu ajungă la urechile vreunui sacerdot sau magistrat; aş fi fost pe loc acuzat de vrăjitorie sau de necromanție sau, mai rău, răpit din mijlocul alor mei, ținut multă vreme în închisoare mai înainte de a fi ucis. De o moarte

imediată nu aveam a mă teme prea mult; aventura mea ar fi fost retezată de la început, însă m-aş fi reîntors la starea mea primitivă. Dar să fiu chinuit îndelung în închisoare, să trebuiască să înfrunt cine ştie ce moarte pe rug, mi-era bineînțeles groază de lucrul ăsta. Ca să mărturisesc adevărul, mi-am dat seama mult mai târziu că teama mea era neîntemeiată; lipsa de prejudecăți a mentalității din secolul acela întâi relativ la asemenea argumente era, fără ca asta să însemne mare lucru, asemănătoare, dacă nu chiar superioară, cel puțin la persoanele instruite, celei din secolul douăzeci. Iar vechile credințe religioase care cereau să se caute preziceri şi să se observe în semnele de rău augur animozitatea zeilor erau lăsate în seama poporului de rând sau a neciopliților locuitori de la țară. (În practica de zi cu zi pătrunseseră în schimb tot felul de superstiții orientale.) Fapt cert este că în tot timpul noii mele vieți nu mi s-a întâmplat niciodată să văd înscenate în temple sau în case miracole făcute de icoane care vorbesc sau plâng ca cele care s-au înmulțit atâta în vremurile noastre.

M-am întâlnit o dată la termele lui Agrippa cu un foarte vechi prieten al tatălui meu, un om cult, excelent scriitor în materie de istorie şi de filosofie, de la care nu le-a rămas nimic urmaşilor, nici măcar numele, pentru că era de apartenență republicană, rău văzut de regimul aflat la putere, iar scrierile lui, încă din timpul când se afla în

viață, fuseseră făcute să dispară din biblioteci. Omul acela respectabil, Caius Calvisius, comenta în ziua aceea cu mine nişte informații apărute în ziare, că-n Peloponez, aproape de Argos, o fată măritată a trebuit să-l lase pe bărbatul său, fiindcă ea devenise pe neaşteptate bărbat eu barbă şi toate celelalte, în aşa fel încât după aceea se căsătorise din nou, de data asta cu o femeie. Ziarul scria că pontiful ceruse o expiere publică pentru minunea aceea, în care vedeau prevestirea unei nenorociri. „Ce înapoiați sunt oamenii acolo, în Peloponez", zicea Calvisius. „Lucrurile astea sunt foarte naturale. Am văzut eu însumi la Smirna un caz asemănător al unui bărbat preschimbat în femeie, fapt care se întâlneşte se pare şi mai rar decât situația contrară. Sunt lucruri care se întâmplă, s-a vorbit întotdeauna de androgini şi de hermafrodiți şi e absurd să vezi în lucrurile astea un miracol religios. Am progresat foarte mult față de strămoşii noştri. Titus Livius pomeneşte de minunile dintr-un anumit an, cu două secole în urmă, când statuia Junonei a început să plângă; după aceea s-au născut la Rimini doi băieți fără ochi şi fără nas, iar în altă parte fără mâini şi fără picioare; pentru acest fapt pontifii au ordonat rugăciuni şi ceremonii de ispăşire. Cicero, mai puțin credul decât cei vechi, şi mai eu seamă decât Titus Livius, îi mustra pe cei care au pus în circulație zvonul că la Cuma statuia lui Apolo a început să asude, precum şi pe sacerdoții care au

dat crezare acestui zvon. Până în ultimul secol al republicii sacerdoții primeau în chip foarte serios vestea unor asemenea miracole şi arătau şi dânşii la rându-le mulțimii simulacre care asudau, care plângeau sau sângerau. Acum nu mai au atâta încredere în naivitatea oamenilor şi asemenea cazuri au devenit rare: dacă mai ajunge câte o ştire răzleață din provinciile mai îndepărtate. Şi-n orice caz, chiar dacă se produc cu adevărat fenomene de felul ăsta, nu există în ele nimic supranatural sau ascuns. Lemnele şi pietrele se acoperă cu tot felul de mucegaiuri umede, datorită cărora îşi creează singure sau capătă din aer diverse culori şi nuanțe; şi e posibil şi ca simulacrele respective să scoată câteodată anumite sunete asemănătoare lamentațiilor şi suspinelor atunci când se produce vreo ruptură în interiorul lor sau o separare violentă a părților din care sunt alcătuite. Dar ca asta să fie grai articulat sau cuvânt exprimat de un trup lipsit de suflet", conchidea el, „e cu totul imposibil."

Aşa spunea Calvisius; am regăsit după aceea cuvintele astea, aproape identice, în *Viața lui Coriolanus* de Plutarh; şi acest fapt constituie o probă în plus pentru experiența pe care am făcut-o în viața aceea, anume că operele scriitorilor antici care dăinuie până astăzi nu sunt întotdeauna cele mai bune, ci cele mai favorizate, alcătuite de multe ori prin jefuirea şi recopierea scrierilor şi opiniilor unor persoane care din

întâmplare sau din antipatie politică şi-au văzut operele distruse şi sustrase judecății posterității, supraviețuind în schimb cele ale autorilor minori sau ale plagiatorilor care au ştiut să-l aduleze pe principe.

Dar în acele prime zile ale noii mele vieți nu ştiam încă nimic despre citata libertate de gândire din vremea aceea; şi asta explică neliniştea mea şi impulsul pe care-l simțeam să fug din casă cât mai era vreme. La acest punct al meditațiilor mele am notat un fapt care m-a convins cu privire la zădărnicia temerilor pe care le aveam, cel puțin pentru moment. Nou-născutul a fost întors în leagăn cu fața spre noi şi am rămas încremenit; de asta mă temusem, că o să fiu cu siguranță recunoscut. Dar ochii mari şi lipsiți de viață m-au avut nicio expresie; şi mi-am amintit în momentul acela că nou-născutul – dacă pot să folosesc cuvântul ăsta, pentru că nou-născut înseamnă o creatură care nu vorbeşte, iar cel de față vorbea, şi cum încă – vedea deocamdată foarte puțin şi, desigur, nu era încă în stare să recunoască trăsăturile feței şi alte amănunte. Un răgaz de câteva săptămâni îmi era deci îngăduit, după aceea însă era necesar să evit cu orice preț să dau ochii iar cu noul-născut. Odată ieşiți din cameră ne-am dus să-l căutam pe unchiul ca să-l salutăm; şi l-am găsit în tablinium cu un musafir; un bărbat viguros de vreo cincizeci de ani, cu o înfățişare de soldat, cu pieptul lat şi cu umerii

puternici, pe care se înălța prin contrast o figură fină, nobilă, palidă, cu gura cărnoasă şi contractată şi cu ochi foarte mari şi limpezi. L-a salutat cu o cordialitate gravă pe fratele meu, iar mie mi-a făcut un semn din care n-am înțeles dacă mă cunoştea sau nu, vreau să spun dacă mai văzuse vreodată fața asta a mea. Şi şi-a reluat apoi discuția cu unchiul. Vorbea ca şi cum şi-ar fi căutat cuvintele şi se ajuta cu o continuă mişcare a degetelor, aşa că mi-a fost uşor să înțeleg aproape tot ce spunea. Anunța că era gata să plece din nou spre Germania, de unde se întorsese în decembrie anul trecut, traversând Alpii încărcați de zăpezi; adusese deja la bună înțelegere triburile acelea cu nume ciudate, din care l-am recunoscut numai pe cel al cheruscilor, în al căror teritoriu înaintase adânc „*penetravi ulteriora*"; acum mai rămâneau de învins longobarzii, „*germana feritate ferociores"*. Părea sigur de el, şi lipsit de trufie; era fără doar şi poate un comandant de oşti, un personaj important; m-am uitat la fratele meu cu un aer întrebător, iau el de la distanță mi-a silabisit din buze şi-am rămas mişcat şi totodată înfricoşat: Tiberius Nero. Nu puteau fi doi cu numele ăsta care să vorbească atât de autoritar şi cu atâta încredere despre înaltul comandament, despre înaintări şi despre victorii; eram, aşadar, pentru prima oară în prezența unuia din acele fabuloase personaje care încă umplu cronicile şi pentru care, ca să le cunosc, încercasem

ameţitoarea mea aventură: Tiberius, acela care avea să-i urmeze lui Augustus, cel înşelat de Aelius Sejanus[32], libertinul corupt de la Capri, protagonistul legendelor infamante în care eu nu prea crezusem niciodată; în sfârşit puteam să aflu cât adevăr şi câtă minciună existau în istoriile acelea, dacă viaţa mea romană avea să dureze ceva mai mult; omul acesta solid care stătea înaintea mea nu avea desigur nici înfăţişarea, nici apucăturile unui vicios, dar cine ştie cum avea să arate peste vreo douăzeci, de ani chipul acesta frumos şi feminin al lui? Stăteam aşa pe gânduri şi nu mai auzeam conversaţia, când am băgat de seamă că unchiul fusese chemat în altă cameră, şi Tiberius s-a întors spre noi doi şi ne-a întrebat dacă l-am văzut pe noul-născut şi ce părere avem despre asta. Fratele meu a răspuns imediat că ne distrasem copios.

„Nu prea e distractiv", a spus Tiberius, încruntându-se. „Eu, dacă aş fi tatăl lui, mi-ar da de gândit mult mai mult decât face în realitate taică-său, care e preocupat numai de faptul ca lucrul ăsta să nu se afle şi vrea să-şi grăbească plecarea la postul lui din Bitinia împreună cu întreaga familie. Mi-a spus că-n primele zile se

---

[32] Lucius Aelius Seianus (20 î.Hr. — 18 octombrie 31 d.Hr), cunoscut sub numele de Sejanus, a fost un soldat ambiţios, prieten şi confident al împăratului roman Tiberius. Eques prin naştere, Sejanus a ajuns prefect al Gărzii Pretoriene, pe care a condus-o din anul 14 d.Hr până în anul 31 d.Hr.

gândise să aducă acest caz în fața pontifilor, dar după aceea i-a fost frică de-o serie de complicații, că-l vor sili să-l abandoneze pe noul-născut ca infirm, că-i vor impune sacrificiul lustral[33], că vor investiga în trecutul familiei dacă nu cumva a fost comis vreun act împotriva zeilor. Mi-a spus că şi tatăl vostru l-a sfătuit să țină secret faptul şi să plece cât mai grabnic. Mic copilul mi-a făcut o impresie stranie. N-am voit să fiu nici prea inchizitor cu tatăl lui, nici să-l tulbur cu prea multe întrebări. Când s-a întâmplat schimbarea asta misterioasă? Imediat după naştere sau câteva zile mai târziu?"

Ochii lui ne măsurau, trecând de la unul la altul; bineînțeles, l-am lăsat pe fratele meu să răspundă. Lucius avea deja faimă de orator şi-şi întemeia ambițiile lui politice pe această calitate. Desigur, a narat faptele cu multă elocință. „S-a întâmplat aşa. Cam la zece zile de la naştere, acest copil a început pe neaşteptate să vorbească la fel ca o persoană mare. La început erau cuvinte de spaimă, se văita, plângăreț, înăbuşit, fiindcă nu ne vedea, că se simțea neputincios în mişcări, că era silit să sugă. După aceea, cu trecerea zilelor, glasul i-a devenit mai puternic şi mai aspru; a avut crize de disperare, s-a apucat să blesteme, să urle că i-au făcut farmece, că l-au smuls dintr-un trup deja crescut ca să-l înghesuie în carcera aceea

[33] Sacrificiu de purificare, de ispăşire.

îngustă. Spune că, nu-şi mai aminteşte în ce vreme, mergea, călărea şi arunca sulița în Câmpul lui Marte şi se culca şi el cu femeile, dar că e sigur că a făcut toate aceste lucruri; şi țipă că laptele doicii e prea sărat, că-i displac giugiulelile femeilor din casă, că simte o greață teribilă când mătuşile lui bătrâne îi pun pe buze degetul ud de salivă ca să alunge vrăjile. Ce vrăji să mai alunge, când el este deja victima lor? Şi când suge lapte de la doica cea frumoasă şi voinică pe care au cumpărat-o anume pentru dânsul, o grecoaică foarte tânără, îi vorbeşte pe greceşte şi strângându-i sfârcurile cu mânuțele lui se laudă că altădată a ştiut mult mai bine să se joace cu asemenea podoabe feminine."

Tiberius nu se amuza cum aş fi crezut la relatarea asta, ci, dimpotrivă, se întuneca din ce în ce la față. Se întoarse spre mine şi, împingându-mă cu un deget în piept, îmi spuse cu hotărârâ intenție să-i răspund şi eu: „Şi tu, tinerelule, ce zici de asta?" Am simțit că roşesc şi-am bolmojit răspunsul cel mai scurt şi mai simplu pe care izbuteam să-l formulez; dar, natural, pronunțarea mea stângace şi cuvintele pe care le foloseam nu puteau să nu-i atragă atenția şi să-i ațâțe curiozitatea. S-a întors către Lucius:

„Ăsta nu-i fratele tău? Vorbeşte ea un barbar![34]

Lucius i-a explicat că-mi pierdusem memoria şi

[34] Romanii, ca şi vechii greci de altfel, îi socoteau barbari, deci necivilizați, pe toți cei care vorbeau altă limbă decât a lor (adică latina şi în speță greaca veche).

că uitasem chiar şi cum să mă exprim; dar că eram pe cale să-mi revin şi că făcusem deja un mare progres față de primele zile.

„Când s-a întâmplat?" De-aş fi ştiut să găsesc imediat expresia potrivită ca să-i spun că era vorba de un lucru vechi de câteva săptămâni! Dar Lucius nu mi-a dat răgaz şi-a spus imediat că faptul se petrecuse cu vreo trei săptămâni în urmă, cu aproximație de o zi, două. „Chiar în ziua", adăugă el ca şi cum şi-ar fi amintit tocmai în momentul acela, „în care a venit pe lume acest copil."

Tiberius s-a întors şi m-a privit fix, şi-am avut impresia că ochii lui mă străpungeau. Mi-am dat seama că era mult mai perspicace decât unchiul meu, decât tata şi decât preaelocventul meu frate. Cine ştie ce-i trecea acum prin minte. „Stai să vezi", mă gândeam, „că imediat o să pună în legătură cele două fenomene şi o să mă târască înaintea pontifilor." Înghețasem. Cu o enormă uşurare l-am văzut însă intrând în momentul acela pe unchiul meu, care l-a anunțat nu ştiu ce pe Tiberius şi i-a distras imediat atenția; puțin după aceea, fără alte incidente, fratele meu şi cu mine ne-am luat rămas bun.

Cum am ieşit din casa unchiului, Lucius a spus:

„Într-adevăr, e curioasă coincidența, tu îți pierzi memoria tuturor lucrurilor pe care le ştii tocmai în ziua când ăsta se naşte cu ştiința lui gata intrată în cap. Dac-am fi trăit în timpul republicii, ar fi

fost un caz pe care Titus Livius l-ar fi notat cu siguranță în istoriile lui. Noroc că suntem în vremuri luminate, când nimeni nu mai crede nici în miracole, nici în vrăjitorii. Hai, am întârziat destul, să mergem acum la grecul care trebuie să-mi facă busturile pentru candidatura mea."

Mi-am dat seama că din partea fratelui meu nu trebuia să am nicio teamă. Nu dădea nicio importanță incidentului petrecut în casa unchiului, avea să-l dea imediat uitării, cu totul absorbit cum era de candidatura lui la cvestura[35] de care de câteva zile încoace vorbea întruna, şi care era prima treaptă a carierei sale politice. Iar acum voia să-l însoțesc la fotograf, numai asta-i preocupa. Folosesc cuvântul ăsta, fotograf, fiindcă nu-mi dau seama care altul din limbajul nostru modern ar putea reda cu mai mare exactitate profesiunea meşterului la care ne-am dus. Privit în mare, era vorba de un sculptor, dar, aşa cum am observat imediat, un tip deosebit de sculptor, care nu făcea statui, nu turna în bronz zei, sau eroi, sau cvadrige, ci doar modela, la cererea clientului, capete sau busturi, cât mai asemănătoare posibil. Odată făcut mulajul, puteai avea câte copii doreai, de ceară, de bronz, La cererea persoanelor care voiau să-şi trimită propria efigie unor prieteni aflați departe, drept

---

35 Funcție a unui magistrat roman, însărcinat mai ales cu atribuții financiare.

amintire rudelor sau iubitei; şi să facă cunoscut şi popular propriul chip în ochii clienților, ai electorilor şi ai poporului. În felul ăsta, în ajunul alegerii, fratele meu se grăbea să pozeze ca să comande vreo sută de imagini de-ale lui pe care să le împartă prăvăliaşilor de pe străzile din împrejurimile Forului, să le aşeze la terme şi-n prăvăliile librarilor, să le înşiruie de-a lungul străzii care conducea la locul alegerilor. La drept vorbind, noi aveam deja acasă un sclav sculptor, care lucra ca să trimită țăranilor, clienților şi rudelor sărace busturi de-ale familiei; dar grecul acela la care se grăbea să meargă fratele meu era un profesionist cunoscut şi executa lucrările mult mai repede şi-n cantitate mai mare.

Şi-n ce priveşte familia copilului puteam să stau destul de liniştit. Cei de acasă nu m-ar fi condus de bunăvoie, observasem deja lucrul ăsta, în casa altora, ruşinați de faptul că au un zdrahon de fiu mare şi solid care uitase până şi limba maternă şi uitase şi toate uzanțele vieții civilizate. Pe de altă parte, copiii mici erau duşi foarte rar împreună cu cei mari, trăiau într-o *nursery*[36] a lor, fiind încredințați unor sclave bătrâne, fostelor lor doici, pedagogilor; aşa se proceda cel puțin în familiile bogate, ca a mea, care-şi permiteau luxul de a avea o *domus* în întregime a lor. La asta se mai adăuga faptul că, spre uşurarea mea de nedescris, fratele

---

36 Loc unde sunt crescuți copiii mici; creşă.

vitreg al tatălui meu, aşa cum anunțase Tiberius, îşi grăbea plecarea împreună cu întreaga familie spre provincia îndepărtată al cărei propretor fusese numit.

Singur Tiberius putea deci să-mi dea de gândit. A doua zi însă urma să plece în Germania. Şi-acolo aveau cu siguranță să se gândească longobarzii şi caucii cum să-l țină absorbit şi să-i alunge orice altă idee din minte.

Capitolul al patrulea

(Anii 758 ți 759 ai Romei, 5 şi 6 ai erei noastre, 17 şi 18 ai vieții mele.) Trudnică reînvățare a cunoştințelor scolastice. Vizită la Augustus. Politica lui rasială. Iulia Minor.

Acum îmi dau de-abia seama ce sarcină grea mi-am asumat atunci când mi-am propus să povestesc în câteva capitole o viață de adult care se întinde de-a lungul a vreo patruzeci şi mai bine de ani, într-o perioadă plină de vicisitudini, de evenimente în care-am încercat o vreme să mă amestec, ca să cunosc cât mai mult cu putință adevărul cu privire la vremurile acelea, şi să mă reîntorc, aşa cum visasem plin de ambiție, în cealaltă viață a mea, cu un bagaj de cunoştințe directe care să-i lase cu gura căscată pe oamenii de ştiință şi să-mi creeze o faimă universală; până când nu m-a apucat plictiseala şi-un disperat sens al zădărniciei. Va trebui să mă mulțumesc să

procedez pe episoade, alegându-le pe cele mai stranii şi pe cele mai importante; şi-n felul ăsta o să sar peste experiențele chinuitoare ale primelor luni. În care am fost constrâns ca un copil mic să învăț să vorbesc, să citesc şi să scriu (iar faptul că instrumentele erau cu totul diferite de ale noastre, stilul pentru tăblițele cerate, calamul din trestie sau pana de gâscă pentru papirus, nu constituia o dificultate pentru mine, posesorul dinainte al trupului meu îşi exersase perfect mâna în această îndeletnicire în cei unsprezece sau doisprezece ani de studiu); şi să fac socoteli, să învăț legile şi obiceiurile noii mele patrii. Trudă migăloasă de şcolar, devenită şi mai dificilă datorită confruntării pe care-o făceam în permanență cu cunoştințele deja existente şi absolut proaspete, care pe de o parte întârziau asimilarea naturală a noilor lucruri învățate şi pe de altă parte îmi încurcau de multe ori ideile datorită greutății de a distinge ceea ce învățam nou de ceea ce constituia o inutilă experiență precedentă, ceea ce era valabil de ceea ce nu mai era. Trebuie să mai adaug că, păstrându-mi intactă maturitatea mea de înțelegere, adică, în limbaj simplu, mintea mea de om înaintat în vârstă, nu beneficiam de ajutorul unei memorii prompte şi de intuiția foarte rapidă a copiilor sau a unui băiat de şaptesprezece ani, aşa cum apăream în oglindă.

Învățătura era pentru mine deci greoaie şi obositoare în mult mai mare măsură decât şi-ar fi

putut imagina cel care mă învăța. Progrese rapide am făcut numai la vorbire. Cunoaşterea, fie ea şi pur literară, a latinei învățate în liceu şi o înclinație naturală pentru limbi mi-au uşurat această aspră ucenicie; nu trecuseră nici şase luni şi ajunsesem să înțeleg fără niciun efort atât limbajul declamator şi rafinat al pedagogilor şi al oratorilor din foruri şi de la terme, cât şi pe cel arhaic şi cântat al mamei mele, sau pe acela al poporului de jos şi al sclavilor, imitat şi de tinerii din lumea bună şi care-mi suna ca un dialect de-al nostru între roman şi napoletan; şi-mi formasem deja şi urechea la accentul particular al provincialilor, al galilor, al germanicilor care vorbeau latina ca pe o limbă străină şi cu o pronunție curioasă, asemănătoare oarecum modului în care vorbesc critreii şi arabii din Libia limba italiană.

Cazna cea mare cu care studiam era totuşi compensată, şi mai mult decât compensată, de plăcerea cu totul animalică de a mă simți purificat de tarele vechilor răni, de micile dureri ale oaselor şi ale muşchilor, de înțepeneala anilor, întors la o tinerețe proaspătă, sprintenă şi vioaie. Trupul meu de om matur rămăsese acolo, în fotoliul de dinaintea căminului; intrasem într-un trup după toate aparențele imun la orice degenerare ereditară, eu simțurile perfecte; tânărul de şaptesprezece ani pe care-l deposedasem de el îşi folosise fructuos primii lui ani perfecționându-şi

dispozițiile naturale, era un călăreț rezistent, un bun aruncător de suliță şi de disc, un înotător sigur şi avea muşchi elastici şi armonioşi. Or, anticii aceia aveau cu toții nişte simțuri mult mai ascuțite decât ale noastre, iar tânărul care stăpânise mai înainte noul meu înveliş fusese deosebit de privilegiat; mai cu seamă în primele luni, era de ajuns să ciulesc urechea la freamătul vântului, al mării, sau al pădurii, pe cave nu-l auzisem niciodată atât de pur şi de sonor, ca să-mi dea beție şi amețeală; şi-mi reveneau în minte versurile lui Prati din *Încântare:*

eu aud undele
cântând de peste mare,
aud fremătând frunzele
dinspre pădure; şi-o trecere
de suflete rătăcitoare cerul îmi pare.

Odată, la Atena, în anul 1930, sau mai demult chiar, m-am trezit pe neaşteptate surd din pricina unui dop de ceară care mi se formase în ureche; iar eu, bietul de mine, cu toate că aflându-mă în Grecia ar fi trebuit să mă gândesc imediat la Odiseu şi la ceară[37], m-am temut c-am devenit aşa din motive naturale, şi am răbdat nenorocirea aceea timp de două săptămâni; până când un prieten m-a convins să merg la doctor, care-ntr-o secundă mi-a destupat urechile şi lumea a început

[37] Aluzie la episodul trecerii lui Odisseus prin fața Capului Sirenelor, ocazie în care eroul şi-a pus marinarii să-şi astupe urechile cu ceară ca să nu audă cântecele lor malefice.

din nou să-mi cânte răsunător în timpane şi mi-am dat seama că de multă vreme nu mai percepusem sunete atât de subtile, aerul mi se părea în întregime o cutie de rezonanţă şi-am auzit pentru prima dată cum îmi foşnea între degete bancnota nouă de cincizeci de drahme pe care i-o înmânam medicului. Aşa am fost şi-n acele prime zile, mai înainte de a mă fi obişnuit cu noutatea simţurilor acelora atât de ascuţite; nici cea mai mică umbră nu întuneca viziunea îndepărtată a mulţimii din amfiteatre, a scenariilor de coline şi de păduri, urechea percepea fără niciun efort o muzică până atunci necunoscută, de o sonoritate melodioasă, de clinchete nespus de limpezi, de murmure confuze sau clare, emanate de obiecte care mi se păruseră până-n zilele acelea mute şi surde.

Tata m-a încredinţat concomitent unui *grammaticus,* unui *litterator* şi unui *rhetor,* cu alte cuvinte unui profesor de şcoală elementară, unui profesor de gimnaziu şi de liceu şi unui profesor universitar; îşi dăduse seama că inteligenţa mea era totuşi vie şi matură şi că nu-i lipseau decât instrumentele ca să devină iar practică şi utilă atât pentru mine, cât şi pentru alţii. Parcă văd şi acum chipul amuzat şi ironic al surorilor mele mai mici care asistau câteodată, asta fiind cea mai mare dintre distracţiile lor, la lecţiile gramaticului; şi încruntarea consternată a acestuia când nu izbutea să facă să-mi intre-n cap nişte lucruri pe

care, spunea el, le predase fără niciun efort şi într-un timp foarte scurt unor băieţaşi de şapte şi de opt ani.

„Hai să vedem", îmi spunea profesorul care voia să mă înveţe cum se diviza asul[38], care era ca lira pe vremea aceea. „Dacă din cinci douăsprezecimi de as iau o uncie, cât mai rămâne din as? *Şi de quincunce est remota uncie, quid superat?"*

Mă uitam la el înmărmurit, douăsprezecimi şi uncii şi fracţii mi se învălmăşeau în cap fără să mă pot aduna. Surorile mele râdeau între ele până când cea mai miloasă, profitând de faptul că profesorul era surd, sau cel puţin aşa se pretindea că era, îmi şoptea răspunsul: *„Triens",* cuvânt pe care-l repetam papagaliceşte, fără să ştiu că însemna o treime.

„Ai pus să-ţi şoptească", mă dojenea profesorul care pesemne că nu era chiar atât de surd; şi mă lovea cu o nuia peste degete; şi nu pot să redau umilinţa şi furia care mă cuprindeau, îndoit, ca să zic aşa; erau ruşinea şi necazul inexplicabil al tânărului aflat în pragul virilităţii când se vedea tratat ca un copilaş, erau furia şi disprețul omului matur care simţeam totuşi că sunt o dată pentru totdeauna, serios şi important, când se vedea degradat la mentalitatea şi la reacţiile unui şcolar mititel. În primele zile profesorul, intimidat de

---

[38] La vechii romani *asul* era concomitent unitate de greutate, de măsură şi monetară.

faptul că se afla înaintea unui coşcogemite şcolar mare şi spătos, fiul atât de ilustrului personaj care era tata, n-a îndrăznit să se folosească de nuieluşa cea tare din lemn de alun care constituia principalul său argument pedagogic. Într-o zi însă tata s-a plâns de cât de puțin progresam; iar profesorul a încercat să-i explice că încetineala mea la învățătură era poate şi o consecință a faptului că nu putea să-mi introducă învățătura lui cu ajutorul ferulei[39]. Tata a început să râdă în fața argumentului respectiv şi-a spus că, într-adevăr, avea dreptate; şi n-a mai fost de ajuns că eram coşcogeamite găligan, mă lovea peste mâini şi peste spinare cât era nevoie.

Profesorul se numea Scribonius Afrodisius, era un libert din casa lui Augustus şi mai înainte sclav şi discipol al gramaticului Orbilius Pupillus. Care Orbilius fusese profesorul lui Horatius; un soldățoi de cavalerie care după eliberare venise la Roma din natalul său Beneventum şi-şi făcuse faimă de profesor priceput, dar feroce, mereu cu nuiaua şi cu biciul în mână. S-a lamentat cât a trăit – şi a murit la o sută de ani – de mizeria lui, şi de faptul că trebuia să locuiască într-o mansardă; dar apoi când ne-am dus la Beneventum, mulți ani mai târziu, am văzut că-i ridicaseră o statuie de marmoră pe Capitoliul din cetate. Afrodisius trebuie să-i fi moştenit

[39] Nuia cu care erau loviți peste degete elevii leneşi.

sistemele. Când voia să-mi arate că e mulțumit era şi mai rău; mă apuca de urechi, mi le strângea, mi le trăgea de parc-ar fi vrut să mi le smulgă de pe cap, şi mormăia *„bonae oricillae istae,* deştepte urechiuşele astea, care-au ştiut să prindă atâtea cunoştințe folositoare".

În ziua aceea când cu lecția de calcul mi-a lăsat însă în pace urechile.

„Şi-acum spune-mi; dacă uncia aceea în loc s-o scazi o adaugi la *quincunce, quid fit? Poteras dixisse,* ar fi trebuit să-mi răspunzi deja."

Mă încurcam din ce în ce mai rău, erau de ajuns raporturile acelea noi ca să mă determine să devin obtuz la nişte calcule pe care cu alte cuvinte în viața mea precedentă le făceam instinctiv, se înțelege că patru douăsprezecimi fac o treime şi şase douăsprezecimi o jumătate; dar din douăsprezecimile acelea care deveneau uncii şi treimile acelea care se numeau *triens* nu pricepeam încă nimic; şi când sora mea mai mică îmi striga cu glas silabisit răspunsul la ultima întrebare *„semis, asine*"[40], eram şi mai ignorant decât înainte chiar dacă pricepeam că *semis* era jumătatea unui as. Iar pedagogul clătina din cap şi uita să mă lovească cu nuieluşa peste degete: „*Male servabis tuam rem,* prost ai să-ți mai administrezi tu patrimoniul tău".

Aşa cum am spus însă, asupra acestor prime şi

[40] „Jumătate de as, dobitocule."

obositoare experienţe nu vreau să insist prea mult. O să trec direct la primăvara anului următor, al şaselea al erei noastre; la ziua de aprilie când tata m-a anunţat c-o să mă ducă la Augustus, care de mult întreba de mine, şi cum de se făcea că lipsisem atât de mult timp din casa lui. Augustus, cred că am mai spus asta, era înrudit cu noi pe linie maternă, fiindcă mama mea făcea parte din ginta Iulia. Dar, tocmai pentru faptul că mama era mândră de stirpea ei atât de nobilă, vorbea cu mult dispreţ de Augustus, intrat în familie numai pe cale de adopţiune. „E un provincial", spunea mama, „şi e inutil ca Octavii să se laude că sunt familia cea mai importantă din Velletri, se ştie prea bine că Velletri e un târg oarecare; şi dacă spun baliverne că s-au numărat printre cele o sută de familii de senatori primite la Roma de Tarquinius Priscus, adevărul e că au devenit după aceea o familie plebeiană: dacă n-au fost cumva dintotdeauna aşa". Şi oricum, chiar şi ca Octavian, sânge ales avea prea puţin, spunea mama mea. Şi povestea că străbunicul lui Augustus, un soldăţoi de carieră oarecare din vremea celui de-al doilea război punic, era fiul unui sclav, care intrase şi el la rândul lui în familie prin adopţiune după ce devenise mai întâi libert; şi după terminarea serviciului militar s-a dus să se facă vânzător de frânghii într-un sat din regiunea velletrană. Fiul străbunicului s-a ridicat ceva nud sus, a venit la Roma şi şi-a instalat o bancă de schimb în For, dar

în partea însorită – care nu era şi partea cea mai distinsă a pieței; după aceea începuse să dea bani cu dobândă, ceea ce e foarte aproape de un cămătar; şi chiar dacă se făcuse bancher, *argentarius,* şi se îmbogățise, rămăsese întotdeauna fitecine.

„Cât priveşte ascendența din partea maică-sii, Atia, e şi mai rea. Atia, să admitem, era fiica uneia din ginta mea, o soră de-a lui Cezar; dar faptul că s-a compromis, cine ştie pentru ce interese murdare de-ale lui frate-său, căsătorindu-se cu un plebeu, Atius Balbus, care provenea – închipuiți-vă, era a doua sau a treia generație – dintr-un african care ținea o prăvălioară cu parfumuri, pretinde că-i face cinste; sunt însă şi unii care spun c-ar fi fost morar de prin părțile Aricciei."

Mama mea, o femeie cumsecade, dar patriciană din creştet până în tălpi, din vârful pieptănăturii ei savant aranjate până-n vârful sandalelor ei din piele aurită şi argintată, strâmba din nas când îşi vărsa aşa năduful, avea aerul că simte duhoarea vânzătorului de frânghii, a cămătarului şi a negustorului de parfumuri, dacă nu şi pe aceea a bădăranului de morar.

Dimpotrivă, tata îi era devotat lui Augustus şi asculta posomorându-se la față asemenea critici. Pentru el Augustus era cu foarte puțin inferior unei ființe supranaturale; şi cine ştie de câte ori nu i-o fi povestit şi predecesorului meu

întâmplarea pe care mi-a povestit-o şi mie; fiindcă atunci când am auzit-o întâia dată surorile mele au avut aerul acela de plictiseală pe care-l iau copiii ori de câte ori aud că bunicul sau tatăl le povesteşte o anecdotă pentru a suta oară. Acum însă tata, profitând de amnezia mea, nu se mai sinchisea câtuşi de puțin de faptul că se repetă (dacă îşi dădea cumva seama de asta). Spunea, aşadar, că într-o zi la Velletri l-au dus să vadă casa care-i aparținuse bunicului lui Augustus, cămătarul – bineînțeles însă că nu-l numeau aşa – şi cămăruța în care se spunea că văzuse lumina zilei Augustus. Tatăl meu a vrut să între în ea; dar țăranii care erau stăpânii cocioabei respective nu i-au îngăduit; ziceau că era primejdios să între acolo şi se temeau şi de cine ştie ce consecințe dacă unui om ilustru ca tatăl meu, unui senator, i s-ar fi întâmplat ceva. Primejdios de ce? Țăranii se temeau până să şi vorbească; apoi îşi făcură curaj şi-i povestiră că odată un vecin de-al lor ținuse cu orice preț să doarmă o noapte în încăperea aceea; n-apucase să se instaleze bine când se simțise apucat de o forță misterioasă care-l ridicase din culcuşul lui şi-l zvârlise afară din casă; dimineața fusese găsit mai mult mort decât viu, înfăşurat în cuverturile patului şi zăcând înaintea uşii. Am aflat de la surorile mele că de fiecare dată când povestea întâmplarea asta mama începea să râdă; şi-i spunea că, după părerea ei, anecdota aceea nu i se părea o dovadă de

divinitate, ci mai curând un indiciu în plus că Augustus aducea nenorocire, că purta ghinion, cum spuneau mulți; şi, pentru orice eventualitate, tata nu se dădea în lături să facă descântece împotriva răului ori de câte ori se ducea să se întâlnească cu dânsul.

S-a întâmplat deci că într-o dimineață de aprilie, senină şi răcoroasă, m-am dus în For să-l iau pe tata, care-mi dăduse întâlnire între ora a patra şi a cincea în fața Curiei, cum am spune noi a Senatului, ca să mergem la Augustus.

Mă aşteptam să văd o reşedință regală; am dat însă peste o casă mare şi solidă, având în față un portic şi un vestibul unde stăteau de gardă câțiva pretorieni, nişte tineri atletici şi blonzi, în cea mai mare parte germani; clădirea era nouă[41]; mi-a spus tata că fusese ridicată cu doi, trei ani în urmă, după ce fusese distrusă cea dinainte, mai modestă, care-i aparținuse oratorului Hortensius. Atriumul şi încăperile pe care le-am traversat nu mi s-au părut deosebit de somptuoase; cu pardoseli modeste din mozaic, care ar fi pălit în comparație cu cele din casa noastră. Am remarcat în chip deosebit un mic mozaic aflat înaintea intrării de unde se trecea în vestibul, fiindcă tata în timp ce intra, s-a oprit un moment; şi aruncând o privire iute în jur ca să se asigure că nu-l observă

---

[41] E vorba de aşa-numita „Casă a Liviei”, ale cărei ruine se văd şi astăzi pe Palatin.

nimeni, cu vârful piciorului şi cu o mişcare foarte iute, a atins câteva desene reprezentând păsări şi nişte cruci curioase şi încârligate în cele două sensuri. Mult mai târziu am aflat că desenele acelea erau simboluri împotriva deochiului; şi tata, năpăstuitul, departe de ochii neveste-sii, se preta pur şi simplu la descântece.

L-am găsit pe Augustus într-o cămăruță de la etajul întâi, simplă şi aproape lipsită de mobilier; însă acolo mi s-a întâmplat să mă comport într-un fel care mi-a fost trecut cu vederea de către gazdă şi de către tatăl meu numai datorită bolii mele. Căci privirile mi-au căzut încă de la început pe un perete pictat; şi-am fost cuprins pe neaşteptate de-un fel de răpire extatică care m-a îndepărtat deodată în loc şi-n timp. Am avut senzația vertiginoasă c-am fost transportat înapoi cu o iuțeală de necrezut şi m-am revăzut în aceeaşi încăpere, care era însă delabrată şi goală; şi lângă mine un om cu o uniformă de gardian, cu o şapcă de gardian şi-n mâna căruia zornăia o legătură cu chei îmi explica felul în caro picturile din fund fuseseră aproape cu desăvârşire şterse, iar cea de pe peretele din dreapta devenise palidă. Şi aceasta era singura senzație pe care-o încercam, de neîncrezătoare uimire, confruntând strălucitorul perete pictat pe care-l aveam dinainte cu ceea ce-mi reevoca memoria; ca cineva care a cunoscut o persoană în decrepitudinea bătrâneții şi-ar regăsi-o ca prin farmec strălucitoare de tinerețe. Îmi

ieşise din minte tatăl meu, nu-l băgăm de seamă pe Augustus; simțurile mele erau total absorbite de pictura aceea mare de pe perete, de minunata fecioară Io care se afla în edicula centrală, între Argus şi Mercur, cu blândul ei chip pătruns de o splendidă şi melancolică grație; aceeaşi imagine care-mi plăcuse atât de mult, deşi confuză şi pe jumătate ştearsă de timp, în cealaltă viață, şi pe care mă duceam s-o văd din când în când, la ruinele Palatinului, chiar între vestigiile casei căreia i se spune acum „Casa Liviei", desfătându-mă de fiecare dată la vederea făpturii zvelte şi moderne, cu surâs fermecător, cu părul negru şi moale.

M-au făcut să mă dezmeticesc câteva cuvinte poruncitoare ale tatălui meu, m-am întors confuz, mi-am dat seama în sfârşit de prezența lui Augustus care se ridicase de pe un fel de pat jos, aşezat lângă peretele din stânga. M-am simțit mai curând prost. N-aş putea să spun la ce mă aşteptam, ținând seama de relatările tatălui meu, de amintirile din liceu, de comemorările augusteice din 1950, în timpul cărora înghițisem numeroase conferințe din cauza meseriei mele de cronicar; cât despre aspectul său fizic, mi-l închipuisem întotdeauna aşa cum îl înfățişează statuia care se înălța lângă tejgheaua barului Rosati, de pe Via Veneto de la Roma. Acela însă este un Octavian.

În floarea vârstei; înaintea mea stătea, şi-l

întreceam aproape cu un cap, un bătrân de peste şaptezeci de ani, grăsun, înfăşurat într-o togă mai curând uzată. Cu toate astea trupul acela veştejit de-acum păstra o demnitate maiestuoasă şi severă; ochii lui încă neîngreunați de pleoape, mari şi clari, aveau în ei o lumină tinerească; mi-a venit în minte adjectivul pe care-l foloseau adulatorii noştri despre privirea lui Mussolini, magnetică. Într-adevăr, adjectivul respectiv i se potrivea bine lui Augustus.

„Eccu filiolu qui perdidit memoria. Quid dicis, iuvencule?”[42] a spus el zâmbind, apucându-mă de obraz şi astfel, deschizând gura, i-am văzut dinții rari, mici şi plini de tartru. „Ți-ăi fi pierdut tu memoria, dar nu şi gustul pentru lucrurile frumoase, dacă-ți plac aşa de mult picturile astea pe care l-am pus pe Ludius să le facă; în celelalte camere, ai să mergi să le vezi, şi-a făcut de cap şi-a pictat specialitățile lui, marine, porticuri, păduri, canale, scene de gen; aici am vrut să-mi picteze motivul ăsta cu Io pe care Jupiter a transformat-o în juncă şi care-i place aşa de mult sentimentalei de Livia. Mi-a spus că n-are fantezie pentru lucruri din astea, şi i-am răspuns că-mi era de ajuns dacă o să-mi copieze ceea ce a pictat la vremea lui bătrânul Nikias, cu acelaşi subiect. După mine, şi-a întrecut modelul. Îți mai aminteşti cine e

---

[42] „Uite-l şi pe tinerelul care şi-a pierdut memoria. Ce mai e nou, flăcăule?”

Nikias?”

„Pictor grec din secolul patru al Romei”, am răspuns eu timid şi zelos ca înaintea unui profesor.

„Ți-l aminteşti dinainte, sau a trebuit să-l înveți din nou?”

Amnezia mea constituise obiectul multor pălăvrăgeli printre numeroasele noastre rubedenii; şi Augustus dovedea mult interes pentru ea, evident curios cu privire la impresiile mele, de vreme ce trebuise să mă întorc la şcoală ca un băiețaş de câțiva anişori.

„L-am învățat acum din nou”, am răspuns eu roşind, ca şi cum aş fi avui într-adevăr vreun motiv să mă ruşinez de asta. Dar noua mea personalitate începuse deja s-o domine pe cea originală; aşa cum mi se mai întâmplase cu profesorul Afrodisius, scoarța în interiorul căreia mă aflam, ceva mai coaptă decât a unui adolescent, avea înrâurire asupra mentalității) mele de bărbat înaintat de-acum în vârstă pe care mi-o luasem după mine, o sufoca şi-o deprima; şi, cu toate cunoştințele cu care mă regăseam din cealaltă viață, toată acea agilitate şi ascuțime a spiritului cu care m-am complăcut întotdeauna, mi se mai întâmpla câteodată să mă simt necopt şi chiar obtuz în fața noilor mei contemporani.

„*Facere, disfacere, semper laborare est”,* a râs Augustus. Vorbea nu ca un patrician, ci ca un om din popor, în aşa fel încât în anumite momente

aveam impresia că-l ascult pe un roman oarecare din secolul douăzeci; şi-mi venea mai curând să-i răspund în limba italiană decât în latina care tot mai era pentru mine dificilă, neavând încă un criteriu just de alegere între diversele idiomuri care-mi sunau *în* ureche. Şi de mai multe ori, când a auzit câteva expresii caraghioase de-ale mele, a izbucnit în râs.

După aceea nu s-a măi ocupat de mine şi-a început să vorbească cu tata despre situaţia politică. Spunea că patricienii şi cavalerii huzuriseră din cale afară până atunci fără să plătească taxe deloc sau prea puţine; acum însă să verse şi ei banii pentru cheltuielile militare; cu un an înainte le mărise solda soldaţilor luând bani din vistieria lui personală, acum să plătească cetăţenii. Şi-a spus că ar fi pus în circulaţie o nouă taxă asupra moştenirii şi a legatelor testamentare şi că ar fi înăsprit legea cu privire la celibat[43].

„Unde-au dispărut familiile de-altădată. Cu câte şapte sau zece copii fiecare? Tinereii şi fetişcanele emancipate din ziua de astăzi nu mai vor să audă niciun argument şi nu se mai căsătoresc. Şi, dimpotrivă, acolo unde celibatul constituie o instituţie religioasă şi tradiţională, vreau să spun în colegiul Vestalelor, nu se mai găseşte nicio fată de familie bună care să vrea să facă parte din el.

---

[43] Una dintre legile prin care Augustus se străduia să reintroducă austeritatea vechilor moravuri.

Am emis un decret prin care pot fi numite vestale şi fiicele liberților; mai e de trăit în asemenea condiții, ce zici? Şi nici măcar astea nu se mai înghesuie. Se schimbă timpurile. În schimb ai să vezi patricieni şi cavaleri care se plimbă despuiați, numai în tunică, după moda străinilor! Unde-au dispărut oamenii cu togă despre care vorbeşte Vergilius?"

A spus că pregătea legi severe pentru a îndrepta moravurile. Nu trebuie să se mai întâmple ca, la jocurile seculare, noaptea, să se găsească laolaltă tineri şi tinere; sau cel puțin fetele să fie însoțite de o rudă mai în etate. Şi de la jocurile de circ să fie excluse femeile, atunci când se exhibă luptători goi.

„Poporul", i-a spus tatăl meu ca să schimbe vorba, pentru că moravurile constituiau o idee fixă şi frecventă la el, „poporul se plânge de lipsa vinului."

„Ce nevoie are poporul sa bea vin?!" a izbucnit el. Şi-a spus că el însuşi bea foarte puțin şi se simțea foarte bine; o salată bună de lăptuci, fructe proaspete, un pahar-două de vin de Valtellina, ăsta era regimul lui de viață.

„Generu meu Agrippa satis providit ne romani habean site"[44], a spus el la un moment dat, în idiomul acela curios al lui care aducea cu dialectul

---

[44] „Ginerele meu, Agrippa, s-a îngrijit îndeajuns ca romanii să nu sufere de sete."

roman de astăzi. Şi-a amintit, desigur pentru informarea mea de biet tânăr lipsit de memorie, că ginerele său Agrippa construise numeroase apeducte care făceau ca apa să ajungă în toate cartierele cetății şi din abundență.

După aceea a început să predice despre puritatea de sânge a poporului roman; şi asta era o altă idee fixă a lui, tata a luat aerul unuia care ascultă un argument de-acum uzat. Pentru dânsul nu exista nicio rasă mai pură decât cea a descendenților celor dintâi locuitori din Latium: veneții, bolognezii, ligurii, siculii, terentinii, alobrogii şi toți cei pe care-i numea adunătura de la septentrion, galii, germanii, frizonii, erau cu toții într-un fel barbari şi de sânge infectat.

„Toți galii ăştia, şi panonii, şi celții, şi sarzii, şi africanii care nimeresc la Roma şi se culcă cu femeile noastre şi ne strică sângele nostru cel pur roman", a început să zică el înflăcărându-se, „sunt respingători, degenerați cu toții. Mă apăr şi eu cum pot. Am complicat şi-am făcut cât mai grea posibilă procedura pentru obținerea cetățeniei romane. Numai în felul ăsta putem să mai sperăm c-o să avem o societate fără bastarzi. După moartea mea însă, o să fie prăpădul lumii. Ieri Tiberius a venit la mine implorându-mă să-l fac cetățean roman pe-un protejat de-al lui, unul de-acolo de sus, un celt sau un alobrog. I-am zis că nu şi nu. Azi-dimineață nevastă-mea Livia mi-a stat pe cap o oră ca să-l fac cetățean pe un individ

din Galia Comata pe care-l are ea la inimă. Ca să scap de dânsa i-am spus că putea să-i dea protejatului ei scutirea de taxe, dar că cu cetățean nu-l fac; prefer să păgubească fiscul decât demnitatea poporului roman."

„Am văzut în vestibul oamenii din garda ta", a spus tata, care parcă mi-ar fi citit gândurile, „germanii aceia înalți, blonzi şi bine clădiți, aş putea spune că sunt mai puțin civilizați decât noi, dar n-aş putea să-i numesc bastarzi respingători."

„Sunt nişte fiare, asta sunt. Au frumusețea fiarelor. Frumoşi sunt şi tigrii pe care i-am arătat poporului zilele trecute în Câmpul lui Marte. N-ai să ai însă pretenția să-i fac cetățeni romani sau să-i pun în patul patricienelor. Acum cu tot talmeş-balmeşul ăsta de rase care există la Roma, dacă nu se fac legi severe vom fi corupți fără nicio speranță de scăpare."

Aici Augustus a adăugat că-l deranjau chiar şi evreii prea numeroşi care făceau negustorie prin cetate, că din Trastevere năpădiseră şi-n alte cartiere şi că-şi stabiliseră un târg mic şi jerpelit la poarta Capena; şi predicau o religie obscenă printre cetățenii săraci care se lăsau atraşi de exotismul ei.

„Ştii ce-o să fac? O să iau câteva mii din ei şi o să-i expediez în Sardinia, să trăiască acolo printre lupi şi mlaştini, şi în felul ăsta o să meargă aiurea să-şi celebreze ritualurile lor groteşti."

Am avut ocazia să-mi aduc aminte de fraza asta,

câțiva ani mai târziu, sub Tiberius. Augustus nu dăduse niciodată curs proiectului aceluia al lui, poate că-l şi uitase, s-a gândit însă la el Tiberius şi m-am trezit asistând la îmbarcarea a patru mii dintre nefericiții aceia, trimişi în Sardinia ca să lupte acolo cu briganzii şi cu fiarele sălbatice. Pe la sfârşitul anului 19 am văzut la Ostia, pe un chei din port, gata de îmbarcare, vreo sută-două de bărbați în uniforme militare cu toate catrafusele lor, aproape înăbuşiți de o gloată de femei, de bătrâni şi de copii care roiau în jurul lor ca muştele; mi-am dat seama imediat că alcătuiau primul detaşament al celor patru mii de liberți de religie ebraică pe care Senatul hotărâse să-i exileze în Sardinia. Pe atunci când spuneai Sardinia era ca şi cum ai spune astăzi partea cea mai sălbatică a Africii, dacă mai există o Africă sălbatică; insula avea renumele celei mai înapoiate regiuni a Imperiului şi din cauza asta, se spunea, Augustus, care-o străbătuse de la un capăt la altul, nu mai voise să se ducă niciodată în Sardinia; era înțesată de triburi sălbatice, cuibărite în grotele munților, de unde coborau ca să-i jefuiască pe colonii de pe țărmuri, şi era mai cu seamă nesănătoasă. Mă aflam în Senat în ziua când senatorul Scribonius Libo a prezentat propunerea; a spus că cei patru mii aveau sarcina să pună frâu incursiunilor banditeşti; dacă însă influența vătămătoare a climei i-ar fi ucis, *şi ob gravitatem coeli interissent,* atâta pagubă, *vile damnum.*

Erau aproape toţi foarte tineri, se desprindeau cu greu din îmbrăţişările strânse, era o hărmălaie de plânsete şi de ţipete şi de rugăciuni, o scenă îngrozitoare şi patetică care-mi evoca altele asemănătoare, desfăşurate multe secole mai târziu[45]; până când au dat năvală în îngrămădeală gărzile, care, cu mişcări brutale, au început să despartă grupurile înlănţuite;" gata", strigau ei, „familiile au să-i ajungă din urmă pe bărbaţii lor cu o altă navă"; n-am aflat niciodată dacă lucrul ăsta a fost adevărat sau spus numai ca să-i consoleze pe cei care plecau şi pe cei rămaşi. Mă uitam la tinerii aceia, avangardă a expulzărilor, a exodurilor şi a emigrărilor forţate care aveau să se repete timp de secole până în vremea mea, sub diverse pretexte, ridicate la rangul de necesităţi de stat; şi mă izbea faptul că, în timp ce majoritatea aveau trăsături net orientale, nasul încovoiat, pielea măslinie, ochii, mari, melancolici, şi bulbucaţi, se aflau totuşi printre ei, şi multe tipuri, italice – romani, umbri, campani, samniţi – care nu se deosebeau întru nimic de cetăţenii care alergaseră să asiste la plecare.

Tiberius nu făcea o politică rasială aşa cum o făcea Augustus şi nici cum o înţeleg teoreticienii actuali ai acestei doctrine; se debarasa de oamenii aceia fiindcă practicau o religie considerată periculoasă pentru ordinea publică, *superstitione*

---

45 Aluzie la pogromurile organizate de naziţti.

infecti[46]*;* şi îndeplineau ritualuri care erau, dac-ar fi să ne luăm după descrierea pe care le-o făceau bizarii lor acuzatori, contrare religiei şi moravurilor. Aşadar, considera evreu, şi incriminat, pe oricine ar fi profesat credința respectivă, chiar dacă era aşa cum se întâmpla de multe ori, un cetățean roman care, auzind vorbindu-se de o religie orientală care asigura o viață fericită dincolo de moarte pentru cei nefericiți, cu atât mai fericită cu cât fuseseră mai năpăstuiți în cea de dincoace, o preferaseră în locul cultului cu cei o sută de zei ai lui. De altfel, pentru motive diverse, matroanele din lumea bună sacrificau zeilor egipteni şi se considerau închinătoare ale zeiței Isis[47]. Asemenea convertiri au devenit cu timpul din ce în ce mai frecvente; şi atunci când şi-au început prozelitismul lor creştinii, care mulți ani au fost confundați cu evreii, s-a întâmplat că numeroşi romani de origine foarte pură, descendenți ai celor trei triburi primitive, dorind să devină creştini, au greşit adresa şi, în loc să se ducă la episcop, s-au dus la rabin şi s-au trezit evrei fără să ştie că exista o mare diferență: o greşeală de mică importanță pentru ei; dar resimțită dureros de către urmaşii

---

[46] „Contaminați de religie."

[47] În perioada respectivă era caracteristică invazia diverselor religii şi culte importate din Orient şi adoptate la Roma mai cu seamă de către aristocrația romană. Printre acestea un loc deosebit l-a jucat cultul zeiței Isis, de origine egipteană.

lor.

În timp ce vorbea, Augustus se scărpina des la piciorul stâng, cu un tic pe care l-am remarcat cu ani în urmă la un consul italian în Scoția caro venea din China. Era răcit şi strănuta des. Ziua aceea de aprilie era blândă, dar el era încotoşmănat până la gât şi între togă şi tunică purta două sau trei flanele groase din lână. În mica încăpere era un du-te-vino continuu de sclavi, de liberți, de femei. La un moment dat a intrat o tânără foarte frumoasă; ne-a salutat cu o cordialitate veselă pe tata şi pe mine, de bună seamă predecesorul meu o cunoscuse bine, şi-a început să vorbească cu Augustus cu o extraordinară lipsă de respect. O nepoată, cu siguranță. Bărbatul tinerei pierduse la joc o sumă mare şi voia bani de la Augustus şi fiindcă Augustus se lăuda că el nu fusese niciodată într-o situație asemănătoare, fata l-a întrebat dacă nu cumva şi-a pierdut memoria; nu-şi mai amintea oare deloc că se grozăvise odată de față cu Tiberius c-a pierdut la zaruri o sumă enormă, dar că din fericire se refăcuse şi până la urmă rămăsese cu o pierdere de numai douăzeci şi cinci de mii de sesterți[48]? „Numai? Cum aşa? Când ai ghinion trebuie să pierzi milioane.” Fata era ca o floare şi mă privea din când în când cu nişte ochi impertinenți şi jucăuşi. Am aflat după aceea că

[48] Monedă din argint, echivalentă cu doi aşi şi jumătate.

asta era Iulia, Iulia Minor, fiica unicei fete a lui Augustus, care purta acelaşi nume, Iulia Major, aflată de opt ani în exil la Ventotene, alungată de propriul ei tată din cauza vieții ei scandaloase.

După plecarea fetei, Augustus s-a întors spre tatăl meu cu un zâmbet melancolic şi i-a spus câteva cuvinte pe greceşte, cu muzicalitatea aceea particulară cu care se pronunțau pe atunci versurile; dar fie datorită faptului că făcusem prea puține progrese până atunci în însuşirea limbii greceşti, fie din cauza pronunțării lui ciudate, n-am înțeles niciun cuvânt. N-am avut nici curajul să-l întreb ce voise să spună, cu atât mai mult cu cât părea să fi uitat de prezența mea; mi-a explicat însă după aceea tatăl meu că citase un vers din Homer care însemna cu aproximație; „Aş fi vrut să trăiesc fără nevastă şi fără copii".

Augustus, aşa cum spuneam, părea să fi uitat de mine, iar în tata trebuie să fi avut o încredere absolută. S-a plâns de fiica sa Iulia şi de nepoata asta care amenința să devină mai rău decât mama. „Le am în trup ca două cancere", spunea el," şi din cauza asta n-o să mă mai vindec niciodată. Acum câteva zile au spânzurat o sclavă de pe aici, una Feba, acuzată c-ar fi furat nişte bijuterii din casă. Ei bine, îți jur c-aş fi preferat să fiu tatăl acelei Feba decât al neruşinatei mele fiice."

Tata, văzând că Augustus ridicase glasul, s-a simțit îndreptățit să-l întrebe dacă nu cumva

fusese prea sever. „N-ai putea s-o ierți, după opt ani de când lâncezeşte în exil, şi s-o laşi să se întoarcă la Roma? De-acum i-o fi trecut gustul pentru lucrurile alea.” Ochii lui Augustus au devenit deodată întunecați şi scăpărători şi-a spus cu un glas poruncitor: „Aş vrea să fi făcut şi tu o experiență asemănătoare cu soția şi cu fetele tale şi pe urmă să vedem ce-o să mai ai să-mi spui. Trebuie să fim fără îndurare în privința asta cu atât mai mult când matroanele noastre îşi bagă-n pat sclavi din Siria şi din Cappadocia. A trebuit să pun să-l ucidă pe libertul meu Proculus când am aflat că făcea amor cu multe patriciene. Şi pe această Iulia, demnă fiică a mamei ei, am s-o condamn şi pe ea la domiciliu forțat dacă n-o să-şi vadă de treabă.”

(Trecuseră doi sau trei ani, mă întorsesem de câteva săptămâni din războiul din Germania, când tata m-a dus din nou la Augustus. Cu un an înainte, Iulia Minor fusese alungată şi ea şi condamnată la domiciliu forțat. Parcă aud şi acum cuvintele pline de mânie şi de dispreț ale bătrânului împărat:” De îndată ce a ajuns la domiciliul ei forțat, nepoata mea a şi lepădat un copil. E imposibil să fi fost al bărbatului ei. Târfa asta s-a culcat cu toți liberții din capitală, iar eu de bastarzi n-am nevoie în casă. Pentru orice eventualitate, am pus să fie omorât copilul.”)

În timp ce şedeam aşa de vorbă – vizita dura de mai bine de-un ceas – lumina dimineții s-a

tulburat pe neaşteptate în încăpere; privind afară, pe fereastră, n-am mai zărit nicio urmă de soare pe coloanele din vestibul. Am auzit un bubuit îndepărtat de tunet. Augustus s-a ridicat în picioare şi ne-a dat să înţelegem că audienţa se sfârşise. Era foarte zorit; doi liberţi, care se aflau în preajma lui şi-i aduseseră câteva suluri de papirus, au pus jos sulurile şi-au început să-i aranjeze cu înfrigurare toga pe el; unul i-a pus nişte încălţări cu tocul înalt care stătuseră până atunci lângă pat şi pe neaşteptate omul cel mărunţel şi plinuţ mi-a apărut înalt şi solemn cât tata. Chipul îi devenise însă palid şi picături de sudoare îi străluceau între cutele obrajilor şi pe fruntea încununată de un păr rar, de un castaniu încărunţit. Ne-a întors grăbit spatele, n-a mai avut nicio vorbă pentru mine. Am ieşit.

După ce-am dat colţul clădirii, am privit către apus; nori negri veneau dinspre câmpie, goniţi de vântul libian care încovoia vârfurile arborilor şi aducea un miros de pământ reavăn; scăpărau fulgere în tenebrele acelea şi-am auzit din nou bubuitul tunetului. Şi, aşa cum mi se întâmpla adesea în acea primă perioadă, când subconştientul meu lucra pe seama lui, m-am surprins gândindu-mă că era o nenorocire să te afli afară din casă pe o asemenea vreme, fără impermeabil sau măcar o umbrelă. Chiar, m-am gândit eu de îndată ce-am observat lucrul ăsta, de ce să nu inventez eu oare umbrela pentru noii mei

concetățeni? Aş binemerita de la ei, aş face să mi se ierte faptul că am picat aici cu aerul ăsta de infatuat, ca să scotocesc în viața lor personală, în obiceiurile lor.

Ajunsesem aproape de Auguratorium, un mic templu care fusese înălțat, pretindea tradiția, în perioada regilor sau chiar a lui Romulus; fiindcă ăsta era locul în care Romulus a consultat auspiciile Romei şi a văzut trecând pe deasupra capului său în zbor solemn cei doisprezece vulturi; alături se afla o colibă din scânduri şi din trestii, care era nici mai mult nici mai puțin decât aceea a păstorului Faustulus[49]; o refăcuseră cine ştie de câte ori. Admiteau asta chiar şi cei mai fanatici susținători ai legendei, dar întotdeauna şi numai substituind o bucată de lemn nou unei bucăți din lemn putred şi trestii proaspete trestiilor uzate. Veneam des aici eu tatăl meu, şi de fiecare dată îl auzeam plângându-se de mania asta nouă de a distruge puțin câte puțin toate relicvele trecutului, anticele şi venerabilele ziduri ale templelor din vremea regilor şi a primei republici, pentru a se înălța aşa-zisele construcții noi, cum le spunea el, prea strălucitoare, doldora de marmore, în locul cărămizilor sănătoase folosite de cei vechi.

„Din păcate, e o obsesie a lui Augustus să-şi construiască o Romă a lui; şi-n loc să i se dea

---

[49] Păstor care, conform legendei, i-ar fi crescut pe Romulus şi pe Remus.

sfaturi de moderație, să i se spună că ar fi mai bine să construiască noi drumuri de-a lungul Italiei şi-a! Europei sau să le refacă pe cele existente, toți îl încurajează în direcția asta. Noroc că sunt bătrân, n-o să mai apuc vremea să văd dispărută vechea Romă, înlocuită cu luxul țipător al templelor inutile, există atâtea încât nu mai ştiu cui să le închine; mai rămâne să vedem un templu dedicat putoarei, *Mephitis,* şi unul *Fortunei Dubiosa,* unul Fortunei din ziua respectivă şi altul Febrei! Au distrus pădurea de stejari de pe Celius ca să construiască locuințe de închiriat. Şi nu puteau să construiască oare Curia cea nouă în altă parte? Nu, domnule, ca să-i facă loc au dărâmat vechea Curia Hostilia care dăinuia de pe vremea regelui Tullius Hostilius, un edificiu venerabil şi vechi de peste şapte secole."

Ăsta era unul. Din argumentele preferate ale tatălui meu, era de ajuns cel mai mic imbold ca să înceapă să protesteze împotriva demolărilor şi a reconstrucțiilor; acasă, Lucius şi surorile mele, când se isca discuția asta, îşi luau aerul unora care au auzit de prea multe ori spunându-se acelaşi lucru şi nu-i mai interesează câtuşi de puțin; poate că la fel făcea şi cel care locuise mai înainte în trupul meu. Eu însă dimpotrivă, se înțelege, manifestam mult interes pentru asemenea reevocări; chiar dacă uneori îmi venea să-i spun „Nu te mai necăji atâta, după câteva

lustre[50] un mare incendiu[51] o să distrugă bună parte din edificiile care mai dăinuie precum şi din cele noi de tot; şi-or să se ridice altele şi mai grandioase; şi Imperiul se va nărui, şi-n decursul câtorva secole vor dispărea construcțiile şi templele şi până şi amintirea lor; pe colina asta n-or să mai rămână decât ruine, bolți despuiate de orice podoabă şi arcuri goale, şi schelete de ziduri, şi trunchiuri de coloane, şi nimic altceva. Apoi, după trecerea multor secole, oamenii vor descoperi o frumusețe tainică în aceste ruine năpădite de mur, de mărăcini şi de tăcere, şi vor veni să le viziteze din toate colțurile lumii, cu admirație şi cu venerație şi meditând asupra timpului, care fuge şi asupra inevitabilei morți. Şi vor exista şi arhitecți şi oameni distructivi care vor urî asemenea venerabile relicve, şi vor proiecta să desacralizeze singurătatea asta plină de taine clădind deasupra tot felul de hardughii asemănătoare cu cele de care te plângi tu, absolut noi, cu marmore şi cu tot felul de metale încastrate în ele. Şi-aşa o să fie mereu, până când timpul o să distrugă lepra asta vie căreia-i spunem rasă omenească, şi numai atunci ultimele ruine or să-şi dobândească odată pentru totdeauna liniştea."

Nu puteam să-i spun asta tatălui meu; şi pe el îl dispunea viul interes cu care-l ascultam eu, lucru

---

50 Perioadă de cinci ani.

51 Aluzie la incendiul care avea să mistuie Roma în timpul domniei lui Nero.

cu totul nou pentru dânsul; şi găsea mereu noi lucruri să-mi spună, sau cel puțin pentru mine noi.

„Vezi, acolo”, mi-a spus el arătându-mi cu degetul un punct al colinei, „acolo Lutatius Catulus, după ce i-a bătut pe cimbri lângă Vercelli, cu două secole în urmă, a construit un portic pe ruinele casei lui Fulvius Placcus, care fusese distrusă de popor în vremea Gracchilor. Când Catulus a fost ucis pentru că li s-a împotrivit lui Marius şi lui Cinna, poporul a dărâmat porticul; şi-n locul lui a fost înălțat un templu al Libertății. Pe vremea lui Cicero, un decret al senatului a ordonat dărâmarea templului şi reconstruirea porticului; situația politică s-a schimbat însă iarăşi, şi porticul era aproape în întregime reconstruit când a trebuit să fie iarăşi dărâmat din ordinul lui Claudius. Să zicem, erau vremuri de lupte civile; dar acum, când Augustus ne-a dăruit pacea, se-nghesuie arhitecții şi vanitoşii şi comit aceeaşi ruină.”

Au căzut câțiva stropi mari şi grei de ploaie. Tunetul s-a auzit bubuind mai puternic şi mai aproape. Tata a avut un zâmbet satisfăcut; s-a oprit o clipă locului şi m-a privit lung, codindu-se parcă dacă putea sau nu să-mi facă o mărturisire.

După care mi-a spus:

„Augustus e un zeu. Ca şi zeii, are şi el însă slăbiciunile lui. Ştii unde se află acum împăratul nostru? S-a ascuns în fundul unui *locu abditu et*

concameratu[52] pe care şi l-a făcut anume, şi-o să stea ascuns acolo împreună cu liberţii şi cu scribii tot timpul cât o să dureze furtuna. Îi e o frică nebună de fulgere şi de tunete; şi, în afara faptului că se ascunde sub pământ, îşi mai pune pe dânsul şi o piele de viţel de mare, care crede că este un remediu foarte sigur împotriva fulgerelor."

„Ar trebui atunci ca preabunul împărat şi părinte al patriei să împartă câte o piele de morsă fiecărui cetăţean."

Şi-am continuat dând un glas anacronic gândurilor mele: *„ille quoque în fifhaus!"*

Tata s-a uitat atunci la mine cu aceeaşi privire plină de teamă şi de nelinişte ca-n primele zile.

„*Mente captus es"*[53], a murmurat el. Eu însă am zâmbit, amuzat de amintirea şi de comparaţia aceea.

Am apucat-o în jos pe scările înalte care coborau către Circus Maximus; foarte vechi şi ele şi cu smocuri de verdeaţă presărate printre ruine şi bolovani; de-a lungul scării se întindea un brâu de corn care se spunea că ar fi avut peste şapte sute de ani, încolţit din seminţele ce nimeriseră în gaura făcută în munte de o suliţă aruncată de Romulus de pe colina din faţă.[54] Şi la picioarele scării, fiindcă ploaia se-ntetea, am găsit aşteptându-ne lectica acoperită pe care-o

---

[52] „Hrubă dosnică şi boltită."

[53] „Ţi-ai pierdut minţile."

[54] Colina Aventin.

poruncise tata, la plecarea de acasă, cu toate că atunci strălucea soarele. Dar în anotimpul acesta, se gândise el prevăzător, nu se ştie niciodată. Era felul lui, corespunzător epocii, de a-şi lua umbrela.

Capitolul al cincilea

(Anul 750 al Romei, 6 al erei noastre, 18 al vieții mele.) Cocktail monden şi politic. *Bellum frumeniarium.* O curtez pe Hostia, care a fost cea de-a doua Cynthie a lui Propertius. Volleins Paterculus, *miles gloriosus.* Neaşteptată sosire a pretorului din Iliria şi fuga mea din cubiculum de la Hostia. Evia, sclavă prevenitoare.

Trecuse un an şi jumătate de la reîncarnarea mea; şi începeam să-mi dau seama de situația dificilă în care mi se întâmpla de multe ori să fiu, datorită faptului că-n viața mea romană persista amintirea celei precedente, amintire pe care nu puteam s-o fac să devină nici mai ştearsă, nici mai confuză, dat fiind că distanțarea mea de cea din urmă era în chip statornic de numai douăzeci de minute. Situația mi s-a părut dificilă mai cu seamă atunci când am început să mă gândesc la capitolul experiențelor amoroase. Începusem călătoria aceea într-o zi din anul 1954; an în care eram profund îndrăgostit. Devotat şi fidel. Acum mă aflam la începutul unei noi şi poate foarte îndelungate vieți, în floarea unei tinereți regăsite în chip emoționant; îmi dădeam seama că nu

puteam să trec peste importanta activitate de a curta femei, de a le schimba şi de a te confrunta între ele; dar femeia mea era nelipsită de lângă mine, ocupa ca întotdeauna gândurile tuturor momentelor mele de veghe sau de repaus, o văzusem doar ieri, un ieri care rămânea întotdeauna aşa, imobil, şi ştiam că aveam s-o revăd mâine, chiar dacă acel mâine ar fi putut să întârzie treizeci sau patruzeci de ani. Dacă eu nu aş fi fost atât de îndrăgostit, faptul că aş fi avut de-a face cu alte femei m-ar fi distrat ca partea cea mai amuzantă a aventurii, dar aşa mi se părea absurd, şi-mi apărea ca un sacrilegiu şi ca o lipsă de curtenie. Încă din cea de-a cincisprezecea seară a sosirii mele în anul al cincilea, cu respectiva Cleonice, cu care mă trezisem pe neaşteptate în pat, după o primă şi plăcută ameţeală, fusesem cuprins de o remuşcare sinceră, încărcată de melancolic; şi numai gândul că faptul se petrecuse la distanţă de o mie nouă sute cincizeci de ani a sfârşit prin a-mi reda liniştea. Iar de atunci obiceiul de a mă întâlni cu mica şi gureşa sclavă greacă mi se păruse un lucru lipsit de importanţă, îmi folosise printre altele ca să învăţ mai repede limba greacă şi, de bună seamă, avea şi avantajul că mă ţinea departe de alte aventuri mai complicate.

Până când, într-o bună zi, mi-am făcut în sinea mea o anumită socoteală şi mi-am zis că, dacă n-aveam să alung definitiv remuşcarea aceea veşnic

vie, n-aveam să am posibilitatea să mai încerc nicio altă experiență cu femeile. În fond, de-acum eram alt individ, Publius Valerius Monellus, mă aşteptau alte obligații, trăiam într-o societate diferită, printre alți oameni, care pretindeau că sunt în relații de rudenie cu mine. Şi trăiam mai ales în interiorul altui trup, grație căruia, când mă priveam în oglindă, nu mă găseam prea diferit de mine însumi, cel de pe vremea când eram tânăr, dar asta se explica, făceam parte doar tot din aceeaşi familie. Adevăratul meu trup zăcea golit de suflet în fața căminului din apartamentul meu de pe strada XX Settembre, părăsit ca-n inerția unui somn uşor la vreme de seară; puteam să privesc cu conştiința deplin împăcată toate aventurile amoroase pe care le-aş fi avut, plăcute sau frivole, de aceeaşi natură cu cele pe care le avem în vis şi despre care atunci când ne trezim nu mai păstrăm decât o amintire, mai mult sau mai puțin clară, şi-n niciun caz vreo remuşcare. De un singur lucru eram sigur, că nu m-aş fi îndrăgostit de nimeni; şi chiar şi ăsta, dacă stăteam să mă gândesc bine, era un avantaj neprețuit. O dragoste de moment n-ar fi constituit o experiență nouă pentru care să fi meritat să schimb o epocă sau o civilizație, având în vedere că-mi luasem respectiva experiență cu mine; cât despre modul diferit în care ar fi fost obişnuite romanele să facă dragoste, această eventuală experiență nu reclama din partea mea nicio reciprocitate.

Cu această convingere am început să privesc în jurul meu, după sfatul pe care l-am descoperit în *Ars Amatoria* a lui Ovidius, publicată cu câțiva ani înainte, şi care încă mai constituia breviarul amoros al femeilor şi al tinerilor fără ocupație care declamau versuri din ea la orice ocazie; „căutați înainte de toate femeia potrivită, *principia quod amare velis reperire labora”.* O femeie care să mă învețe mai mult decât prostuța de Cleonice cum se proceda în dragoste în vremea aceea, cum se comportau femeile în intimitate, ce aşteptau ele de la bărbați; dacă erau cu adevărat ființele acelea caste, celebrate în elogiile funebre, sau cochetele şi destrăbălatele care se regăsesc în Catullus, în Propertius şi-ntr-o pleiadă de alți poeți, sau sclavele docile, sau prostituatele care stau în preajma lui Circus Maximus şi cărora legea le interzice să poarte podoabele femeilor obişnuite, adică plete lungi şi văl, ci care sâni obligate să-şi strângă părul într-o scufie țuguiată de pânză colorată după moda etruscă, ca să nu li se vadă nicio şuviță măcar; şi nu li se îngăduie stola, ci trebuie să poarte togă ca bărbații. Dar femeiuştilor de teapa ăstora ajunge să le faci un semn cu degetul (şi-am cunoscut cu timpul şi câteva fine, cu sentimente alese, pricepute să cânte din diverse instrumente, întotdeauna gata să alerge când sunt chemate la vreo cină târzie sau la un ospăț între celibatari; toate având câte o istorie dureroasă la originea soartei lor, sclave eliberate fără un ban,

neveste fugite de la bărbați tirani, străine sosite din toate părțile lumii).

Auzeam ce spuneau bărbații care veneau prin casă, magistrați ambițioşi, descendenți ai unor familii bogate care aveau aproape eu toții o viață erotică puțin cam încurcată, o a doua sau o a treia nevastă şi o amantă care era cel puțin o sclavă care ştiuse să se insinueze. La terme, la termopoliile pe care le frecventau oratorii şi literații, în casele patricienilor sau ale avocaților, auzeam în permanență vorbindu-se despre femei. Ca să mă apropii însă de ele în vreun fel oarecare mi se părea necesară o dezinvoltură pe care simțeam că n-o am, şi mă temeam mai ales să nu stric totul comportându-mă instinctiv aşa cum făceam în cealaltă viață; şi cum ar fi reacționat oare romanele acelea la manifestarea unor sentimente a căror experiență n-o mai avuseseră niciodată, la procedee, la gesturi pe care le-ar fi putut considera fie prea leneşe, fie prea impetuoase, stângace sau timide, sau vulgare? Şi-mi dădeam seama că nu pot să mă încred nici în primele impresii; matroanele din cea mai aleasă societate, cu veşminte care le ajungeau până la călcâie şi cu pieptănături înalte şi regeşti, mi se păreau cuirasate în nişte virtuți atât de intolerante încât îmi era greu să cred ceea ce mi se spunea în mod categoric despre una sau despre alta dintre ele, anume că-şi băgau în pat sclavi din Siria, sau că erau în stare să facă cine ştie ce nebunie pentru

un gladiator sau pentru un alergător de la circ.

Ezitările acelea ale mele erau însă cu totul deplasate; astăzi, după o îndelungă experiență, pot să spun că n-am găsit, nimic deosebit între femeile de atunci şi femeile din era atomică; aş fi putut să-i dau în gând fiecăreia din femeile cu care am avut vreo legătură mai mult sau mai puțin intimă numele corespondentei ei exacte din secolul al douăzecilea. În 1934, când m-am întors dintr-o primă călătorie mai îndelungată în Statele Unite, prietenii mei mă întrebau cum mi se păruseră americancele; le răspundeam întotdeauna acelaşi lucru, că puteau fi schimbate între ele la fel cu piesele unui automobil de serie. Şi romanele din păcate puteau fi schimbate şi nu numai între ele, dar şi cu atât de îndepărtatele lor descendente de cu nouăsprezece secole mai târziu.

Am început în orice caz, aşa cum îmi propusesem, să privesc în jurul meu. N-aveam decât să aleg; aşa cum cânta un cor Capanna din vremea aceea, care mergea cu țitera la şir prin toate tavernele, *quot celu stellas, tot habe mea Roma puellas.* (Versul ăsta a ajuns până-n zilele noastre şi i l-au atribuit poetului Ovidius, bietul de el, un copist şugubăț l-a introdus odată în poeziile lui amoroase şi n-a mai ieşit niciodată de acolo.) Dar iată că în aceste prime întâlniri ale mele, sau avansuri, sau contacte, a început să încolțească în mintea mea încă un sentiment, mai întâi neobservat, ca un fel de jenă uşoară, după

aceea eu o repulsie din ce în ce mai mare însă, sentimentul că frumoasele acelea erau moarte, moarte cu atâtea secole înainte de viața mea adevărată; grațioasele trupuri în preajma cărora mă complăceam, frumoasele chipuri erau în realitate deja descompuse, țărână în țărână, molecule în atmosferă. Poate că într-o zi, reîntors în secolul meu, aveam să dau într-un muzeu peste piatra funerară a vreuneia dintre ele, matroane înrudite cu casa imperială, soții, surori şi fiice de consuli şi de senatori, cele două preagrațioase strănepoate ale lui Cicero, cocheta fiică a poetului Ovidius, surioarele mele chiar. Poate că pe femeia pe care mă pregăteam s-o iubesc vor fi înmormântat-o pe Via Appia, şi poate că de pe mormântul ei va fi fost luată statuia lângă care mă duceam să fac amor prin 1930. O poreclisem „portăreasa", şi se afla dinaintea vilei Quintililor; după aceea a venit războiul, şi armistițiul, şi americanii, şi când ne-am întors s-o căutăm nu mai era, până când am dat peste ea căzută jos, în iarbă, şi decapitată, şi capul ei frumos şi fără nas se găseşte poate acum în *living-room*-ul vreunui veteran din Texas sau din Alabama.

Frecventa casa părintească o femeie de vreo treizeci de ani, Hostia, care mi se părea extrem de frumoasă.

Avusese deja doi bărbați, cel de-al doilea era o rudă îndepărtată de a noastră, care o repudiase

pentru că în patru ani de căsătorie nu avusese copii de la dânsa. În familie se spunea că trebuia să se căsătorească cu un cavaler cam înaintat în vârstă, care avea deja moştenitori, şi era îndrăgostit de ea şi cu totul dispus să treacă cu vederea sterilitatea ei, aşa cum de altfel îi trecea cu vederea şi acum multe altele, fiindcă frumoasa era cunoscută ca fiind îngăduitoare, fără să facă prea multe mofturi, cu toți cei care i-ar fi cerşit dragostea cu oarecare asiduitate. *„Habet lectu facile“*[55]*,* se spunea. M-am gândit că era potrivită pentru mine. Cu atât mai mult cu cât, aşa cum am aflat într-o bună zi cu o emoție de licean, Hostia era nici mai mult nici mai puțin decât faimoasa Cynthia a poetului Propertius, sau, aş spune mai curând, cea de-a doua Cynthie. Cititorii care nu agreează asemenea detalii literare pot să sară de aici până la aliniatul următor; profesorilor şi studioşilor o să le dezvălui însă că Propertius, contrar a ceea ce s-a crezut întotdeauna acreditând nişte izvoare false, n-a murit în anul 739 al Romei, ci cu vreo douăzeci de ani mai târziu, pe la cincizeci şi cinci de ani, adică în anul 758 al Romei, al cincilea al erei noastre, acelaşi an în care îmi începusem şi eu noua mea viață; şi fiind de-acum copt, de patruzeci şi cinci de ani, se îndrăgostise de Hostia, o fetişcană de optsprezece ani, dintr-o bogată familie plebee, având

---

55 Expresie echivalentă cu „a se dărui uşor”.

cunoştinţe de poezie şi de muzică, şi încă de pe atunci fără prea multe scrupule. Printr-o cochetărie de bărbat aflat de acum la o vârstă mai înaintată, i-a dat acesteia, dedicându-i şi câteva elegii, acelaşi nume simbolic de Cynthia pe care-l dăduse cu mulţi ani în urmă iubitei lui, eroina primelor lui poezii, o oarecare Flavia. Lucrul ăsta nu-i displăcuse Hostiei; prima Cynthia, mai în vârstă decât poetul, era moartă de mult, toţi ştiau asta, aşa încât nu se putea teme de niciun echivoc; şi, după cum mi-a povestit ea, o amuzase să fie o Cynthie de optsprezece ani a unui poet ilustru, care-şi dobândise faima cântând cu douăzeci şi cinci de ani în urmă legăturile lui amoroase cu o Cynthie mai bătrâioară. (Drăgălaşa Hostia era de multe ori cam prea subtilă.) Cele mai frumoase elegii întâlnite în culegerea care dăinuie până astăzi, după atâtea secole, aşa plină de lacune şi desfigurată de greşelile copiştilor cum se află ea, sunt cele compuse pentru noua Cynthie; care pe atunci circulau cu totul separat de cele precedente, publicate într-un volum aparte şi dedicat *meae novae Cynthiae veriori et minori,* noii mele Cynthia, mai adevărată şi mai mică. Azi aceste elegii sunt puse de-a valma cu cele din tinereţe, dar unui cititor atent nu poate să-i scape stilul lor deosebit şi melancolia unei vârste înaintate care le străbate, ca din aceea care începe cu *O me felicem, o nox mihi candida*; sau din cealaltă *Praetor ab Illyricis venit modo Cynthia*

terris (am aflat şi eu de existența pretorului aceluia venit să-i tulbure pe bietul Propertius în ultimii ani ai vieții lui, şi care-i plătea fetei smaraldele şi veşmintele de Cos şi, putem spune, chiar cheltuielile casei); sau din cealaltă, *Dulcis ad hesternas juerat mihi rixa lucernas* (nu *extremas,* să ia notă criticii, ci *hesternas*, cele de ieri; semn al vârstei înaintate şi al artei schimbate grație rimei interioare), în care povesteşte o ceartă grozavă cu frumoasa lui, care, cuprinsă de furii din cauza vinului pe care-l băuse, îl ocărăşte cu limba ei otrăvită, îi zvârle pahare în față, îi bagă mâinile în păr, îl zgârie pe obraji, încearcă să-i ardă ochii cu opaițul şi-i rupe hainele de pe dânsul; şi-i fericit poetul în fața unei atât de mari furii amoroase, sau aşa apare cel puțin, *nam sine amore gravi femina nulla dolet.* Propertius a iubit-o şi a cântat-o până la moarte pe noua Cynthie, dar aceasta din urmă s-a plictisit repede de cam trecutul şi plângărețul amant, oricât de ilustru ar fi fost el. N-a vrut totuşi să-l piardă cu totul; şi-n felul ăsta a continuat să-l mai mângâie şi după ce s-a căsătorit, la douăzeci de ani, cu un patrician cu nume răsunător, care după niciun an s-a călătorit *ad patres*[56], din cauză că s-a ghiftuit cu stridii de Lucrin[57], lăsând-o văduvioară şi bine chivernisită. Nici cea de-a doua căsătorie nu l-a

---

[56] Textual: „La strămoşi", adică pe lumea cealaltă.

[57] Stridii din faimoasele crescătorii de la lacul Lucrin, în apropiere de Baia. Erau foarte apreciate de cei vechi.

împiedicat pe poet să continue s-o cânte în versuri frumoase şi savante, şi să se bucure de farmecele ei din când în când (printre picături, bietul Propertius). Lucrurile s-au stricat însă când, la douăzeci şi şase de ani, Hostia s-a trezit din nou liberă. Poetul, căruia respectivii soți nu-i dăduseră niciodată bătaie de cap, a fost apucat de o gelozie furioasă pe sus-menționatul pretor, bogat, liberal, hărăzit unei cariere frumoase, care nu pomenea însă de căsătorie; şi când sosea din Dalmația, şi asta se întâmpla de mai multe ori pe an, şi-o ținea pe Hostia numai pentru dânsul, nu lăsa deloc s-o mai vadă cineva. Şi nu-i era de niciun folos îndrăgostitului poet să ştie că Hostia era în căutarea unui al treilea soț, trecutul şi înțelegătorul cavaler; ştia prea bine că cel de-al treilea soț nu l-ar fi făcut să dispară pe pretor, care sosea din când în când, avid de dragoste, aducând daruri prețioase, *vestes, smaragdos, flavo lumine crysolithos,* veşminte, smaragde. Topaze cu scânteieri aurii. Aşa s-au petrecut lucrurile în realitate; luați notă, voi, critici şi profesori, dacă n-o să-mi dați crezare mie, care-am trăit în vremea aceea şi am cunoscut-o, şi încă cum, pe Hostia, noua Cynthie, cui o să mai dați oare crezare?

Am hotărât deci s-o curtez pe strălucitoarea Hostie, amânând totuşi de fiecare dată când o întâlneam pentru altă zi începutul a ceea ce numeam eu, în sinea mea, ca să mă ironizez, planul de acțiune. Datorită lucrurilor pe care le-

am expus mai înainte e clar că mă simțeam paralizat de o anumită timiditate, cu atât mai mare cu cât o vedeam că e mai căutată şi mai rafinată, chiar dacă rațiunea îmi spunea că ar fi fost cea mai potrivită inițiatoare a noilor mole experiențe. Mă mulțumeam s-o contemplu de la distanță, şi de fiecare dată îi descopeream alte noi farmece, alte încântătoare atitudini.

Ca şi în secolul ăsta al nostru, prima inițiativă a venit din partea ei, cu ocazia uneia din reuniunile pe care le făcea des tata acasă la el; un *cocktail,* cum am spune noi, pentru că lumea începea să se adune devreme după-amiază, între ora a noua şi a zecea. Un *cocktail* pe jumătate oficial, pe jumătate monden; veneau senatori, tineri cu ambiții politice, unii dintre prietenii fratelui meu cu fundul în două luntri – făceau pe liberalii, protestau vehement împotriva dictaturii, dar aspirau la câte o funcție grasă, la câte un serviciu în exterior, de secretar sau de ataşat pe lângă vreun guvernator de provincie – precum şi doamne din cele mai bune familii, şi fete frumoase, prietene de-ale surorilor mele. Mulți țineau să fie invitați la reuniunile acestea, datorită situației sociale pe care o avea familia mea, datorită relațiilor intime care se ştia că existau între tatăl meu şi Augustus, şi datorită atitudinii de frondă care se presupunea că exista la fratele meu şi la tinerii mei prieteni. Erau întotdeauna veşti proaspete şi comentarii deşucheate cu privire la situația politică. În după-

amiaza aceea exista material din abundență pentru comentarii şi pentru discuții, ieşise tocmai un decret al lui Augustus care, pentru a combate criza de alimente, alunga din cetate mai multe zeci de mii de străini şi mii de gladiatori sau inşi care aspirau să devină gladiatori, şi unul dintre musafiri ştia în mod sigur şi că Augustus hotărâse să suspende distribuțiile gratuite de grâu pentru plebe.

„Bună socoteală, n-o să facă altceva decât să sporească nemulțumirea oamenilor", spunea un personaj important, Caius Sentius Saturninus, care fusese de mai multe ori consul, un magistrat autoritar şi sever, care avea faima de liberal, fiind totodată şi un mare petrecăreț. Mesele lui erau vestite pentru rafinamentul cu care se servea şi erau contrariul celor date de cavalerul Apicius, un vanitos şi-un parvenit lipsit de gust; „cu atât mai mult cu cât se vorbeşte c-o să se reducă şi numărul şi calitatea spectacolelor de circ, interzicându-se aducerea de noi gladiatori. Ar trebui ca bătrânul domn să-şi dea seama că plebea, dacă nu i se dau jocuri şi grâu, constituie o masă periculoasă care s-ar putea răzvrăti dintr-un moment în altul. Deja liniştea publică e mai mică decât în vremurile republicii."

„Adevărat", a spus o cucoană bătrână şi boită. „Au trecut vremurile când puteai să circuli liniştit, prin orice cartier, în toiul nopții. Sus, la Alta Semita, au avut loc atacuri, a fost victimă şi Lucia,

soția lui Valerius Messalla, vă puteți închipui, au dat-o jos cu forța într-o seară din lectică şi nu s-a mai ştiut nimic de ea, s-a întors acasă a doua zi dimineața fără bijuterii, dar n-a vrut să spună deloc ce i s-a întâmplat."

„Poate că nu i s-a întâmplat ceva prea rău", a zis râzând unul din prietenii fratelui meu. Şi apoi pe şoptite, spre desfătarea exclusivă a noastră, a tinerilor care ne aflam în jurul lui a pomenit de nişte sclavi frizoni care se pare că-i plăceau grozav ilustrei patriciene.

„Augustus n-o să îndrăznească niciodată să suspende distribuțiile de grâu pentru plebe", a spus tatăl meu. Şi, fiindcă se ştia câtă intimitate exista între dânsul şi Augustus, cuvintele lui au fost primite ca o dezmințire aproape oficială.

„Cert este", a reluat cineva, „că aceste crize de alimente sunt de-acum cam prea frecvente."

Tatăl meu a intervenit iarăşi cu autoritate:

„Augustus a luat măsuri să ducă o acțiune hotărâtă împotriva proprietarilor rurali, obligându-i să cultive mai mult grâu; a pus să se alcătuiască o listă cu cei mai recalcitranți şi cu negustorii care aduc grâul în cetate ca să vadă dacă varsă cota cuvenită la colectare. Mi-a spus că e nevoit să organizeze această acțiune aşa cum trebuie să ducă un consul o campanie împotriva răsculaților din Sardinia sau din Getulia, ca pe un adevărat şi just război împotriva egoismului cultivatorilor şi a rapacității negustorilor..."

„Bellum frumentarium”, mi-au scăpat atunci mie cuvintele, în amintirea unei oarecare bătălii a grâului. Am simțit ochii tuturor ațintiți asupră-mi şi am roşit; nu eram încă sigur de latina mea şi nici de conduita mea în public, în general mă mulțumeam să ascult ce spuneau alții, fără să fac vreun comentariu.

„Bellu frumentariu, mehercule!” a exclamat Caius Saturninus. „E o denumire potrivită, trebuie să i-o sugerăm împăratului, ar putea să facă din ea o emblemă.”

Încurcat pentru faptul că atrăsesem asupra mea atenția tuturor, am încercat să mă îndepărtez neobservat; cu atât mai mult cu cât o văzusem cu puțin înainte pe Hostia intrând şi eram curios să aflu cu cine o să stea. Am găsit-o şezând singură, retrasă într-un colț al grădinii, la umbra unui laur stufos care alcătuia în locul acela un fel de ascunziş ferit de privirile majorității oaspeților; singură, pe o bancă de marmoră, privea departe, cu mâinile aşezate în poală, cu o figură absorbită, aproape tristă. Părea să nu fi băgat de seamă că mă oprisem în apropierea ei şi o priveam cu o admirație timidă. Deodată a tresărit, s-a întors către mine; şi cu un zâmbet neaşteptat, mi-a făcut senin cu mâna să mă apropii.

„De ce nu vii să mă saluți? Nu mă mai cunoşti?” Drace, ar fi trebuit de bună seamă să-mi imaginez că tânărul deposedat de mine şi care acum era un nou-născut blasfemiator trebuia s-o fi cunoscut

prea bine sau măcar s-o fi curtai deja puțin; erau precoce tinerii din vremea aceea, mulți dintre ei la vârsta mea aveau de acum neveste.

„Bellus gallus factus es”, mi-a spus dânsa măsurându-mă cu ochi experți. M-am simțit încurcat. Am crezut întotdeauna că ştiu să duc o conversație frivolă cu o femeie, şi iată că mă regăseam ca atunci când, tânăr de tot, singur gândul de a mă apropia de o fată mă făcea să mă aprind de tot la față. Foarte bine, aveam scuza limbii. Dar în fond – mă gândeam eu cu acea luciditate de gândire şi cu acea discriminare între impresia noilor aventuri şi amintirea vechilor experiențe pe care le avusesem în cea mai mare parte a vieții mele romane –, în fond emoția asta a mea nu e rea; de vreme ce intenționez să fac amor cu Hostia, dacă în corpul ăsta al meu de optsprezece ani sălăşluieşte experiența unui bărbat matur, nu zic că aş putea trezi bănuielile frumoasei femei, dar s-ar putea să-i placă mai puțin jocul.

„Nu-mi spui nimic?” Pletele blonde-arămii erau despărțite în două şi adunate la ceafă într-un nod simplu, mare; *more lacaenae*[58], mă gândeam amintindu-mi de Horatius al meu din liceu; şi mă întrebam cum se făcea că femeia asta atât de rafinată prefera o pieptănătură care din versurile lui Horatius reținusem că era caracteristică

[58] „După moda lacedemoniană.”

cântărețelor din țiteră ce veneau acasă la bărbații singuri; sau poate, dimpotrivă, cum era mai normal, moda aceea lacedemoniană fusese născocită mai întâi pentru doamne şi după aceea copiată de către cântărețele de rând. Avea pielea de o albeață statuară şi un zâmbet fugar care-i descoperea dinții strălucitori într-o gură puțin cam mare. Mâinile erau lungi, subțiri.

„*Bellissima”,* am murmurat eu ca pentru mine. Şi imediat m-am gândit c-ar fi trebuit să spun *pulcherrima*; era o femeie cultă, sofisticată, nu puteau să-i placă vorbele pe care le învățasem din gura Cleonicei, sau pe care le foloseau tinerii care frecventau termopoliul din apropierea Panteonului când voiau să afecteze o vorbire plebeiană.

„Facetus es“[59], a râs dânsa. „Un compliment aşa de laconic, şi, trebuie să-ți mărturisesc, aşa de precis, n-am mai auzit făcându-mi-se niciodată în lunga mea carieră de *pulcherrima mulier*; adică *bellissima domna,* cum spuneți voi, tinerii, în jargonul vostru. Poeții mi-au comparat.

pielea cu zăpada meotică, mersul cu cel al surorii lui Jupiter, buzele cu vinul din Iberia. Tu ai scos-o repede la capăt.”

A râs din nou, îndelung, apoi mi-a şoptit:

„Aşadar, îți plac?”

Rămăsesem singuri în colțul acela de grădină, grupurile de oameni se îndepărtaseră către

[59] „Nostim mai eşti!”

porticul unde sclavii pregătiseră ceea ce noi numim un bufet; vin gros, turnat din amfore acoperite cu plase, de îndoit cu apă şi cu zăpadă, vin cu absint, fructe, plăcinte dulci cu brânză şi cu miere. Hostia mă apucase de mână şi mă silise să mă aşez alături de dânsa. Laurul cel des ne ascundea de privirile lumii.

Pe neaşteptate, mi-a dus mâna la pieptul ei; întâi îşi desfăcuse însă cu un gest neobservat marginile stolei, pe sub care purta o tunică din lână subțire şi albă. I-am simțit forma sânului şi duritatea lui compactă mi-a trezit din nou comparația cu o statuie şi, imediat după aceea, presentimentul îngrozitor a ceea ce avea să devină tinerețea aceea exuberantă dacă-n momentul respectiv mi-aş fi luat zborul spre cealaltă viață. M-a inundat o duioşie neaşteptată şi-un sentiment de afecțiune pentru înfloritoarea şi nefericita femeie. Se gândea poate cu melancolie că eram mult mai tânăr decât dânsa, cu doisprezece ani plini; ce amețeală ar fi cuprins-o însă dac-ar fi putut să-şi imagineze că eram mai tânăr cu aproape douăzeci de secole.

„Desideras videre?” a şoptit ea aruncând o privire furişă în jur; şi lăsându-mi mâna şi-a duş degetele la deschizătura tunicii ca să pot să privesc prin crăpătura îngustă, Deodată însă, parcă s-ar fi căit de comportarea ei, ca şi cum ar fi intuit duioşia aceea castă care mă cuprinsese, şi-a luat mâna de pe tunică, şi-a strâns stola în jurul gâtului ca un văl de călugăriță, şi-a trecut un

capăt al ei peste plete şi aşa, acoperită toată, numai cu o meşă blondă afară, a căpătat pe neaşteptate demnitatea unei vestale.

Zâmbetul cu care mă privea era acum timid, de fetiță. *„Veni cras,* vino mâine la mine acasă, între ora a noua şi a zecea. O să fie oameni importanți. O să vină Naso să recite fragmente din noul lui poem despre care se spune că e o minune, *Metamorfozele.* O să fie muzică, un citared grec. Apoi toți or să plece şi ai să rămâi să cinezi cu mine."

Hostia avea o casă frumoasă pe Aventin, în apropiere de străvechiul templu al Dianei. Am găsit acolo oameni care-mi erau mai mult sau mai puțin cunoscuți, care veneau şi la tatăl meu şi pe care-i întâlneam în casele rudelor şi ale prietenilor. Ştiam că Hostia frecventa mult tineri şi fete din tineretul nobil, dar bineînțeles că prietenii aceia şi-i ținea pentru ea şi nu-i amesteca cu lumea cealaltă care venea la reuniunile ei literare şi politice; distinse matroane, dintre care unora le cunoşteam numele, rudele şi aventurile; poeți, oratori, avocați de seamă; şi Ovidius Naso, pe care-l întâlnisem de-acum în mai multe rânduri la librarul din apropiere de termopoliul de la porticul lui Neptun, ca oaspete de onoare. De fiecare dată când îl vedeam, mă gândeam la un amestec de

Cardarelli şi de Bacchelli[60]; de Cardarelli datorită cutei amare din colțul buzelor, datorită gestului povățuitor, cu un deget ridicat, cu care atrăgea atenția asupra a ceea ce spunea el; de Bacchelli datorită maiestății cu care păşea şi cutelor mari ale pielii pe obraji, şi datorită înfățişării lui de om fericit care huzurea, prietenul potentaților şi răsfățatul femeilor.

Ovidius n-a citit nimic din noul lui poem. Poate că l-a deranjat un musafir gălăgios în jurul căruia stătea mereu adunată lume multă; un tânăr solid, de vreo douăzeci şi cinci de ani, în uniformă militară, singurul îmbrăcat aşa printre ceilalți cu togă, cu platoşă şi spadă scurtă la şold şi eu picioare dezgolite şi păroase, ieşind din nişte cizme țintuite; şi cu un iz de cazarmă pe care-l răspândea în jur şi care nu se potrivea deloc cu efluviile briantinei pe care şi-o turnase în păr. Vorbea cu voce răsunătoare, cu un accent pe care azi l-aş numi napoletan; şi cu siguranță că la fel cu napoletanii de astăzi avea şi gesturile, şi ochii strălucitori, şi surâsul acela când îngâmfat, când isteț.

„Cine e Pirgopolinice[61] ăsta?" l-am întrebat pe

---

[60] Personaje contemporane autorului. *Riccardo Bacchelll* şi *Vincenzo Cardarelli,* ambii prozatori şi poeți de mare anvergură, foarte apreciați la Roma în prima jumătate a secolului nostru.

[61] Personaj dintr-o comedie a lui Plaut, reprezentând prototipul militarului prost şi îngâmfat care se laudă întruna cu vitejia şi cu isprăvile lui imaginare.

unul din prietenii fratelui meu de care eram mai apropiat.

„Ssst! tace!” Aproape că n-am înțeles dacă mă povățuia să nu comentez cu glas tare sau să nu-l împiedic pe el să asculte ceea ce trăncănea tocmai atunci soldățoiul, în aşa fel încât toată grădina răsuna de glasul lui; că era pe punctul de a pleca în Panonia, sau în Macedonia, sau în Dalmația, sau şi-ntr-o parte şi-n cealaltă, cu o armată ce-i aducea întăriri lui Tiberius, care, aflându-se la Dunăre fără să bănuiască ceva, se trezise pe neaşteptate în spatele lui cu nu ştiu câte seminții răsculate cu armată. Vorbea de opt sute de mii de soldați răsculați, de două sute de mii de infanterişti duşmani, foşti veterani din două războaie. Cuvintele-i ieşeau umflate şi rotunde din gură, *immensa multitudo, duces acerrimi et peritissimi*, şi toată multitudinea aceea cu căpeteniile ei teribile părea gata-gata să invadeze Italia, şi amenința de pe acum Tergeste, noroc că se ducea dânsul să restabilească ordinea. Trecuse deja prin foc şi sabie Macedonia, fuseseră supuşi la silnicii cetățenii romani, fuseseră ucişi comercianți şi negustori: *„Macedonia occupata, ferro et igni vastata, cives romani opressi, negotiatores trucidati.”* Părea un prezicător de nenorociri. Dar iată apoi şi-un zâmbet confidențial: „acum am eu grijă, *ego, ego perduco exercitu ad filiu Augusti;* şi Augustus m-a luat în brațe, mi-a spus, fii atent şi grăbeşte-te, dacă nu,

în zece zile duşmanii or să fie aici, la Roma, şi-or să prade şi-or să ucidă; exact cuvintele astea mi le-a spus: *„ni cavcas, posse hoste decimo die în urbe Romae venire”.*

Prietenul m-a tras mai încolo, ne-am oprit mai departe, lângă un bust din apropierea zidului înconjurător, de unde vedeam perindându-se mereu alte şi alte persoane pe dinaintea soldățelului şi auzeam trăncăneala lui zgomotoasă.

„Ți-am spus să nu-ți exprimi cu glas tare părerea despre acest *miles gloriosus*[62], cum îi spui tu, fiindcă e un om puternic. Se numeşte Velleius Paterculus, e dintr-o familie din Irpinia, fiu sau nepot de militari, oameni de la țară, dar putred de bogați. Gândeşte-te că un strămoş de-al lui a ținut în timpul războiului italic pe propria-i cheltuială o legiune întreagă, sau cel puțin aşa povesteşte el, care e cam fanfaron. L-au făcui tribun al plebei, l-au desemnat cvestor, acuma pleacă acolo ca locotenent al lui Tiberius. E un adulator al celor puternici, şi cred c-a exagerat lucrurile ca să-i sporească meritele lui Tiberius şi pe ale lui însuşi, atunci când răzvrătirea semințiilor acelora, care în fond protestează numai pentru tributuri, va fi repede înfrântă. Opt sute de mii de războinici, măiculița mea! Nu există atâția locuitori între

---

[62] Soldatul fanfaron, personajul principal (pomenit mai sus) din comedia cu acelaşi nume de Plaut.

Istru, Adriatica şi Marea Egee! Cât despre *miles qloriosus,* ce-i al lui e-al lui. Se spune că atunci când s-a aflat pe câmpul de luptă s-a purtat ca un viteaz; dar e aşa de îngâmfat cum nu poți să-ți închipui; şi are mereu tendința să-şi exagereze bravura. Pe urmă, mai are şi mania să scrie şi se pare că s-a aşternut pe o istorie romană, îmi imaginez de pe acum c-o s-o scrie numai ca să-şi laude virtuțile lui militare şi ca să-l aduleze: pe Tiberius."

Lumea a plecat, în sfârşit, mult prea încet față de nerăbdarea mea de a rămâne singur cu Hostia, care-n tot timpul reuniunii nu-mi adresase un singur cuvânt, sa prefăcuse că nu mă deosebea întru nimic de toți ceilalți şi numai din când în când câte-o privire a ei fugară şi-n acelaşi timp autoritară îmi confirma dorința sau, mai curând, porunca ei să nu plec, ci să rămân la urmă. Ultimul se părea însă că voia să rămână Paterculus. Nu mai eram acum decât noi doi în casă, unul lângă celălalt, în pragul grădinii, în lumina aurie a după-amiezii târzii. Auzeam cum erau strigați cu glas tare sclavii unuia sau ai altuia dintre personajele care plecau. La intrarea dinspre stradă, Hostia îşi lua rămas bun de la ultimii musafiri. Aveam impresia că soldățoiul nici nu băgase în seamă prezența mea: am observat însă acum că de la o vreme dobândisem importanță în ochii lui, anume de când văzuse cu câtă căldură mă salutase un domn bătrân la plecare, rugându-

mă să-i amintesc tatălui meu de dânsul.

„Văd că-l cunoşti bine pe bătrânul Vinicius” mi-a zis el. „Din ce familie eşti? Nu mi-au spus care ți-e numele.”

I-am spus cine eram; am adăugat că Vinicius era bun prieten cu tata şi foarte apropiat de noi. S-a ambalat imediat şi-a început să povestească că făcuse armata sub Vinicius şi că era prieten intim eu Marcus Vinicius, fiul său; şi de aici a început să-mi povestească că fusese colonel de cavalerie cu Tiberius Caesar în Germania, că traversase cu armata împreună cu el întreaga Germanie. Istorisea cu o emfază nu lipsită de oarecare savoare, tipic meridională. În fond, era distractiv şi-l ascultam cu plăcere.

„Nan tempera mi”, a început el să spună la *un* moment dat, „am uitat să-ți povestesc tocmai o întâmplare de anul trecut când eram pe Elba şi ne aflam față-n față cu semnonii şi cu ermundurii care se găseau de cealaltă parte a fluviului. Imaginează-ți, pe țărmul de dincoace se afla tabăra noastră cu drapelele şi cu insignele[63]; şi trase la țărm navele care veniseră până acolo din marea de la nord, *inauditu et incognitu mare*[64]: şi dincolo se aflau barbarii cu armuri strălucitoare şi cu coifuri din pene uriaşe, veneau să facă giumbuşlucuri; iar eu le răspundeam cu câte-un

---

63 E vorba de acvilele armatei romane.

64 „De pe marea cea străină şi necunoscută.”

vernaclu[65], ştii, cu strigarea aceea batjocoritoare pe care-o folosesc sclavii de la noi din Campania. Să-i fi văzut cum mai alergau să se ascundă în păduri, când vreuna din navele noastre îşi desfăşura puțin odgonul şi avea aerul că vrea să-i vadă mai îndeaproape. Ei, şi-ntr-o zi se iveşte pe țărmul din față o matahală bătrână, trebuie să fi fost vreun şef, dădea ordine şi ceilalți îl ascultau, plini de respect. Pune să i se aducă o băncuță, una din luntrile pe care le folosesc barbarii aceia, grosolană, un trunchi scobit de fapt, pe care-o conduc cu o singură vâslă aşezată la prova; se aşază în barcă şi, mişcând din rama aceea când într-o parte când într-alta, ajunge în mijlocul fluviului; şi ne strigă ceva în limba lui. Un interpret din tabăra noastră spune că cere să acosteze *sine periculo* şi să fie adus înaintea lui Tiberius. Am dat fuga să-i povestim lucrul ăsta lui Cezar, care consimte şi iese din cort. Bătrânul debarcă şi rămâne locului o bucată de timp înaintea lui Cezar Tiberius privindu-l. Apoi a rostit următoarele cuvinte, pe care interpretul le-a tradus şi pe care le înțelesesem şi eu, fiindcă ceva din vorbirea aceea barbară am învățat şi eu să mai bolmojesc: „Aceasta este cea mai fericită zi din viața mea fiindcă am putut să-l văd de aproape pe zeul acesta despre care până acum am auzit doar vorbindu-se”. Şi i-a cerut îngăduința să-i atingă

---

65 Cuvânt sau expresie specifică unei regiuni anumite.

mâna, şi mulţumit s-a întors după aceea la bărcuţa lui şi până ce-a ajuns pe celălalt mal n-a încetat să-şi ţină ochii aţintiţi asupra lui Cezar."

„Povestea asta, chiar dacă nu-i adevărată, şi sunt sigur că nu-i adevărată, o să vină grozav de bine în cartea pe care o scrii", a zis Hostia, care de la o vreme se întorsese lângă noi. Soldăţoiul s-a ridicat în picioare şi nu ştia dacă să protesteze sau să guste gluma; Hostia i-a înlănţuit gâtul cu braţele, i-a tras capul spre ea până când i-a atins uşor buzele cu un sărut şi i-a spus: „Şi-acum du-te, doar tu singur ai povestit că Augustus doreşte ca tu să pleci imediat, ştii doar ce s-a întâmplat cu bunicul acela al tău care, căzând bolnav şi neputând din pricina asta să-l urmeze pe Tiberius Nero care pleca în război, s-a sinucis străpungându-se cu spada; sau cel puţin, aşa ai povestit tu întotdeauna. Du-te repede, să nu cumva să te străpungi şi tu cu spada, *gladio tuo te ipsu transfigere,* dac-ai să ajungi în Panonia după capturarea lui Tiberius de către duşmani".

„Uffa", a exclamat Hostia de-ndată ce soldăţoiul a plecat mormăind. *„Abeat în mala peste*[66], şi să nu se mai întoarcă niciodată; mie soldaţii şi-aşa nu mi-au plăcut niciodată, şi poţi să ţi-l închipui pe ăsta, aşa de umflat, şi de îngâmfat, şi de vorbăreţ. Şi-mi pare de pe acuma rău că i-am dat până şi sărutarea aceea ca să-l trimit la plimbare,

---

66 Expresie echivalentă cu „ducă-se naibii" sau „ducă-se pe pustii".

cine ştie ce-o să mai scornească şi pe seama asta, şi naiba să-l ia, nu se duce chiar într-acolo? Dacă se-ntâlnesc e vai şi-amar…”

S-a întrerupt brusc, şi m-a privit de jos în sus, ca şi cum s-ar fi temut să nu-mi fi dezvăluit un lucru, pe care nu trebuia să-l ştiu. Dar auzisem deja vorbindu-se de faimosul pretor care se afla tocmai prin părțile acelea. Aşa c-am izbutit cu multă naturalețe să mă prefac că n-am fost atent la ultimele ei cuvinte. Aşa cum făcuse şi cu Paterculus, şi-a aruncat brațele şi-n jurul gâtului meu şi m-a tras către dânsa, şi şi-a lipit buzele de buzele mele, desigur cu mai multă ardoare decât o făcuse cu celălalt şi-n felul ăsta m-am amăgit. Prima ei sărutare a fost aşa de neaşteptată, încât nici nu mi-am dat seama la început, şi numai după ce şi-a dezlipit buzele i-am simțit dulceața umedă; atunci am căutat s-o atrag din nou către mine, dar dânsa mi-a scăpat râzând „*nondu, hora est*[67], să nu pierdem timpul, du-te la piscină, ia-ți o *synthesis* frumoasă, într-o oră mergem să cinăm, o să fim numai noi doi, adică trei, cum spune mâncăul ăla de Saturninus, eu şi cu tine şi cu cel mai frumos ied de lapte, cel mai gras, cel mai gustos din câți au sosit vreodată de pe păşunile din Tivoli.

Dacă asta ar fi fost o carte de fantezie, probabil că aş fi imaginat, şi cititorul s-ar fi putut aştepta

---

[67] „Încă n-a sosit timpul.”

la aşa ceva, ca, imediat după plecarea lui Paterculus, Hostia şi cu mine să ne fi prăvălit amândoi pe cel mai apropiat pat sau pe aşternutul moale din camera ei de culcare, înfrigurați şi însetați de amor. Dar acesta nu e un roman, istorisesc cu cea mai mare fidelitate posibilă, cu aceeaşi exactitate istorică şi ştiințifică ca şi-n celelalte lucrări ale mele o experiență reală; fantastică, extraordinară, de necrezut dacă vreți, dar trăită în realitate; Hostia era o femeie din înalta societate romană, care se conforma regulilor, obiceiurilor şi modelor din vremea ei. Niciun roman educat nu se aşeza să cineze fără ca mai înainte să se fi îmbăiat, fie la terme, fie în baie, fie în piscina din casa lui, dacă era atât de bogat încât să posede una; iar baia şi piscina erau oferite musafirilor cu aceeaşi naturalețe cu care astăzi stăpâna casei care şi-a reținut oaspeții la masă îi întreabă mai întâi dacă vor să-şi spele mâinile.

Hostia nu mai era atât de tânără, învățase să adauge la plăcerile naturale ale iubirii pe acelea ale comodității, ale unei mese excelente şi ale unor vinuri vechi; constituia, desigur, un rafinament pentru dânsa faptul că amâna îmbrățişările pe care le aştepta de la mine pentru mai târziu, după o scurtă cină în doi, înnobilată de mâncărurile excelente ale unui bucătar grozav şi de comorile unei pivnițe alese. Iedul a fost într-adevăr un lucru perfect, cu o umplutură parfumată şi foarte gustoasă, abia ieşit din cuptorul în care se

frăgezise îndelung în ulei, servit stropit cu un sos de lapte, de vin fiert, de piper măcinat, de curmale, de ceapă, de vârnanț şi de trufe albe; şi la început au sosit pe masă aperitivele: ouă, măsline, cochilii care aveau înăuntru o umplutură de pui tocat, creier, pastă de cârnați şi ierburi aromatice. Şi sclavul ne-a vărsat, dintr-o amforă albită de praf, un vin de cincizeci de ani, pecetluit în anul bătăliei de la Filippi, *Lucio Antonio consule*[68], şi răcit cu zăpadă; iar din încăperea alăturată ajungeau până la noi acordurile unui cântăreț din liră, o muzică discretă, în surdină. Hostia însăşi, stând foarte aproape de mine, îşi petrecea din când în când brațul împrejurul gâtului meu şi mă atrăgea spre dânsa pentru câte o sărutare, dar numai puțin şi pe obraz, îmi spunea cu ochi şăgalnici că nu sosise încă momentul pentru altfel de sărutări, că trebuia să am răbdare, că era plăcut să aştepți o bucurie sigură epuizând până la ultima şi celelalte bucurii, sigure şi prezente, ale mesei. Şi chiar de la început mi-a aşezat cu propriile ei mâini pe cap o coroană de flori, şi-n două rânduri a pus să i se aducă alta nouă, mai proaspătă, ca să mi-o schimbe.

Şi-a venit în fine şi momentul în care s-a strecurat uşoară, jos de pe patul tricliniului, şi mi-a întins mâna, m-a tras lângă ea şi mi-a spus cuvântul multrâvnit: *„Veni”*. Şi m-a condus într-o

---

[68] La vechii romani, anii erau însemnați de obicei după numele consulilor în funcție.

încăpere alăturată, unde o aşteptau două sclave.

La acest punct trebuie să întrerup povestirea; nu mi-au plăcut niciodată în romane descrierile minuțioase ale actelor amoroase, cred că scriitorul ar trebui să lase la fantezia cititorilor amănuntele, ca să şi le înfățişeze şi să şi le închipuie fiecare în felul lui, după amintirile sau după visurile fiecăruia. Dar cartea de fată constituie şi un document, am mai spus asta, vrea să le descrie contemporanilor, aşa cum am văzut-o eu, Roma aceea de demult din secolul întâi, deformată de atâția povestitori, precum şi pe cetățenii şi obiceiurile ei; şi, într-un cuvânt, cum făceau dragoste femeile acelea, cum se comporta Hostia în pătuțul acela scund? Să nu-i fie frică temătorului cititor, ceea ce i s-ar părea poate prea îndrăzneț o să scriu pe latineşte.

În timp ce aşteptam de-acum nerăbdător s-o cuprind în brațe, observam cu mai sus pomenita detaşare de spectator pregătirile ei, în încăperea iluminată de un candelabru înalt şi-n cămăruța de alături, unde sclavele îi aranjaseră o baie eu apă călduță. Îi scoseseră stola, îi răsfiraseră pe spate pletele blonde, grele de arome orientale. O făcea să pară nespus de tânără în mişcări tunica uşoară, strânsă sub piept de o bandă lată din purpură. Îmi scosese de pe cap ghirlanda şi şi-o pusese ea în păr, râzând, alintându-se într-o oglindă de metal lucitor, împodobită cu arabescuri delicate pe spate, de origine etruscă; şi când venea să-i dau

câte o dulce sărutare, în timp ce eu *furtiva cavis poma dabam manibus*[69], când o dojenea cu glas volubil pe cea care trebuie să fi fost slujnica ei personală fiindcă nu răspundea cu destulă iuțeală la poruncile ei, Frumoasă fată slujnica, Evia; mă privea cu nişte ochi ca şi cum ar fi vrut să-mi spună că şi dânsa ar fi fost foarte dispusă să se desfete cu poftele mele; şi mâine, când stăpâna o să-mi trimită tăbliţele cerate cu afectuoasele ei salutări scrise pe ea, însărcinând-o să-i aducă înapoi altele, cu cuvintele mele de dragoste, dac-aş fi dorit, mi-ar fi deschis şi ea brațele în cubiculuii[70] meu, (Gânduri cam prezumţioase, nu s-ar fi întâmplat deloc aşa, după cum am aflat mult mai târziu.)

A fost o noapte încântătoare, după ce Evia a stins lumânările şi-a pus lampa de noapte sub un taburet, şi-n sfârşit Hostia s-a aflat în brațele mele, docilă şi făcând în joacă pe îndărătnica, acoperită încă de tunică pentru că-i făcea plăcere s-o silesc să şi-o desfacă şi să-i caut cu lăcomie pieptul; şi-a fost timidă şi îndrăzneață, şi rămânea mult nemişcată sub îndelungi şi încete sărutări, şi pe neaşteptate apoi se năpustea asupra mea, cu pletele ei bogate şi parfumate în cascadă peste fața mea, într-o strălucire de forme albe. Apoi, mai târziu, un somn dulce s-a revărsat asupra mea,

---

69 „Pe furiş atingeam cu mâinile fructe oprite."

70 La casele romane, camera de culcare.

după lungul schimb de îmbrățișări, când şi-a apăsat buzele pe pleoapele mele grele şi a şoptit „aşa, dormi, leneş mare ce eşti, *sicine, lente, jaces?”* (Să nu creadă cumva cititorul că am vrut să-i concurez pe scriitorii de lucrări amoroase; situațiile pe care le-am descris, şi cuvintele, şi gesturile o să le regăsească şi astăzi, aşa cum le-am regăsit eu în ziua următoare, în elegiile bietului domn Propertius, mort cu un an în urmă, mai ales în aceea care acum e a cincisprezecea din cartea a doua, *O me felicem, o nox mihi candida*[71]! Se vede că rafinata Hostia nu obişnuia să-şi schimbe stilul odată cu amanții pe care-i schimba, şi nici nu era prea deosebită de strănepoatele ei din secolul al douăzecilea; vai mie, în asemenea momente, suntem cu toții asemănători, la fel se comportă şi mojicul de la periferie, şi estetul, şi la fel se comportă şi femeia din brațele lui, fie ea nobilă sau din popor, preocupată să-l facă să creadă că numai pentru dânsul se străduieşte să-şi rotească ochii într-un fel nou şi să murmure chemări improvizate.

În sfârşit, potoliți, dormeam înlănțuiți şi aveam conştiința căldurii ei şi a mele, topite într-o unică voluptate chiar şi în somn, când, mai înainte de a începe să visez, apoi în tulburarea deşteptării, am auzit zgomote, bătăi în poartă, o zarvă de ceartă şi

---

71 „O, cât de fericit am fost, ce noapte minunată mi-a fost dăruită!”

strigăte „aperi, aperi”[72] şi dă năvală în cubiculum cu un opaiț Evia, cu pletele lungi răvăşite, „*Domina”*, şoptea ea speriată, „*domina*, *praetor venit foris est”*[73]*,* urlă întruna la portar că se mişcă prea încet ca să-i deschidă, repede, de-abia dacă mai ai vreme să-l scoți pe domnul de aici.”

Hostia nu s-a speriat, a sărit cu iuțeală sus, sigură, eficace.

„*Fuge*“ mi-a spus ea aruncându-mi în brațe tunica şi toga, „du-te cu Evia, ştie pe unde să te ducă, *move te.”*

Şi zorindu-mă astfel a zăbovit numai atât cât să-mi acopere buzele cu o sărutare care a început ca şi cum ar fi trebuit să nu se mai sfârşească; iar afară strigătele şi ocările continuau, şi zgomotul ca de arme şi de cuirase părea că se apropie din ce în ce. Între timp însă, slujnica netezise patul ca să nu se cunoască urmele celor două trupuri şi cu mişcări sprințare Hostia se aranjase din nou în el, peste câteva minute ar fi putut să recite scena amantei somnoroase, surprinsă de bărbatul gelos în culcuşul ei neprihănit; şi-ar fi avut cu ce să se laude a doua zi prietenilor bărbatul picat pe neaşteptate în toiul nopții, nu era vina femeii dacă portarului i-a trebuit atâta până să se deştepte, până să deschidă poarta înfierată, se perindă doar atâția hoți noaptea pe Aventinul ăsta împădurit,

---

[72] „Deschideți, deschideți!”

[73] „Stăpână, a sosit pretorul, e afară.”

hoți care-ți fură punga, dar şi mai mulți hoți care-ți fură inima. Însă, într-adevăr, ca să învăț asemenea jocuri, asemenea minciuni, nu mai era necesar să fi traversat în zbor nouăsprezece secole.

Între timp însă, slujnica mă trăgea de mână prin întuneric, cu toga sub braț, spre un ungher al vastei grădini. Ne-am oprit dinaintea unei portițe din zid. Privindu-mă cu un zâmbet ironic, mi-a întins cu o încetineală studiată toga, mi-a ajutat să mi-o pun netezindu-mi cutele cu degete îndemânatice. Zarva încetase, amantul intrase în sfârşit în casă, se afla de acum în brațele unei Hostii fericite, căreia nu-i venea să-şi creadă ochilor, îi ieşise în întâmpinare *nudato pede, longos turbata capillos*[74], şi-i înlănțuise gâtul cu brațele calde de somn.

Îmi imaginam cine trebuie să fi fost amantul, tot acel *praetor ab Illyricis terris,* pretorul cu reşedința la Salona, în Dalmația, puternicul protector al Hostiei, cu drepturi sigure şi maritale.

„Praetor ab Illyricis terris?” am întrebat eu făcând un semn cu degetul înspre casă.

Fata a zâmbit.

„Pulchra es.”[75] Îmi plăcea să folosesc cuvântul savant adresându-mă sclavei. Şi era cu adevărat grațioasă, mai deschisă la culoare decât stăpâna

---

[74] „Desculță, cu pletele lungi în neorânduială.”

[75] „Eşti frumoasă.”

ei, cu o paloare mai luminoasă sub blânda lumină a stelelor. Un chip care-mi aducea aminte de nenumărate altele, din Norvegia, din Islanda, trebuie să fi fost germană sau frizonă sau britană; şi-am întrebat-o „de unde eşti?" „De la Rin", mi-a răspuns ea, „adusă aici de copilă."

Era foarte tânără, proaspătă şi diafană ca înfăţişare; şi mi s-a părut şi mai mult aşa atunci când i-am cuprins mijlocul subţire şi-am tras-o docilă către mine. Era uşor s-o săruţi, era mlădioasă şi imediat moale sub sărutare, ca gingaşele fetişcane care mi-au mângâiat tinereţea pe pământul german după primul, război mondial.

„Süsses Kind"[76], i-am spus eu, gândindu-mă că s-ar fi putut să mă înţeleagă, că poate idiomul germanic nu s-a schimbat într-atât. A zâmbit auzind muzicalitatea limbii ei natale, dar nu arăta să fi înţeles ceva. S-a desfăcut brusc din strânsoare ca şi cum ar fi tulburat-o un gând subit („Mă aşteaptă stăpâna, trebuie să-i duc stăpânului apa caldă şi papucii.") A deschis grăbită portiţa, m-a împins afară, în ulicioara întunecată, şi m-am trezit printre zidurile înalte ale unor grădini, sub aceleaşi stele de astăzi, palpitânde pe un cer fără timp.

[76] „Dulce copilă."

Capitolul al şaselea

(Anul 760 al Romei, 7 al erei noastre, 19 al vieții mele.) Călătoria la Napoli. Patronul de la Forum Appium cere *dogumenta.* Papinius Flocca, patrician partenopeic. Fata *culibona.* Strabo. Hostia şi răsfățul de la Baia. *„Valia, tu solus scis vivere."* O recunosc în Quartillo pe frumoasa necunoscută de la Muzeul Național.

Sfârşisem cel de-al doilea an din noua mea viață şi încă nu scosesem nasul, ca sa zic aşa, afară din casă. Fusesem cu familia de câteva ori la Tivoli, la Ostia şi pe o anumită perioada, cu o vară în urmă, într-o villă de-a noastră de la mare, în apropiere de Lavinium; călătoriile acelea fuseseră de ajuns ca să ascută dorința pe care am avut-o întotdeauna de a circula, de a vedea oameni noi şi obiceiuri diferite.

De fapt, experiențele mele de început nu numai că nu mă decepționaseră, dar îmi dăduseră de multe ori o impresie de noutate, ca şi cum în loc să observ lucruri vechi de nouăsprezece secole, aş fi privat în viitorul unor secole mai evoluate nişte manifestări viitoare, demne de a fi luate drept exemplu şi drept țintă de către contemporanii mei din secolul douăzeci. Aşa mi s-a întâmplat la Ostia. Am văzut cetatea veche, republicană, cu o rețea de străzi curate, populate, unele mărginite cu porticuri, având de ambele părți case cu nu mai

mult de trei etaje, modeste, populare, dar cu flori la ferestre şi la balcoane, sau cu plante agățătoare; şi, alternând cu locuințele populare şi cu prăvălii, case de oameni înstăriți, cu atrii mari, peristiluri cu paviment mozaical şi temple şi teatre şi porticuri; şi cartierul marinăresc lângă fluviu, cu o aglomerare de nave ancorate la chei până-n apropierea gurilor de vărsare; nave care soseau din toate părțile Mediteranei şi care aduceau grâu din Africa, ulei şi lână din Spania, lămâie şi mătăsuri din Orient, țesături din Galia, marmore colorate din Asia Mică. Lemne prețioase din Atlantic. Iar în jurul nucleului acestuia restrâns şi dens, mai puțin posomorât decât sunt cartierele de felul acesta din vremurile noastre, se afla o veselă şi liniştită cetate-grădină, case între stilul orăşenesc şi cel de țară, vile şi vilişoare. Într-un cuvânt, o cetate ce părea ieşită din biroul unui urbanist din zilele noastre, care şi-ar fi dat toată silința pentru comoditatea cetățenilor ce ar urma s-o locuiască şi trezea aceleaşi imagini ale unei *douceur de vivre*[77] pe care le trezesc, poate, nu într-o măsură mai mare, aşa zisele cartiere rezidențiale din marile metropole americane, New Orleans, San Francisco, Los Angeles.

La vârsta mea majoritatea celor de-o seamă cu mine îşi făcuseră deja cei doi ani de Grecia, frecventând şcolile ei de filosofie şi de retorică, şi

[77] „Existență tihnită, lipsită de preocupări.”

se înapoiaseră de acolo cu elanurile cu care tinerii de astăzi se-ntorc de la Paris, de la Londra ori de la New York, unde s-au dus pentru prima oară. Tatăl meu însă, preocupat să mă facă să-nvăț de la capăt toată învățătura pe care considera el că o uitasem, îmi supraveghea preocupările cu o severitate de care tinerii de vârsta şi de categoria mea socială se eliberaseră de multă vreme. Când pomeneam să plec din Roma, să călătoresc, tata răspundea mereu cu un singur cuvânt, *„Expecta”*[78] într-o bună zi, când l-am întrebat până când trebuia să mai aştept, mi-a răspuns „Ei, cel puțin până când ai să ajungi să vorbeşti iarăşi ca noi ăştilalți”. Iar altă dată, când mi-am exprimat timid înaintea lui dorința de a mă duce la apele de la Baia, care era pe vremea aceea plaja şi stațiunea climaterică cea mai la modă (şi Hostia avea acolo o villă), m-am lovit de un refuz fără nicio motivare, dar peremptoriu. Mă apuca furia când mă vedeam tratat ca un băiețaş de doisprezece ani: asta având în vedere că, lăsând la o parte maturitatea mea de bărbat în etate, dar care le era tuturor necunoscută, mă aflam acum în pragul vârstei de douăzeci de ani şi aveam o amantă ilustră care nu făcea prea mare mister din favorurile pe care mi le acorda. Dar pentru austerul meu părinte, chiar dacă i-ar fi ajuns la ureche ceva despre aventura mea, era de

[78] „Aşteaptă.”

neconceput ca eu să mă gândesc c-aş putea să merg să mă amestec cu aventurieri, cu femei uşoare, cu neveste infidele şi cu văduve prea iute consolate, singurele care după părerea lui se-nghesuiau în locul acela.

Într-o zi s-a întâmplat însă ca un senator, prieten de-al tatălui meu, să ne spună că trebuia să se ducă la Napoli pentru câteva zile şi să-i propună tatii să mă ia cu dânsul. Urma să fim oaspeții unui alt senator, căruia m-ar fi încredințat; aş fi putut să urmez cu folos, timp de o lună sau două, nişte cursuri pe lângă una din şcolile acelea celebre de filosofi şi de retori greci; un fel de surogat şi totodată o anticipare a călătoriei la Atena. Tata a consimțit, cu atât mai mult cu cât avea siguranța că o să fac o călătorie comodă (căci, cu toată sănătatea absolut perfectă de care mă bucuram, cei din familie continuau să mă considere un convalescent, scăpat cine ştie cum de la moarte sau de nebunie, şi care trebuia ținut mereu în vată şi-n cutiuță). Prietenul tatălui meu, Caius Virginius Rufus, poseda un document special, o *diploma,* cu care se putea folosi de poştele serviciilor publice. Augustus mi-a acordat şi mie cu multă amabilitate o *diploma* asemănătoare; era ceva echivalent cu un paşaport diplomatic, prevăzut cu un sigiliu al lui particular, reproducerea capului său făcută de un artist grec. (Era natural ca şeful statului să recurgă la cei mai buni artişti ai timpului chiar şi pentru lucruri de

mică importanță, un sigiliu, de pildă, un instrument de lucru, o fibie pentru un veşmânt; la fel de natural cum obiectele casnice din locuințele celor din clasele înalte, ale patricienilor sau ale cavalerilor bogați, erau întotdeauna inspirate din câte-un model original, de multe ori de cel mai bun-gust şi într-o execuție foarte rafinată. Observând finețea măsuțelor, a mânerelor de la uşi, eleganța celor mai neînsemnate obiecte, ca de pildă a capetelor de agrafe, a toartelor de la vase, a zăbalelor pentru cai, şi a câtor şi mai câtor alte lucruri, până la ustensilele de bucătărie, am simțit încă din primele zile sărăcia epocii noastre, delăsarea noastră în comparație cu solicitudinea aceea deosebită; noi punem ca stema statului să fie desenată de un caligraf, monezile şi timbrele de nişte artişti obscuri, mobilele şi diversele obiecte de meşteri pe cât de experți, pe atât de lipsiți de originalitate şi de bun-gust.) Fără documentul acela, fără acea *diploma,* ar fi trebuit să călătorim cu o trăsură particulară, solidă, cu doi cai, dar cu care nu se făceau mai mult de treizeci de mile pe zi, ca să nu se extenueze animalele; sau, şi mai prost, călare pe un cvadruped mai mult robust decât rapid şi cu bagajul personal în doi saci care atârnau de o parte şi de alta a oblâncului.

Caius Virginius Rufus a venit într-o seară la noi acasă ca să ne pună la curent cu pregătirile lui de drum. Ne-a spus că trimisese scrisori patronului locantei din Forum Appium, la o locantă din

Formia, în sfârşit, la toate etapele prevăzute în itinerar, ca să se asigure că o să ni se rezerve cameră şi că o să găsim cina gata la sosire. Mi-am dat imediat seama că, deşi nu prea în vârstă – avea cu siguranță sub cincizeci de ani –, era un om foarte prudent, meticulos, care se temea de o mie de lucruri: de tracasările drumului, de vânt, de frig. Se temea mai cu seamă de frigul din timpul nopții, şi tata i-a atras atenția că ne aflam de-acum în luna mai şi că aveam să ne ducem într-un ținut cu clima şi mai dulce.

„De vreme ce totul e în o ordine, ați putea pleca chiar mâine dimineață", a spus tata.

„Nu se poate. Curierul imperial pleacă o zi da, una nu; a fost o plecare astăzi, următoarea va fi poimâine. Dar nici poimâine n-o să putem pleca. Mâine sunt idele; şi nu se cade s-o porneşti la drum a doua zi după ide, aşa cum, de altfel, nu se cade nici a doua zi după kalende, nici în cea care urmează nonelor. *Religiosi dies*[79], sunt zile de rău augur."

Tatăl meu, care-n taină era şi el superstițios, nu putea suferi superstițiile altora.

„Ecquid? Istis ineptiis credis?"[80]

„Şi de ce să nu cred? Vorbeam despre asta chiar deunăzi cu Titus Livius la biblioteca lui Augustus."

„Gugumanul ăla." Tatăl meu nu putea să-l

---

[79] „Zile nefaste", interzise de către religie pentru anumite activități, ca fiind de rău augur.

[80] „Cum, ai ajuns să crezi în prostiile astea?"

sufere pe Titus Livius. „În istoria aceea interminabilă a lui există mai multe fantasmagorii şi prostii decât în toate poveştile doicilor. E adevărat că e pe cale să orbească? Atunci e speranță c-o s-o lase mai încet cu scrisul şi n-o să mai toarne în fiecare an trei sau patru cărți. Ăla n-o să se potolească decât când o muri."

„Nu mi-am dat seama dacă vede bine sau nu. Stătea în bibliotecă, asculta o lectură din Polybios şi dicta note şi observații. Mi-a spus că descoperise motivul pentru care strămoşii noştri socoteau că zilele de după ide, kalende şi none erau zile nefaste. A şi scris în cartea a şasea din istoria lui că Senatul declarase *dies religiosus* odată pentru totdeauna cea de-a treia zi de după idele din iulie, din cauza înfrângerii suferite în ziua aceea de către Quintus Sulpicius pe Allia. Şi la fel declarase de rău augur ziua care urmează idelor, pentru că într-o zi ca aceea Sulpicius adusese sacrificii sub auspicii nu prea favorabile; şi cu tot semnul ăsta de dizgrație din partea zeilor, două zile mai târziu pornea bătălia care-a avut rezultatul frumos că le-a deschis galilor calea spre Roma."

Atunci Virginius Rufus s-a oprit ca să respire; iar tata a profitat de asta ca să-nceapă să-şi verse focul împotriva lui Titus Livius. „E un tocilar îngâmfat. N-a avut el oare curajul să se laude înaintea lui Augustus cu spaniolul acela din Cadix, care ar fi pornit-o la drum şi-ar fi coborât

pe calea cea mai scurtă până la Roma, numai ca să se prezinte acasă la el, la Livius, să-l vadă, să-i strângă mâna şi cu asta să se întoarcă mulțumit în țara lui fără să mai dorească nimic altceva? Nimeni nu l-a văzut pe gaditanul[81] ăla, nimeni nu ştie cine o fi, nimeni n-a fost martor la întâlnire; iar dânsul a pus în circulație respectiva poveste cu falsa lui modestie, cu bonomia aceea a lui care vă încântă pe toți, şi acuma îl credeți cu toții; sau vă prefaceți că-l credeți, ceea ce e totuna."

Caius Virginius, iritat de întrerupere, a reluat repede: „Acum Titus Livius mi-a spus c-a găsit un pasaj din Cincius Alimentus în care se explică de ce sunt nefaste şi zilele de după kalende şi none. În aceeaşi şedință a Senatului s-au ridicat mai mulți senatori, dintre cei mai bătrâni şi cu mai multă autoritate, şi-au spus că-şi aminteau perfect că de fiecare dată când comandanții de armată oferiseră sacrificii augurale a doua zi după kalende, după ide şi după none, soldații noştri fuseseră mereu bătuți şi se aflaseră în mari primejdii. De fiecare dată, mă înțelegi? Zile nefaste. Senatul s-a convins de aceste dovezi şi a informat despre lucrul ăsta colegiul pontifilor; cei din urmă au stabilit că în zilele respective nu trebuie să li se mai aducă de atunci încolo niciun fel de sacrificiu zeilor. Astăzi regula asta a căzut în desuetudine, dar nu e neîndreptățit poporul

[81] Locuitor din Cadix (numit pe atunci *Gades).*

atunci când crede că zilele respective poartă ghinion oricui ar vrea să întreprindă ceva în vreuna din ele; eu cred în asta, şi am văzut că şi Livius gândeşte la fel. Din câți oameni cunosc, dac-o fi unul la douăzeci care să îndrăznească s-o pornească la drum în zilele respective. Există chiar şi proverbul: *Luce prima post kalendas – crede opellas non petendas – neve prima postque nonas – virginales solve zonas – iduumque neve prima – quaerat alta quaeraiima.* (Poezioara asta o mai auzisem şi-n alte rânduri, şi s-ar putea reda cam aşa: „A doua zi după kalende – după ide şi după none – nu se cumpără şi nici nu se vinde – nu se ia nevastă nouă – nu se porneşte la drum.")

„Ei", a zis tata, „dacă poimâine nu se poate pleca fiindcă e zi nefastă şi e a şaptesprezecea zi dinaintea kalendelor lui iunie, şi având în vedere că şi curierul pleacă o zi da şi una nu, nu vă rămâne decât să plecați într-a cincisprezecea zi *ante kalendas".*

„Aşa să rămână", a răspuns Vergilius Rufus. Cuprins însă de un scrupul neaşteptat, a exclamat, *„expectate mehercule*"[82]. A socotit puțin pe degete şi a zis:

„E absolut imposibil. Îmi aduc aminte perfect că în cea de-a cincea zi dinaintea idelor era sărbătoarea evreilor, cea pe care ei o numesc sabatul, sărbătoarea lor săptămânală; mi s-a

[82] „Stați puțin, pe Hercule!"

întâmplat să mă aflu tocmai atunci în cartierul de dincolo de fluviu, din spatele portului, în care mişună toți orientalii ăia, palestinieni, sirieni, egipteni, care adoră zeități ciudate, porcul şi asinul. Şedeau cu toții în mijlocul drumului fără să facă nimic, pretind că nu aprind nici măcar focul în ziua aceea. Nu vă mai spun ce forfotă şi ce miros era; şi erau mai mulți bătrâni şi bătrâne decât tineri, bătrâni cu bărbi îngălate până la buric, femei chele care se preumblau cu aer de cerşetoare, dar când am vrut să-i dau un obol uneia dintre ele a fugit, bombănind de parc-aş fi ofensat-o."

„Poate că", m-am încumetat, eu să spun, „poate că la sabat fiindu-le interzisă evreilor de către legea lor orice activitate, le este interzis şi cerşitul."

Rufus, care începuse să peroreze ca şi cum s-ar fi aflat în Curie, s-a uitat urât la mine, şi-am citit pe chipul lui ceva asemănător cu „ce ştii tu?" Şi-a continuat să facă socoteala zilelor, încheind „e chiar aşa, sabatul lor cade tocmai în cea de-a cincisprezecea zi dinaintea kalendelor. Nu pornesc la drum nici chiar dacă mi-ar porunci Augustus în persoană, să călătoreşti în ziua care corespunde sabatului evreilor, oricât ai să te înfurii tu, e chiar mai periculos decât să călătoreşti în zilele de care-am vorbit mai înainte."

Tatăl meu nu ştia dacă să râdă sau să se înfurie. „Mai întâi ai pretextat un eveniment care s-a petrecut cu patru sute de ani în urmă. Acum vii

cu superstiția asta nouă, cu sărbătoarea evreilor.”

„O fi ea nouă, dar toți cred în ea. Flăcăul ăsta al tău care cred că îl cunoaşte pe de rost pe Ovidius, îşi aduce poate aminte că poetul, ca să demonstreze de cât eroism trebuie să dea dovadă îndrăgostitul ca să ajungă la iubita lui, sau ca să scape de ea, nu-mi mai amintesc bine, îl constrânge să înfrunte ploaia şi furtuna şi să nu se lase oprit de sabatul evreilor. Dar noi nu călătorim ca să săvârşim acte eroice, nici eu şi nici tânărul ăsta. Şi niciunul din noi doi n-o porneşte la drum ca să ajungă la iubita lui, sau ca să scape de ea.” (Aici însă Virginius Rufus greşea, nu avea de unde să ştie că eu mă înțelesesem într-ascuns cu Hostia s-o ajung în villa ei, în locul acela încântător, şi ferit – dat fiind sezonul încă rece – de prea multe priviri indiscrete.)

După nenumărate calcule şi rezerve, n-a mai rămas decât să fixăm plecarea pentru cea de-a treisprezecea zi dinaintea kalendelor din iunie. Ca o paranteză, mi-a trebuit mult timp până să mă descurc în calendarul acela complicat, care socotea zilele înapoi şi nu înainte, cu idele şi cu nonele care cădeau în zile deosebite în funcție de luni. Tot aşa mi-a trebuit o oarecare străduanie până să mă obişnuiesc cu faptul că orele de iarnă erau atât de scurte, iar cele de vară de două ori mai lungi. În fond, pentru viața fără grijă pe care o duceam, orele acelea elastice nu aveau prea multă importanță, şi n-aveau prea multă nici

pentru romani, a căror concepție cu privire la punctuali late era mai degrabă aproximativă; şi de altfel aveau întotdeauna multe orologii la îndemână, în prăvălii, în locurile publice, clepsidre şi orologii cu apă care n-am înțeles niciodată cum de reuşeau să meargă bine, de vreme ce lungimea orelor era în fiecare zi alta.

Cum a pomenit tata de ziua de 13 *ante kalendas* mi-a şi trezit bănuiala că Virginius Rufus avea groază, şi de zilele însemnate cu cifra treisprezece. Din fericire superstiția asta nu exista încă în vremea aceea. Prudentul senator mai avea însă o îndoială, şi a întrebat dacă nu cumva ziua de 14 era zi de târg fiindcă ştia că Augustus nu se încumeta să întreprindă nimic în ziua care venea după *nundinae*[83], şi-nclina să se ia şi dânsul după exemplul puternicului nostru stăpân.

De data asta tata i-a spus categoric. „Târg sau nu, pe treisprezece plecați, sau de nu te denunț împăratului pentru lezmajestate, fiindcă ai pretenția să-ți arogi obiceiuri care-i aparțin numai divinității sale."

Şi-n felul ăsta am rămas înțeleşi. În dimineața celei de-a treisprezecea zile de dinaintea kalendelor lui iunie, Caius Virginius Rufus a venit să mă ia cu trăsura lui personală, cu care urma să ajungem la stația poştală de la Porta Capena. Se

---

[83] Ziua a noua, de târg. La romani târgurile aveau loc din nouă în nouă zile.

gătise pentru călătorie ca şi cum ar fi trebuit să traverseze Alpii; o pălărioară din fetru legată sub bărbie, o manta din postav gros cu glugă, două fâşii de lână modeneză înfăşurate împrejurul gâtului. M-am dus să-mi iau rămas bun de la tata, care mi-a dat câteva scrisori, de credit de la un *argentarius* de-al lui, câteva polițe asupra unor bancheri din Napoli. Tatăl meu era un om bogat şi foarte generos; s-a gândit însă că, dată fiind situația lui, era mai bine ca lumea să-l creadă socotit şi atent cu banii pe care-i cheltuia. Mi-a recomandat aşadar ca, atunci când aveam să mă duc la unul dintre bancherii căruia îi era adresată câte-o scrisoare de credit, să mă prefac că n-o am decât pe aceea şi să nu spun numele celorlalți bancheri cărora le erau adresate celelalte ordine de plată.

Cerul era complet acoperit şi cădea o ploaie măruntă. Mă temeam ca nu cumva Virginius Rufus să amâne plecarea. L-am găsit, dimpotrivă, nespus de fericit de această prevestire. De îndată ce am pornit-o la drum, mi-a spus:

„Acum, de vreme ce taică-tu nu mă aude, trebuie să-ți mărturisesc că şi Augustus consideră că e semn bun dacă-i trage o ploicică în dimineața când porneşte într-o călătorie, fie pe uscat, fie pe mare; spune că e un semn sigur că întoarcerea o să fie curând şi cu succes.”

Cu poşta imperială se călătorea splendid. Caii erau iuți şi se schimbau des, trăsura era solidă şi

bine tapisată cu scoarțe şi cu cuverturi; şedeam tolăniți comod, am fi putut să citim sau să scriem nestingheriți. (Sclavii plecaseră călare înaintea noastră şi ne aşteptau la etapă.) Pietrele mari, pentagonale, care alcătuiau drumul erau atât de bine îmbinate, încât pavajul şoselei arăta ca o suprafață netedă. Am lăsat repede în urmă călători călări, care agricole, căruțe închiriate, mici trăsuri particulare, lectice închise, misterioase, cu perdele din piele sau din stofă, şi în interiorul cărora îmi plăcea să-mi imaginez tolănită câte-o femeie tânără ducându-se la templul Dianei de la Ariccia ca să ceară câte o grație, sau să agațe tăblița respectivă pentru favoarea ce i se făcuse; loc cucernic, foarte frecventat de femeile care iubeau pădurea aceea deasă şi lacul tăcut, un loc cât se poate de potrivit pentru durere sau pentru bucurie; foarte frecventat şi de către tinerii întreprinzători, care ştiau că două sunt momentele în care femeia constituie o pradă foarte uşoară pentru cel care ar dori-o, atunci când e neliniştită şi atunci când e nespus de fericită.

Cunoşteam bine acea primă porțiune a Viei Appia, străbătută întotdeauna de un mare trafic: şi-mi aminteam de prima impresie lugubră pe care am avut-o despre dânsa. Nu puteam s-o compar decât cu marea alee a unui cimitir monumental, având de o parte şi de alta, începând de la Porta

Capena, morminte, columbarii[84], mauzolee, altare funerare, un şir neîntrerupt de morminte cu care alternau numai temple, coloane şi câte-o villă somptuoasă. V-am vorbit de superstiții, dar anticii aceia erau cu siguranță mai puțin fricoşi decât noi, mă miram cu câtă dezinvoltură îşi făcea lumea casa sau Villa în mijlocul unui cimitir, oricât ar fi fost el de monumental, şi se ducea să locuiască acolo fără teama c-o să găsească noaptea vreun spectru stând de veghe în cubiculum. Natural, porțiunea aceea a Viei Appia până la a zecea sau a douăsprezecea milă nu avea nimic din aspectul romantic pe care l-a căpătat mult mai târziu, cu petele de chiparoşi şi cu câmpia deşartă de jur-împrejur; nu se vedea altă verdeață de-a lungul drumului decât din când în când câte-un umbrar din ramuri verzi înaintea vreunui han sau lângă un corp de gardă al vigililor.

Noutatea călătoriei a început dincolo de Albano. Drumul care traversa acum o câmpie deschisă şi ondulată îşi păstra un aspect îngrijit şi monumental. Fiecare milă era indicată de o coloană sau de un pilastru înalt de doi metri, având deasupra lui un bust sau o statuie a zeilor. Nişte trotuare din piatră, înalte de o palmă şi late de o jumătate de metru, îl mărgineau de-o parte şi de alta, şi la fiecare douăzeci sau treizeci de paşi se ridicau din trotuar nişte pietre pătrate, tăiate în

[84] Mormânt cu nişe în care se puneau urnele funerare.

trepte, pentru comoditatea celui care ar fi trebuit să încalece un cal sau un catâr. Câmpia era împânzită cu căsuțe de țară, nu prea deosebite de cele de astăzi, doar că era mult mai cu îngrijire cultivată. Puțin câte puțin mormintele deveneau tot mai rare şi sporea, dimpotrivă, numărul villelor, la care însoțitorul meu de drum îmi înşira numele proprietarilor; familii senatoriale sau oameni îmbogățiți prin speculații edilitare.

Din punctul acela, cu cai mereu odihniți, am fi putut, prea bine să ajungem la căderea nopții la Terracina. Însoțitorul meu ținea însă s-o luăm mai cu încetul, spunea ca şi Horatius, *minus est gravis Appia tardis*[85]; patru ore de călătorie pentru prima zi îi erau de ajuns, stabilise deja că urma să facem haltă la Forum Appium, unde era un *diversorium*[86] foarte frecventat de călători. Diversoriumul m-a decepționat. Era doar cu ceva mai răsărit decât o modestă locantă, cu atriumul înțesat de oameni de toate soiurile, nişte camere fără alt mobilier în afara unui pat nu prea promițător, o sală mare pentru mâncare, unde oamenii mâncau aşezați pe nişte bănci grosolane, dinaintea unor mese rustice, şi un triclinium pentru persoanele deosebite. Diversoriile erau însă frecventate şi de oameni care se mulțumeau cu puțin, de comercianți, de oameni de la țară, de meşteşugari

---

85 „E mai puțin periculos dacă înnoptezi pe Appia."

86 Un fel de han, unde te opreai ca să mănânci sau ca să te odihneşti peste noapte.

şi, mai rar, de patricieni; aceştia din urmă, îndeosebi cei care nu posedau ei înşişi viile, se duceau de cele mai multe ori ca invitați în câte o villă a unor prieteni, risipite la distanțe potrivite pe căile consulare. Locanta de la Forum Appium se număra totuşi printre cele mai renumite; o inscripție cu litere roşii pe peretele din atrium amintea că acolo petrecuse o noapte Horatius, în drum spre Brundisium, iar o alta celebra popasul pe care-l făcuse acolo Iulius Caesar.

Patronul locantei era un om arțăgos şi tăcut. L-a salutat fără nicio demonstrație deosebită de respect pe însoțitorul meu şi, înainte de a ne duce să vedem camerele sau de a ne întreba ce vrem să mâncăm, a rostii scurt şi poruncitor:

„Documenta”.

A pronunțat însă *„dogumenta”,* în aşa fel încât am dedus din asta că ne aflam de-acum în sfera dialectului partenopeic.

Caius Virginius şi-a luat atunci un aer autoritar. A început să-i reproşeze patronului faptul că nu le cerea *documenta* doar celor de-o seamă cu dânsul; că nouă trebuia să ne ceară, cel mult, să-i arătăm tăblițele sau *diplomata* care, justificând faptul că mergeam cu poşta, arătau totodată şi înalta noastră poziție socială; dânsul era senatorul Virginius Rufus şi numai la auzul numelui său ar fi trebuit să tremure; tânărul acesta era nici mai mult nici mai puțin decât fiul senatorului Valerius Monellus, rudă cu împăratul.

Un torent de cuvinte. Patronul s-a cam speriat. Ne-a explicat că ceruse *documenta,* adică, să-i fie cu iertăciune, tăblițele imperiale, ca să se asigure de identitatea noastră şi ca să ne scutească de odioasa vizită a lictorului trimis de pretor, care venea în fiecare seară să vadă registrul cu noii sosiți; şi nu se mulțumea numai cu atât, pretindea să şi stea de vorbă cu dânşii, şi-i întreba de unde veneau, încotro se duceau şi cu ce treburi.

„Când o să-i spun cine sunt iluştrii mei oaspeți de astăzi o să mă lase-n pace. Nici nu-ți închipui, *domine,* cât poate să fie de neobrăzat lictorul[87], mă amenință întruna că o să-mi ia autorizația; ăsta e un han bun şi care aduce câştig, vine aici lumea cea mai de soi, de la Roma şi de la Napoli, aşa că râvneşte să i-l dea unei rubedenii de-a lui să-l țină. Până acuma l-am potolit dându-i să cineze în fiecare seară şi vin cât poate să bea; dar trebuie să mă păzesc să fac vreo greşeală, şi să nu-i dau niciun pretext să-mi ridice autorizația."

Tămâiat de atitudinea umilă a diversitorului, Virginius Rufus i-a băgat sub nas diplomele noastre, a comandat cina, şi apoi s-a închis în cameră împreună cu copistul lui, ca să pregătească un discurs pentru Senat. M-am dus să fac o scurtă plimbare prin târg, importantă stație poştală şi totodată iarmaroc, şi am coborât

---

87 Ofițer subaltern care purta fasciile şi avea sarcina să-i însoțească în Roma antică pe magistrați.

în port când soarele ajunsese la asfinţit, atras de o mare îmbulzeală de oameni, bărbaţi, femei şi copii care alergau cu sufletul la gură către canal, cu bagaje şi boccele, cu mieluşei în braţe, cu legături de pui, şi cu coşuri mari cu verdeţuri. Pornea de acolo un canal navigabil până la Terracina, şi tocmai atunci se îmbarcau pasageri pe o plută lungă şi îngustă. Era o mare îmbulzeală de barcagii, de hamali, de oameni care plecau, de vameşi, de curioşi, de vânzători de plăcinte; doi-trei băieţi de pe mal legau tocmai odgonul catârului care trebuia să tragă la edec barca, urlând şi blestemând, n-am înţeles de ce, pentru că bietul catâr era docil şi resemnat. Rar mi-a fost dat să văd nişte oameni atât de severi ca cei doi sau trei *publicani*[88] care asistau la îmbarcare, la cea mai mică bănuială c-ar putea fi înşelaţi, puneau să se deschidă boccele, să se desfacă legături cu greu înnodate, cotrobăiau prin boarfe şi pachete, unei femei care li s-a părut mai groasă decât era normal voiau să-i caute cu orice preţ sub veşminte; apoi l-au însărcinat cu treaba asta pe soţ, care, ca un cetăţean onest ce era, a pus mâna în sânul femeii şi i-a scos de-acolo doi pui pe care i-a arătat publicanilor; şi ei au izbucnit în râs şi-au spus că de data aceea îl scuteau de *portorium*[89]. Barca era deja încărcată şi tot mai continua să

---

88 La vechii romani, un fel de perceptori.

89 Taxă care se plătea de obicei la îmbarcare, într-un port.

coboare în ea lume; şi câteva persoane de vază, din locurile rezervate de la pupă, au început să se ciorovăiască cu stăpânul bărcii, voia să-i bage pe toți la fund? *„Ohe jam satis est!”*[90] Dar stăpânul bărcii nu le dădea atenție, continua să împingă lumea spre proră strigând „înaintați, mai e loc”. Doi tineri aşezați pe marginea bărcii, cu picioarele bălăbănind în afară, care se țineau de după gât şi trăgeau întruna dintr-un burduf de ajunseseră mai plini de vin decât burduful însuşi, blodogăreau un cântec în care era vorba de-o *bela pupa* care făcuse câte şi mai câte *per vindemia tota*[91], şi-odată cu venirea primăverii se trezise c-a intrat la apă.

Noaptea n-ar fi fost prea plăcută dac-aş mai fi avut asupră-mi vechiul meu corp, ținând seama de cantitatea de țânțari care bâzâiau prin cameră şi de salteaua din paie şi nu din lână, cu *cimices et pulices*[92], cu toate că patronul se jurase că locanta lui era cea mai curată de pe toată Via Appia şi pentru orice eventualitate făcuse în camere fumigație cu lipitori arse care, după cum se ştie, ucide pe loc ploşnițele. Din fericire, moştenisem corpul unui tânăr care se călise la țânțari şi la purici sau care era insensibil la ei din tată-n fiu, mai apropiat decât mine cu nouăsprezece secole de nişte strămoşi necioplți;

---

90 „Gata, s-a umplut!”

91 „În tot timpul strângerii recoltei”, „la culesul strugurilor”.

92 „Ploşnițe şi purici.”

dimineața am găsit pe pielea mea semnele muşcăturilor făcute de animalele acelea, dar am dormit un somn de plumb şi n-am avut toată noaptea nicio senzație de mâncărime.

Nu e cazul să continuu să povestesc cu de-amănuntul călătoria aceea lungă, care a durat patru zile. O să amintesc numai impresia odihnitoare şi de limpezime pe care mi-au trezit-o câmpia deosebit de fertilă, după ce am trecut dincolo de muntele de la Terracina, ogoarele verzi de gnu crud, perdelele de viță răsfirate printre plopi şi, de-a lungul drumului, gardurile vii şi dese de trandafiri şi de mirt.

În dimineața în care trebuia să plecăm din Formia am fost deşteptat, puțin după răsăritul soarelui, de o ceartă în apropierea diversoriului. Curios cum eram la toate în acea primă perioadă, mi-am pus pe mine în grabă o tunică şi-am alergat afară. Iată ce se petrecea. Lângă diversoriu se afla un mauzoleu impozant, un fel de mic templu fără pronaos, pe care-l observasem chiar la sosire, în după-amiaza din ajun, cu o fațadă frumoasă din marmoră sculptată, şi cu pereții laterali acoperiți cu decorații strălucitoare din stuc. Acum un *scriptor* [93] alesese tencuiala aceea albă şi îmbietoare ca să scrie pe ea mare, cu majuscule, în roşu şi negru, anunțul unui apropiat spectacol

---

93 Textual: „cel care scrie". „Afişele" – căci de fapt inscripția în cauză era un fel de afiş – care anunțau spectacolele din vremea aceea erau scrise de mână pe ziduri şi însoțite de picturi sugestive.

cu gladiatori la Pompei, la 31 mai, oferit de un oarecare Numerius Popidius Rufus; care mai promitea pe deasupra, aşa cum era obiceiul, şi nişte numere cu animale sălbatice, şi dădea asigurări că avea să întindă perdele mari deasupra teatrului ca să-i apere pe spectatori de soare: N. POPIDII RUFI FAMILIA GLADIATORIA PUGNABIT PR. KAL. IUNIAS. VENATIO ET TELA ERUNT. Urmau după aceea numele, scoase în relief, ale celor mai buni gladiatori, doi câte doi, care aveau să se înfrunte în luptă. Şi nu se mulțumise numai cu asta acel scriptor, ci mai zugrăvise în partea de sus şi-n cea de jos două mici scene cu gladiatori şi cu fiare; dovedind că nu ținuse deloc seama de o inscripție, săpată pe o mică lapidă din marmoră, care solicita lumea să respecte mormântul şi să nu scrie pe el niciun fel de anunțuri, nici pentru jocuri, nici pentru alegeri. Proprietarul mormântului, un om de vreo şaizeci de ani, cu o figură apoplectică, îl surprinsese pe scriptor care tocmai făcea ultimele retuşuri la opera lui; iar acuma zbiera că avea să-l reclame pretorului, şi-ntre timp că trebuia să şteargă repede totul şi că dacă urma să fie refăcută tencuiala avea să-l rețină ca sclav până când o să facă toată reparația; iar scriptorul, susținut de alți doi-trei inşi de teapa lui, îi replica cu îndrăzneală că executase ordine superioare şi că n-avea pentru asta niciun fel de vină. Era un tinerel înfipt, cu o bărbuță creață, cu

o hlamidă[94] scurtă, ca grecii, şi cu nişte plete lungi strânse într-un fileu; şi agita pe sub nasul domnului celui apoplectic un penel muiat în vopsea roşie ca şi cum ar fi vrut să-l mânjească pe obraji cu el ca să-l facă să fie şi mai aprins. S-a amestecat în grupul lor ca împăciuitor şi patronul diversoriului, care a izbutit să-i convingă pe beligeranţi că cearta ar fi putut continua mult mai bine la el acasă, dinaintea unei căni cu vin.

Aşa că au plecat cu toţii, şi eu am rămas singur lângă anunţ, să mă desfăt cu picturile, care erau cât se poate de spirituale; tinerelul cu plete lungi era foarte dotat, numai cu câteva pete de culoare izbutise să dea viaţă la doi retiari[95] care se luptau între ei, în partea de sus, iar jos unui om gol, înarmat cu o lance, care asmuţea doi câini împotriva unei tigroaice. Am băgat de seamă că lângă mine venise şi un tânăr elegant, drăguţ, mic de statură; şi abia m-am întors către dânsul că a şi început să-mi vorbească repede cu un plăcut accent partenopeic[96].

„Îs frumoase, nu-i aşa? Dac-aş fi în locul bătrânului supărat, afară de reparaţia tencuielii, l-aş pune pe tinerelul asta să-mi picteze toată Villa

---

[94] Mantie făcută dintr-o bucată dreptunghiulară de stofă, de culoare albă sau roşie şi prinsă cu o agrafă pe-umăr. Se purta mai ales în călătoriei la festivităţi, etc.

[95] O categorie de gladiatori care luptau înarmaţi cu un fel de trident şi cu o plasă *(rete).*

[96] Napolitan. La început, oraşul Napoli s-a numit Parthenope.

aşa, drept pedeapsă că n-a ținut seama de «afişajul interzis». Scuză-mă pentru indiscreție, nu cumva eşti fiul senatorului Valerius Monellus şi călătoreşti împreună cu Virginius Rufus? Am aflat numele voastre de la şeful de poştă. Crezi că Rufus o să-mi cedeze un loc în trăsura lui? A mea s-a răsturnat, m-am lovit la un picior şi mi-ar fi greu să-mi continuu călătoria călare."

Că era de familie bună se vedea după felul în care vorbea – chiar dacă o făcea eu accentul acela plăcut –, după toga bine călcată, şi după alte amănunte: o pieptănătură la modă şi un inel de mare valoare pe inelarul mâinii stângi. I-am spus că Virginius Rufus avea să fie încântat să aibă un tovarăş de drum; dar trebuia să mai aibă răbdare, era cam somnoros senatorul, n-avea să se deştepte prea curând.

Tânărul şi-a întors privirile spre inscripție, repetând cu jumătate de glas numele celui care oferea spectacolul, Numerius Popidius Rufus. „Îl cunoşti?"

Am răspuns că mergeam în sud pentru prima dată; nu cunoşteam pe nimeni în părțile acelea.

„E putred de bogat, un amestec de zgârcenie şi de generozitate ostentativă. Are viile pretutindeni, la Napoli, la Baia, una foarte frumoasă la Pompei. Vrea să fie numit edil[97], sunt câțiva ani de când a

[97] Magistrat roman însărcinat cu supravegherea edificiilor şi a instalațiilor publice, cu aprovizionarea populației, cu organizarea jocurilor, etc.

pus pe roate o trupă de gladiatori; se duce mereu să-i aleagă din şcoala de la Capua[98]. Trebuie să ştii că e una din cele mai bune, ies din ea cei mai reuşiți atleți din lume. Îi antrenează în mod ştiințific, îi îngraşă cu o mâncare specială, un regim stabilit de medici specializați, care face să le iasă în evidență nişte muşchi uite aşa de mari cu ajutorul exercițiilor şi al masajelor, şi-i pedepsesc aspru dacă-i surprind cu vreo carte în mână. Profesorii sunt de părere că, dacă-şi cultivă câtuşi de puțin să nu spun inteligența, dar măcar înțelegerea, fac rău la muşchi şi întârzie perfecta realizare a atletului."

Acum ne plimbam încolo şi-ncoace pe drumul din fața diversoriului, deja foarte populat de oameni pe jos sau călări pe asini şi pe catâri, de care, de căruțe; soarele nu se înălțase încă, iar cerul în partea dinspre munți era numai un portocaliu palid, dar lumina crudă a zorilor îi scosese de-acum pe toți afară din casă, cu excepția liniştitului Virginius Rufus, care dormea, mi-am dat seama de asta la Forum Appium, cu tampoane de ceară în urechi. Tânărul cel elegant continua să sporovăiască volubil, ca şi cum am fi fost de ani de zile prieteni.

„Acum îți dai seama că dacă trebuie atâta cheltuială şi atâta trudă ca să formezi un

---

[98] Vestită şcoală de gladiatori unde a fost inițiată şi de unde a pornit, în anul 69 e.n., răscoala lui Spartacus.

gladiator, nu poți privi nepăsător cum moare la prima încăierare. Poți fi sigur, dac-ai să te duci la spectacolul vestit de anunț, că economul de Popidius Rufus o să fie de acord să li se cruțe viața tuturor celor care pierd şi, ca să nu trebuiască să dea poruncă să fie omorâți din cauza furiei mulțimii, risipeşte prin public oameni pe care-i plăteşte bine, tineri şi tinere, ca să ridice degetul în sus şi să strige: *„mitte, mitte!”*[99] de îndată ce gladiatorul rănit cere grațierea. Şi dacă vede un firişor de sânge suferă bietul Rufus. Fiindcă şi-a făcut din această *familia gludiatoria*[100] a lui o industrie rentabilă, îi închiriază chiar pe luptătorii lui, dar cu condiția să-i vină înapoi perfect sănătoşi, şi-n orice caz, ca să fie sigur, pretinde o garanție foarte mare. Indivizi ca Popidius Rufus există mulți şi la voi la Roma. De altfel; iată de ce se răspândeşte din ce în ce mai mult obiceiul spectacolelor decente, al luptelor pline de clemență. În ziua de astăzi, un gladiator ca să se trezească cu spada-n beregată trebuie să se comporte de-a dreptul ca un iepure. Mie personal, lucrul ăsta îmi face plăcere, nu m-a amuzat niciodată sângele vărsat astfel; suferă însă din pricina asta bătrânii şi austerii *quiriti*[101], care încă mai cred că spectacolul unor oameni care mor

---

[99] „Să fie grațiat!”

[100] „Trupă de gladiatori.”

[101] Denumire folosită de vechii romani pentru a sublinia calitatea lor de cetățeni.

dovedind forță şi îndrăzneală până-n ultimul moment constituie o şcoală bună pentru tineret.”

În sfârşit, l-am văzut pe Virginius Rufus apărând în pragul diversoriului şi i l-am arătat tânărului: acesta s-a dus repede şi foarte degajat să i se prezinte, i-a spus cine şi-al cui fiu era; iar senatorul, căruia-i plăcea compania, şi de-a mea trebuie că nu prea mai avea chef, fiindcă eu vorbeam puțin şi manifestam interes pentru nişte lucruri care lui i se păreau de prea mică importanță sau cu totul neinteresante, a fost mulțumit să mai aibă pe cineva cu el în trăsură.

Şi mai mulțumit am fost eu. Aulus Papinius Flocca – fiindcă acesta era numele tânărului nobil napolitan –, cam de vreo treizeci de ani, m-a cucerit chiar din primul moment cu vioiciunea discuției şi a gesturilor sale. Ne-a spus imediat totul despre el, că petrecea lungi perioade de timp la Roma, că studiase la Atena, unde se reîntorcea în fiecare an, că mai cunoştea şi Egiptul şi Spania; nu se simțea însă bine decât la Napoli, în niciun alt oraş din lume, spunea el, viața nu e atât de frumoasă şi felul de trai al oamenilor atât de plăcut: el însuşi spunea despre sine *procul a Neapoli non possu esse*[102]; „ai dreptate”, i-am ripostat eu repede, având o ieşire neaşteptată, şi uitând că-i spusesem cu puțin mai înainte că la Napoli nu mai fusesem niciodată, „*luntano'e*

[102] „Departe de Napoli nu pot să trăiesc.”

Napule nun se po' sta", i-am fredonat, iar el m-a privit uimit, şi mai uimit încă decât dânsul a fost Caius Virginius; dar în timp ce uimirea lui Flocca nu contenea, Virginius şi-a adus de bună seamă aminte de ceea ce auzise despre mine, de boala mea, de ciudățeniile mele, şi-n timp ce priveam afară din trăsură încurcat, l-am văzut cu coada ochiului pe senator lovindu-se cu vârful degetului arătător în frunte şi făcându-i cu ochiul lui Flocca.

Acesta n-a părut să ia prea în serios avertismentul respectiv; se vede că-i devenisem din capul locului simpatic, era atât de preocupat de ceea ce spunea încât probabil că nu băgase-n seamă pronunția mea încă nesigură, şi-mi arăta din ce în ce mai multă prietenie. Într-atât, încât în seara în care am dormit în apropiere de Capua, de data asta în villa nelocuită – erau numai sclavii – a unei rude de-a lui Virginius Rufus, mi-a propus să merg să stau împreună cu dânsul la Napoli, într-o villă pe care o avea la Posillipum. Am acceptat fiindcă planul inițial să mă duc să locuiesc împreună cu Virginius Rufus la un coleg de-al lui, senator, nu-mi prea surâdea; şi poate că i-am făcut chiar şi lui plăcere. Nu departe de Villa lui Flocca, printr-o întâmplare fericită, îşi avea şcoala unul din cei mai celebri filosofi greci din Napoli; şi aş fi putut profita. Lucrul ăsta l-a liniştit pe Virginius, care simțea o oarecare responsabilitate față de tatăl meu. O să povestesc mai încolo cât de puțin am profitat de pe urma

acestui avantaj.

„Sunteți cu toții greci la Napoli?” l-am întrebat eu pe Flocca la un moment dat, în timpul călătoriei.

„Să nu confundăm. Acum Napoli are un nume grec şi, dacă vrei să-i faci un compliment vreunuia din compatrioții mei, după părerea mea, poți să numeşti oraşul Atena occidentală; înainte de a fi Neapolis[103], era însă Paleopolis, o cetate străveche, aşa cum arată şi numele, şi înainte de asta era Parthenope, cetatea sirenelor, numită astfel de la Parthenope, care a fost înmormântată aici. Napolitanii descind din zei, ăsta e adevărul, nu sunt nici greci, nici osci, nici romani, sunt zei. Care, ca să trăiască pe pământ, s-au făcut aşa cum suntem noi; un amestec de spirit atic datorat atenienilor, de tenacitate oscă, atunci când e vorba de muncă, şi de inteligență îngăduitoare şi ascuțită în acelaşi timp, aşa cum se potriveşte unor ființe divine.”

Gesticula în trăsură, cu nişte mişcări atât de iuți ale mâinilor, încât îmi făcea cu adevărat impresia că avea să se înalțe în zbor în văzduh ca să se înapoieze în cerească lui patrie.

„Au o poreclă bună la Roma pentru noi

---

[103] Înainte de a fi Neapolis (Cetatea cea Nouă), oraşul a purtat numele de Paleopolis (Cetatea cea Veche). Inițial însă el s-a numit Parthenope în amintirea sirenei cu acelaşi nume care, conform tradiției, ar fi fost înmormântată acolo.

napolitanii şi campanii[104], ne zic *terriones,* cu denumirea pe care-o folosesc țăranii pentru boii cei mai robuşti; *terriones,* adică țărani, oameni de la sapă şi de la plug; aşa este, pământul îl lucrăm fiindcă e nevoie, şi priveşte ce frumos e lucrat, cu ce râvnă, şi pe deasupra cu câtă armonie şi eleganță, *„pedíon eudaimonéstaton toũ apánton* „mi-a caracterizat mai zilele trecute campania asta a noastră un geograf grec pe care ai să-l găseşti la mine acasă, un musafir de-al meu, lucrează la o descriere voluminoasă a întregii lumi[105], numele lui este Strabo, un moşneag îngălat, dar care o să-ți placă, a cutreierat prin toată lumea sau cel puțin aşa spune el; ştii că *eudáimon* e adjectivul care se foloseşte pentru zei şi înseamnă hărăzit, fericit, chiar dacă atunci când se referă la pământ înseamnă îmbelşugat, roditor; vezi, aşadar, cât de potrivit este înțelesul ăsta dublu pentru pământul nostru «câmpia cea mai fericită şi totodată cea mai roditoare din toate»… Dar unde am rămas?”

Te fura cu totul pălăvrăgeala lui Flocca, era să spun elocința, dar cuvântul ăsta sugerează ideea de discursuri umflate şi retorice, iar vorbirea lui era, dimpotrivă, cea mai naturală din lume, dar plăcută, variată, cu digresiuni permanente, şi-ntotdeauna subliniată de sclipirea ochilor şi de mimica neîntreruptă a mâinilor şi a feței.

---

[104] Locuitorii campaniei (câmpiei) romane, adică a porțiunii cuprinse aproximativ între Roma şi Napoli.

[105] E vorba de *Geografia* lui Strabo.

Amesteca expresii greceşti cu latina lui cultivată; când se înflăcăra însă puțin o dădea în dialect, cu cuvinte pe care nu le înțelegeam întotdeauna, poate că erau de origină oscă; şi-atunci spunea *chiste* în loc de *iste, chilla* în loc de *illa, piacet,* dacă nu de-a dreptul *place,* în loc de *placet, iammu* în loc de *eamus*:

„Ziceai că romanii vă spun vouă, celor de la câmpie, *terriones,* fiindcă lucrați bine pământul…"

„Da, aşa spuneam, e adevărat, lucrăm, suntem oameni care trag din greu; dar, odată sfârşită munca, devenim iar ființe celeste; romanii nu se detaşează niciodată de pământ, rămân mereu aceiaşi paraziți ai provinciilor şi ai imperiului. Şi când spun napolitani trebuie să mă înțelegi. Mă refer la poporul de rând, care în majoritatea lui e alcătuit din descendenții populației autohtone, ausoni, osci, la care s-au adăugat colonii romani ai lui Cornelius Silla – eu mă trag din aceştia din urmă, dar sunt mai pur decât ultimul şmecher din port – şi cumani de origine greacă. Şi acum poporul de rând vorbeşte latineşte, şi până şi țăranii care vorbesc încă osca ştiu latineşte, şi-apoi nici nu e mare diferența între cele două graiuri; numai că latina vorbită de noi are dulceața şi limpezimea sunetelor din oscă. Eu mă descurc mai bine cu poporul de rând decât cu aristocrații care vorbesc greceşte, şi păstrează denumirile greceşti pentru conducerea cetății, ceea ce e cam

caraghios, pentru demarchos[106] şi arhonte[107] şi agonothéta[108]: şi nu o mutră arogantă ce nu-ți poți închipui." în tot acest răstimp Virginius Rufus nu rostise niciun cuvânt, părea că nici nu ne dăduse ascultare. Dar ascultase, dimpotrivă, chiar dacă gândurile lui mergeau mai încet decât cuvintele lui Flocca; şi, când a tăcut napolitanul cel vorbăreț, el a murmurat:

„Otiosa Neapolis"[109]

„Da, aşa-i spune Horatius, care el însuşi înțelegea lucrul ăsta, fiindcă era el însuşi un om leneş şi inactiv; aşa de leneş că nu s-a priceput nici măcar să născocească o odă făcută cu totul de el, a tradus cât a putut din alexandrini. Napolitanul nu e inactiv. E filosof. Ştie că viața e trecătoare, că viitorul e îndoielnic, că munca e pedeapsă; acceptă orice trudă fiindcă trebuie să le dea de mâncare picilor pe care-i are şi femeii lui; nu o exaltă însă, nu face din ea o misiune în viață aşa cum ar fi dorit pisălogul acela de Cato. E sărac şi nu e lacom de bani, e sobru şi nu se ghiftuieşte dacă întâmplarea îi pune dinainte o masă îmbelşugată."

Virginius Rufus, care şedea cu ochii pe jumătate închişi ca un judecător care ascultă pledoaria

---

106 La Atena, şef al unui *demos.*

107 Înalt magistrat (la greci).

108 Cel care prezida jocurile (la greci).

109 Neapolis, care te îndeamnă să leneveşti, să nu faci nimic (dar şi cu nuanța „să huzureşti, să te distrezi").

pasionată a avocatului, a deschis ochii la acest punct şi, exact ca şi cum ar fi pronunțat o sentință, a zis:

„A spus Cicero că Napoli este oraşul în care oamenii bănuitori devin confidenți, iar cei nefericiți îşi găsesc consolarea. De asta eu, când sunt sătul de politică, viu la Napoli să uit tot."

M-am trezit aproape ajuns la ținta călătoriei fără să-mi dau seama, într-atât mi se păruse de scurt drumul într-o tovărăşie atât de plăcută. Între Pozzuoli şi Napoli şoseaua pătrunde într-o galerie tăiată pe sub muntele Posillipum, cu rare torțe fumegânde de-a lungul pereților. Galeria e foarte lungă, mai mult de-o milă. Când am ieşit în sfârşit din întuneric, din vacarm, din praf, mi-au apărut deodată înainte, străjuite de bolta emoționantă a cerului, contururile binecunoscute ale mării, ale insulelor şi ale țărmurilor, mai apropiate sau mai îndepărtate, festonate cu plopi şi cu vii, deosebite şi totodată amalgamate într-o neclintită şi senină perfecțiune. Şi ne-am şi trezit ajunşi pe neaşteptate în suburbiile oraşului, pe-o şosea paralelă *cu* marea, înțesată de oameni şi de vehicule zgomotoase, fără o țintă anumită, în vârtejuri vesele şi gălăgioase, căruțe lungi de țară în pasul lent a doi. Până la patru boi, altele mai înalte şi mai iuți, trase de câte trei sau patru cai în față şi care înaintează în evantai şi ocupă loc dublu pe stradă, cărucioare, trăsuri şi lectice, carete cu două roți trase de cai sau de catâri,

pietoni sau oameni călare fără şa şi aşezaţi de-a curmezişul pe spinarea animalelor; şi, de partea şirului neîntrerupt de case înalte, situate pe latura opusă ţărmului, albe, roz şi cenuşii, oameni care se văd la fiecare fereastră strigând, gesticulând şi râzând, într-un continuu dialog cu trecătorii şi deasupra şi pretutindeni în jur o fluturare multicoloră de rufe întinse, de flori şi de ardei roşii.

În dimineaţa următoare ne-am trezit devreme de tot şi golful era încă acoperit de cețurile zorilor când, tolăniţi comod în lectică, am coborât spre oraş; eram nerăbdător să confrunt cu oraşul de astăzi metropola care de la distanță nu mi se părea prea diferită de amintirea foarte proaspătă pe care o păstram despre dânsa; Flocca era şi dânsul nerăbdător să mă ducă în cartierele de pe colină, pe străzile comerciale şi prin tumultul popular. Îmi revenea în minte amintirea celei dintâi ieşiri prin Roma; eram iarăşi printre oameni care se aflau în afara timpului, cufundat într-o eternitate de viață căreia nu-i mai sesizam sensul distanțării de secole ce mă stingherea atât de des. Asemănarea aici era şi mai puternică; atât de mare încât aproape mă uimea faptul că nu citeam la începutul străzilor denumirile cunoscute, Vico Sopramuro, Lavinaio, Pallonetto di Santa Lucia; şi, la fiecare răspântie, micul altar al larilor care

ocroteau *isola*[110] îmi era la fel de familiar ca şi imaginea Madonei sau a sfântului patron al cartierului, din fiecare colț de stradă; şi termopoliile la fel cu pizzeriile, şi cârciumile la fel cu cele de astăzi. Mergeam, ca-n atâtea alte rânduri cu mai bine de o mie nouă sute de ani mai târziu, observând mişcările oamenilor ca şi cum i-aş fi admirat la teatru, culorile deosebit de variate ale micilor prăvălit, ale ferestrelor, chiar şi ale rufelor întinse şi ale vegetației înflorite şi cățărate sus pe ziduri şi ale metalelor strălucitoare care împodobeau micile altare. *„Manducate, munducate“*[111] ne îmbiau trei băiețandri de pe pragul uneia din prăvălioarele acelea, alături de care un pictor popular zugrăvise nişte bărbați teribil de graşi îndopându-se cu plăcinte. *„Piziam queris*?” m-a întrebat Flocca şi, fără să aştepte vreun răspuns, a comandat să i se aducă două plăcinte din acelea care ieşeau calde şi crocante din cuptor, la fel cu cele care la Roma purtau numele de *placentae;* un fel de turtă circulară, din aluat de pâine, cu marginile ridicate şi-n mijlocul căreia se coc ulei, brânză, urdă, capere şi măsline negre, cu iz de ierburi aromatice[112]. Ni le-au dat

---

[110] Construcție compactă de locuințe etajate, înconjurate de un perimetru de străzi. Existentă încă de pe vremea romanilor, ea s-a menținut în Italia până astăzi.

[111] Textual: „mâncați, mâncați”; expresie echivalentă cu „poftiți şi gustați”.

[112] Întocmai componența *pizzei* de astăzi.

înfăşurate în câte-o frunză de castan şi ne-am aşezat să le mâncăm pe o bancă din marginea străzii, ca pe țărmul unui râu impetuos şi spumegând de oameni; şi-a venit şi vânzătorul de apă să ne verse din amforă marfa lui proaspătă, pe care o bucățică de cedru o făcea să fie şi mai plăcută la gust. Pe zidul de lângă un cuptor am citit o inscripție scrisă cu caractere roşii, cursive, care spunea că pâine atât de bine prăjită ca aceea a lui *Comicius fornarius*[113] nu se mănâncă în tot oraşul şi că, de altfel, bucățile necoapte pot să fie date înapoi. Am zăbovit mult înaintea unui zid lung şi alb, acoperit cu inscripții şi cu desene dintre cele mai obscene, precum şi cu caricaturi; o inscripție foarte îngrijită, în caractere lapidare trasate cu pensula, supunea oprobriului întregului cartier o fată care, din desenul alăturat, apărea *megalipigia* şi *megalomasthos,* în limba noastră cu fese dolofane şi cu sânii revărsați, BELA PUPA, EX CORPORE TUO LUCRU FACIS; dedesubt însă, altcineva scrisese cu caractere cursive, grosolane, *mentitor qui scribe.*

Am urcat din nou la villă pentru scurtul somn de la amiază; după baie ne-am reîntors în oraş şi ne-am dus să mâncăm, pentru că se-nserase deja, într-unul din nenumăratele localuri aflate de-a lungul țărmului. Fără să mai trezească vreo mirare din partea mea, patronul mi-a adus un fel de

---

113 *Fornarius* cel care deține sau închiriază un cuptor; plăcintar.

pasta-asciutta[114], nişte macaroane subțirele din făină de grâu tare, condimentate cu ulei şi cu ierburi, fierte bine, şi pe care le-am mâncat cu o lopățică din lemn; şi-un vinişor alb, puțin acidulat şi foarte deschis la culoare, care da strălucire mesei cu limpezimea lui. Voiam să întreb cum se numea în speranța c-o să aud ceva ca *asprinium*[115]; căci avea cu adevărat culoarea vinului din Campania şi – cu toate că nici cerul gurii nu mai era al meu – trebuie să mărturisesc că şi gustul. Simțeam însă o sfârşeală voluptoasă după toate cele văzute; n-aveam poftă să mai conversez, mă cuibărisem în tăcerea mea. Ca-ntr-un fotoliu de spectator, privind scenariul, mereu la fel de drag şi de cunoscut, chiar dacă Vezuviul mi se arăta altfel, ca un con unic şi cu baza foarte vastă[116].

Treptat culorile asfințitului se topeau în strălucirea revărsată de o lună nouă care şi începuse să-şi aştearnă coasa argintie peste apa traversată de umbrele întunecate ale bărcilor; şi se auzeau dinspre bărcile acelea râsete limpezi de femeie, şi din când în când acorduri de țiteră şi câte-un cântec care te seca la inimă; nu reuşeam

---

[114] Fel de mâncare tipic bucătăriei italieneşti: macaroane pregătite cu unt, cu suc de roşii etc.

[115] Vin alb, specific regiunii Campaniei, cu gust uşor acidulat.

[116] În decursul timpurilor Vezuviul şi-a schimbat înfățişarea. Cu două mii de ani în urmă el arăta ca un con uriaş, cu un singur crater şi cu pantele acoperite aproape până sus de livezi şi de viță de vie.

să-i desluşesc cuvintele, dar aş fi putut să jur că erau aceleaşi de astăzi, şi cu siguranță aceleaşi motive, ajunsesem să-i cunosc acuma îndeajuns pe napolitani, plângeri de îndepărtare şi de singurătate, de dragoste neîmplinită, de viață trecătoare.

Localul era modest, frecventat însă de patricieni; se şedea în aer liber, la mesele vecine vedeam bărbați în tunică, alături de straiele simple ale oamenilor de rând; şi chiar lângă noi, la o masă mare, se afla un grup de tineri cu înfățişare şi cu maniere de nobili, care vorbeau între ei când pe greceşte când pe latineşte şi-n dialect cu o zgomotoasă voioşie; trebuie să fi fost prieteni de-ai lui Flocca, căci se salutaseră între ei şi din când în când îşi aruncau câte o vorbă de la distanță. A venit să se aşeze la masa lor un bărbat palid, cu obrajii supți şi parcă arşi de febră; şi-a început să atingă strunele unei chitare pe care-o avea cu el.

Tânărul a intonat cu un glas stins:

Nil durare pote tempore perpetuo…

Era acelaşi refren al canzonelor de astăzi, acelaşi cântec disperat care face din orice sentiment o durere, şi din brice senzație un chin.

Nil durare pote tempore perpetuo.
Cum bene sol nitui redditur occeano,

Decresci luna que mo' plena fui…[117]

O puternică şi neaşteptată melancolie m-a cuprins la auzul acelui cântec. Pentru întâia oară, după amețeala celor dintâi zile, mi-am dat seama cu o neliniște care-mi sfâşia inima de îngrozitorul exil la care eram condamnat, de cruzimea pactului pe care l-am acceptat cu atâta uşurință. Iată, n-aş fi fost smuls vieții tihnite din adevăratul meu secol, m-aş fi aflat acum acasă la mine, acolo sus – mă gândesc întotdeauna ca la un acolo sus atunci când mă gândesc la viața mea cea adevărată – mi-aş scoate maşina, aşa cum am mai făcut o dată când am simțit pe neaşteptate nevoia să fiu la Napoli, şi-aş apuca-o prin noapte, pe şoselele pustii, într-o cursă nebună spre mare, spre pământul acela magic şi fericit chiar dacă se exprimă prin cuvinte de durere şi de moarte: pământul acela, pământul acesta, mereu acelaşi, etern, în decursul a nouăsprezece secole. Şi-aş ajunge aici aşa cum mă aflu acum, aşezat cu fața la lună şi la mare. Şi i-aş asculta cântând pe Marmorino şi pe Murolo aşa cum îl ascult cântând acum pe Saturninus, căruia tinerii patricieni îi spun Saturai; dar aş fi împreună cu contemporanii mei, cu femeia mea, printre prieteni dragi, vii cu adevărat; şi nu cu fantasmele astea

---

[117] *„Nimic nu poate dura o veşnicie. / Cum se cufundă în ocean soarele care a strălucit, / La fel şi luna plină a început să pălească."*

înfricoşătoare ieşite din țărâna care le acoperă de nouăsprezece secole. Vai mie, cu fantasmele astea trebuie să-mi împart acum senzațiile şi sentimentele; cu înfiorare revăd în gesturile lor, aud în cuvintele lor atitudinile şi părerile, şi sentimentele prietenilor mei de acolo de sus; izolați într-un viitor înspăimântător de îndepărtat la care nu sunt deloc sigur că o să mai ajung într-o zi: un viitor care poate că nu va mai exista pentru mine, care poate că e doar halucinația unui tânăr roman din secolul întâi care a fost bolnav multă vreme; poate că au dreptate rudele mele, care câteodată încă mai clatină din cap când vorbesc; poate că are dreptate şi senatorul Virginius Rufus când îşi loveşte pe furiş fruntea cu indexul arătând înspre mine.

Ce făceam acolo sus atunci când mă apuca spaima de viitor? Dădeam pe gât ceva degrabă. Am dat repede paharul pe gât, am chemat patronul să mai aducă şi altul mai vechi; ne-a adus Falern[118] negru şi aburit care s-a aşternut greu şi odihnitor peste frământările inimii şi m-a făcut să văd fața cealaltă a lucrurilor, cea schimbătoare şi aventuroasă.

Acum Saturni cânta un alt cântec, mai săltăreț, mai iute, în greceşte, la care tinerii susțin refrenul cu priviri malițioase; e un cântec care vine din

---

[118] Vin vestit şi foarte apreciat în Antichitate. Era produs în regiunea cu acelaşi nume din Campania.

Grecia sau din Egipt, şi e o înşirare glumeață a farmecelor iubitei.

Ò podòs, ò Knimis, ò ton apólola dikéos
mirôn, ò glutôn, ò Ktenòs, ò lagónon,
ò ómon, ò mastôn, ò tû rhadinĩo trachilu,
ò chirôn, ò ton ménome ommatíon…

Şi tinerii reiau în cor ò *tôn ménome ommatíon.*

Acum înțeleg greceşte la fel de bine ca şi latineşte, grație mai cu seamă înțeleptelor lecții ale docilei Cleonice, şi cuvintele cântecului mi se traduc pe dată în minte, dar nu în limba toscană, ci-n napolitana de astăzi:

O che pede che tene a guagliona,
o che gamba, o che cosce che fanno murí,
o che pacche, o che pèttene tene,
o che muollo, o che spalle, o che pietto,
o che cuollo gentile, o che mane,
o che uocchie, che fanno 'mpazzi[119].

Era multă lume care se mai plimba încă de-a lungul țărmului. La ora asta la Roma sunt toți culcați, afară de grupurile tinerilor petrecăreți; luna însă abia acuma începuse să pălească, aerul

[119] *„Oh ce picior frumos are şerpoaica aia, / Oh ce gambă şi ce coapse de-ți vine să mori, / Oh ce fese, oh ce mijloc, / Oh ce umeri, oh ce spinare şi ce piept, / Oh ce gât frumos, oh ce mânuțe, / Oh ce ochi care te fac să-nnebuneşti."*

era plăcut şi uşor, şi nimenea nu voia să se ducă şi să se închidă în locuințele săpate sub nivelul străzii întunecate, toți doreau să-şi prelungească plăcerea de a simți că trăiesc în comuniune cu ceilalți. Treceau cu mersul unduios, câte două sau trei la braț, tinere cu plete bogate revărsate pe umeri, sau ridicate în chip de diademă şi zulufi pe frunte, cu pandantive din pietre dure sau din corali la urechi şi la gât, cu ochi mari, negri şi trişti. Mai înalte, aproape toate, mai subțiri decât cele de astăzi; ca şi cum ar fi fost prototipurile aristocratice, ba chiar divine, ca să zic şi eu ca noul meu prieten Flocca, ale fetişcanelor de astăzi, care poartă amprenta atâtor secole de decadență, de barbarie, de mizerie. Erau trişti ochii fetelor acelora pe care le vedeam trecând, dar parcă din cauza amintirii paradisului pierdut, melancolie de zeițe devenite terestre; astăzi însă în ochii înfricoşați şi care privesc în gol ai femeilor din Campania retrăieşte groaza şi spaima încercate de-a lungul a o mie de ani. Timp de o mie de ani femeile acestea au scrutat marea cea sălbatică, mereu gata să fugă din casă, să se ascundă sub pământ, să se închidă în peşterile munților împreună cu fiii şi cu fiicele lor mici, când sunau clopotele ca să dea alarma de primejdie, vestind la orizontul mării ivirea nacelelor cu trei catarge cu mauri, cu berberi, şi cu turci, lacomi de jaf şi dornici să ia ca pradă fecioare şi să captureze bărbați în floarea vârstei. Mi-a plăcut mai mult

decât toate celelalte una dintre femeile acelea care mergea singură, cu stola întredeschisă la pieptul acoperit de-o tunică colorată, înaltă, legănându-şi şoldurile înguste, dar pline. Toate privirile o urmăreau în tăcerea care se lăsase neaşteptat. Saturní şi-a manifestat admirația printr-o uşoară atingere a corzilor de la chitară. Patronul a plescăit din limbă. Flocca privea încântat. Unul dintre tinerii patricieni, prieten cu el, s-a aplecat zâmbind către el. *„Piacet ti chilia femina?”*[120]

Flocca n-a răspuns imediat. Apoi a rostit extaziat: „E straşnică!!“

Am tras prea puțin folos din faptul că în vecinătatea villei de la Posillipum îşi ținea şcoala unul dintre cei mai reputați filosofi greci din Napoli, a cărui învățătură ar fi trebuit să constituie pentru mine o adevărată comoară; şi din faptul că l-am frecventat pe oaspetele lui Flocca, geograful acela grec Strabo, cu care era atât de plăcut să conversezi. Era un bătrân de vreo şaptezeci de ani, se proclama filosof stoic şi avea o barbă lungă şi slinoasă, cu nişte dâre maronii pe ea, datorită sucului de lemn dulce pe care-l sugea în permanență, ca să-şi mascheze suflarea rău mirositoare, şi care i se scurgea pe la colțurile gurii.

Locuia în partea cea mai de sus a villei lui

---

[120] „Îți place femeia aceea?”

Flocca, într-un fel de foişor mare sub acoperiş, cu patru ferestre care se deschideau către cele patru puncte cardinale. Am văzut cu uimire că alături de masa ticsită cu manuscrise şi cu desene se afla şi un mapamond, adevărat şi real; o sferă mare pe care nu făcea decât să înscrie şi să şteargă, ca să deseneze apoi din nou, contururile uscatului şi țărmurile mării-ocean; regiunile locuite alcătuiau o insulă mai mult sau mai puțin dreptunghiulară – de forma unei hlamide, spunea Strabo —; şi-n afară de faptul că America şi Australia lipseau, restul, Asia, Africa şi Europa, era desenat într-un mod nu cu mult mai rudimentar decât hărțile din Evul Mediu: iar partea Mediteranei şi a ținuturilor care o înconjoară era aproape perfect redată.

Strabo era ceea ce s-ar numi astăzi un liber-cugetător, cu o mare diferență însă. Considera basm şi mit întreaga teologie existentă încă pe vremea aceea, precum şi generațiile de zei, împreună cu toate armele acelea ridicole ale lor, tunet, săgeți, trident, şerpi veninoşi şi aşa mai departe. Cu toate astea, religia e necesară, afirma el, ca să țină în frâu şi să îndemne la virtute poporul de rând; când e să ai de-a face cu muierimea şi cu plebea, nu e posibil să le determini să fie îndurătoare şi supuse legilor, folosind argumente care să se bazeze pe rațiune; e necesar să inciți în ele teama religioasă prin mituri şi prin miracole. Să crezi însă în asemenea lucruri o un lucru nedemn pentru un om înțelept. Spre

deosebire deci de liberii-cugetători moderni, nu făcea profesiune de ateism; credea într-un zeu unic şi misterios care nu săvârşea miracole şi nici nu slobozea săgeți, şi pe care-l numea Prima Cauză a tuturor lucrurilor.

Înțelepciunea mea de bărbat matur mă îndemna să prelungesc cât mai mult instructivele discuții cu Strabo; dar trupul şi instinctele mele de adolescent judecau, sau mai bine zis judecau anapoda, şi mă îndemnau la cu totul altceva, transmițându-mi nerăbdarea să ajung la Baia, unde ştiam că se afla deja Hostia; şi mă temeam că, amânându-mi prea mult sosirea acolo, avea să fie nevoită să-şi caute alte distracții şi altă companie.

Când am întâlnit-o în sfârşit – Flocca îmi găsise o foarte comodă locuință în Villa unui prieten de-al lui napolitan, care în răstimpul acelor câteva zile se afla în Grecia – mi-am dat seama cât de rudimentară era concepția Hostiei cu privire la secretul şi la discreția despre care-mi pomenise la Roma. Dăduse de veste că se ducea la Baia la nu ştiu câți din curtezanii ei şi, atunci când am dat ochii cu ea, am găsit-o înconjurată de un roi de filfizoni sosiți în masă, şi-nsoțiți de prieteni şi de prietene, de cântăreți instrumentişti şi de dansatoare, cu dorința nestăvilită de a-şi cheltui averea cu serbări, cu spectacole, cu ospețe nocturne, cu excursii pe lacul Avem, la Cuma şi la Pozzuoli, la Napoli şi la Sorrento. Şi închipuiți-vă

pe lângă asta că la Baia mai exista o colonie permanentă de alți *belli homines* [121] care-şi irosiseră întreaga avere şi sperau să se refacă la joc, şi-n orice caz să ducă dulcele trai de paraziți pe spinarea celor al căror patrimoniu le mai dădea încă prilejul să risipească şi pentru care amărâtul care trăgea profit de pe urma lor nici nu mai conta. Şi aventurieri, străini bogați din Grecia şi din Egipt şi din regatele Orientului, cu veşmintele lor ciudate care erau imediat copiate de către *belli homines;* ca, de pildă, unele mitre orientale, sau anumite pelerine scurte şi colorate, care constituiau tot ceea ce purtau pe deasupra tunicii. Mai erau şi oameni care veniseră la Baia din motive cât se poate de cinstite, alegând luna respectivă cu iluzia că sezonul nu începuse încă; veneau ca să-şi trateze reumatismele, artritele sau urmele vechilor răni; şi aici existau mai multe categorii, cine avea bani puțini de cheltuit mergea la stabiliment şi ducea o viață retrasă, alții ştiau însă să combine grozav distracțiile cu prescripțiile medicale, unii mizantropi se plimbau posomorâți, privind cu oroare locul acela pentru moravurile lui neobişnuite, pentru atitudinile provocatoare, pentru distracțiile uşuratice; dacă n-ar fi fost ca medicul să le fi prescris tocmai băile acelea, s-ar fi ținut foarte departe de ele.

---

[121] Un fel de tineri de bani gata. Cam ce s-ar numi poate astăzi *play-boys*.

„Locu evitandu“ [122] , spunea despre Baia un cavaler spaniol, istoric şi retor, care-şi dobândise o mare faimă la Roma datorită lucrărilor şi rigidității concepțiilor sale privind societatea, Lucius Annaeus Seneca; îl întâlneam des la piscinele acoperite, cu apă caldă, însoțit întotdeauna de fiul lui, un adolescent cu o înfățişare de tocilar, slăbuț şi gălbejit; tatăl, de vreo şaizeci de ani, venea să-şi îngrijească astma, pe care o numea *meditatio mortis;* fiul, Lucius Annaeus Seneca, la fel cu tatăl, era îndeajuns să te uiți la el ca să-ți dai seama că la o vârstă încă tânără avea să aibă şi el astmă, şi lingoare, şi bronşită cronică, şi oftică. Cu fiul acesta, care a devenit după aceea celebrul filosof şi naturalist, am să vă povestesc imediat, că am ajuns cu timpul foarte bun prieten; debil cum era, guturănos şi ofticos, a dus o viață foarte comodă, şi-a avut zile să ajungă bătrân şi să-mi supraviețuiască.

Baia, situată pe arcuirea occidentală a golfului de la Pozzuoli, la jumătatea drumului dintre acest foarte activ port şi Capul Misenum, printre păduri de mirt, de tufani şi de stejari, era o minunată stațiune termală, pe cale să devină una dintre cele mai somptuoase; primele viile simple începeau să fie copleşite de viile mărețe, ascunse în desişul grădinilor de pe țărm sau de pe colină, sau chiar de pe mare, pe nişte platforme artificiale legate cu

---

[122] „Un loc pe care trebuie să-l ocoleşti.”

țărmul printr-un dig lat, şi cu avantajul, spuneau proprietarii lor, că aveau în permanență un aer curat şi ventilat.

Şi Baia îşi avea portul său propriu, foarte întins, pe atunci lacul Lucrin, care comunica cu marea printr-un canal; pe țărmul lui oriental se aflau faimoasele crescătorii de stridii înființate de acel Sergius Orata care avusese cel dintâi ideea, cu vreo sută de ani în urmă, să cultive stridiile deosebit de gustoase din apele acelea călduțe şi să le dea pe piață gurmanzilor, în locul stridiilor insipide care erau aduse cu mare cheltuială de pe coastele mării nordice; şi-a fost şi cel dintâi care a exploatat în chip rațional fumarolele [123] de pe câmpia din jur; despre care se ştia că erau extraordinar de eficace împotriva durerilor din oase şi din muşchi; puțini erau însă cei care profitau de ele.

Pe țărmul occidental se afla portul pentru ambarcațiuni; n-am văzut şi n-o să mai văd niciodată bărci şi corăbioare şi iahturi atât de luxoase, atât de strălucitoare şi de frumos cizelate, de parc-ar fi fost desenate de fantezia unui ilustrator de basme orientale. Nave mici şi zvelte, din lemnul rar produs de cedrii din Cipru şi din Liban, cu ramele intarsiate cu argint, pentru cine dorea să rătăcească în voie pe apele închise ale

---

[123] Fenomen vulcanic constând în emanații de gaze ieşite din crater, din lava care se răceşte sau din crăpăturile care se află la mică distanță de coşul vulcanului.

lacului; pentru golful exterior existau ambarcațiuni mai mari, cu pânze albe sau din purpură, iar deasupra cu chipuri de himere, sau cu figuri îmbrățișate de îndrăgostiți, cuvinte care te îndemnau să te bucuri de viața scurtă, să te grăbeşti şi să porneşti pe mare atâta vreme cât era liniştită şi albastră; în partea din față a provei aveau simulacre lucrate cu deosebită măiestrie de către artiştii greci, sirene, grifoni sau neptuni, poleite cu aur şi cu argint; sau, în vârf, o statuie mare a zeului protector, în ivoriu. Şi pupele erau sculptate cu basoreliefuri; şi nu exista niciun obiect folosit în navigație care să nu fie intarsiat cu metale prețioase, sau modelat cu gust, sau a cărui valoare să nu se datoreze lemnului foarte rar din care era făcut.

Lumea se scula târziu dimineața şi zăbovea în câte un termopoliu de lux ca să-şi ia aperitivul sau ca să facă prinsori: care dintre frumoasele care se despuiaseră mai mult în timpul nopții avea să coboare mai întâi în mica piață de pe malul mării. Către ora a cincea soseau, aduse de cei mai iuți curieri, copiile ziarelor de la Roma, din ziua precedentă, ale aşa-numitelor *acta diurna,* cu veşti de la curte, schimbările magistraților, procesele şi divorțurile în curs, lista spectacolelor şi a jocurilor, incendiile, minunile. Unii dintre compilatorii lor îşi făcuseră un oarecare renume; în afara cronicilor acelora, afişate în fiecare dimineață într-un loc public, şi copiate apoi din nou de librarii care le

răspândeau după aceea în întreg oraşul, compilau şi nişte buletine speciale pentru personajele importante aflate în provincii, proconsuli, guvernatori, proprietari şi alții asemănători; erau mai ales buletine politice, dar dădeau şi comentarii din For, şi scandalurile cele mai recente din înalta societate. Cel mai cunoscut era un „Comentariu al faptelor urbane" care se transmitea din tată-n fiu; fondatorul lui fusese un oarecare Caius Rufus, care l-a avut printre primii lui abonați pe Cicero, pe atunci proconsul în Cilicia. Aşezați la soare, având alături un pahar cu vin grecesc sau cu vin de absint, ascultam, stând comod, lectura acelor *acta* şi-a acelor *commentarii* pe care-o făcea cu glas tare un sclav.

„Operațiunile militare din Dalmația şi din Panonia se desfăşoară încet, şi nu există nimic nou deosebit."

„Eram sigur", comenta unul din cei de față, care trecuse prin multe războaie şi trebuie să se fi îmbogățit de cât a tot jefuit şi venise acolo să se bucure de odihna cuvenită unui veteran de cincizeci de ani, proprietar al unei frumoase viile şi al unei trupe de sclavi adolescenți, toți frumoşi, toți la fel de înalți, toți cu părul de aceeaşi culoare, şi fără nicio femeie în casă, nici măcar o sclavă; disprețuia femeile bătrânul soldat, nu sunt bune nici în pat, nici la bucătărie, spunea el; se numea

Vetius Aquilinus, era plin de răni şi de decoraţii, şi vorbea mereu despre marile lui isprăvi, încât noi, tinerii, îi spuneam *egregius bellator*[124], „eram sigur, soldaţii nu fac altceva decât să prade şi să dea foc, iar Tiberius nu vrea să-şi piardă popularitatea printre infanteriştii lui punându-i prea des să-şi primejduiască viaţa.”

„Împăratul Augustus”, continua ştirea, „părintele patriei, e cuprins de tristeţe din pricina acestei încetineli a operaţiilor şi l-a trimis pe Germanicus ca întăritura cu trupe puternice.”

„Din fericire”, comenta Vetius Aquilinus; „numai că Germanicus îi stă lui Tiberius ca sarea-n ochi şi-or să-nceapă imediat să se certe.”

„Fiscul a pus stăpânire pe patrimoniul lui Archelaos, exarh al Iudeei, care, cu un an în urmă, acuzat de proasta guvernare, fusese relegat în Galia. Iudeea, Idumea, Samaria au fost transformate în provincii ale Imperiului roman. Publius Sulpicius Quirinius, guvernatorul Siriei, ducându-se în Iudeea ca să execute confiscarea bunurilor regelui Archelaos şi evaluarea proprietăţilor locuitorilor, a provocat indignarea iudeilor, care s-au căit de faptul că l-au pârât pe Archelaos; s-au răsculat, şi soldaţii romani au restabilit ordinea în urma unor represiuni

[124] „Distinsul luptător”, „militarul de înaltă clasă.”

sângeroase.”

„Pe Elba e liniște. („Aparent, aparent”, mormăia *egregius bellator,* „şi au să-şi dea seama de asta în scurt timp.”) Meroboduo, regele marcomanilor, îşi extinde pe cale paşnică dominația în orient, dincolo de hotarele Panoniei şi ale Noricului.”

„A încetat din viață la vârsta de o sută cincizeci de ani bolognezul Titus Fullonius; recent el l-a vizitat pe Augustus şi, arătându-i chitanțele taxelor pe care le plătise până atunci, i-a demonstrat că trăise într-adevăr toți aceşti ani.”

„Un etiopian a prezentat la Circus Maximus un elefant dresat care a compus o frază în greceşte alegându-i una câte una literele din grămăjoara în care erau amestecate. Îmblânzitorul a făgăduit că în curând va mai prezenta un elefant, care, fiind însă mai tare de cap şi deci rămânând mai în urmă cu lecțiile, se scoală noaptea ca să le repete.”

„La Heracleea, în provincia Bitinia, copilaşul în vârstă de doi ani al propretorului Marius Valerius Monellus, pe care l-am mai semnalat pentru mintea lui extraordinar de precoce, a susținut o discuție în limba greacă cu câțiva filosofi locali, dovedindu-se în măsură să le respingă argumentele cu elocvență şi cu ironie.”

Ia te uită, mi-am zis în sinea mea, rudelor mele nu le mai este teamă de sacerdoți şi preferă să-şi facă o glorie din faptul că au în familie un copil-minune. Şi poate că şi băiatul e mulțumit acum de situația asta grozavă, şi anume că e lăudat şi ridicat în slăvi de ziare ca un miracol de ştiință precoce. În orice caz, mai bine să fie acolo, în Bitinia, decât la Roma.

„Se anunță din Atena că un meşter din respectiva cetate a întocmit după desenul filosofului pitagoreic Architas, un porumbel din lemn care zboară liber prin aer, se întoarce înapoi, se ridică şi se coboară, fără nicio susținere."

Urma cronica citadină.

„La jocurile de circ oferite de către edilul Publius Cornelius Faustus a învins echipa verde; cea roşie a rămas în coada tuturor, s-a produs o încăierare înverşunată între partizanii celor două echipe la ieşirea de la spectacol, au intervenit gardienii, doi liberți au murit înjunghiați cu pumnalele."

„În cursul săptămânii trecute au avut loc la termele lui Agrippa zece recitări de poeți, opt de retori, nouă de filosofi."

„*Fulguravit, tonuit, et quercus tacta în summa*

Velia paulum a meridie."[125]

„Caius Titius aedilis plebis multavit lanios (măcelari) *quod carnem vendidissent populo non inspectam*[126]

„Rixa ad Janum infimum în caupona, et caupo ad Ursum Galeatum graviter saulciatus." (încăierare în cârciuma de lângă Janus infimus, grav rănit patronul de la „Ursul cu coif.")

La sfârşitul comentariului cuprinzând faptele zilei, şi odată sosite şi fetele cele mai matinale, se îndreptau cu toții încet spre baie. Nu spre baia de mare, pe care majoritatea o considerau prea puțin rafinată; ci spre marile piscine cu apă de mare, construite de-a lungul plajei, şi-n care apa se încălzea mult mai repede de la Soare. Acolo se scăldau zglobii femeile tinere, goale, având doar nişte pantalonaşi mititei şi două bucățele de pânză care le acopereau sânii. În orele când soarele era puternic, deasupra piscinelor celor mai luxoase se întindeau perdele, fiindcă frumoasele nu voiau să li se înnegrească pielea; şi, odată întoarse pe țărm sau la plajă, se odihneau tolănite sub nişte umbrele mari. Era obiceiul să se frecventeze şi

---

125 „A fulgerat, a tunat şi a fost trăsnit un stejar sus pe Velia puțin după ora prânzului."

126 „Edilul plebei, Caius Titius, i-a amendat pe măcelari fiindcă au vândut populației carne care nu fusese controlată."

băile cu apă caldă sau fierbinți şi medicamentoase; nişte piscine acoperite, foarte vaste, cu o imensă cupolă terminată cu un fel de luminator, la fel cu bazilicile[127].

Pe Hostia nu reuşeam niciodată s-o întâlnesc singură. Nelocuind aproape de ea, tot ce puteam să sper era că avea să mă primească pe ascuns la dânsa noaptea; de cele mai multe ori însă lumea nu se culca decât în zori. În primele zile îi făceam reproşuri amare pentru faptul că mă făcuse să vin acolo făgăduindu-mi un fel de lună de miere, pe care şi-o petrecea cu toți, în timp ce eu puteam să număr pe degetele de la o singură mână orele de intimitate; şi pentru rezultatul ăsta grozav, odată întors la Roma, înfruntam riscul să fiu pedepsit cine ştie cât de sever de către tatăl meu, care-şi închipuia că eu sunt la Napoli absorbit de studii serioase.

„Nu mă sâcâi îmi spunea eu drăgălăşenie Hostia. „*Te solu ama, non ignoras.*[128] Şi nu fac nimic rău. Dar să nu începi şi tu să mă bați la cap ca preacuviosul, care-ntr-o zi mi-a trimis o elegie întreagă – trebuie să recunosc, una din cele mai frumoase scrise de el – ca să se plângă de ceea bănuia că săvârşisem eu la Baia. Şi scârbosul acela, care n-a avut niciun scrupul când a fost să seducă o fată nevinovată de şaisprezece ani cum

---

[127] În Antichitate, edificiu public având interiorul divizat în mai multe nave prin şiruri de coloane.

[128] „Numai pe tine te iubesc, să nu uiți lucrul ăsta.”

eram eu, pentru ca mai apoi, temându-se că i se apropie moartea să înceapă să facă pe moralistul, scârbosul acela îmi scria «Grăbeşte-te să părăseşti cât mai repede cu putință Baia cea coruptă, şi plaja aceea care a fost întotdeauna dușmana pudoarei pe care o au fetele caste, *litora quae fucrant castis inimica puellis*[129]».“

Am sfârşit prin a mă resemna să fiu doar unul din elementele numeroaselor companii pe care le avea ea, şi pe care de altfel le găseam cât se poate de interesante atunci când îmi aminteam că întreaga mea aventură trebuia să constituie de fapt o călătorie de studii. Mergeam să mâncăm stridii şi orale prăjite şi să bem vin de Falern în micile cârciumioare care se-nşirau de-a lungul lacului. După aceea începeau distracțiile. Ne îmbarcam pe nişte bacuri luxoase, acoperite cu covoare, cu stofe şi cu perne, pe care bărcile le remorcau în larg, împreună cu o orchestră, cu dansatoare şi cu virtuoşi ai muzicii; de jur-împrejur erau numai lumini şi făclii şi torțe, pe țărmuri, pe bord, o dantelărie de luminițe colorate. Într-o noapte am observat că toată suprafața lacului era acoperită cu petale de trandafiri, munca a nu ştiu câți sclavi în timpul cât noi ne aflam la cină. Alteori, seara, mergeam în casa unor prieteni care-şi aveau villa pe țărm sau în pădure; de multe ori la Servilius Vatia, care locuia de

[129] „Plaja, care era dușmana fetelor pudice.”

cealaltă parte a micii peninsule ce se lărgea din muntele Procida: un libertin rafinat, de vreo patruzeci de ani, care avea să ajungă la o vârstă cât se poate de înaintată fofilându-se în permanență în perioadele lui Seianus şi Caligula, stând departe de capitală şi de cei care cădeau în dizgrație; şi evitând să-i linguşească pe cei puternici. Avea o mare simpatie pentru Hostia şi a început să mă agreeze mult şi pe mine; a vrut să petrecem o zi întreagă împreună cu dânsul, fără alți vizitatori, care de multe ori îl enervau; în felul ăsta m-am bucurat îndelung de compania lui plăcută şi de villa lui retrasă, clădită mai curând ca o fortăreață decât ca o locuință de recreere, ascunsă în mijlocul unui parc vast şi des. Era o zi cu o vreme din aceea pe care oamenii de prin partea locului o numeau încă de pe atunci *favognus, bafognus;* cerul era acoperit, aerul fierbinte, neclintit. Am ieşit după cină, pe la ora a unsprezecea, să ne plimbăm de-a lungul unui istm îngust cuprins între mare şi lac; în timpul nopții fusese furtună şi valurile retrăgându-se lăsaseră plaja compactă şi netedă în aşa fel încât era o plăcere să păşim pe ea, imprimând nişte urme foarte clare.

„Ai abandonat cu desăvârşire Roma, Servilius Vatia?" a întrebat Hostia care mergea dreaptă, maiestuoasă, fără nicio urmă din veselia provocată de vinul băut în ajun; avea dreptate Propertius al ei, care avea mania comparațiilor docte şi

mitologice, aşa înaltă şi subțire şi cu toată lumina adunată în priviri şi pe chip, părea într-adevăr asemănătoare Minervei cu Gorgona pe piept.

„Nu cu desăvârşire, dar simt din ce în ce mai puțin dorința să mă duc acolo. Şi de ce-aş schimba liniştea asta extraordinară cu zgomotul şi vacarmul Romei? Cred că nu există pe lume o cetate mai zgomotoasă, cu stridența atelierelor, a prăvăliilor şi a şantierelor, cu foiala mulțimii şi, noaptea, cu huruitul carelor care-şi barează unul altuia, în mare goană, trecerea la răspântii; am fost de curând acolo şi, dacă n-aş fi fugit, mă-mbolnăveam de nervi, a trebuit să-mi pun sclavul să-mi facă tamponase de ceară şi să mi le bag în urechi, ca să pot să dorm, şi asta de-o sută de ori mai îndreptățit decât Ulisse; el cu urechile descoperite ar fi auzit cântece suave, pe câtă vreme eu aş fi auzit zbieretele zurbagiilor şi încăierările bețivanilor şi sudălmile catârgiilor blocați în ulicioarele înguste. Şi ceea ce e şi mai trist e că Roma şi-a pierdut de-acum şi specificul ei, încât Cato, dac-ar fi să se întoarcă, nici n-ar mai recunoaşte-o; năpădită de greci, de orientali, de tot felul de barbari, aventurieri, trişori, viționi, prostituate, care aduc tot felul de obiceiuri ciudate, înăbuşă vechea tradiție şi nu ne lasă-n pace nici măcar limba. Pe porticul lui Octavius şi pe Vicus Tuscus există mai multe inscripții greceşti decât. Latineşti. Am ajuns să nu mai pot suferi Roma asta grecizată, *non possum ferre*

graecam urbem.”

Hostia a râs.

„Spune-mi adevărul, Vatia. N-ai să pretinzi că stai departe de Roma numai din cauza zgomotului pe care-l fac carele noaptea sau din cauza prostituatelor cu scufie coloratã pe cap, *barbarae meretrices cum picta mitra în capite,* care mişunã în jurul circului. Un rafinat ca tine n-ar trebui nici mãcar sã ştie de existența lor.”

„Ei, mai sunt şi alte motive, tot aşa de puternice. Ar trebui sã frecventez potentați, mari traficanți, invidioşi, ar trebui sã mã amestec într-o luptã politicã care nu mã interesează, şi aş fi cel puțin constrâns sã iau atitudine, fie de partea Liviei, fie a lui Augustus, care, nu ştiu dacã sunteți la curent, la optsprezece ani, trebuia sã se cãsãtorească cu una din mãtuşile mele de-al doilea, fiica lui Publius Servilius Isauricus, cãruia îi datorez averea mea modestã şi tihna asta care mã face fericit. Câteodatã, când mi se-ntâmplã sã mã abat prin For şi mã apuc sã recitesc tabelele pe care sunt înscrise fastele triumfale şi vãd cum şi-a serbat triumful în douã rânduri strãmoşul meu, cum a supus Cilicia, cum a asediat şi-a cucerit cele mai vestite cetãți din Licia, cum a invadat Isauria, a transformat-o în posesiune romanã şi-n rãstimp de trei ani a pus capãt rãzboiului, cum a fost cel dintâi dintre toți romanii care şi-a croit drum dincolo de munții Taurus, şi compar viața lui plinã de activitate, de mare om de

arme, de explorator, de pacificator al diferitelor neamuri din Asia, cu viața mea…”

„Îți vine să te ruşinezi, Vatia, nu-i aşa?”

„Dimpotrivă, scumpa mea, sunt de părere că niciun triumf pe Via Sacra, nicio ovație a poporului şi a soldaților, nicio intrare victorioasă în cetățile cucerite nu valorează cât tihna asta a mea prudentă, departe de lume, de griji şi de ambiții. Ce folos să alergi după fapte deosebite, după cuceriri, după putere, când asta înseamnă în acelaşi timp să-ți grăbeşti sfârşitul vieții? De-aş putea eu să trăiesc cât mai mult în mijlocul prietenilor pe care mi i-am ales, petrecându-mi timpul cu lecturi plăcute, cu meditații filosofice despre caducitatea şi zădărnicia tuturor lucrurilor, dar mai cu seamă despre zădărnicia de a te crucifica pentru asemenea lucruri deşarte şi trecătoare. Şi de-ar fi să vină şi pentru mine într-o zi cât mai îndepărtată moartea dinspre mare, aşa cum îşi dorea Ulisse, dinspre marea ăsta pustie a mea, – vecină însă cu deliciile Baiei dacă m-apucă pofta de ele – care învăpăiază atât de minunat fațada casei mele. Ia priviți!”

Soarele aproape de asfințit străpunsese norii şi-i răsfrângeau văpăile cerul spuzit la răsărit, şi pădurea înaltă în mijlocul căreia se afla cuibărită Villa, şi marmora zidurilor. Ne-am întors tăcuți şi-am urcat înapoi de-a lungul unui pârâiaş limpede care curgea grăbit pe sub coroanele platanilor. Hostia s-a oprit, şi-a încolăcit brațele în jurul

gâtului lui Vatia, şi l-a sărutat pe obraji.

„O Vatia, tu solus scis vivere.”[130]

Trebuie să amintesc încă o întâmplare curioasă pe care am avut-o la Baia. Într-o zi, acasă la Hostia, am întâlnit o femeie cu mult mai tânără, de o frumusețe extrem de delicată, dar umbrită oarecum de o melancolie fără leac; avea nişte ochi adânci, îngreuiați de pleoape, nişte sprâncene dese corectate puțin cu depilatorul şi un păr negru, pieptănat foarte simplu, cu cărare în mijloc şi cu un coc jos pe ceafă. Vorbea puțin şi spunea lucruri de mică importanță, dar asta poate numai fiindcă nu-şi considera interlocutorul demn de confidențele ei. Când cineva i se adresa, îşi lua un aer încântat, cu buzele puțin întredeschise. Mi-a atras atenția din capul locului, fiind sigur c-am mai văzut-o, nu-mi aduceam însă aminte nici unde, nici cum. Am întrebat-o pe Hostia, care a izbucnit într-un hohot de râs, „Şi tu te-ai aprins după Quartilla? Ai grijă; cu privirea aceea a ei aiurită a şi îngropat trei bărbați, şi-i pe cale să-l ucidă şi pe-al patrulea. Mi se pare cu neputință ca tu s-o mai fi văzut vreodată, sunt ani de zile de când n-a mai venit pe la Roma. Acum e măritată cu un cavaler care are o casă frumoasă, nu-mi aduc bine aminte dacă la Herculanum, la Pompei sau la Sorrento. E bolnav putregăit, şi-a părăsit Roma în căutarea unui aer mai bun, şi cred că ea

---

[130] „Oh, Vatia, tu eşti singurul care ştii să trăieşti.”

a venit la Baia ca să ochească vreun succesor. Exercită un fel de vrajă asupra bărbaților, o *baskanía,* de care eu nu-mi dau seama, dar cad toți ca perele coapte la picioarele ei. Totuşi e foarte cinstită; se dăruieşte numai soțului legitim din momentul respectiv, îți pierzi timpul dacă ai de gând să-i faci curte şi dacă nu ai intenții serioase."

Pentru Hostia era întotdeauna pierdere de timp dacă le făceam curte altor femei; de data asta însă, lăsând la o parte răutatea, probabil că avea dreptate. O dată, când am apucat-o pe Quartilla confidențial de braț, s-a smuls cu violență, ca şi cum aş fi încercat s-o violez.

Dacă n-am mai avut cum s-o văd, să fi semănat oare cu vreo femeie din cealaltă viață? Nici măcar; nu-mi aminteam să mai fi văzut vreodată o față cu o expresie atât de absorbită, şi nişte ochi atât de pierduți şi-atât de pătrunzători în acelaşi timp, ca şi cum ar fi trecut cu privirea dincolo de persoana interlocutorului. Până în ziua în care, spunându-mi că urma să plece în dimineața următoare acasă la dânsa, la Pompei, mi s-a făcut deodată o lumină în minte, am revăzut o sală mică de la Muzeul Național din Napoli, şi, atârnat de perete, un mic tablou din nişte pietricele de mozaic foarte fin, cu culori calde, era dânsa, era portretul ei, nu mai era nicio îndoială. Am vrut totuşi să mă asigur. Îmi aminteam acum că profesorul Maluri, făcându-mi descrierea portretului, îmi spusese că lucrarea fusese găsită în mijlocul pavimentului la o cameră

de culcare; şi că putea fi chiar portretul stăpânei casei. Şedeam întinşi pe plajă, sub o umbrelă mare, mai departe de ceilalți. Am luat un aer mâhnit din cauza plecării ei (cu puțin efort, deveneam mereu melancolic, ori de câte ori mă gândeam la faptul că femeile acelea înfloritoare erau pulbere de secole, şi după gândul ăsta mă năpădeau altele şi mai triste, şi mai disperate) şi i-am spus: „îmi pare rău, Quartilla, că pleci. Nu-ți poți imagina sentimentul pe care-l nutresc pentru tine din ziua în care te-am cunoscut; sau, mai bine zis, recunoscut.” S-a uitat la mine mai extatică ca-ntotdeauna, ca în portretul ei cu buzele întredeschise, cu privirea pierdută.

„Vezi tu, n-ai să pleci singură la Pompei. Voi veni şi eu cu tine, dar tu n-ai să ştii nimic de asta. Şi de fiecare dată când o să simt nevoia, o să mă întorc în casa ta, o să fiu alături de tine; tu n-ai să ştii însă nimic. Şi-o să-ți mai spun că am şi fost în casa ta, îți cunosc şi camera de culcare, aş putea să ți-o descriu, în mijlocul pavimentului se află chipul tău în mozaic, o lucrare minunată, *«vermiculata»* [131] .“ Mergeam la nimereală, bineînțeles, se putea ca portretul să nici nu fie încă acolo; sau s-ar fi putut să nu-mi fi amintit bine, poate să-i fi semănat numai, şi-n realitate să fi fost imaginea mamei, sau a vreunei surori de-a ei. Nimerisem însă în plin. La vorbele mele a

[131] „De mozaic.”

îngălbenit şi-a făcut un gest de deochi. Mă aşteptam la un şir de întrebări precipitate, cum de ştiam aşa ceva, fiindcă în mod cert nu mă văzuse niciodată în casa ei. N-a spus însă nimic, a rămas ca împietrită la vestea unei nenorociri. Apoi a murmurat o rugăciune, o invocație, după câte-am înțeles, adresată unei grecoaice Nemesis; s-a ridicat după aceea, mi-a făcut semn să nu mă mişc, s-a îndepărtat apucând-o de-a lungul țărmului şi a dispărut.

N-am mai văzut-o niciodată. După câteva zile însă Hostia m-a întrebat:

„Ce s-a petrecut între tine şi Quartilla? Mi-a scris de la Pompei să-ți spun că lucrarea e în curs de efectuare, aşa cum ai spus tu, dar că ea nu ştia încă nimic, că opera nu fusese încă începută atunci când a plecat ea la Baia. Ce mistere se ascund aici? Ai grijă, dac-ai să te întâlneşti iar cu ea. Eu am început să te bănuiesc de magie."

Biată Quartilla, calomniată! În momentul acela probabil, în camera ei de culcare, regăsindu-şi melancolia în imaginea de pe paviment, gândea şi ea la fel despre mine, cu aceeaşi spaimă ascunsă.

Capitolul al şaptelea

(Anul 761 al Romei, 8 al erei noastre, 20 al vieții mele.) Termele lui Agrippa de la Acque Albule. Procesiunea *ad pluviam petendam.* Cină veselă în casa Hostiei, întreruptă de obişnuita sosire a obişnuitului pretor. Gelozia prințului

german. Iulia mă răpeşte şi agaţă o coroană de braţul lui Marsias.

O curiozitate nestăvilită mă punea într-o continuă agitaţie, mă făcea să cutreier de la un capăt la altul Roma şi împrejurimile, privind, cercetând şi comparând.

Aşa cum mi se întâmplase şi la Napoli, aveam tot mai mult certitudinea că asist la ultimele momente ale unei societăţi inteligente, de un extraordinar rafinament, care n-avea să-şi mai găsească egal în istoria umanităţii, cel puţin până în secolul al douăzecilea. Decăzută din cauza propriei sale perfecţiuni, urmată de secole de grosolănie şi de întuneric, avea să înflorească din nou după o mie şi ceva de ani, într-o renaştere la fel de inteligentă, de sensibilă şi de umană; dar ca un fenomen limitat la numai câteva cetăţi sau regiuni, la puţine elite sociale, într-o lume încă necivilizată, sfâşiată de lupte interne, cu populaţii ignorante, lipsite de orice obiceiuri alese. Abia după aceea, după trecerea altor secole, a reînceput un trudnic progres care ne-a condus spre mediocritatea secolului nostru, şi el încă înapoiat faţă de acel secol întâi al erei noastre, cu toate invenţiile lui magice care au învins spaţiul şi materia; o epocă însă manifestând tot mai. Multă repulsie faţă de exercitarea gândirii şi a logicii, mulţumindu-se doar să satisfacă viaţa, atunci când aceasta nu este total absorbită de un efort

zilnic şi orb de sclavi, cu impulsuri suscitate de manifestări tot atât de mecanice, de spectacole cu foarte puțin mai umane decât acelea de circ, fără rațiune şi fără noblețe.

Mă duceam des la termele de la Acque Albule înălțate de Agrippa, constructorul Panteonului, o fastuoasă construcție pătrată, cu patru cupole pe laturi unde se aflau cămărușele cu căzi pentru băi calde; iar afară, printre porticuri şi atrii cu pereții pictați, cu pavimente în mozaic, piscine vaste cu marmură pe margini şi-mpodobite cu statui ale unor artişti iluştri. Eram un asiduu vizitator al stațiunii de la Acque Albule din secolul douăzeci; o preferam mării de la Fregene şi de la Castelfusano, de multe ori agitată, cu o plajă neagră de fier, plină de pietriş, prea aglomerată de lume şi lipsită de umbră, afară de cea a pinetelor îndepărtate sub care aerul stagnează greu şi neclintit. Acque Albule are, după cum se ştie, miros de ouă stricate şi culoarea albăstruie a sinelii; acelaşi miros sulfuros pe care-l au unele puțuri din deşertul hacului în vecinătatea cărora s-a descoperit petrol; şi numai asta ar mai lipsi ca să distrugă cu desăvârşire câmpia între Tivoli şi Roma, puțurile cu petrol. Îmi plăcea la piscinele acelea curentul foarte rece de apă; se-nalță de jur-împrejur copaci falnici, platani, eucalipți, cenuşari care dau permanent răcoare şi pe care vântul îi mângâie cu o adiere uşoară. Îmi plăcea să înfrunt răceala apei cu o înfiorare plăcută, să înot în ea

alene sau să mă las să plutesc pe spate, cu ochii pierduți în întinderea strălucitoare a cerului, aşternut peste coroanele copacilor.

Mă duceam aşadar cu plăcere acolo. N-o să mă mai reîntorc niciodată, însă acum, când am urcat la viața asta, şi după ce am văzut termele lui Agrippa; şi pe împăratul Augustus sosind într-o dimineață întovărăşit de o escortă restrânsă; şi cetățenii intrând acolo fără să trebuiască să plătească biletul, săraci şi bogați, meşteşugari, şi filosofi, şi cavaleri, având cu toții drept egal la vastele stabilimente, la săli, la aleile năpădite de lauri, de stejari, de platani, unde lumea se plimba agale, deşi la început, sosit de puțină vreme în secolul acela şi având doar experiența termelor de la oraş, am fost convins că cele de la Acque Albule erau un fel de club privat, rezervat doar persoanelor din cele mai înalte categorii sociale, senatori şi cavaleri.

Se deosebeau într-o singură privință de termele de la oraş: depărtarea lor de capitală le făcea să fie mai puțin populate, şi, prin larghețea nu ştiu cărui cavaler roman care-şi asumase sarcina respectivă, se intra în ele fără să se plătească nici măcar sfertul acela de as, o monedă neînsemnată şi accesibilă tuturor, care se plătea la cele mai populare terme din oraş. În rest, spectacolul şi aici, şi acolo era mai mult sau mai puțin acelaşi; oameni de rând şi senatori, patricieni şi plebei, oameni de la țară şi de la oraş, bogați alături de

săraci, se amestecau de-a valma, beneficiau în acelaşi mod de toate comodităţile, de frigidarium[132], de tepidarium[133], de piscinele cu apă caldă, de băile cu aburi, de sălile de gimnastică, de restaurante, de biblioteci, săli de conferinţe, toate instalaţiile care se găseau de exemplu şi la termele lui Agrippa. Bogaţii erau serviţi de numeroşi sclavi, cei mai înstăriţi de doi sau trei, iar săracii recurgeau la maseurii publici, la băieşi, la depilatori. În termele mai populate existau o groază de oratori, de saltimbanci, de jucători eu mingea care făceau gălăgie, de vânzători de cârnaţi şi de plăcinte, din cauza cărora oamenii mai pretenţioşi preferau termele mai mici sau situate mai peste mână, şi cu un public mai restrâns. Dar cel mai sărac şi cel mai bogat cetăţean şedeau alături fără nicio jenă, raporturile dintre cei care le frecventau erau prieteneşti şi pline de politeţe; dacă un nevoiaş care ieşind din baia caldă îşi freca spinarea de perete ca să se maseze, fiindcă nu avea deloc bani ca să cumpere un sclav, ar fi primit în dar de la cineva un sclav, un pumn de sesterţi şi o togă, ar fi putut să stea alături de orice patrician, şi având maniere mult mai alese decât ale unui libert oarecare îmbogăţit prea repede.

Îmi aduceam aminte de bărbaţii graşi pe care,

---

132 La termele romane, încăpere cu băi reci.

133 La termele romane, încăpere cu băi călduţe.

prin 1950, îi întâlneam la Albule, deputați în parlament, bancheri, liber-profesioniști, despuiați sub jetul puternic al dușului, sau așezați la măsuțele restaurantului cu burțile revărsate din chiloți, cu câte-o femeiușcă alături, citind câteodată de plictiseală cronica din *Messaggero* sau comentând cu vecinul rezultatele meciului de fotbal. Îi comparam cu distinșii bărbați romani care, la umbra unui laur, sau pe treptele de marmoră ale atriului, ascultau câte un autor care le citea primele capitole din vreo operă de-a lui sau puneau vreun sclav să le recite versuri din Homer sau dialoguri din Platon.

Câteodată, o adevărat, dădeam însă peste altfel de scene, care-mi trezeau, dimpotrivă, sentimentul că mă aflam în mijlocul unei lumi cu totul străine, cu obiceiuri ciudate şi cu totul inimaginabile. Într-o zi, când mă aflam aproape de Perla Capena, am văzut apărând o mare procesiune. În frunte mergeau pontifii – şi privindu-i, îmi veneau mereu în minte cardinalii Sfintei Biserici Romane –, importanți şi solemni în toga lor tivită cu o bandă lată din purpură, şi doi sau trei cu toga brodată, şi alături de ei unii cu câte-o secure pentru sacrificii, alții cu câte-o cădelniță cu apă lustrală; iar pe cap cu o curioasă căciuliță ionică, din lână, ca un fel de scufie de noapte, dacă nu s-ar fi terminat cu ceva asemănător cu vârful unui ştiulete dezghiocat. În urma colegiului pontifilor venea un grup numeros

de personaje importante, senatori, avocați, magistrați; pe mulți dintre ei i-am recunoscut fiindcă-i văzusem în For, în Senat sau acasă la noi. Înaintau solemn, serioşi şi demni, în picioarele goale însă. Urma după aceea gloata dezordonată a oamenilor de rând, şi ei în picioarele goale, numai în cămăşi; adică, vreau să spun, numai cu tunica pe ei; şi erau şi multe femei, care din când în când şi pe neaşteptate îşi smulgeau părul revărsat în dezordine pe umeri şi până jos pe spate. În afară de treaba cu picioarele goale, aveam impresia că e o procesiune cum se văd atâtea în satele noastre din Sud, cu şiruri de femei care psalmodiază. Împins de curiozitate, am străbătut în grabă mulțimea şi m-am îndreptat spre capul cortegiului, unde unul din bărbații aceia importanți pe care-i văzusem, un prieten de-al tatălui meu, îmi făcuse un semn în chip de salut. Când am ajuns lângă dânsul mi-a spus: „Ori îi dai încălțămintea sclavului meu care e în spate, ori rămâi să faci pe spectatorul". Desigur ştia şi el, ca de altfel întregul ordin senatorial de la Roma, de misterioasa mea boală. „Ai uitat până şi asta? Este *nudipedalia*[134], procesiunea *ad pluvia petenda*[135]. Sunt patru luni de când nu plouă, uite ce uscat e câmpul, şi pontifii merg să ia piatra miraculoasă."

M-am alăturat cortegiului. Am mers înainte cam

---

134 Procesiune care se făcea în picioarele goale.

135 „Care cere ploaie."

o milă pe Via Appia; gărzile opriseră sau făceau să devieze pe căile laterale traficul dens, care şi carete, trăsurile de piață, căruțele de călătorie, oamenii călări şi lecticele. Am ajuns la templul lui Martius Gravidus, şi-acolo procesiunea s-a oprit. Pontifii au înaintat şi s-au aşezat după un anumit ceremonial în jurul unei pietre cilindrice, lucioase, fără vârstă, aşezată în picioare dinaintea intrării templului.

În ce-i priveşte pe pontifi, comparația cu cardinalii din zilele noastre nu prea se potriveşte. Majoritatea pontifilor acelora *maiores e minores* – *maiores* erau cei de neam aristocrat, iar *minores* ceilalți – erau nişte flăcăi puternici şi vânjoşi şi era un adevărat păcat că erau scutiți de serviciul militar datorită înaltei lor funcții. O funcție foarte solicitată de altfel, şi-ți trebuiau nişte recomandații cu totul speciale ca s-o ocupi; într-atât erau de mari privilegiile rezervate corpului aceluia de pontifi. Aşadar, vlăjganii aceia de pontifi au alcătuit un pătrat în jurul pietrei; doi dintre ei cu o mişcare iute şi îndemânatică au înşfăcat-o şi, din ridicată cum şedea, au culcat-o la pământ. Atunci cu toții de comun acord şi printr-o mişcare spectaculoasă au trecut de partea cealaltă a pietrei întorcându-se cu spatele la templu; şi câte patru deodată, şi schimbându-se la fiecare sută de metri, au început să dea de-a rostogolul enormul bloc cilindric din piatră pe caldarâm, reținându-l de câte ori drumul cobora, opintindu-se din

răsputeri la el când drumul urca, întorcându-se din nou la Porta Capena şi străbătând mai departe oraşul – cu procesiunea din spate devenită tot mai zgomotoasă, până sus la Capitolium. Acolo piatra a fost aşezată din nou în picioare, pontifii şi senatorii au pus sclavii să-i încalțe la loc şi adunarea s-a risipit.

„Petra manalis ista”, mi-a spus cel care mă pusese să-mi scot încălțămintea, *„Manalis quia facit manare aquas*[136]. Acum, că piatra asta a fost aşezată pe Capitolium, dacă Jupiter nu ne trimite ploaie o să fie numai din cauza cruzimii lui, noi în ce ne priveşte ne-am făcut datoria.”

Ploaia a venit într-adevăr. Şi-a venit în cantitate atât de mare, încât după cincisprezece zile Tibrul a ieşit din albia lui şi-a inundat o foarte mare porțiune din partea de jos a cetății; se mergea cu barca în Forul roman, unde apa ajunsese de doi metri şi jumătate. Şi s-au năruit nu ştiu câte maghernițe de-ale plebei, rămânând în picioare numai locuințele din cărămidă şi de marmură. Timp de câteva zile s-a vorbit peste tot numai de inundație. Augustus, spuneau prietenii mei din opoziție într-o dimineață la obişnuitul termopoliu, în loc să risipească nenumărate milioane ca să ridice temple ar fi mai bine să fi luat măsuri care să reglementeze cursul apelor. „Tibrul luat în sine e un fluviu paşnic, dar îl umflă şi-l fac să inunde

---

136 „Curgătoare, fiindcă face să curgă apa.”

torenții prea numeroşi din munte care se varsă în el; există atâtea proiecte de deviere a torenților acelora şi de reglementare a cursului apelor prin rezervoare care să colecteze apa din perioada ploilor şi s-o redistribuie apoi în lunile de secetă. Cine ştie însă dacă vor putea copiii noştri să apuce să vadă lucrările acestea săvârşite. Se vorbeşte numai de progres, în timp ce noi încă suntem ca pe vremea regilor." Aşa spuneau prietenii mei, iar eu îi ascultam şi nu prea. Era o dimineață clară de primăvară, şi rezemat de una din coloanele porticului de lângă termopoliu, cu o cupă de absint în mână, rămăsesem cu ochii pierduți către cerul pe care întârziau nori grei şi albi; şi, aşa cum mi se întâmpla adesea în momentele de relaxare absolută, privind cerul şi colinele, m-am îndepărtat în loc şi-n timp, şi nişte amintiri extraordinar de clare m-au năpădit copleşindu-mă dintr-o depărtare de o mie nouă sute de ani, alungându-mi senzațiile mai proaspete; m-am revăzut în biroul administratorului apelor de la Rovigo în noiembrie 1951, când priveam de la fereastră întinderea cenuşie a apelor care făcuseră ca oraşul să semene aproape cu o insulă, şi ascultam cuvintele unui domn care şedea-n picioare în spatele unei mese lungi; avea în față o hartă geografică, indica pe dânsa când un punct când altul, şi spunea: „Padul, luat în sine, e un fluviu paşnic, îl umflă însă peste măsură numeroşii torenți din munte care se varsă în el; ar

trebui să se reglementeze cursul celor mai importanți prin rezervoare care să colecteze apa abundentă din anotimpurile ploioase şi s-o redea fluviului în lunile secetoase. Poate copiii noştri s-apuce să vadă lucrările astea definitivate, şi, în sfârşit, atunci n-o să se mai poată vorbi de inundații”...

Într-o după-amiază mi-a sosit un răvaş de la Hostia, care-mi cerea să mă duc să cinez la dânsa, la ora a douăsprezecea; destul de târziu pentru muritorii de rând. În casa tatălui meu se servea masa când soarele era încă departe de asfințit, pe la ora a opta sau a noua. Cina la care mă invitase însă Hostia, de altfel masa principală a rafinaților şi a modernilor vremii, se numea c*ommissatio*[137], pe care, fiindcă nu-mi pierdusem obiceiul de a face calambururi, eu o tălmăceam prin *„como me satio”,* o ditamai cină cu lume veselă şi uşuratică. „Vom fi doar câțiva”, glăsuia tăblița, „nicio față simandicoasă şi toți cu o poftă nebună să ne distrăm. Dacă nu vii te-am şters din grațiile mele.”

Am ieşit din casă ceva mai târziu decât trebuia. Păşeam agale pe străzile înțesate de lumea care se grăbea să se întoarcă acasă de la terme, de la cinele din casele prietenilor sau de la plimbare. Înaintea mea mergea un sclav care mă ajuta să-mi croiesc drum acolo unde înghesuiala era mai

[137] Masă care avea loc în afara meselor obişnuite; banchet, orgie.

mare, iar un altul, foarte tânăr, mă urma trebuind să rămână după aceea în apropierea mea tot timpul cât avea să dureze masa, un greculeț elegant, pieptănat frumos şi care-mi ducea sandalele şi *synthesis*; pe aceasta din urmă ți-o dădea de obicei gazda, dar în seara respectivă mergeam în casa unei femei singure şi nu puteam pretinde să aibă dânsa grijă de lucruri de felul ăsta, cu atât mai mult cu cât era vorba de un prieten vechi ca mine. Pe atunci se considera că era necesar să te simți comod mai cu seamă la masă; dacă le-aş fi spus comesenilor mei că avea să vină o vreme în care, ca să stai la masă cu oameni binecrescuți, era necesar să te închizi într-o cămaşă strâmtă, într-o haină mulată pe corp, înfăşurându-ți şi strângându-ți tare grumazul, ar fi fost convinşi că se pregătea o perioadă de barbarie. Acolo, dimpotrivă, sosind în casa amfitrioanei, toți îşi scoteau toga şi îşi puneau pe dedesubt o tunică uşoară sau chiar, în sezonul cald pe pielea goală, aşa-numita *synthesis,* care era chiar ca o haină sintetică; o cămaşă uşoară şi desfăcută în care puteai sta comod şi răcorit toată seara. Iar bărbații în vârstă, lacomii cei graşi, cei cărora vinul şi mâncarea li se transformau în sudoare mai repede decât li se urcau la cap, îşi schimbau acea *synthesis* de două-trei ori în timpul mesei; de fiecare dată sosea sclavul cu veşmântul călcat proaspăt, scoțându-l de pe trupul revărsat pe cel dinainte, deja pătruns de sudoare.

Era o seară senină de mai şi cerul, în aşteptarea lunii, avea culoarea sidefului pal. Era ora care se numea *prima face* [138] , atunci când lumina crepusculului persista, dar când oamenii mai bătrâni care se întorc de la terme, sau după ce au cinat în casa unor prieteni, încep să le ceară sclavilor să aprindă torțele ca nu cumva privirea lor slăbită să-i facă să se împiedice. De-abia intrasem în atriumul din casa Hostiei şi priveam în jurul meu căutând-o pe stăpâna casei, când m-am trezit că se aruncă asupra mea o femeie foarte tânără care mi-a aplicat pe neaşteptate pe gură o sărutare cu miros de vin grecesc, amețindu-mă în acelaşi timp cu un parfum puternic. Mi-a trebuit un timp ca s-o recunosc; era nepoata lui Augustus, Iulia, pe care n-o mai văzusem deloc din ziua aceea din casa împăratului. Mă simțeam încurcat şi-n acelaşi timp măgulit de primirea aceea impetuoasă, fata nu mă mai slăbea deloc şi din când în când iar mă săruta; am simțit ațintită asupră-mi privirea ironică a Hostiei, căreia-i jurasem întotdeauna să-i fiu credincios, şi era adevărat, nu puteam să pun la socoteală legătura devenită de-acum firească cu tânăra sclavă greacă, şi, ceea ce era mai rău, am băgat de seamă că devenisem obiectul animozității unui vlăjgan tânăr, înalt şi blond, cu un păr ciudat pieptănat, ridicat în față; un tip de gladiator sau de străin, cu

---

[138] Moment al înserării în care se aprindeau torțele.

nişte muşchi cu care putea să urnească el singur *pietra manalis*. În sfârşit Julietta a avut bunul-simț să le explice musafirilor că eu eram nici mai mult nici mai puțin decât preaiubitul ei verişor, cam îndepărtat, dar oricum verişor, şi că nu mă văzuse de atâta vreme, din vremea bolii, cum, oare nu ştiau tinerii de față că eu îmi pierdusem memoria? Şi m-a felicitat pentru faptul că-mi recăpătasem sănătatea; iar sărutările acelea pe gură erau unul din drepturile ei de vară, doar trebuiau să ştie şi ignoranții aceia de provinciali că a te săruta pe gură în timpuri străvechi constituia un drept şi-o datorie a celor din aceeaşi familie sau înrudiți până la verii de gradul trei.

Vorbind astfel m-a pus să mă aşez alături de dânsa, strângându-mă de mână cu un gest posesiv; iar eu am început să mă uit în jur ca să văd cine erau comesenii. Erau mai mult sau mai puțin oamenii pe care mă aşteptam să-i găsesc acolo şi pe care în parte îi cunoşteam. Câțiva tineri provinciali, sosiți la Roma cu o groază de bani cu care nu ştiau ce să facă şi cu recomandații care nu le serveau decât ca să fie invitați ici şi colo, trei-patru patricieni care aspirau la câte-o funcție politică sau care se ocupau trândav de proprietățile lor de la țară; câteva fete din cele mai bune familii, tinere sau foarte tinere, majoritatea deja divorțate de câte un prim soț, altele însă nemăritate, dar emancipate de multă vreme şi care se deosebeau de femeile măritate printr-un limbaj

şi prin nişte gesturi mult mai libere. Învățasem deja, în sânul cinstitei şi tradiționalistei mele familii, că societatea aceasta uşuratică şi coruptă, care se ocupa de poeți numai cu condiția să fi scris versuri erotice, care prefera să vorbească despre spectacolele de circ şi despre performanțele conducătorilor de bige şi ale gladiatorilor decât despre literatură şi despre politică, era un produs al noii epoci, de pe timpul războaielor civile. Era un adevărat abis între fetele acestea şi mamele lor; a căror majoritate, în special acelea din familiile cele mai nobile, îşi făceau o datorie de onoare din a nu ieşi din casă decât la sărbătorile solemne, iar în casă îşi petreceau ziua supraveghind sclavii şi sclavele, conducând atelierele casnice, felul în care se cocea pâinea, se țesea pânza. Şi Livia, soția lui Augustus, făcea aşa; dar cu ce expresie scandalizată îşi cobora repede glasul maică-mea dacă venea vorba despre celelalte femei din familia imperială, una mai rău decât alta, spunea ea.

Printre persoanele pe care le vedeam pentru prima oară am remarcat un tânăr brun şi slab, cu o chelie lucitoare care-i ilumina întreaga față şi-i dădea un aer poate mult mai inteligent decât ar fi meritat în realitate. Luase cuvintele Iuliei drept o provocare – mi s-a spus după aceea că era un cercetător al vechilor analişti şi că-şi propusese să scrie o istorie care să-l învețe o dată pentru totdeauna pe Titus Livius ce înseamnă adevărul (în fond şi tatăl meu judeca la fel cu el), dar amâna

de pe o zi pe alta treaba aceea dificilă, ocupat până peste cap cum era să facă curte fetelor şi femeilor de orice categorie – şi cu nişte cuvinte cât se poate de căutate şi cu un frumos accent partenopeic a început să-i spună: „Eşti mai mult decât ignorantă, preastimată şi nobilă Iulia, ai avut o instrucțiune cât se poate de proastă. Sărutatul femeilor din familie pe gură a fost în vremea regilor un drept şi o datorie totodată pentru *pater familias*[139] şi pentru rudele de sex masculin din casă, femeile nu aveau niciun drept de felul ăsta. Şi ştii de ce am spus „drept şi datorie" totodată? Fiindcă, sărutându-şi în felul ăsta femeile pe gură, se asigurau după mirosul răsuflării lor că n-au băut vin. Vinul era interzis cu severitate femeilor; doar cel mult în zilele de sărbătoare le era îngăduit un păhărel de vin dulce.

„N-aş vrea să fi trăit pe vremea regilor", a spus o fată cu un păr bogat, arămiu, pe care-l purta despletit până la mijlocul spatelui, şi, punând un sclav să-i dea un pahar cu vin grecesc, a adăugat cu voce visătoare, „şi nici pe vremea republicii, şi nici pe vremea mamei mele sau a surorii ei, care-şi iroseşte şi acum ultimii ei ani de femeie frumoasă făcând pe vestala, *miserrima, infecunda, infelicissima*[140]."

Şi fata cocheta cu vreo doi-trei tineri din jur, fără

---

[139] Capul familiei, care la romani, în timpuri străvechi, avea drept de viață şi de moarte asupra membrilor ei.

[140] „Jalnică, lipsită de copii şi îngrozitor de nefericită."

să fie deplasată, dar cu o extraordinară încredere; îşi desfăcuse veşmântul în spate, şi, sub arămiul pletelor, goliciunea brațului şi a spatelui strălucea ca marmura, trezind pofte nerăbdătoare, *sex appeal,* cum am spune noi, *baskanía* cum spuneau pe greceşte prietenii mei, vorbind jargonul la modă, şi era înconjurată ca de un halou. Mă fermeca mai cu seamă coama aceea a ei roşie ca focul; prin comparație, căpşorul brun şi ciufulit al Iuliei mi se părea cu totul neglijabil. Iulia a observat privirea mea rătăcitoare.

„E frumos părul Martiei, nu-i aşa că-ți place? Ştii unde l-a cumpărat? La porticul lui Minucio, la marsiliez. Are cele mai frumoase peruci din lume, le face cu părul germanelor şi costă o avere. Am şi eu două acasă, una roşcată ca asta, alta blond-cenuşie, dacă aş fi bănuit că părul barbarelor te impresionează aşa de tare mi-aş fi pus şi eu una. Eu pot să stau însă şi cu părul meu, fără perucă, Martia însă nu, sărăcuța, e pe jumătate cheală."

Tânărul cel pleşuv îşi reluase subiectele din istoria veche şi le dezvolta. Alături de Martia se afla un caraghios slăbănog, cu privirea pierdută de miop, dar cu o înfățişare vioaie şi spirituală. Răspunzând la o replică a Martiei, pe care n-o sesizasem, a spus:

„Ai dreptate, Martia. Chiar păstrându-se caste, femeile acelea din vechime nu prea făceau întotdeauna o afacere bună. Soția lui Caius Duilius a crezut până la sfârşitul zilelor ei că toți

bărbații aveau răsuflarea rău mirositoare fiindcă aşa o avea bărbatu-său, şi nu-l mai încercase niciodată pe altul afară de el.”

Tânărul chel a zâmbit cu indulgență, dând de înțeles că ăsta era un fapt binecunoscut; apoi a început din nou să peroreze şi, când a ajuns la prohibiția vinului, a citat un scriitor antic ca să arate să strămoşii aceia severi, ca să-şi consoleze femeile de prohibiția vinului, le dăduseră voie să-şi facă în schimb părul blond. „Nu e o concesie prea mare”, a spus Martia. „Ar fi fost grozav să trebuiască să renunț la vin ca să mi se dea voie să port părul ăsta al meu teribil şi atât de costisitor.” Şi cu un gest neaşteptat şi-a scos peruca. Am rămas uimiți, toți cei care-o vedeam pentru prima dată pe Martia. Eu, mai ales, fiindcă era cu totul altfel decât chelă, aşa cum voise să mă facă să cred Iulia, convinsă că prietena ei n-avea să se arate cu părul ei natural toată seara aceea; avea un păr des şi încrețit mărunt, foarte negru, cu nişte ondulații atât de fine după ce fuseseră maltratate de strânsoarea perucii, încât era cât pe ce să cred că şi aceea era o perucă. Mai mult decât toți se minuna însă vlăjganul cel înalt şi blond, care bineînțeles că nu ştia nimic de perucă şi crezuse probabil până atunci că Martia era o fată din neamul lui, o celtă sau o galâ, sau o germană, sau o britană, ce-o fi fost ea. Mai târziu Hostia mi-a spus că era un prinț german care obținuse proaspăt cetățenia romană şi venise la Roma

invitat de Senat.

„Nu”, repeta Martia, care-şi chemase o sclavă ca să-i aranjeze din nou peruca pe cap şi-i urmărea mişcările privindu-se într-o oglindă de metal împodobită cu pietre prețioase, „nu, nu mi-ar fi plăcut deloc să trăiesc în vremurile acelea barbare.” Apoi, mulțumită de felul în care-i fusese aranjată din nou peruca pe cap, a dat oglinda sclavei ca să i-o țină şi-a început să-şi refacă fardul: a luat dintr-o cutiuță mică o cremă albă pe care şi-a aplicat-o încet pe față, apoi dintr-o alta o pudră roz pe care şi-a întins-o cu mare artă pe obraji.

„Recte dicis, Martia”, a spus tânărul miop care părea să fi venit acolo numai ca să-i dea dreptate seducătoarei. „Prea aspre legi pentru voi, fetele, dac-ar fi fost să trăiți în vremurile acelea. Cunoaşteți cu toții povestea nefericitei Virginia, ucisă de tatăl ei numai pentru faptul că scârbosul acela de străstrăstrăbunic al iubitei noastre Claudia, care se află aici de față, decemvirul Appius Claudius, începuse să-i dea târcoale. Dar poate că nu ştiți povestea lui Publius Mevius, care a pus să fie omorât libertul lui favorit pentru faptul că sărutase cu cele mai bune intenții pe o fată a lui ajunsă la vârsta măritişului, fiindcă, a spus el, fiica mea trebuie să-i aducă soțului ei nu numai o virginitate neprihănită, ci şi sărutări lipsite de orice pată şi o piele pe care să n-o fi atins nimeni, nici măcar cu răsuflarea.”

„Ce noroc”, a exclamat un altul lucios şi rotofei, „că asemenea concepţii barbare cu privire la virginitate şi la pudoare sunt lucruri care ţin de-acum de domeniul trecutului.”

Atunci am căpătat, şi eu curaj: şi, martor al anumitor experienţe din vremea mea şi părându-mi-se imposibil ca în douăzeci de secole să nu se fi făcut niciun progres în domeniul ăsta, cu toate că nu aveam nicio experienţă a locurilor pe care-mi propuneam să le citez am spus:

„Şi totuşi mi se pare că am auzit spunându-se că mai persistă încă în anumite părţi ale Italiei. În Campania, în Sicilia, aceleaşi obiceiuri rigide în virtutea cărora Virginius şi-a ucis fata. Ba mi s-a spus chiar că în părţile acelea există mentalitatea că o fată care şi-a pierdut virginitatea, chiar dacă a fost constrânsă sau amăgită, trebuie să fie ucisă, fiindcă este pătată pentru totdeauna, şi-n orice caz e socotită nedemnă să devină soţia unui cetăţean roman.”

Cuvintele mele au stârnit râsul tuturor.

„Quis ti narravit islas fabulos?” [141] a zis Cornelius Macula, tânărul napolitan chel. „Oare în secolul nostru se poate să mai existe încă oameni, crescuţi în legile şi-n civilizaţia noastră, care să considere vinovată o fată pentru o violenţă pe care a trebuit s-o îndure?” Am rămas confuz, nu ştiam ce să spun, nu puteam doar să citez cazuri din

[141] „Cine ţi-a spus năzdrăvăniile astea?”

secolul meu, care li s-ar fi părut prea dure şi necivilizate acelor noi contemporani; nici să le povestesc, printre multe altele, cazul tânărului calabrez care a vrut să se logodească cu o fată cuminte, dar tatăl lui i-a interzis, fiindcă fata fusese logodită mai înainte cu altul, şi cine ştie ce-or fi făcut în timpul cât a durat logodna, şi numai pentru acest singur fapt ea era nedemnă să între într-o familie cinstită; şi nici să le traduc cuvintele lui Stendhal: *„Opinion publique de 1822.* (Şi din 1954.) *Un homme de trente ans séduit une jeune personne, de quinze ans, c'est la jeune personne qui est déshonorée"*[142].

Hostia avea o casă plină cu statui, cu ornamente, cu mozaicuri de mare valoare şi cu pereții pictați de artişti foarte moderni, care, în locul tablourilor de gen de modă veche sau al decorațiilor cu ghirlande şi cu peisaje, adoptaseră o manieră numai de formă şi de culoare, mari spații policrome îmbinate cu gust, mărginite de linii drepte şi late şi nimic altceva. În sala de masă, în locul obişnuitelor triclinii, am dat peste un pat foarte lung şi arcuit pe care ne-am putut întinde toți câți eram, tolăniți unii lângă alții; stăteam cam înghesuiți, dar, fiindcă alterna un bărbat cu o femeie, înghesuiala aceea era plăcută. Masa, la fel de lungă, urma şi ea forma arcuită a patului.

---

[142] „Opinia publică din 1820"... „Dacă un bărbat de treizeci de ani dezonorează o fată tânără de cincisprezece ani, tânăra este considerată cea dezonorată."

Bucătarul Hostiei trebuie să fi fost un poet, fiindcă varia felurile într-un mod deosebit de plăcut, ne trimitea pe masă nişte feluri necunoscute ale căror ingrediente erau greu de identificat, şi cu toate astea erau delicioase, iar altele în care amestecase cu multă îndrăzneală gusturi deosebite şi contrastante. La începutul mesei, atunci când palatul era încă neatins şi apetitul mare, cele mai multe laude le-a suscitat o mâncare alcătuită în chipul următor: pe fundul platoului erau sturzi curățați de oase şi barbuni fără oase puşi împreună într-un sos gros şi iute, nu atât de iute însă încât să acopere gustul cărnii: iar deasupra un strat gros de fructe de mare de tot felul, stridii, scoici, moluşte scoase din cochilii şi cufundate într-o pastă făcută din nenumărați arici de mare. Şi, desigur, rafinata gazdă îi alesese cu o grijă deosebită şi pe tinerii sclavi folosiți pentru diverse servicii, ca să pună şi să ia farfuriile, să aducă apă pentru spălarea mâinilor după fiecare fel de mâncare, să toarne vinul din recipientele în care fusese amestecat cu apă călduță, să reîmprospăteze coroanele de flori de pe cap.

Banchetul s-a desfăşurat o bună bucată de timp într-un mod foarte civilizat, cu toate ceremoniile tradiționale şi cu divertismente rafinate; în prima oră conversația fusese sclipitoare şi spirituală, chiar dacă vinul şi mâncarea aprinseseră imaginația; vecina mea din stânga, Iulia, nu scăpa nicio ocazie ca să mă sărute pe gură, şi chiar de la

început îmi luase mâna şi mi-o dusese la pieptul ei, aşa cum făcuse şi Hostia în prima zi în care ne întâlnisem, şi m-am gândit că era poate un obicei foarte răspândit printre fetele acelea ca să-şi încurajeze vecinul timid sau ca să-i spulbere îndoielile pe care le-ar fi putut avea el cu privire la darurile ascunse ale partenerei lui. Banchetul era înviorat de muzică, de flautişti şi cântăreți la țiteră; a urmat apoi un actor care ne-a recitat poezii din Ovidius, din Lucius Cassius, din Vibius Flaccus, nişte poeți excelenți; Hostia a cerut şi ea s-asculte una de Propertius, chiar pe aceea care mi-a venit în minte în prima noapte petrecută alături de dânsa, şi-n care se invoca noaptea înstelată şi culcuşul cald; şi-a plâns, şi s-a înduioşat, şi a dispărut după aceea o bucată de vreme, şi s-a întors cu un veşmânt nou, şi cu o față iluminată de fericire, şi-a venit alergând la locul unde şedeam eu, şi mi-a strivit buzele cu o sărutare lascivă şi prelungă. „Distrează-te cât pofteşti cu Iulia, dar nu pleca împreună cu ceilalți”, mi-a şoptit la ureche fără să audă Iulia, care-n momentul acela era ocupată cu vecinul ei, soldățoiul german; voia să-l potolească, dar flăcăul era din ce în ce mai gelos, se uita la mine cu o privire feroce, ce noroc, mă gândeam cu, că n-are spada la şold, altminterea unul dintre noi ar sfârşi-o rău. Cât a lipsit Hostia, Cornelius Macula l-a mustrat pe recitator că nu ştie să citească bine versurile şi ne-a declamat el însuşi câteva, de un

poet pe care nu-l cunoşteam, excelente după cât mi-am putut da seama, moderne, fără mitologie, fără aluzii savante. După aceea a urmat un balet de spaniole din Cadix. Pe vremea aceea gaditanele erau la modă la Roma, dansau punctând ritmul cu castaniete, fluturându-şi fustele largi, deasupra cărora îşi săltau sânii îndrăzneți, şi aplecându-se pe spate până când atingeau pământul cu pletele lungi.

După două sau trei ore eram cu toții amețiți, majoritatea sclavilor dispăruseră şi perechile se sărutau fără nicio jenă; Iulia a fost ridicată de pe pat la un moment dat de către soldăți şi mărturisesc că chestia asta m-a cam iritat, n-aveam niciun motiv, dar m-a iritat totuşi; apoi am văzut cu mare uşurare că voise numai să-şi bată joc de nemțălău, s-a lăsat ridicată în brațe, neamțul a dus-o aşa alergând până la uşa unei camere de culcare care se afla în față; acolo s-a aplecat cu gura lacomă asupra ei care i-a ars o palmă de-a răsunat şi s-a smucit din strânsoarea lui, întorcându-se repede la locul ei, agilă ca o dansatoare, cu un zâmbet imperceptibil pe figură. „Acum o să mă sărute pe mine", mă gândeam eu, „şi să vedem dacă neamțul rabdă afrontul ăsta." Nu m-a sărutat, s-a mulțumit să-mi ciufulească părul tolănindu-se alături de mine; şi s-a întors şi nemțălăul, şi s-a lungit şi ol de partea cealaltă. I-a ciufulit şi lui părul, şi s-a făcut din nou pace în colțul nostru. În fond, exista o anumită delicatețe

în jocurile şi-n vorbele noastre.

Acum se făcuse noapte târziu, şi eu aşteptam ca Hostia să-şi conducă musafirii şi să mă reţină la ea; de pe vremea Baiei nu mai avusesem ocazia să rămânem în doi şi băgasem de seamă cu plăcere că se eschivase în permanenţă de la gesturi prea intime, şi chiar dacă a dat ocazia să fie luată în braţe din când în când, nu dispăruse niciodată din tricliniu. În momentul ăsta a intervenit însă un lucru neprevăzut. *„Praetor ad Illyricis terris”,* va spune cititorul ca să mă ia în zeflemea. Chiar aşa. Pretorul acela avea mania să pice pe neaşteptate, fără să se anunţe nici măcar cu un bilețel; cu toate că avea destui curieri iuţi, *celeriferi,* la dispoziţia lui. Realitatea era că sosea pe neaşteptate ca s-o ţină pe Hostia mereu în alerta unei eventuale sosiri a lui, şi, pe de altă parte, credul cum era, ca să aibă mereu noi dovezi că-i era cât se poate de credincioasă şi devotată. De data asta însă vestea sosirii lui a ajuns cu mult înainte de el, şi Hostia a avut tot răgazul să ne expedieze şi să facă să dispară urmele banchetului. Unul din sclavii din casă îl văzuse pe pretor sosind cu trăsura la poarta Collina; şi alergase pe ulicioare şi pe scurtături ca s-o anunţe pe sclava personală a Hostiei cu mai bine de jumătate de oră înainte.

Şi ne-am trezit cu toţii aruncaţi în stradă; şi nimeni n-avea chef să meargă să se culce, iar femeile şi mai puţin. În jurul nostru, se aflau sclavii cu torţe şi purtătorii de lectice pentru femei;

şi tânărul cel voluptos care se trăgea din ginta Quintilia pusese să-i fie adusă lectica. Luna strălucea sus în mijlocul cerului şi femeile începură să strige că nu era nicio nevoie de sclavi, că voiau să meargă prin oraş să se distreze fără coada aceea după ele, care prea le-ar fi bătut la ochi paznicilor de noapte. E adevărat însă că dinspre partea paznicilor nu prea aveau să se sinchisească prietenii Iuliei, aşa cum am constatat mai târziu. În orice caz, şi Iulia a fost de acord să concediem sclavii; *„tot servi”*, spunea ea pe şoptite, *„toi inimici“*[143]. S-a hotărât ca sclavii cu lecticile să ne urmeze doar la o oarecare distanță, ca-n felul ăsta femeile să se poată întoarce comod acasă atunci când aveau să se sature de plimbare. Am flecărit mult dinaintea casei până când Hostia ne-a trimis vorbă să plecăm de acolo; avea dreptate şi ne-am dus într-o mică piață din apropiere ca să discutăm cu privire la programul nopții aceleia. Tânărul napolitan ne-a propus o distracție, trebuie să mărturisesc nu prea de bun-gust, dar care constituia noul sport al tinerilor spirituali, şi anume să mergem prin cârciumile de rând şi să-l păcălim pe cârciumar prefăcându-ne beți, să dăm pe gât în neştire vin, să-l vărsăm în mare parte pe jos, să spargem amfore şi cupe de pământ şi să ne prefacem că vrem s-o luăm la sănătoasa fără să plătim nici consumația, nici daunele.

---

[143] „Câți sclavi, tot atâția duşmani ai.”

„Lammu în popinas calices frangere“[144], repeta tânărul. Alții însă propuneau să facem o farsă acasă la un prieten de-al lor, care de-o bucată de vreme nu se mai arăta, îi sosise o fată din provincie şi şi-o păstra lacom numai pentru dânsul, stând închis în casă de dimineața până seara. Deodată însă Iulia, cuprinsă de o frenezie neaşteptată, ne-a impus tuturor tăcere şi-a început să declame de parc-ar fi fost pe scenă.

„Să mergem în For. Sub nasul bunicului meu Augustus – *magister morum*[145] de nevoie, fiindcă e un bătrân ramolit de-acum –, asta e noaptea în care o să agăț şi eu o coroană de brațul lui Marsias, şi nu vă spun cu concursul căruia dintre voi, *pilosi*, aşa încât cine mă iubeşte mă urmează, şi Martia şi Domitilla şi Claudia şi Annia ar face bine să se ia şi ele după exemplul meu; iar tu, verişorule, dacă nu vrei să fac să fii expediat la granița Imperiului de către bunicul meu, care are mania asta, ai să fii cel dintâi care o să mă urmeze. Înainte, cu toții spre patul nupțial al mamei mele, spre patul nupțial al mamei mele!”

Şi aşa ne-am pus în mişcare; în număr ceva mai restrâns, fiindcă bondocul o ştersese, pretextând nişte treburi urgente pentru a doua zi în zori. Iulia

---

144 „Să mergem prin cârciumi şi să spargem paharele.”

145 Textual: „Cel care ne învață obiceiurile, restauratorul moravurilor”. Aluzie ironică la activitatea desfăşurată de Augustus pe linia combaterii obiceiurilor decăzute ale romanilor din vremea lui şi a restaurării vechilor obiceiuri.

s-a lăsat luată de braț şi mai mult târâtă de către german, iar eu m-am trezit alături de mine din nou cu Claudia, care mi-a explicat imediat povestea strigătului aceluia al Iuliei: „Spre patul nupțial al mamei mele!” Cred că e inutil să-i mai amintesc doctului cititor că mama Juliettei era tocmai Iulia Major, unica fiică a lui Augustus, cea care lâncezea de mai mulți ani în exil. Într-o zi, mai înainte ca Iulia să fi fost exilată, Augustus a anunțat personal poporului de la tribuna rostrată[146] din For promulgarea foarte apropiată a unei legi care urma să pedepsească sever adulterul. Şi, cu această ocazie, poporul, bine îndoctrinat dinainte, a început să-i dea titlul acela care-o făcea atâta să râdă pe mica Iulia, „restaurator al obiceiurilor”, *„magister morum”*. Or, în aceeaşi seară, după discursul de la tribuna rostrată, Iulia Major se dusese în For cu o şleahtă de oameni veseli după ea, aşa cum eram şi noi la distantă de zece sau de cincisprezece ani.

„Iulia era într-adevăr în formă în seara aceea”, spunea Claudia, „unul dintre curtezanii ei a fost primul meu bărbat, pe care l-am lăsat însă imediat fiindcă era prea bătrân; probabil că noaptea aceea fusese singurul eveniment din viața lui şi nu mai contenea să-mi povestească amănuntele. Iulia s-a urcat pe tribună şi-a-nceput să declame, imitând

---

146 Tribună din Forul Roman împodobită cu provele navelor duşmane luate ca trofee de romani în bătăliile lor navale.

accentul şi stilul tatălui ei în timp ce anunța promulgarea legii. După care a continuat cu vocea ei naturală: «Iată ce efect are asupra mea legea adulteriilor. Înainte, vajnici cetățeni, hai, sus, nepoți ai lui Romulus, cu toții pe tribuna moralistului! Hai, sus, cine vine la rând, sub nasul moralistului de Augustus!» “

Asta-mi povestea Claudia în timp ce mergeam în noapte pe străzile luminate de lună sau întretăiate de umbre clare. Oamenii dormeau cu toții de mult, în viile, în casele mari care erau date cu chirie sau în cocioabele cele mai mizerabile; mai exista însă cineva treaz şi trebuie să mai fi fost vreo cârciumă deschisă fiindcă veneau de departe frânturi pierdute de cântece şi glasuri de zurbagii.

„Şi ce e cu coroana care trebuie agățată de brațul lui Marsias?”

„Nu-i deloc originală Julietta noastră. Şi asta i se atribuie tot mamei ei. În fața rostrelor se află statuia aceea a lui Marsias, ți-o aminteşti? E silenul acela cu brațul întins, care se găseşte alături de cei trei copaci sacri. Iulia Major luase obiceiul ca, de fiecare dală când îşi lua un nou amant, să se ducă şi să agațe o coroană de brațul statuii. În noaptea aceea, pretindea bărbatul meu, era şi a lui acolo”.

Deodată liniştea nopții a fost tulburată de o zarvă nedesluşită, tot mai puternică pe măsură ce înaintam; şi, ieşind de pe o ulicioară pe o esplanadă care domina Forul şi cartierele vecine

din partea de jos a oraşului, am văzut focul unui incendiu [147] puțin mai jos, şi-n jur o întreagă forfotă de umbre, şi lume care striga sau ieşea la ferestre sau alerga spre vâlvătaia de flăcări. Unul dintre nenumăratele incendii, pentru care exista un corp de pompieri de şapte sau opt mii de oameni; era un spectacol destul de obişnuit şi care nu putea să ne atragă, totuşi cineva a propus să mergem să vedem; poate o fi vreo fată frumoasă care s-o fi salvat, săraca, goală din foc, a spus cineva. Şi-n felul ăsta grupul s-a despărțit în două; unii s-au îndreptat în grabă către foc, iar Iulia i-a silit pe cei rămaşi s-o urmeze pe altă stradă.

„Bineînțeles, Crassus nu rezistă, dacă vede un incendiu trebuie să alerge repede, pe lângă curiozitatea de a vedea o fată fără cămaşă, mai e şi vocea sângelui!" a zis Iulia, şi toți au izbucnit în râs, numai eu singur n-am priceput hazul aluziei. Claudia şi-a închipuit însă că aveam nevoie de lămuriri; şi-n vreme ce-i urmam pe Iulia şi pe ceilalți în jos, pe un şir de trepte care coborau înspre Circus Maximus, mi-a spus:

„În fond, ce noroc ar fi fost pentru tine amnezia asta, care te-a făcut să uiți de atâtea lucruri, dacă noi nu ne-am strădui atâta ca să ți le reamintim. Crassus ăsta e nepotul lui Marcus Licinius Crassus, triumvirul, cel care a murit ucis de parți,

---

[147] Dată fiind cantitatea mare de lemnărie care alcătuia casele vechii Rome precum şi înghesuiala acestora, incendiile erau în secolul întâi un fenomen cât se poate de frecvent.

după înfrângere.”

„Asta o ştiu”, am spus eu.

„Şi ştii şi că Crassus n-a avut alt merit în afară de acela de a fi fost dezgustător de bogat?”

„Şi asta o ştiu.” („Crassus, spune-ne, că tu ştii, ce miros are aurul?”)

„Şi ştii şi cum a făcut bani? Ei uite, asta nu-ți mai aminteşti. Trebuie să ştii deci că, aproximativ cu un secol înaintea lui Augustus, s-a gândit şi dânsul să creeze un corp de pompieri, dar sub conducerea lui: vreo cinci-şase sute de sclavi, de meserie zidari, foarte pricepuți să dărâme ziduri şi să le construiască la loc; şi când izbucnea vreun incendiu alerga degrabă cu toți oamenii lui, care, în loc să se-ngrijească să stângă focul, dărâmau casele din apropiere ca nu cumva focul să se extindă, şi-n timpul acela nefericiții proprietari ai caselor plângeau şi spuneau: cine ne va despăgubi de tot ce-am pierdut? Atunci venea Crassus şi le cumpăra acolo, la fața locului, numărându-le banii, casa arsă şi pe cele dărâmate, terenul şi ruinele, ieftin, pe nimica toată şi repede; şi ridica iar şi făcea din nou alte case mari, pe care le închiria, şi valoarea terenului creştea de o sută de ori, şi aşa a devenit în scurt timp proprietar pe mai bine de jumătate din Roma. Iată de ce vorbeşte Iulia de vocea sângelui la Crassus al nostru.”

Era plăcută conversația cu Claudia, mă cucerea felul ei atât de măsurat de a se comporta şi delicatețea cu care pronunța obscenități

nemaipomenite; expresii grosolane care se-aud doar la răspântii, la periferie şi la circ, sunau pe buzele ei ca nişte perle poetice. Acum Iulia mi se părea prada definitivă a germanului (tânărul miop dispăruse după incendiu, luând-o cu dânsul şi pe juna Domitilla, cu acelaşi zel plin de nerăbdare cu care-o cucerise şi pe Claudia în timpul banchetului; pe Domitilla nu v-am descris-o, era ca un fel de Claudie, dar mai, subțirică, mai simplă, mai tăcută; poate că tânărul miop nici nu băgase de seamă diferența dintre ele, şi credea că-i făcea curte tot Claudiei). Pe neaşteptate însă, voluntară şi autoritară, Iulia a ales-o din grup pe Martia şi aproape că a aruncat-o în brațele neamțului, impunându-le, ei să nu se împotrivească, iar lui să se ocupe de dânsa – eu mă aflam departe şi n-am auzit cuvintele, gesturile însă erau elocvente.

Germanul era cu siguranță foarte aprins după Iulia şi, desigur, măgulit să poată spera favorurile unei fete din neam imperial; dar probabil că-i era şi o teamă nebună de dânsa; Iulia amenința în dreapta şi-n stânga, la cel mai mic pretext, ca regina de cupă din *Alice în Țara Minunilor,* nu c-o să pună să i se taie capul celui care n-o va asculta, ci c-o să-l facă pe bunicul ei să-l exileze; şi-n cazul de față, c-o să pună să fie expediat din nou, nici mai mult, nici mai puțin, decât în înspăimântătoarea Germanie, despre care se ştia, din relatările soldaților ce se-ntorceau de acolo, că

era o țară întunecată, tristă, mlăştinoasă, cu cerul acoperit în permanență de nori. În realitate însă, o anumită putere avea într-adevăr, dacă nu asupra bunicului, în schimb asupra acelora care-i stăteau în preajmă; aşa cum am constatat ceva mai târziu. A venit şi s-a agățat de brațul meu, după obişnuita sărutare umedă pe gură, şi deodată am văzut-o pe Claudia departe, plecând tăcută de lângă mine, fără măcar să mă mai salute, şi alăturându-se tânărului chel care fusese mai înainte cu Martia. Lată, aşadar, cum aveau să ia sfârşit aventurile nopții aceleia. Iulia nu se cheltuise în casa Hostiei, dar cu certa intenție să se descarce asupra mea. Fără să mă laud, îndrăznesc să afirm că alesese cea mai bună smochină din coş. Puteam să gândesc aşa cu o îndreptățită mândrie, având în vedere că trupul respectiv nu era al meu. Timiditatea mea naturală constituia, pentru fata aceea deşănțată, un stimulent în plus. Succesul pe care-l aveam la femei, mai ales în acei primi ani. Îl datoram cu siguranță în bună parte unei anumite aure misterioase pe care-o adusesem cu mine din cealaltă lume; sau unei foarte deosebite tehnici amoroase, dacă pot spune aşa, neaşteptatului meu fel de a face avansuri, reacțiilor pe care le aveam la o atitudine rezervată sau îmbietoare, şi care nu erau ale celor de vârsta mea din secolul respectiv. Pe de altă parte, când o femeie îmi dădea să înțeleg că-i plăceam, nu izbuteam să mă eliberez de senzația, puțin

umilitoare, că aveam pe mine o uniformă țipătoare, pene şi podoabe care nu-mi aparțineau, şi că numai datorită accesoriilor acelora mă privea dânsa cu ochi lacomi.

În concluzie, Iulia intenționa să mă jertfească pe tribuna rostrată, aşa cum făcuse şi mamă-sa, şi-aşa cum era probabil moda printre matroanele cele mai desfrânate de atunci. Ei bine, aş fi preferat să fiu cu Claudia pentru o treabă ca asta, dar şi Iulia avea ceva ingenuu şi proaspăt în îndrăzneala ei, care mi-o făcea dragă. La ieşirea din Via Nuova, mica noastră ceată a atras atenția unui post de pază de lângă Arcul lui Fabius; ne-au ieşit înainte şi s-au apropiat de noi cu felinare din bronz şi cu zgomot de arme. Chipul Iuliei strălucea sfidător şi solemn în lumina lunii, fiind cât se poate de recognoscibil. Comandantul soldaților acelora a ridicat totuşi felinarul şi l-a plimbat pe fața ei. Iulia nu s-a clintit, nu a rostit un cuvânt. Soldatul a lăsat să-i cadă brațul cu felinarul, a pus un genunchi în pământ, a sărutat marginea veşmântului Iuliei şi-a spus: *„Domina, impera“*[148]. Iulia a avut un surâs imperceptibil. „Asta mi-e porunca. Eu şi cu prietenii mei vrem să ne distrăm puțin în For, fără să fim deranjați. Faceți-ne o pază bună în jur, opriți-i pe sclavii cu lectice şi nu lăsați pe nimeni altcineva să vină. *Hoc*

[148] „Stăpână, porunceşte.”

volo, sic jubeo[149].“

Prima geană a zorilor prinsese să mijească dincolo de coline şi luna începuse să apună, când Iulia s-a smuls din amorțeala care o cuprinsese în brațele mele. „Mi-e frig”, a spus ea, şi mi-a zâmbit, un zâmbet imperceptibil, copilăresc. Cu mişcări leneşe şi armonioase în acelaşi timp s-a sculat în picioare, a ridicat de jos coroana de trandafiri pe care-o avusese pe cap până cu puțin înainte, a coborât de pe tribună şi s-a dus să pună coroana pe brațul lui Marsias. Nu mai era nimeni în preajma noastră, până şi germanul dispăruse. Am văzut înaintând din fundul pieței, unde se afla micul grup imobil al soldaților, lectica purtată pe umeri de patru sclavi.

Capitolul al optulea

(Anii 761 şi 762 ai Romei, 8 şi 9 ai erei noastre, 20 şi 21 ai vieții mele.) Iulia e relegată şi Ovidius exilat. Plec să-mi fac armata în Germania sub Quintilius Varus. Bătălia din pădure. Îl ucid pe prințul german. Scăpat din dezastru, sunt decorat pentru merite militare.

Împlinisem de-acum douăzeci de ani şi nu făcusem încă serviciul militar, pe care tinerii romani îl începeau în general pe la optsprezece.

---

[149] „Asta mi-e voia şi asta mi-e porunca.”

Tatăl meu însă, aşa cum am arătat, era preocupai ca eu să-mi refac cât mai repede cu putință cultura pe care trebuia s-o fi avut deja, din urmă cu câțiva ani; şi la fel ca atunci când îi spuneam că vreau să călătoresc şi să văd locuri necunoscute, tot aşa, ori de câte ori îl întrebam dacă nu e momentul să merg să-mi fac armata, îmi răspundea expecta. În aşteptare, îmi păstram în cele mai bune condiții trupul pe care-l moştenisem, făcând pe Câmpul lui Marte exerciții de lupte, de alergări, de sărituri, călărind cai fără şa, după cea mai austeră tradiție.

În fine, către sfârşitul anului 761, tata m-a considerat matur pentru noua experiență; mi-a spus că mi-a căutat un post la comandamentul armatei din Germania şi că-i ceruse deja lui Augustus să semneze decretul prin care aveam să fiu numit ofițer. Un privilegiu al tinerilor care făceau parte din clasa mea socială era scutirea de stagiu pentru gradele inferioare; erau numiți direct tribuni, ceea ce ar fi, cum am spune noi, colonei. Pe vremuri tribunii erau ofițeri combatanți şi dețineau alternativ conducerea unei legiuni, aveau nevoie de multe campanii ca să ajungă la gradul acela, iar numirea lor era făcută de către popor. Augustus însă şi-a arogat singur privilegiul acesta; continua să-i distingă cu titlul respectiv pe vechii ofițeri, dar îl acorda cu multă dărnicie şi celor tineri sau vlăstarelor din familii senatoriale; aceştia ajungeau la legiuni cu nişte atribuții foarte

vagi de ofițeri de stat-major, cu multă ignoranță şi cu multă infatuare; şi niciodată, sau aproape niciodată, nu-i conduceau pe soldați în luptă, stând mai mult sau mai puțin masați în apropierea comandamentului.

Toate lucrurile astea le-am învățat cu timpul. Eram în aşteptarea numirii ca tribun, când, într-o dimineață, pe la sfârşitul lui noiembrie, am primit de la Hostia unul din răvaşele acelea ale ei categorice, să trec pe la dânsa cât mai repede cu putință. Câteva cuvinte reci, fără niciun fel de nerăbdare amoroasă: e adevărat că tăblița nu-mi fusese adusă de obişnuita Evia, ci de un sclav pe care nu-l mai văzusem niciodată. După cina din seara respectivă trecuse o bună bucată de vreme fără să ne mai vedem; pretorul cu drepturi maritale stătuse mai mult la Roma, după aceea se dusese Hostia la Villa unor prieteni din regiunea formiană şi nu-mi trimisese niciun fel de vorbă să mă duc s-o întâlnesc acolo; am început s-o văd din nou după ce s-a înapoiat la Roma pe la începutul lui octombrie; şi nu ştiu dacă datorită reținerii mele sau poate rezervei ei, nu ni s-a întâmplat niciodată să vorbim despre cina din noaptea aceea de mai; spre marea mea uşurare, fiindcă n-aş fi ştiut ce să răspund, dacă m-ar fi întrebat cum sfârşisem respectiva noapte.

M-a întâmpinat cu un aer serios. Nu rece, nici mâniată, şi primirea ei a fost cât se poate de tandră; când s-a desprins din brațele mele şi mi-a

spus „*sede*”, am văzut însă că avea o cută dreaptă între sprâncene, semn de tulburare la ea. Primele ei vorbe m-au uimit.

„Ce aştepți ca să te duci şi să faci serviciul militar? Nu ți-a sosit încă numirea? Ar trebui să-i spui tatălui tău să-l piseze pe Augustus, e posibil oare să fie nevoie de atâta timp ca să semneze un act?”

Eram uimit. Îi mai vorbisem şi înainte de o iminentă plecare în Germania; şi când aflase se întristase, şi mă sfătuise să mai aştept până să plec, nu exista oare nicio modalitate ca să se mai întârzie numirea? Şi ar fi trebuit măcar să-mi amintesc că militarii şi eroii nu-i plăcuseră niciodată. Iar acum mă îmboldea să plec imediat. Am privit-o fără să spun nimic.

„Într-adevăr, nu se poate să te lase cineva singur cu o femeie, eşti mai rău decât nu ştiu cine”, a reluat dânsa. „Ce nevoie a fost să aranjezi toată nerozia aceea cu Iulia, de atunci noaptea din For, şi chiar pe tribuna rostrată?”

Am ajuns şi la subiect, m-am gândit eu. Acum o să-mi facă o scenă de gelozie întârziată. Doar n-o să vrea acum să mă expedieze să fac milităria ca să nu mai am ocazia s-o întâlnesc pe Iulia? Care, de altfel, de la o vreme nu mai dădea nimănui atenție, fiindcă îi era cu totul fidelă, se spunea, lui Decimus Silanus, noul ei amant.

„Nu pricep.”

„Uite că acum ai să pricepi. Şi dacă or să le

trimită în insule, o să-mi facă o plăcere nebună, şi-o să mă duc la templul Vestei să-i aduc mulțumiri. Cu atât mai rău pentru tine. Dar, într-adevăr, nu ştii nimic?”

A înțeles de pe chipul meu că nu ştiam nimic.

„Ei, poate că nenorocirea nu e atât de iminentă. Slavă cerului.”

„Şi atunci?”

„Atunci trebuie să ştii că Augustus i-a dat ordin nepoțichii să plece imediat la Tremiti. Curat domiciliu forțat, biata Iulia. Un ordin asemănător i-a trimis şi lui Iunius Silanus, fără să-i fixeze însă un loc anumit, să se ducă unde vrea numai să stea departe de Roma. Şi le-a spus, la amândoi, să se ducă fără nicio discuție şi să fie fericiți că nu pune să li se facă proces şi nu le aplică lex Iulia, care în calitate de cap al familiei i-ar da chiar dreptul să-i ucidă. Silanus are foarte multă protecție la curte; dacă n-ar avea, cred că Augustus, care e furios din cale afară de câteva zile încoace, l-ar fi lichidat, aşa cum a pus să fie ucis şi Iulius Antonius, amantul bătrânei Iulia, când a exilat-o pe cea din urmă; a făcut să fie condamnat la moarte pentru lezmajestate şi sacrilegiu, fiindcă membrii familiei sale sacre sunt inviolabili. Ei, n-ai nimic de zis?”

„Îmi pare tare rău pentru Julietta, chiar dacă n-am mai văzut-o din seara aceea petrecută în casa ta. Era foarte simpatică. Dar cu ce amestec am în asta?”

„Cum, ce amestec ai? Crezi că n-a venit Claudia

să-mi spună de combinația ta cu Iulia, şi de tribună, şi de coroana agățată de brațul lui Marsias? Crezi că povestea nu s-a răspândit în întreaga Romă? Crezi că nu s-a dus cineva până acum sau că n-o să se ducă, poate, de acum înainte să-i şoptească despre toată treaba asta şi lui Augustus? Crezi că nu te-ai făcut oare şi tu vinovat de sacrilegiu şi de lezmajestate, chiar dacă cretina aceea a adus argumentul înrudirii dintre voi? Cât despre faptul că n-ai mai văzut-o după aceea, asta să i-o spui portarului tău. Odată cu Silanus, Augustus a izgonit din Roma şi alți amanți, mai mult sau mai puțin cunoscuți, ai nestatornicei Juliette; nu înțeleg pentru ce ție nu ți-a trimis încă nicio înştiințare. Uite de ce ai face bine să pleci imediat. Am auzit că şi Fabius Maximus trebuia să fie exilat, dar că a plecat din Roma şi Augustus nu s-a mai gândit deloc la el. Ascultă-mă pe mine, vezi, dacă poți, roagă-l pe tatăl tău să te facă să pleci."

Ieşind de la Hostia m-am dus la termopoliul de la porticul lui Neptun; unde, ar fi trebuit s-o spun de la început, nu mă mai arătasem de vreo zece zile, pe care le petrecusem la țară, ca să fac socotelile cu administratorul proprietății formiene[150] a tatii; şi-n tot răstimpul acela nu avusesem nicio veste din capitală. Mă înapoiasem

---

[150] De la Formia (localitate situată în preajma mării, lângă actuala Gaeta). Şi marele orator Cicero avea o proprietate asemănătoare acolo.

la Roma chiar în dimineața aceea, şi-n timp ce tatăl şi fratele meu tocmai plecaseră din oraş, aşa că habar n-aveam de ultimele evenimente.

Mi-am găsit prietenii în mare fierbere. I-am întrebat ce ştiau despre relegarea Iuliei şi a lui Silanus. Aflaseră vestea chiar în dimineața aceea; toată treaba asta, spuneau ei, punea într-o nouă lumină dizgrația lui Ovidius Naso.

„Ce i s-a întâmplat?"

„Da' unde-ai stat până acuma? Naso ne-a părăsit, să tot fie vreo cinci zile de atunci, exilat de Augustus în fundul Mării Negre, într-un loc al cărui nume nimeni nu l-a auzit vreodată. I-a lăsat numai trei zile ca să-şi strângă tot calabalâcul." Cel care-mi vorbea astfel era Licinius Crassus, pe care-l cunoscusem în casa Hostiei: un individ curo ştia multe, grație numeroaselor cunoştințe pe care le avea la curte şi-n rândul partidului de opoziție, cum s-ar spune. „Nu se cunoaşte absolut nimic cu privire la motivele acestui asasinat; fiindcă a-l trimite pe un bătrân, în toiul iernii, într-una din regiunile cele mai sălbatice ale imperiului e ca şi cum l-ai condamna la moarte. De când i-a sosit ordinul, Naso n-a făcut altceva decât să-şi strige disperarea spunând tot felul de lucruri incoerente, «uite ce se întâmplă dacă am avut ochi în cap ți-am fost martor nevinovat al unui delict». La ce delict se referea însă e un mare mister."

Bietul de el! Am rămas foarte impresionat. Vestea, în realitate, n-ar fi trebuit să mă

surprindă, căci îmi aminteam din anii de gimnaziu că murise în exil, la Tomis, şi îi văzusem chiar şi monumentul la Constanța, oraşul Tomis de astăzi; dar nu mă aşteptam ca dizgrația lui să vină atât de repede, şi-am fost real afectat din cauza ei; ştiam că n-avea să se mai întoarcă niciodată, că n-aveam să-l mai revăd niciodată la obişnuitul termopoliu sau la librarul de alături, unde-şi petrecea multe ceasuri din zi, recitind sau comentând cu vioiciune noutățile politice şi micile scandaluri mondene şi literare, dându-şi oarecum aere de predicator printre noi, tinerii, dar fără invidie sau răutate, şi atât de naiv plin de dânsul şi de succesele lui, încât vanitatea aceea îl făcea mai uman şi mai simpatic decât mulți alții. Şi m-a înspăimântat şi perfidia lui Augustus. Cu atâtea locuri pe care le avea la dispoziție, unde ar fi putut să-i exileze pe cei căzuți în dizgrație, Corsica, Africa, micile insule din Marea Tireniană sau din Adriatica, izolate, depărtate desigur şi ele, dar consolate de o climă dulce! Nu, domnule, te zvârle în colțul cel mai inospitalier al imperiului, în regiunea cuprinsă între Moesia şi Tracia, ale cărei ierni aspre deveniseră proverbiale; şi mai ales că poetul suferea până şi de pe urma iernilor blânde de la Roma. Dar şi Augustus suferea de pe urma lor, îşi înfăşura picioarele de la gleznă până la genunchi de cum dădea frigul, şi nu şi le desfăşura decât în aprilie; şi pe sub togă, în afară de tunică, purta şi *femoralia,* nişte pantaloni strânşi la

genunchi şi câteodată chiar căptuşiți cu piele. Feroce răzbunare a unui friguros, împotriva unui om la fel de friguros! Şi Ovidius îşi înfăşura picioarele iarna şi purta *femoralia*; şi pe deasupra togii îşi mai punea şi-o manta, o *lacerna,* după moda galică, cu glugă strânsă sub bărbie; şi încotoşmănat aşa se ducea şi se aşeza în afara porticului, la soare, între ora a cincea şi a şasea, şi se sorea ca un guşter; nemişcat, cu mâinile încrucişate pe pântece, şi înfofolite în mănuşi, nişte mănuşi mari, pe dinafară din piele şi pe dinăuntru cu blană, cum purtau perşii.

Prietenii continuau să comenteze dizgrația lui.

„Tot ducându-se pe la curte, o fi văzut probabil una din numeroasele grozăvii care se săvârşesc acolo", a spus cineva.

„Eu zic că e vorba, dimpotrivă, de ceva mult mai simplu", a spus altcineva. „Augustus cu cât îmbătrâneşte cu atât mai mult o face pe moralistul; s-o fi gândit probabil că glumele acelea erotice ale lui Naso au constituit unul din elementele care vor fi zdruncinat morala tradițională a cetățenilor – îți recomand şi ție morala vechilor cetățeni! — şi-l exilează ca pe un corupător de moravuri, ca pe unul care perverteşte tineretul, un Socrate întârziat şi de format mai redus."

„Faptul că astăzi e ştiut că Augustus îi trimite în insule pe Iulia şi pe Silanus", a reluat Licinius Crassus, „mă face să presupun că o fi existând

totuşi un oarecare adevăr cu delictul acela pe care spune că l-a văzut; poate că l-au surprins în timp ce înlesnea amorurile Iuliei, poate chiar că el însuşi a fost prins făcând pe îndrăgostitul cu fata."

M-am întors acasă perplex. Tata plecase, după cum am aflat, la Napoli. Fratele meu, când i-am pus câteva întrebări cu privim la ultimele evenimente, a început s-o facă pe misteriosul, aşa cum face mereu de când a fost numit cvestor. Am ajuns la convingerea că tot ce puteam să fac era să aştept. Temerile Hostiei puteau să fie mai curând rezultatul exaltării decât al altui motiv. Şi, după câteva zile, a mai intervenit un fapt care m-a convins că-n povestea cu Ovidius, cu Iulia şi cu Silanus trebuie să fi fost motive mult mai serioase decât nişte istorioare cu adulter şi cu aventuri nocturne.

Într-o dimineață, sosind la termopoliu, mi-am găsit prietenii în mare agitație datorită unui ultim eveniment. Augustus convocase Senatul într-o şedință secretă, în cursul căreia Agrippa Postumus, fiul adoptiv al lui Augustus, fusese declarat incapabil să fie succesor al bunurilor paterne şi strămoşeşti; tot ceea ce îi aparținea era trecut în patrimoniul statului şi trimis la fondul militar ca să li se distribuie soldaților; iar el era exilat într-o insulă îndepărtată şi pustie, cu osândă pe viață, şi închis într-o temniță cu paznic la intrare. În plus, adopțiunea era anulată. Aici e momentul să-i amintesc cititorului în câteva

cuvinte cine era acest Agrippa Postumus. Era ultimul născut din cei cinci copii pe care Iulia, fiica lui Augustus, îi avusese cu Agrippa. Bunicul Augustus, ca să-şi asigure un moştenitor direct, după ce îi adoptase succesiv pe primii doi copii de sex masculin ai Iuliei, pe Caius Caesar şi pe Lucius Caesar, morți şi unul şi altul în chip misterios la o vârstă foarte tânără, îl adoptase pe Agrippa, ultimul supraviețuitor din acea stirpe, contracarând planurile ambițioase nutrite de soția sa, Livia, care voia să asigure succesiunea pentru fiul ei Tiberius. Cu doi ani în urmă, Agrippa mai fusese relegat, la Sorrento, într-un fel de semi exil, ca să stea departe de curte, unde, se spunea, începuse să comită extravaganțe. Vestea noii măsuri luate trezea indignarea prietenilor mei; pentru dânşii, Agrippa Postumus era o victimă a Liviei şi a ramolitului de Augustus, mereu sub papucul nevestei. Primul comentariu pe care l-am auzit de îndată ce am ajuns la termopoliu a fost următorul:

„Aici e mâna Liviei. Mai întâi l-au dat drept nebun pe nefericitul acela, acum îl lasă să moară în mizerie. Iar Naso îi era prieten, şi iată acum şi explicația dizgrației lui."

Suetonius Paulinus, cel mai clevetitor din grupul tinerilor acelora, dar de multe ori, şi-n chip misterios, şi cel mai bine informat, n-a fost de acord.

„Eu ştiu cum a fost toată povestea. Scârbosul

acela de poet bătrân a avut curajul să facă o escapadă amoroasă împreună cu Iulia, şi-au dat o raită până la Sorrento cu scuza că se duc să-l întâlnească pe Agrippa."

„Da, dar n-a făcut asta decât ca să țină lumânarea. Nu ştiți că Julietta şi cu frățiorul ei…" şi aici Vibius Balbus, un provincial bogat din Apulia, care se dădea în vânt când auzea glume şi bârfeli scandaloase, a făcut un gest elocvent alăturându-şi degetele arătătoare de la mâini şi frecându-le unul de altul; în douăzeci de secole s-a schimbat limba, dar gesturile, modul de a se exprima cu ajutorul mâinilor şi al figurii pe care-l aveau anticii aceia şi oamenii moderni a rămas acelaşi, un plebeu din Suburra şi un transteverin[151] din zilele noastre, dac-ar fi să se întâlnească, ar putea susține o conversație foarte amplă fără să rostească un singur cuvânt. „Şi din cauza asta", a încheiat el, „Augustus i-a lichidat pe toți trei."

Prietenii aceia ai mei, care nu puteau suferi dictatura şi erau ostili curții şi familiei lui Augustus, se distrau grozav răspândind sau colportând asemenea zvonuri; şi nu reuşeam deloc să-mi dau seama dacă erau, într-adevăr, nişte fapte de care izbutiseră să aibă cunoştință, sau

---

[151] Textual: „de dincolo de Tibru", care locuieşte pe țărmul drept al Tibrului. Roma propriu-zisă se întindea la început pe partea stângă a Tibrului. Cu timpul ea s-a extins şi pe partea lui dreaptă, pe Gianicolo, Monte Mario, etc.

presupuneri, sau pur şi simplu invenţii. Despre familia imperială şi despre femeile ei se spuneau o groază de lucruri, dar ca drăgălaşa aceea de Julietta să fi vrut să facă şi experienţa incestului nu-mi venea să accept.

Şi nu-i venea să accepte nici lui Crassus.

„Voi, cu mania voastră pentru veştile scandaloase, faceţi jocul duşmanilor libertăţii. Îi convine Liviei şi clicii ei să răspândească zvonuri pe seama lui Agrippa Postumus, să spună că e un smintit, un vidat, un incestuos. E un nenorocit, care ispăşeşte faptul că e fiul lui Agrippa şi că a dat dovadă că are mai mult cap decât imperialele lui rude."

Am întrebat ce ştiau de Fabius Maximus, de care-mi vorbise Hostia; un personaj ilustru pe care-l văzusem de mai multe ori în casa tatălui meu, prieten la cataramă cu Augustus, prieten şi rudă cu Ovidius. Nu ora un mister faptul că Fabius Maximus era foarte ataşat de Agrippa Postumus şi, ca să zic aşa, de partidul lui, şi considerat deci din cauza asta suspect de către Livia. Cineva din cei de faţă a spus că Fabius îi era prea apropiat lui Augustus, ca cel din urmă să se poată hotărî să-l pedepsească, cu toate insistenţele Liviei. În orice caz trebuie să fi adulmecat furtuna, fiindcă în zilele acelea se afla departe de Roma; singurul motiv, după Hostia, pentru care nu fusese şi el exilat.

Oricum, aceste informaţii au sfârşit prin a mă

liniști. Asta era o poveste de proporții mari. Iulia era exilată pentru adulterele ei, dar, în mod clar, şi pentru că se arăta partizana partidului fratelui ei Agrippa, şi la fel şi Silanus; iar Ovidius în ochii lui Augustus trebuie să fi apărut ca un fel de conspirator, sau ceva asemănător, şi nu numai un om uşuratic, autorul unor versuri lipsite de pudoare şi care circulau prin Roma de vreo zece-doisprezece ani.

În situația asta, cine putea să se agațe de mine, un tânăr care nu aparținea nici unei facțiuni şi care n-avea nicio altă vină în afară de aceea că petrecuse şi dânsul câteva momente mai vesele împreună cu nepoata lui Augustus? M-am întors acasă liniştit şi, când tata s-a înapoiat de la Napoli, nu l-am mai întrebat deloc de numirea mea de ofițer. M-a anunțat însă el, după o vreme, că decretul fusese semnat şi că fusesem afectat armatei din Germania pe care o comanda Publius Quintilius Varus. Dar atâta vreme cât armata stătea în taberele de iarnă era inutil, mi-a spus el, să mă duc şi să înfrunt vitregiile sezonului rece, puteam să aştept comod primăvara. (Ca o pedeapsă pentru precauția tatălui meu şi pentru indolența cu care acceptasem propunerea lui de a-mi amâna pentru primăvară plecarea, iarna aceea a fost la Roma, după spusele bătrânilor, cea mai aspră, după treizeci şi şase de ani, adică după aceea din anul 725, *Octaviano et Sexto Apuleio*

consulibus[152], când a înghețat Tibrul şi Horatius a scris faimoasa lui odă „vezi cât de alb şi împovărat de zăpadă e Soracte, şi cum trosnesc copacii sub gerul aspru care a înghețat apa râurilor”. Şi-n acel an a nins de mai multe ori, şi-ntre o ninsoare şi alta au fost zile cu soare strălucitor şi frig mare, şi din cauza asta au înghețat mlaştinile din jurul cetății şi timp de câteva zile însuşi Tibrul. În casa tatălui meu era bine, sau cel puțin aşa i se părea trupului meu de atunci, de bună seamă cu mult mai deprins cu rigorile climei decât acela pe care-l lăsasem acasă la mine dinaintea căminului. Două mari cămine, în afara celor de la bucătării, existau şi-n Villa noastră de la țară, anume în atrium şi în tablinium, şi-n ele ardeau de dimineața până seara buşteni uriaşi de stejar; şi existau şi recipiente cu jeratic în toate camerele de culcare; pe deasupra mai aveam însă şi încălzire centrală, grație unor instalații anumite pe care le comandase tatăl meu cu câțiva ani în urmă; prin toate încăperile treceau, de-a lungul şi-n interiorul pereților, nişte tuburi cu aer cald care se ridica dintr-un cazan aflat în subsol, la fel ca la băile publice. Desigur, noi eram printre privilegiați. Într-o zi m-am dus acasă la Vibius Balbus, care locuia într-o casă cu chirie, de construcție recentă, într-un cartier elegant, situat la poalele lui Gianicolo, cu nişte clădiri de cinci-şase etaje, cu

---

[152] Anul consulatului lui Octavianus şi al lui Sextus Apuleius.

totul diferite de căsoaiele mari populare din Suburra şi de pe Celio; avea un apartament la etajul întâi, pentru care plătea suma rotundă de douăzeci de mii de sesterți anual. Dar nici în casele astea moderne nu exista nici urmă de instalații cu aer cald sau de cămine, întreaga încălzire se făcea cu recipiente cu jeratic; iar Vibius Balbus, care venea din Puglia şi clima Romei i se părea boreală, tremura de frig, cu toate că-şi pusese pe el atâta lână şi atâtea piei, încât mai-mai să-i întreacă pe Augustus şi pe Ovidius; şi se plângea de zgârciții aceia de proprietari ai caselor care cheltuiau milioane ca să construiască intrări din marmoră şi porți din bronz şi decorații de tot felul, acoperindu-şi apoi cheltuielile cu chirii enorme, dar nu alocau un ban ca să aducă apă în apartamente şi să introducă încălzire centrală; „aceeaşi politică sforăitoare şi găunoasă ca şi a lui Augustus”.

Tata era prieten cu Publius Quintilius Varus, legatul augusteic pentru Germania. Varus venea dintr-un post administrativ, fusese pretor şi proconsul, cvestor în Ahaia şi legat imperial în Siria, unde devenise renumit fiindcă potolise cu mijloace foarte expeditive o revoltă a evreilor, şi-n plus fiindcă, aşa cum aflasem de la un senator în casa tatălui meu, şi gluma respectivă nu-mi mai ieşise după aceea deloc din minte, se dusese sărac în Siria bogată, şi plecase de acolo bogat lăsând în

urma lui o Sirie săracă. Tata avea totuşi o slăbiciune pentru el şi ținuse ca eu să-mi încep cariera militară pe lângă comandamentul lui.

Natural, în neştersele amintiri persistând din viața mea precedentă, existau şi unele cunoştințe de istorie romană care-mi rămăseseră din şcoală; ştiam de pildă că, aproximativ în anii aceia, una din căpeteniile germanilor, pe nume Arminius, nimicise în Pădurea Teutoburgică o armată romană comandată de un general Varus. Când tatăl meu mi-a spus că avea să mă trimită pe lângă legatul augustele Publius Quintilius Varus mi-am închipuit imediat că era vorba de una şi aceeaşi persoană şi că aveam să asist la faimosul dezastru, şi-am avut atunci un sentiment pe care n-aş putea să-l exprim bine, de entuziasm pe de o parte, pentru faptul că puteam să particip la unul din acele rare evenimente istorice despre care se pomeneşte de-a lungul secolelor, de spaimă pe de altă parte, la gândul că urma să petrec săptămâni în şir, sau luni, sau ani (nu-mi mai aminteam bine data înfrângerii), în mijlocul unor oameni a căror soartă tragică a cunoşteam dinainte. Pe urmă am ajuns să nu mă mai gândesc decât rar la lucrul ăsta, şi încet-încet s-a cuibărit în mine o impresie sau, dacă vreți, o speranță, că Varus cel cu înfrângerea ar fi putut să fie o altă persoană, şi că dezastrul acela s-ar fi petrecut în altă perioadă decât cea în care urma să-mi fac eu serviciul militar. Cu timpul, impresia aceasta, sau

speranță, ce-o fi fost ea, a devenit aproape o certitudine; o certitudine care se înrădăcinase în subconştient şi de care aproape că nu-mi mai dădeam seama; dar datorită căreia, în toată perioada de început a campaniei, cu toate că vedeam că lucrurile mergeau mai curând prost, nu mi-am pierdut niciodată încrederea într-un deznodământ fericit.

Cu această ocazie, am să atrag pe scurt atenția asupra unui fenomen petrecut în conştiința mea, care începuse să se manifeste de la o vreme încoace făcându-se tot mai simțit şi care vine să explice mai bine senzația asupra căreia am insistat mai înainte. Am spus în mai multe rânduri cât de puternică era în permanență la mine amintirea vieții precedente; acum însă mi se întâmpla ca, atunci când mă găseam ca actor sau ca spectator direct al evenimentelor care-mi reclamau în întregime participarea, referirile la lucruri din cealaltă viață sau amintirile pe care le avusesem din şcoală cu privire la evenimentele din secolul întâi să devină tot mai rare sau să se şteargă cu totul. Noaptea, în singurătatea patului meu, când mă chinuiam să adorm, în anumite ore de repaus ale zilei pe care le petreceam contemplând lucruri eterne, cerul, câmpia, colinele, în plimbări solitare, sau în timp ce citeam cu o mult mai mare înțelegere nişte autori pe care-i mai cunoscusem deja odinioară, îmi reveneau o viziune clară şi promptă a lucrurilor lăsate acolo

sus, o dorință arzătoare pentru femeia mea, o nostalgie puternică pentru profesiunea mea, un regret pentru alte deprinderi. Reîncadrându-mă însă în mijlocul oamenilor, participând cu fervoare la evenimente sociale şi politice, amintirea celeilalte vieți rămânea parcă izolată, dată deoparte, nu dispărea, bineînțeles, dar nici măcar, ca să zic aşa, nu era evocată sau consultată. Era ca şi cum ar fi stat închisă în paginile unei cărți; dacă deschideam cartea, o regăseam însă în toate amănuntele ei; dacă o țineam închisă, aveam doar senzația că amănuntele acelea rămâneau închise acolo înăuntru, aşteptând momentul în care aş fi dorit să le rechem în minte. Fără această stare sufletească, fără această binecuvântată formă de uitare, chiar dacă era atenuată sau temporară, viața în vremurile acelea ar fi devenit în scurt timp pentru mine de netolerat; ca-n seara aceea la Napoli, aş fi avut în permanență impresia că mă mişc în mijlocul unei mulțimi de fantasme acorporale, unic supraviețuitor, condamnat să iau parte la faptele desfăşurate pe o peliculă cinematografică. Eu însă, dimpotrivă, aveam posibilitatea să-i contemplu pe noii mei contemporani de pe atunci ca pe nişte creaturi care existau cu adevărat, în stare să ia hotărâri şi să acționeze, cu un viitor deschis înaintea lor; şi chiar dacă mi se întâmpla să prevăd uneori sfârşitul trist sau prematur al vreunora dintre ei, ca de pildă în cazul lui Ovidius, senzația pe care o

încercam nu era prea deosebită de aceea pe care o încerc în mod natural acum, reîntors în secolul meu, atunci când văd fatala decădere, îmbătrânire sau moartea fiecăruia dintre noi.

Am sosit la comandamentul lui Varus pe la sfârşitul lui aprilie, când armata se şi instalase în taberele de vară de-a lungul râului Visurgis, pe teritoriul tribului cheruscilor. Nu mi-au trebuit multe zile ca să-mi dau seama că lucrurile mergeau prost. Germanii nu puteau să îndure ocupaţia romană, şi mai cu seamă taxele foarte ridicate la care îi impusese Varus. Legionarii stăteau contra voinţei lor într-o ţară atât de inospitalieră, cu femei cu totul inabordabile, şi-n orice caz ţinute sub strânsă supraveghere de nişte rude mult prea bănuitoare. Mi-a prins bine îndelungatul serviciu militar pe care-l prestasem în secolul douăzeci, de-a lungul a trei războaie, ca să-mi pot face prieteni şi să le inspir încredere, atât soldaţilor cât şi ofiţerilor; mă aflam acolo de vreo cincisprezece zile şi mă şi bucuram de confidenţele unui vechi soldat, ataşat comandamentului după ce douăzeci de ani luptase în linia întâia în legiuni, şi care-mi era ordonanţă.

„Ni se dau zece aşi pe zi drept soldă, din care trebuie să ne cumpărăm echipament, arme şi cort. Suntem comandaţi de patru filfizoni care n-au luptat nici măcar o singură zi ca militari şi au dobândit grad de centurioni sau de tribuni stând

comod pe lângă comandament. Ne tratează ca şi cum am fi sclavi, chiar dacă suntem veterani care au făcut treizeci sau patruzeci de ani de serviciu. Nu ne dau permisii, şi suntem siliți să rămânem în legiuni până la adânci bătrâneți. Ne petrecem întreaga viață în mijlocul mlaştinilor ăstora infecte, în mijlocul pădurilor ăstora sălbatice, cu ierni care nu se mai sfârşesc niciodată. Nici în zilele de sărbătoare nu putem să avem un pic de vin, ne dau pesmeți uscați şi carne sărată şi mai uscată, şi apa colorată cu oțet. Cu toată soluția găsită cu serviciile comisariatului şi cu carele care ne urmează, continuăm să mărşăluim ca nişte catâri."

De bună seamă, soldații sunt mereu la fel şi, cu cât sunt mai viteji şi trimişi în primele linii, cu atât mai mult bombăne. Nu mă mai săturam să-i observ, cu toate gesturile şi cu distracțiile lor, pe soldații aceştia legendari, care purtaseră acvilele; victorioase de la un capăt la altul al lumii cunoscute, gata să treacă din Gallia şi din Lusitania în Tracia şi-n provinciile Asiei, deplasându-se pe distanțe de sute şi sute de mile în marş, cu pasul lor militar (patru mile pe ora de vară, adică în şaptezeci şi cinci de minute), instalându-şi tabăra seara, ridicând-o în dimineața următoare, cu etape de la douăzeci la douăzeci şi cinci de mile pe zi. Mărşăluiau îmbrăcați cu o tunică din lână cu mânecile scurte; cu încălțăminte înaltă şi închisă, țintuită şi legată

până sus pe gambă; şi pe deasupra tunicii o cuirasă greoaie, din piele şi din metal; şi un pulpar din piele ca să le apere piciorul drept. Coiful nu şi-l ţineau pe cap în timpul marşului, ci pe piept, agăţat de o curea petrecută în jurul gâtului. De umărul stâng le atârna scutul lung, din lemn, acoperit cu piele şi cu blană. Tot pe umărul stâng era agăţată şi mantaua din lână; o manta de campanie împotriva frigului şi a ploii. Purtau la şold spada scurtă cu tăiş dublu; în mâna stângă duceau două sulițe; în dreapta purtau un par pentru fortificații în jurul căruia erau aranjați sacii cu bagaje (hrană pentru cincisprezece zile, pâine, veselă, râşniţa pentru grâu). În spate duceau un ferăstrău, o cazma sau o bardă, un coş şi câțiva țăruşi pentru tranşee sau pentru val.

Avea dreptate să vorbească de catâri ordonanța mea. Pentru mine, ca ofițer, era mult mai comod. Spada o purtam agăţată în bandulieră pe şoldul stâng. Cuirasa, în întregime din metal, era cu mult mai uşoară decât cea a unui infanterist. Nu duceam nici echipament, nici pari nici merinde. Aveam un cal şi dreptul de a-l încăleca la marşuri. Un inel de aur indica gradul meu.

Eram de-acum pe la sfârşitul lui septembrie şi Varus se gândea să se întoarcă la Aliso, pentru tabăra de iarnă. Vremea se înăsprise deja; şi de altfel o vară adevărată şi propriu-zisă nici n-am avut. Cei mai friguroşi dintre camarazii mei,

Imitându-i pe barbari, îşi puseseră nişte nădragi strânşi pe picior şi legați cu o curea la mijloc. Nu vedeam nicio diferență, sub aspectul climei, între Germania din vremea aceea şi cea în care am stat câțiva ani înainte de actuala mea aventură. Aceeaşi câmpie tristă, acoperită aproape în permanență de nori, şi pădurile întinse, învăluite în cețuri. Trebuie să vă vorbesc însă şi despre comandantul meu, legatul augusteic Publius Quintilius Varus.

Era mare amator de femei şi, dacă putea să înhațe pe vreuna din nemțoaicele acelea, nu stătea deloc pe gânduri. Era leneş şi lent. Dintr-o familie mai mult ilustră decât nobilă, înota în aur după funcția aceea a lui de proconsul în Siria. Nutrea un dispreț profund față de germanii pe care venise să-i administreze. Spunea că n-aveau nimic omenesc în afară de glas şi de înfățişare. Luase în serios un cuvânt pe care-l lăsase odată Tiberius să-i scape, „să romanizăm”[153]; şi acțiunea asta voia s-o săvârşească în mare grabă, încercând să-i facă pe germani să-şi schimbe obiceiurile, şi să-i oblige să-şi însuşească modul de viață al romanilor.

Când îl vedeam desfăşurându-şi activitatea în acest sens, nu mă puteam împiedica să mă gândesc la colegul meu Renzo Martinelli, care mă

---

153 Aluzie clară la tendințele şi la acțiunile imperialiste ale naziştilor din secolul al XX-lea.

însoțise în Etiopia în calitate de corespondent de război în anul 1936. În dimineața în care am intrat în Desie, Martinelli a adunat în jurul lui câțiva copii şi-a început să le țină un discurs; din care copiii n-au înțeles o iotă, bineînțeles, dar discursul era destinat altor urechi. „Micuți abisinieni", striga Martinelli, „până acum ați trăit în bezna barbariei. Acum a venit Italia, mama civilizației, şi vă izbăveşte. Foarte curând o să aveți un prefect, obligația de folosire a timpului liber, asasinatul din motive de onoare şi protestarea polițelor." Varus ținea să introducă legislația romană şi, mai cu seamă, sistemul judiciar, care constituia ideea lui fixă. Cartierul său general era în realitate un tribunal; îşi adusese de la Roma o mulțime de avocați şi jurisconsulți experți în tot felul de chițibuşuri, în fața cărora bieții indigeni, care nu cunoşteau deloc limba şi care aveau un sistem economic şi social cu totul diferit de al nostru şi, sub anumite aspecte, mult mai puțin incorect, se înfățişau cu totul pierduți. Bineînțeles, în scurtă vreme le-a impus şi un tribut; iar Arminius şi ceilalți şefi şi principi germani, care veneau des la cartierul general, îi arătau recunoştință pentru isprava asta a lui, pe care o numeau civilizare. Era o totală ipocrizie, aşa cum aveam să ne dăm seama foarte curând; dar Varus îi lăsa să-l linguşească şi era convins că toți îl iubeau. „Nu înțelege", mi-a spus într-o bună zi unul din şefii aceia, singurul care ne iubea, Segestes, „nu înțelege că pentru

oamenii ăştia legile romane sunt mai crude decât armele.”

Quintilius Varus, care se dovedea neîndurător atunci când prezida un tribunal sau când îşi exercita autoritatea în faţa soldaţilor, era un conviv plăcut seara la masă, cu noi cei din statul-major, cu personajele care veneau de la Roma să-l viziteze şi, mai ales, cu cei circa o duzină de germani romanizaţi care se aflau mereu în preajma lui. Unul dintre aceştia, cum am spus, era Arminius, care comandase pe vremuri trupele auxiliare germane în campania precedentă, şi fusese făcut de către împărat cavaler roman. În afară de faptul că ştiam de pe atunci cât de mare duşman avea să se demaşte că ne era acesta, mie personal îmi displăcea şi din cauza înfăţişării lui, a gurii veşnic umede, a ochilor răi şi foarte deschişi la culoare care, atunci când se-nfuria sau era aţâţat, deveneau aproape albi; precum şi din cauza atitudinii lui disprețuitoare, care se topea însă în dulcegării respectuoase ori de câte ori se afla în preajma lui Varus. Încă nu v-am spus că, după câteva luni de la sosirea mea la comandament, începusem să înţeleg şi să vorbesc oarecum dialectul germanic, ajutat fără îndoială şi de faptul că în cealaltă viaţă ştiam bine limba germană. Lucrul acesta îmi permitea să conversez îndelung cu unii dintre germanii aceia, care, fie din cauză că erau prea bătrâni, fie din cauză că stătuseră mai puţin timp printre noi, vorbeau

latineşte cu greutate; şi mi-i făcusem chiar prieteni pe câțiva dintre ei. În limba lor greoaie, mult mai aspră decât germana de astăzi, conversam mai ales cu Segestes, socrul lui Arminius. Socru cu totul în pofida voinței sale. Segestes, era unul dintre *catti* şi nu prea îi simpatiza pe cherusci în general, şi pe Arminius un particular, şi, când aceştia au venit la el să-i ceară mâna fiicei sale Tusnelda, le-a refuzat-o, într-o bună zi însă Arminius a răpit-o şi-a luat-o în căsătorie cu forța.

Ne aflam în ajunul zilei în care trebuia s-o pornim spre taberele de iarnă. Un marş de mai multe zile. Pe neaşteptate a sosit vestea că locuitorii dintr-un târg apropiat atacaseră mica garnizoană romană de acolo. Varus a hotărât ca, în drum spre taberele de iarnă, să trecem prin târgul acela ca să-i potolim pe rebeli. „Vom face o expediție punitivă grozavă", mi-a spus dânsul frecându-şi mâinile. Mă aflam numai eu în cortul lui, şi pentru o clipă am avut presentimentul catastrofei. I-am spus: „N-ai putea mai bine să trimiți pe cineva, vreun detaşament? Dac-o să mergem cu întreaga armată, cu femei şi eu civili, o să fie o călătorie cam incomodă, o să trebuiască să părăsim drumul militar şi să ne angajăm într-un ținut necunoscut." „Nu te gândi la asta", a spus Varus, „aici toți ne sunt prieteni, o să facem o plimbare prin păduri."

În ajunul plecării a fost invitat la cartierul

general şi grupul căpeteniilor germane de care ne împiedicam la tot pasul, printre care Arminius, tatăl său Sigimerus, şi Segestes; în după-amiaza aceea, intrând în cortul în care erau invitaţii, am dat cu uimire peste o veche cunoştinţă, nemţălăul acela pe care-l întâlnisem cu un an în urmă în casa Hostiei. Ştiam că acest; Segimundus, cum am auzit că-i spuneau, era un prinţ german, dar nu mi-aş fi imaginat să-l găsesc aici. A venit la mine ca şi cum şi-ar fi reîntâlnit un frate mai mic, m-a îmbrăţişat, „s-a plâns de faptul că nu mă mai văzuse deloc din seara aceea din casa Hostiei, şi m-a întrebat ce părere aveam despre dizgraţia bietei Iulia? I-am întors aceleaşi efuziuni şi altele pe deasupra, dar cu mare efort. Cuvintele lui îmi sunau fals, iar amabilitatea lui mi se părea ostentativă. Am fost fericit să nu mai dau de el prin preajma mea la cină. Pentru Varus, pentru *praefectus castrorum,* pentru Lucius Eggius, comandant de etapă, şi pentru cvestor (care era şeful intendenţei), pentru alţi câţiva ofiţeri superiori şi pentru oaspeţii nemţi, fuseseră pregătite paturi; noi, ceilalţi, şedeam care cum puteam pe jos, pe rogojini şi pe covoare, tolăniţi pe perne sau pe suluri de învelitori. După vreo două-trei ore mi s-a părut că Varus şi ofiţerii lui erau ameţiţi. Nemţii însă, spre marea mea uimire, fiindcă în general sfârşeau întotdeauna prin a se rostogoli jos din pat într-atât erau de nestăpâniţi la băutură, ori că în seara aceea erau mai

rezistenți ca de obicei, ori că se abțineau. Cei care şedeau mai aproape de Varus îl băteau pe umăr cu putere şi-i spuneau că era cel mai simpatic om din lume. Lucrul ăsta mă înfuria, fiindcă ştiam prea bine că atunci când erau între ei îl porecliseră pe Varus *dumbrkarlaz,* adică „prostovanul".

La un moment dat am văzut că Segestes îmi făcea nişte semne discrete; apoi s-a ridicat de la locul lui şi-a ieşit în grabă din cort.

Am aruncat o privire în jur, am văzut că puteam să mă deplasez fără să atrag atenția, şi m-am dus după el. Înserarea coborâse grabnic, era deja întuneric beznă. Segestes m-a luat de mână şi m-a dus cu el departe de corturi, într-o rarişte pustie. Era turburat şi vorbele i se încurcau în gură făcându-l să se bâlbâie. Mi-a spus:

„Nu-i timp de pierdut. Dă-i de veste lui Varus că Arminius şi ceilalți l-au trădat. Au pus la cale o insurecție. Atacurile din târgul unde intenționează să se ducă ea să le pună capăt au fost puse anume la cale. Intenția e să vă facă să ieşiți de pe drumul militar, cu toată încărcătura de bagaje şi cu toată droaia de civili pe care o cărați după voi, şi să vă atace când o să fiți în mijlocul pădurilor şi al mlaştinilor. Du-te repede la Varus şi spune-i cum stau lucrurile. L-am avertizat şi eu astăzi, dar n-a vrut să mă creadă. Poate şi pentru că nu eram prea sigur asupra datei. În seara asta însă am mai primit şi alte informații. Nici n-o să apucați să faceți douăzeci de mile de aici că mâine or să şi

tabere pe voi. Spune-i lui Varus să-i aresteze imediat pe şefii germani, să mă aresteze chiar şi pe mine. Adevărul va ieşi repede la iveală şi se va convinge că am dreptate."

Vorbele bătrânului rege al cattilor aveau un ton atât de sincer, încât nu mi-au lăsat niciun dubiu. Nu ştiam ce să fac. Aveam impresia că Varus era ameţit deja şi ar fi fost în stare să le spună totul prietenilor lui germani. Tot ce puteam să sper era ca banchetul să se sfârşească repede şi să-l mai pot prinde în stare să mă asculte după ce toţi ceilalţi vor fi fost plecaţi.

M-am întors în cort şi m-am cutremurat văzându-l pe Varus că ţinea un fel de discurs, pe jumătate în picioare, pe jumătate rezemat de patul de pe care căzuse.

„Am avut cinstea să lupt sub Tiberius, urmaşul marelui nostru împărat. Tiberius e un mare băutor, soldaţii îi spun Biberius[154], şi vinul îi place simplu, neamestecat, *merum,* şi din cauza asta îi spun Biberius Mero în loc de Tiberius Nero. Ha, ha, ha!"

Anecdota era veche, circula de ani de zile prin tabere, dar oaspeţii făceau care mai de care haz de dânsa; iar Varus, în timp ce ceilalţi hohoteau, râdea şi el pe-ntrecute, repetând printre sughiţuri Biberius Mero, Biberius Mero, ca şi cum era pentru prima oară că auzea gluma asta.

---

154 De la verbul a bea (lat. *Bibo-čre).*

„Împăratul nostru, căruia Jupiter să-i dea zile nenumărate, bea, dimpotrivă, foarte puțin. Dacă o să adăugați vinul foarte puțin băut de împărat la vinul foarte mult al lui Biberius, tot n-o să ajungeți la cantitatea de vin pe care sunt eu în stare s-o dau pe gât când mă aflu între prieteni. Şi acum vă anunț că mâine o să mergem să-i pedepsim pe rebelii care s-au ridicat împotriva autorității Romei, şi-or să-şi capete pedeapsa binemeritată pentru trădarea lor şi-or să învețe să cunoască în toată forța lor armele romane.”

Şi aşa a continuat o bună bucată de vreme; discursul lui însă le-a reamintit de bună seamă germanilor de ceea ce puneau la cale. N-a apucat Varus să se întindă din nou pe pat că s-au şi ridicat în grabă spunând că vor să plece, că se făcuse deja târziu. Varus i-a salutat cu efuziune, după care a rămas singur, fiindcă şi ofițerii lui au plecat ca să-i conducă pe oaspeți. Pleoapele i se lăsaseră peste ochi şi avea aerul că vrea să doarmă. Sperând că nu era atât de beat încât să nu poată auzi ce-i spuneam eu, i-am repetat cuvânt cu cuvânt tot ceea ce-mi mărturisise Segestes. Varus a izbucnit într-un râs puternic. „Oh, doamne”, m-am gândit eu, „e absolut năuc.” Nu era tocmai năuc, mi-am dat seama de asta când a început să vorbească. Nu voia să mă creadă însă nici pe mine. „Cine ştie ce-ai înțeles. Întâi de toate, de ce-ar trebui să se lege de mine? Le fac numai bine, îi fac să se împărtăşească din cultura

noastră, din binefacerile civilizației romane, am făcut să le vină grupuri de negustori care le aduc mărfuri şi noutăți din toate părțile, şi-n felul ăsta n-or să mai trăiască la fel cu animalele, aşa cum fac acum. Arminius şi ceilalți sunt mereu aici şi beau din vinul meu şi se ospătează la masa mea. Arminius, afară de asta, e mai roman decât tine şi decât mine, are de gând să-şi cumpere o villă în Italia aşa cum a făcut şi Flavius, fratele lui. Cum îți închipui că ar prefera să-şi închidă viața în sălbăticiile astea, făcând-o pe regele acestor cherusci neciopliți! Segestes e înverşunat împotriva lui de când i-a răpit fata, şi e un bătrân ramolit. Şi la mine a venit astăzi să-mi înşire ceva de soiul ăsta. L-am sfătuit să se ducă şi să-şi petreacă iarna la Baia, şi să facă acolo o cură zdravănă de odihnă."

M-a trimis apoi la culcare aşa cum trimiți un copil care a stat până la o oră prea târzie cu cei mari. Mi-a venit în minte să-l caut pe Segestes şi să-l aduc înaintea lui; nu ştiam însă unde aş fi putut să dau de dânsul, şi aveam de altfel şi presentimentul că ar fi fost inutil s-o fac.

Am început să mărşăluim în dimineața următoare, când era încă întuneric. Ploua. După două sau trei ore de marş am părăsit drumul militar şi călăuzele germane ne-au băgat printr-o zonă accidentată şi dificilă, urcând şi coborând fără încetare coline şi văi, în mijlocul unei vegetații dense, cu copaci foarte înalți, ici-colo cu câte un

desiş compact care parcă nu fusese niciodată bătut de picior omenesc şi prin care genieştii trebuiau să deschidă drumul ca să poată carele să treacă. Am băgat de seamă că genieştii aceia erau singura noastră avangardă. Desigur Varus considera în mod cert că expediția respectivă nu era decât o plimbare în țara unor prieteni. M-am pomenit alături de mine cu Caius Apicius, un centurion bătrân care avea la activul lui douăzeci de campanii, ataşat pe lângă comandament deoarece era încă în convalescență în urma unei răni. Apicius, ca toți ceilalți soldați care au făcut războiul sau continuă să-l facă în prima linie, vorbea rău de superiori.

„Avea dreptate Calo când spunea că războiul e un lucru prea serios ca să-l laşi în seama consulilor şi a legaților, care au dreptul să poarte mantaua militară şi galoanele aşa cum am eu să mă duc şi să-i apăr în fața tribunalului lor pe unul care a şterpelit găini. Războiul trebuie să ne lase să-l purtăm noi, soldații cei vechi, care ştim cum se merge la asalt, care de sute de ori am aruncat cu fascine asupra tranşeelor ca să le cucerim şi ne-am avântat în vârtejul luptei cu spadele astea mititele şi scurte, care te silesc să-l priveşti pe duşman fix şi de aproape în ochi mai înainte de a-i spinteca măruntaiele. Vrei să pui rămăşag cu mine că dacă mâine nemții ne atacă, numai la auzul urletelor lor sălbatice de luptă, Varus o să facă pe el? N-a mai participat niciodată la o

campanie. Nu vezi că are mai curând înfăţişarea şi pântecul unui pretor urban decât al unui comandant de armată? S-a mai pomenit vreodată să înaintezi pe un teritoriu duşman în felul ăsta, fără să ai măcar ceva trupe uşoare înaintea ta sau în flancuri?”

I-am spus lui Apicius că de bună seamă Varus ştia prea bine ce face. În sinea mea nu eram atât de liniştit însă, dar nu ştiu din ce scrupul nu i-am spus nimic despre toate câte mi le povestise Segestes şi nici despre neîncrederea pe care i-o arătase Varus. În realitate, aşa cum am mai spus, Varus îmi era simpatic. Avea o comportare cu adevărat nobilă, de curtean rafinat, şi era o figură remarcabilă printre toţi bădăranii aceia de soldaţi de meserie. Şi-n plus, mai era şi un prieten de-al tatălui meu, şi mi-ar fi fost neplăcut să aud şi din gura lui Apicius aprecierea de „*slullissimus*“[155].

Am parcurs o distanţă mică în acea primă zi, am întâlnit două râuri mari şi Lucius Domitius, comandantul geniului, a trebuit să ridice poduri. Erau extraordinar de pricepuţi acei *fabri*[156] ai lui. Mai văzusem eu ridicându-se poduri în timpul primului şi al celui de-al doilea război mondial, aveam impresia însă că noii mei camarazi erau cu mult mai destoinici. Asta poate şi fiindcă nu aveau atât de multe maşini şi lucrau cu siguranţa

---

155 „Foarte prost.”

156 Meşteri, constructori de poduri.

meşterului care ştie să se folosească de puținele unelte pe care le are la îndemnă şi nu e viciat de prea multe scule. Râurile curgeau încet, umflate, mâloase prin mijlocul străvechilor păduri şi copaci centenari se înălțau pe maluri şi-şi cufundau în ape crengile lor joase. Îmi reveneau în minte râurile din Congo, pe care le văzusem cu câțiva ani în urmă, sau, dacă vreți, cu o mie nouă sule patruzeci de ani mai târziu (mă încurc mereu când e să fac referiri la viața mea actuală).

Am petrecut noaptea în creştetul unei coline joase şi golaşe, din vecinătatea pădurii. Am pornit-o din nou la drum în dimineața următoare, când ploaia tot nu încetase. Soldații erau morocănoşi şi înaintau mai mult în dezordine. Varus a trimis să mă cheme ca să-mi spună că primise o scrisoare de la tatăl meu; îi scrisese şi el imediat ce sosise în tabăra de iarnă ca să-i spună că eram bine şi că mă comportam ca un adevărat soldat. I-am răspuns timid că nu avusesem încă ocazia să lupt şi că probabil, stând la comandament, nu voi avea ocazia nici măcar de data asta. „Cine ştie…", a spus Varus, având parcă o presimțire neaşteptată. După aceea a zâmbit: „Nu te mai gândi la asta, o să te trimit cu cohorta care o să restabilească ordinea printre rebeli, şi dacă or să opună vreo rezistență, cât de mică, vei avea şi tu partea ta de glorie. Dar răspund pentru viața ta şi față de tatăl tău. E necesar să capeți şi tu o decorație pentru vitejie, dar nu e necesar neapărat s-o şi meriți. Şi

acum, a încheiat dânsul bătându-mă cu mâna pe umăr, „du-te la Lucius Caedicius şi spune-i să se asigure că n-a rămas niciun car în urmă şi să-i împingă pe cei care întârzie înaintea lui, dacă e cazul.”

Lucius Caedicius era comandantul ariergardei. Un tip de soldat perfect, care, cu toate că avea numai vreo treizeci de ani, era şi mai priceput în luptă decât Apicius. Eram mulțumit că mă duc să schimb câteva vorbe cu dânsul. Provenea de la trupă, dar nu era lipsit de cultură; foarte supus la disciplină şi la datorie, ştia să fie şi vesel şi spiritual.

M-am îndreptat deci spre coada coloanei. Cu toate că era pentru întâia oară când luam parte la o expediție, aveam impresia că lucrurile nu mergeau cum ar fi trebuit să meargă. Coloana era resfirată pe o întindere de o milă, fără să vădească nicio ordine, pe o cărare tăiată prin pădure şi lată de câțiva paşi. În urma fiecăreia din cele trei legiuni veneau bagajele fiecăreia, carele cu merinde şi cu familiile civililor; mă pricepeam destul la manevre ca să-mi dau seama că într-un marş desfăşurat în preajma duşmanului, soldații stau adunați toți la un loc, iar bagajele stau la urmă. Aici însă cavaleria era amestecată în neorânduială cu pedestraşii, carele care trăgeau maşinile de război cu cele ale artileriei, baliste şi catapulte, trase de boi şi de catâri, erau îngrămădite între cărucioarele comisariatului şi

căruțele acoperite în care se aflau femeile şi copiii. Nu izbuteam să înțeleg superficialitatea lui Varus; în ciuda faptului că se ducea să restabilească ordinea într-o zonă de rebeli, trebuie să fi fost ferm convins că era vorba de un marş absolut paşnic de înapoiere în tabăra de iarnă, pe un teritoriu cucerit şi prieten.

Ploua întruna. Din când în când se vedeau înălțându-se dâre de fum când din dreapta, când din stânga, din spatele câtorva spinări joase de munte, care făceau ca locul prin care înaintam să semene aproape cu nişte chei; şi din pricina asta aveam un sentiment de nelinişte, îmi revenea în minte ziua aceea din anul 1936, când mi s-a întâmplat să străbat cu autocarul, greşind drumul, o vastă întindere a platoului abisinian pe unde nu mai trecuse niciodată niciun soldat italian; şi dâre misterioase de fum se ridicau pe neaşteptate din pădure de o parte şi de alta, de pe unde trecusem cu puțin înainte şi nu întâlneam niciun semn de viață; era străvechiul obicei al indigenilor de a semnaliza trecerea duşmanului. Germanii cunoşteau, de bună seamă, acelaşi procedeu.

N-am mai ajuns la ariergardă. Germanii au ieşit pe neaşteptate din pădure şi ne-au atacat. S-au năpustit mai întâi asupra convoiului de bagaje, evitând să dea piept cu trupele combatante. Erau prevăzători la început, aruncau cu săgeți şi sulițe, ascunşi în frunzişul copacilor, şi când un grup de

soldați de-ai noştri le ieşea înainte cu spada scoasă se împrăştiau printre copaci şi dispăreau. În scurt timp numeroase care erau cu roțile sfărâmate şi blocau drumul, în aşa fel încât carele din spate nu mai puteau înainta. Soldații repartizați la bagaje, de teamă să nu piardă legătura cu restul trupelor bine înarmate din legiunea de avangardă, n-au stat mult pe gânduri şi şi-au abandonat carele în speranța că germanii au să se oprească şi au să le prade.

M-am îndreptat în grabă spre capul coloanei şi-am dat acolo peste prima legiune care se înapoiase cam cu o milă sau două şi se repliase pe colina golaşă unde petrecusem noaptea, oprindu-se acolo în poziție de apărare. Soldații aveau o atitudine curajoasă şi reuşiseră să-şi păstreze carele. Întreaga zi s-a scurs în atacuri dezordonate din partea germanilor, în diverse puncte ale coloanei, asupra uneia sau a alteia din cele trei legiuni, şi mai cu seamă acolo unde terenul era mlăştinos şi pădurea mai deasă; şi bieții pedestraşi, îngreunați de cuirasele şi de scuturile lor, devenite şi mai grele din cauza pieilor ude, se deplasau anevoie în mijlocul marilor cete de barbari. Seara, la apeluri, a rezultat că o treime din forțe fuseseră ucise sau date dispărute.

Au urmat două zile a căror amintire mi-a rămas ca un coşmar, o rătăcire ca de somnambul prin noroaie, în întunericul pădurii şi al cerului acoperit de nori, auzind în fiecare moment, ici şi

colo, în față şi-n spate, urletele care te scoteau din fire ale barbarilor ce se năpusteau pe neaşteptate asupra noastră ca după aceea să se facă nevăzuți. În zorii zilei a treia, Varus reuşise să se regrupeze într-un spațiu liber, fără copaci, unde avea posibilitatea să manevreze şi să le țină piept duşmanilor, lipsiți de experiență, dar decişi şi sălbatici. Ca să facă acest lucru a trebuii să abandoneze însă aproape toate carele de transport; astfel încât, în seara celei de-a treia zile, mulți dintre soldați nu-şi mai găseau *impedimenta*[157] şi nu ştiau de unde să ia ceva de mâncare. La apelul legiunilor din seara aceea am aflat că trei sferturi dintre soldați fuseseră nimiciți; morți, răniți sau capturați. Varus s-a gândit atunci că desişul pădurii ar fi oferit mai mult adăpost decât câmpul deschis şi-a intrat în el.

Ne-am petrecut noaptea fără să mai ridicăm corturi, culcați pe pământ, doborâți de oboseală printre trunchiuri. Bine că pe vremea aceea nu se dădeau lupte şi noaptea. De când se însera şi până în zori, pe barbari parcă i-ar fi înghițit pământul, nu se auzea un zgomot, nu se vedea un foc. Mare noroc pentru noi, avem posibilitatea să beneficiem de câteva ore sigure de somn, să uscăm corzile de la arcurile prăştiaşilor dinaintea focului, să le dăm îngrijiri celor care aveau răni uşoare. În zorii zilei

---

157 Bagajele.

a patra a început din nou să plouă. Mai mult decât atacurile şi ameninţările duşmanilor îi descuraja pe soldaţi vremea în permanentă potrivnică: în timp ce germanii păreau să-şi reînnoiască forţele în păduri, ca şi cum frigul şi ploaia te-ar fi dat puteri noi. Şi-au început iarăşi luptele; de hărţuială; nu exista nicio posibilitate de sustragere de la atacul acela continuu şi omniprezent, care se isca şi se potolea în diverse puncte, şi de fiecare dată rămâneau noi morţi pe teren, şi soldaţii dezarmaţi erau mânaţi de învingători către desişurile pădurii. În dimineaţa aceea m-am trezit; din nou lângă Lucius Apicius, care avea o rană uşoară în frunte. Sângele i se prelingea peste ochi. Vorbea ca un om beat, ea şi cum l-ar fi înveselit tristeţea din jurul lui, cerul întunecat şi ploaia necontenită.

Ştii, mi-a spus dânsul, „că dacă n-aş fi veteran şi cavaler roman nu m-aş mai afla acum printre voi? Făceam de gardă acolo sus, pe colina aceea, în spatele unei palisade din trunchiuri de copaci, care am pus să fie înălţată ieri seară ca să nu fim luaţi prin surprindere, când a apărut din pădure un german şi s-a apropiat agitând o bucată de pânză albă. A venit până la poalele valului, şi-ntr-o latină aproximativă ne-a anunţat că Arminius oferă fiecărui soldat roman care dezertează femei câte vrea, terenuri în stăpânire şi câte o sută de sesterţi pe zi. Gândul c-aş putea deveni proprietarul pământului ăstuia sălbatic nu mă

prea încântă; dar trei sau patru nemțoicuțe din astea blonde ca neveste nu mi-ar displăcea şi nici cei o sută de sesterți pe zi. Fără să fac nimic, nu sunt de disprețuit. Ce păcat, *eqwes romanus sum*[158].“

Apoi, schimbându-şi pe neaşteptate şi expresia şi tonul mi-a spus: „Oricum, în seara asta o să fiu mort”. Înspăimântat, m-am gândit să mă duc să-l caut pe Varus; nu-l mai văzusem din seara dinainte; mă trimisese cu o misiune fără să-mi ordone să mă înapoiez imediat, aşa că mă oprisem lângă un grup de soldați viteji, căutând să-mi câştig gloria în luptă şi să merit cu adevărat răsplata pe care mi-o făgăduise dânsul.

Abia se îndepărtase Apicius, probabil ca să-şi întâlnească soldații, când s-au năpustit din pădure pe urmele lui scoțând urlete îngrozitoare nu ştiu câți germani, care pe moment mi s-au părut fără număr; şi nu pot să vă descriu uimirea mea când am văzut că erau comandați de Segimundus, prințul cherusc care cu câteva zile în urmă mă îmbrățişase călduros la cartierul general. Nu ştiu dacă m-a recunoscut, dar ştiu că s-a năpustit cu furie asupră-mi, urlând şi suduind îngrozitor; şi mi s-a părut o nimica toată să mă aplec şi să-i implânt în pântec, sub cuirasă, spada mea scurtă. Şi-am avut senzația că spada a pătruns în osânză, n-am întâlnit, nici cea mai

---

158 „Sunt cavaler roman.”

mică rezistență, ca şi cum ar fi străpuns un spectru lipsit de carne în momentul următor însă am crezut că-ntreaga lume s-a năruit, peste mine, m-a doborât şi m-a culcat la pământ şi mi-a pus trupul enorm al germanului zvârcolindu-se pe trupul meu. Cu greu m-am eliberat. Când m-am ridicat în picioare, nu mai era nici urmă de germani în jur, grupul soldaților căruia mă alăturasem se îndepărta în goană, de bună seamă urmărindu-i. A trebuit să constat cu melancolie că nimeni nu fusese martorul faptei mele vitejeşti.

Când am ajuns la comandament l-am văzut ieşindu-mi în întâmpinare pe Lucius Eggius, împreună cu doi-trei tribuni cu chipuri îngrozite. Unul din ei avea ochii plini de lacrimi. Tocmai voiam să întreb de Varus când Lucius mi-a spus: „Varus şi-a înfipt spada în piept şi e mort. La fel au făcut şi şeful lui de stat-major, şi aghiotantul lui şi scribul. O să mă omor şi eu şi cred că şi aceşti iluştri cavaleri or să facă la fel.”

În momentul acela am uitat totul, şi viața cealaltă a mea, şi artificiul care făcea din mine oaspetele intrus al morților acelora, şi detaşarea celui care observă şi e străin, pe care am avut-o întotdeauna față de dânşii; am rămas numai tânărul căruia dascălul de-a lungul tuturor anilor de şcoală îi întipărise în minte neîntrecute exemple de demnitate, de mândrie, de sacrificiu pentru patrie, patria cea unică şi măreață, singurul lucru care poate să justifice şansa şi sacrificiul, viața şi

moartea. Şi, uitând de avertismentul funcționarului de la oficiul celest, că dacă mi-aş fi curmat prin voința mea viața n-aveam să mă mai reîntorc în secolul meu, stăteam şi mă gândeam dacă şi eu, Publius Valerius Monellus, fiul senatorului Lucius, vlăstar al ilustrei ginte Valeria, n-ar fi trebuit să le urmez exemplul.

M-au sustras de la gândurile acelea cuvintele tribunului care-mi vorbise. Mi-a spus că voia să-mi încredințeze o tăbliță în care-şi lua rămas bun de la soția lui, dacă aveam să am norocul să scap teafăr din luptă.

„Consiliu ti de.[159] Apuc-o în jos pe cărare, cu băgare de seamă, şi încearcă să ajungi la ariergardă, care, după spusele unui legat, sosit cu puțin înainte, până azi-dimineață n-a fost încă atacată. Povesteşte-i lui Lucius Caedicius cum s-au petrecut lucrurile aici sus, că totul e pierdut, că Varus e mort şi acvilele legiunilor au fost capturate."

Eram într-adevăr tulburat şi impresionat, tânăr lipsit de experiență cum mă simțeam în momentul acela, smuls cu totul din cealaltă viață a mea, având aşadar sentimentul că aceea era adevărata mea viață, Roma lui Augustus adevărata mea patrie, soldații aceia tovarăşii mei de arme, şi onoarea lor a mea; dar chipul tribunului care-mi vorbea era rece şi senin şi chiar şi cel pe care-l

---

159 „Şi-acum te sfătuiesc aşa."

văzusem lăcrimând avea acum ochii uscați; lacrimile lui fuseseră pentru moartea lui Varus şi nu pentru propria lui soartă.

Peste câteva minute am pornit la drum spre ariergardă; despre drumul acela am numai o impresie confuză; a durat mai multe ore în şir, dar mi le amintesc doar ca pe nişte clipe. Înspăimântător câmp de bătălie; desfăşurat de-a lungul unui drum extrem de lung, printre bălți şi păduri stufoase. Ici-colo se vedeau urmele tranşeelor improvizate şi pe jumătate surpate, care cu roțile în sus, muşini de război incendiate sau răsturnate, cai cu măruntaiele pe afară. Prin luminişuri numeroase cadavre în diverse poziții, soldați de-ai noştri sau germani, unii care căzuseră luptând, alții care fuseseră loviți pe la spate şi căzuseră pe brânci. Câte un cadavru de femeie şi de copil; majoritatea femeilor însă, împreună cu copiii, trebuie să fi fost târâte în interiorul pădurii. Trupuri de militari şi de civili, fixate în picioare de trunchiul câte unui copac, cu o săgeată cure le străpungea gâtlejul şi alta înfiptă în mijlocul pieptului. Traversând o rarişte pustie, într-o tăcere covârşitoare, am dat peste patru sau cinci cadavre din acelea țintuite de trunchiuri groase şi care păreau să fi crescut din aceeaşi rădăcină, iar pe capul unuia dintre ele o inscripție fixată cu o săgeată. Cu toate că-mi dădeam seama de riscul pe care-l înfruntam, ieşind în loc deschis, n-am putut să rezist curiozității de a vedea ce seria

acolo. Întâi am recunoscut două dintre cadavre, cărora le scoseseră ochii şi le tăiaseră mâinile, erau doi avocați pe care-i adusese Varus cu sine de la Roma, implacabili când era vorba să pledeze şi să acuze. Altuia îi coseseră buzele, şi-i prinseseră cu un cui o foaie de papirus deasupra capului cu cuvintele: *„tandem vipera sibilare desisti“*[160], în momentul acela s-a năpustit asupra mea o ceată de germani gigantici şi-am crezut că mi-a sunat şi mie ceasul, erau însă beți, umflați de vinul pe care-l capturaseră din proviziile noastre, şi-i trăseseră o beție straşnică care-i făcea să se clatine pe picioare, să râdă-n hohote sau să lăcrimeze, dar să fie totuşi drăgăstoşi şi lipicioşi; au tăbărât pe mine, m-au îmbrățişat, m-au sărutat, m-au îndemnat să beau cu dânşii folosind nişte cuvinte latineşti rudimentare, sau cuvinte germane pe care le înțelegeam prea bine, trebuia să beau şi eu, dar, fiindcă eram aşa de mititel pe lângă ei, era nevoie de un pocal mai mic, unde era un pocal mai mititel pentru romanul cel mititel? Dar a trebuit totuşi să beau. Şi am băut. Şi mi-au turnat vinul cu forța pe gât din burdufuri, şi-au făcut cerc în jurul meu cântând mereu acelaşi refren de bețivani pe limba lor, *nauh ains, nauh ains,* încă unul şi încă unul. Iar pentru mine se punea acum doar întrebarea dacă aveam să mă îmbăt mai întâi şi să nu mai fiu în stare să mă

[160] „În sfârşit, şarpe, ai încetat să mai şuieri.”

mişc, sau dacă aveam să mai fiu în stare să mă sustrag cu timpul îmbrățișărilor lor de beţivani?

Era târziu către seară când, după ce străbătusem pe o distanță de vreo milă o porțiune de pădure absolut pustie, am dat de Lucius Caedicius. Şedea pe un buştean şi un soldat îl bărbierea. Am fost cuprins de o linişte neaşteptată înaintea omului aceluia senin, înconjurat de viguroşii piemontezi din detaşamentul lui. I-am povestit că Varus se omorâse, că totul era pierdut, că se omorâseră şi ofițerii statului-major şi mulți soldați. Şi se omorâse şi Lucius Eggius, *praefectus castrorum;* şi Caius Cejonius, colegul său, nu avusese curajul să se omoare şi se predase duşmanului. Şi acvilele legiunilor fuseseră luate de către germani. Fără să-mi dau seama, pe măsură ce vorbeam, regăseam tonul mândru şi disprețuitor al tribunului care-mi încredințase tăblița pentru soția lui.

Lucius Caedicius a aşteptat în tăcere ca bărbierul să-şi termine treaba. Apoi s-a ridicat şi-a ordonat ca soldații să se adune roată în jurul lui şi să fie rechemate santinelele care vegheau în preajma poziției. Erau ceva mai mult de vreo sută de oameni. Între timp am aflat că Caedicius nu mai primise ordinul pe care inițial trebuise să i-l transmit eu, şi anume să lase să treacă înainte convoiul care urma ariergarda, şi să se plaseze la sfârşitul coloanei pentru a-l proteja. Convoiul

respectiv fusese atacat, fără ca atacul să se extindă însă şi asupra ariergărzii care se aşezase în poziție apărată.

„Soldați, n-avem de făcut decât două lucruri. Ori unul, ori altul. Ori să ne predăm duşmanului, care făgăduieşte femei, bani şi pământ. Dacă e să-i dați crezare. În ce mă priveşte, ştiu de pe acum că voi fi țintuit cu săgeți de un copac, la fel cu avocații pe care i-a văzut tribunul Monellus. Vouă poate c-o să vă meargă mai bine. Cealaltă soluție este ca, dimpotrivă, să încercăm să ne croim drum printre câinii ăştia şi să ajungem la Aliso. După părerea mea, acesta e singurul lucru pe care-l avem de făcut. Efectele la spinare şi la drum." Stârnită parcă de cuvintele acelea îndrăznețe, o ceată mare de germani s-a ivit pe drumul parcurs de mine cu puțin înainte, şi s-a repezit asupra noastră atacându-ne cu hotărâre. Şi mai hotărâți au fost însă Caedicius şi oamenii lui. Le-au ieşit înverşunați în întâmpinare, Caedicius mai vârtos decât toți, cu spada lui scurtă înainte, cu brațul stâng înfăşurat în manta; îşi lepădase scutul ca să fie mai uşor, sau poate în semn de dispreț față de duşman. Am simțit un mare gol în suflet şi, cu o hotărâre surprinzătoare m-am aruncat şi eu în mijlocul încăierării. Nu-mi dau seama bine, dar, după o vreme, care mi s-a. Părut extrem de scurtă, numeroşi duşmani rămăseseră întinşi pe pământ, alții se făcuseră nevăzuți. Caedicius avea pe chip o lumină de curajoasă mulțumire.

„Reveniamus domu.” [161] Şi i-a chemat pe trompeți, şi le-a ordonat să sune plecarea. Mai târziu am aflat de la prizonieri că la o mică distanță se afla Arminius, cu cele mai bune forțe ale lui, din care cei pe care-i respinsesem noi alcătuiau doar o avangardă; şi că fusese pe punctul de a intra cu şi mai multe forțe în luptă, dar, auzind trompetele, a crezut că vesteau sosirea celor două legiuni de la Magonza, comandate de Lucius Nonius Aspernatus, care ne veneau în ajutor; şi cum începuse să se lase şi întunericul, nu putuse să se încredințeze dacă bănuiala lui corespundea realității. Şi se retrăsese repede în pădure, iar noi, mărşăluind o bună parte din noapte, am izbutit să ne sustragem de la pericolul acela iminent, regrupându-ne în ziua următoare într-un loc mai deschis, mai puțin înghesuit de munți şi de păduri.

Peste câteva zile, plecați o sută. Am sosit şaptezeci la Aliso, e fortăreață situată pe malul drept al Rinului, la adăpostul unor mijloace sigure de apărare, Atacați imediat de germani, am avut posibilitatea să-i ținem la distanță de ziduri, dar nu să-i şi punem pe fugă; eram prea puțini la număr şi efectivul pe care l-am găsit în fortăreață la sosire era prea redus. Şi aşa am stat asediați timp de câteva zile. În fortăreață se afla un tribun dintr-o familie nobilă bologneză, puțin mai în

---

161 „Să ne întoarcem acasă.”

vârstă decât mine, cu care m-am împrietenit imediat, datorită înfăţişării sale frumoase, petroniene, modului său deschis de a vorbi, şi spiritului său inteligent şi ironic, Lucius Rusticelius; îl amintesc aici pentru că o să-l reîntâlnesc mai târziu la Bologna, spre marea mea surprindere; îl lăsasem muribund, într-o după-amiază când am ieşit împreună din patrulă ca să căutăm ceva de mâncare dincolo de val, şi ne-am trezit cu o ceată de germani, iar dânsul s-a ales cu o lovitură de lance între tâmplă şi grumaz care l-a făcut să se prăbuşească în nesimțire. L-am ridicat în spate (aveam foarte multă forță pe atunci în corpul acela al meu de împrumut) şi l-am purtat până dincolo de ziduri, la infirmerie. Medicul militar s-a uitat la el şi a făcut o grimasă: „Te-ai comportat vitejeşte când l-ai adus aici, pe pământ consacrat, dar cine ştie dac-o să mai apuce dimineața”.

Nu m-am mai ocupat de el, furat de evenimentele asediului, cu felul acela uşor în care se uită în război lucrurile astea. Acum, puținii supraviețuitori ajunseseră la capătul puterilor; ajutor nu puteam spera; şi-ntr-o noapte fără lună şi plină de nori întunecați, Caedicius ne-a scos pe toți afară, cu femei, cu copii, cu bătrâni şi cu răniți, şi, fără ca asediatorii să bage de seamă, am izbutit să ajungem cu bine la Vetera, unde am găsit cele două legiuni, ale lui Lucius Nonius Aspernatus care veneau de la Magonza.

Lucius Caedicius a obținut pentru mine ordinul de la Aspernatus să plec imediat la Roma în calitate de curier extraordinar. „Tatăl tău trebuie să fie neliniştit din pricina ta”, mi-a spus el, „şi trebuie să-i duci şi tăbliţa soției tribunului Lucius Eggius.” *„Non es contentus?”*[162] a adăugat apoi, văzând mina pe care o făceam.

Desigur că şi-n noua mea viață îmi păstrasem caracterul, datorită căruia mi-a displăcut întotdeauna să lupt în război, clar mi-a şi fost întotdeauna ruşine să nu mă aflu alături de soldații din linia întâi.

Mi se părea că scăpasem prea ieftin. Îmi imaginam că, odată ajuns acasă, n-aveau să mă mai lase să plec. Pe deasupra, în războiul acela, atât de diferit şi-n acelaşi timp atât de asemănător cu cele moderne, mă distram grozav, tocmai datorită faptului să făceam mereu comparații şi căutam asemănări. Nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte că şi pe atunci existau servicii de informații bine puse la punct, care-i interogau pe prizonieri, trimiteau spioni în armata duşmană şi întocmeau hărți ale diverselor regiuni. În cele câteva luni am auzit comandanții plângându-se de furnizorii care le expediau marfă de aruncat la gunoi, centurioni care-i criticau pe colonei şi pe generali; şi soldați plângându-se de aprovizionare şi de comisariat, discutând de reangajări, de soldă,

---

[162] „Nu eşti mulțumit?”

de permisii, de fete pe care se duceau să le cucerească noaptea, de pui buni de şterpelit, ca şi camarazii lor de peste nouăsprezece secole. Luam parte aproape cu plăcere la războiul acela; şi pentru considerentul că, dacă-mi aflam moartea acolo, nu pierdeam cine ştie ce, m-aş fi întors în secolul meu şi adio romanitate. *„Va, va“*[163], mi-a spus Lucius Caedicius. „Şi, dacă n-or să te oprească la Roma ca să faci pe filfizonul printre curtezanele de la porticul Octavici, întoarce-te iar, fiindcă aici război în care să le rupem botul o s-avem încă destul de-acum înainte. O să trebuiască să le dăm o lecție serioasă indivizilor ăstora. Nenorocirea este că acum au văzut că nici soldații romani nu sunt invincibili, şi o să fie o treabă serioasă. Întoarce-te şi, dacă vrei, o să te-nvăț să devii un comandant adevărat, şi nu un colonel de formă cum eşti încă. Te-ai comportat curajos. *Adhuc majora a te expecto.*[164] Şi-acum pleacă, te trimit în calitate de curier, şi-n felul ăsta ai să mergi cu poştele cele mai rapide.” Mi-au trebuit doar cinci zile ca să ajung la Roma, făcându-mi cele o sută douăzeci de mile pe zi. Am dat acolo peste prăpădul pământului, sau cel puțin aşa mi s-a părut. Şi primii oameni pe care i-am întâlnit mi-au spus că înainte cu câteva zile, când a sosit vestea catastrofei, fusese mult mai rău. Îşi

---

163 „Hai, du-te.”

164 „Aştept însă lucruri şi mai mari de la tine.”

pierduseră cu toții capul, şi militarii, şi civilii. Mai cu seamă în cartierele populare lumea îşi încărca avutul în căruțe ca să se refugieze la țară, ca şi cum germanii s-ar fi aflat la porțile cetății. Fusese proclamată un fel de stare de asediu, fiindcă se temeau de o insurecție populară. Despre zvonurile cele mai catastrofale mi-a făcut în grabă un rezumat tatăl meu; asta după ce m-a salutat sobru, ca şi cum aş fi lipsit doar câteva zile, şi ca şi cum n-aş fi ajuns acasă cu pielea întreagă numai ca printr-un miracol, şi după ce a ascultat fără niciun comentariu relatarea impresionantă a pățaniilor mele. A zâmbit doar puțin, atunci când i-am spus că Varus ținea să-mi dea cu orice preț o recompensă. „Coroana civică", a zis el, „n-ar trebui să ți-o refuze nimeni: ea i se cuvine unui soldat care ucide un duşman şi rămâne stăpân pe câmpul de luptă, cum e cazul tău: după ce l-ai ucis pe prințul cherusc şi-ai ieşit de sub el, de bună seamă că ai rămas stăpân pe câmpul de luptă, fiindcă nu se mai afla nimenea în jurul tău. Şi poate că ți se cuvine şi coroana pentru asediu, sau cea pentru val, fiindcă ai traversat teritoriul duşman cu armele în mâini. Dacă ții însă la ea, să nu vorbeşti cu nimeni despre beția pe care ai făcut-o eu germanii aceia gigantici şi dobitoci. O să vedem. O să discut despre asta cu împăratul atunci când se va mai linişti, şi n-o să mai fie atâta panică peste tot."

Tatăl meu mi-a spus că nici comandanții militari

supremi nu mai ştiau ce hotărâre să ia. „Se pare că nu mai există nicio legiune disponibilă. Cetățenii chemați la arme refuză să se prezinte fiindcă spun că războiul împotriva germanilor înseamnă moarte sigură. Nu numai că a fost pierdut dintr-o dată întregul teritoriu de dincolo de Rin, dar există teama ca nu cumva germanii să invadeze Galia, să-i răscoale pe gali şi să vină împreună asupra Romei. Augustus a ordonat recrutarea obligatorie şi cei chemați se sustrag. S-a organizat o razie în Suburra care să strângă cu forța indivizi de tot felul şi sclavi fugiți şi să-i înroleze obligatoriu. Vai de noi, câtă decădere față de romanii de pe timpul republicii. Augustus însă se dovedeşte demn de momentul acesta. A dat nişte ordine cât se poate de înțelepte şi a trimis întăriri la trecătorile din Alpi."

Când. După câteva ore, m-am dus să-mi întâlnesc prietenii la barul obişnuit, am auzit cealaltă versiune.

„Bătrânul şi-a pierdut firea. Umblă prin toată casa lovindu-se cu capul de uşorii uşilor şi gemând *«Quintili Vare, reddemi legiones»*[165]. Strigă că nu mai vrea să-şi taie barba şi părul de pe cap. E o zdreanță. Îşi sfâşie veşmintele, se tăvăleşte pe jos, şi spune că vrea să se lepede de calitatea de Augustus şi de Deus."

Am aflat că partidul germanofililor sau al

[165] „Quintilius Varus, dă-mi înapoi legiunile."

renunțătorilor era foarte puternic. Mulți dintre senatori considerau că era momentul să se pună capăt politicii de expansiune, că trebuia să renunțăm şi la celelalte cuceriri şi să ne mulțumim cu frontiera de la Rin, dacă şi aceea se mai putea menține. Se vorbea c-avea să fie trimis acolo sus Tiberius, interzicându-i-se însă orice tentativă de a recâştiga teritoriul pierdut. Prietenii mei, ca de obicei, erau grozavi când era vorba să pălăvrăgească şi să colporteze zvonuri. Mai cu seamă unul, Vibius Balbus, despre care v-am mai vorbit, grăsun şi lucios ca o ceapă şi în permanență cu un zâmbet satisfăcut pe buze, emitea maxime cu privire la germani. „Sunt mai viteji decât noi, şi mai puternici", spunea dânsul; „ar trebui să vină să facă puțină ordine aici la noi, să înlăture dictatura asta imbecilă, care iroseşte toți banii cu cheltuielile militare şi lasă serviciile publice în stadiul în care se află acum." Peste câteva zile Augustus a cerut să mă vadă şi m-a pus să-i relatez eu însumi cum s-au petrecut lucrurile; mi-a acordat coroana civică, alcătuită din frunze de stejar, şi coroana murală, din metal, închipuind un bastion cu turnuri şi creneluri, fiindcă izbutisem să ajung împreună cu camarazii mei în valul de la Aliso. Cu o oarecare mâhnire însă trebuie să menționez că pe prietenii mei nu-i interesau câtuşi de puțin decorațiile acelea ale mele, nici faptul că aş fi putut să le povestesc amănunte cu privire la marele dezastru, sau că

eram unul. Din puținii lui supraviețuitori. Dacă-mi făcusem iluzii că întorcându-mă la Roma atât de repede aveam să savurez un mic triumf, a trebuit să-mi schimb repede părerea. Nu exista nimeni care să-mi spună *„narra mi“*[166], curios să afle peripețiile mele, nimeni care să dorească să afle de la mine cum arătau germanii aceia, văzuți de aproape: dânşii, de bună seamă, ştiau asta mult mai bine decât mine. Îmi spuneau colonel, e drept, dar pe un ton anumit, dacă nu chiar zeflemitor, în orice caz puțin ironic.

Speram să mă revanşez cu Hostia. M-am dus într-o zi la ea, îmbrăcat tot militar, cu frumoasa mea coroană din frunze de stejar pe cap. Mi-a făcut o primire sărbătorească, dar mi-a spus imediat – fără ca eu să fi apucat să scot vreun cuvânt – „Şi-acum, destul cu istorisirile din război”. Apoi mi-a scos delicat de pe cap coroana din frunze de stejar şi mi-a pus în loc una luată din părul ei, de trandafiri proaspeți de toamnă, delicați şi abia culeşi. Şi-n sfârşit, petrecându-mi brațele în jurul gâtului şi atrăgându-mă la dânsa ca să mă sărute, când buzele ei erau pe punctul de a le atinge pe ale mele, m-a îndepărtat un moment, ca să-mi şoptească „şi vai de tine dacă te gândeşti să mai pleci. Adu-ți aminte că prefer un laş care să stea lângă mine decât un erou îndepărtat.”

---

166 „Povesteşte-mi (cum a fost).”

Capitolul al nouălea

(Anii 763 şi 764 ai Romei, 10 şi 11 ai erei noastre, 22 şi 23 ai vieții mele.) Rudele mele vor să mă însor. Inventez bicicleta, dar nu reuşesc să-mi țin echilibrul pe ea. Cu Claudia la circ. Conducători de care şi gladiatori. Hostia se căsătoreşte, iar eu o iau în casa mea pe Evia, sclava de viță regală.

Întors din război, familia mea a început să insiste să mă însor. Aşa cum mi-am închipuit, tata n-a vrut să mă mai întorc în Germania, ci mi-a spus că îmi făcusem de-acum datoria mea de cetățean şi că trebuia să mă pregătesc şi eu, la fel cu fratele meu, pentru cariera politică; dar dacă, dimpotrivă, doream să mă dedic studiilor şi să mă ocup cu administrarea bunurilor familiei, pentru el era totuna. În realitate de la mine nu se aştepta prea mult şi cred că eram considerat în permanență şi în mod incurabil oarecum tarat. Toate ambițiile şi le pusese în fiul lui mai mare, Lucius.

Ai mei au considerat că lucrul cel mai urgent era să închei o căsătorie reuşită. De asta se vorbea des în casă, chiar în prezența rudelor sau a prietenilor, şi uneori se încingea chiar şi câte-o discuție mai savantă despre treaba asta şi despre avantajul de a te căsători devreme sau târziu, sau de a nu te căsători deloc. Fiindcă nu toți erau de acord cu ai mei în privința asta. Şi chiar şi argumentele celor

care-mi dădeau ghes să mă grăbesc şi să mă însor nu erau nici ele întotdeauna prea încurajatoare. Aşa de pildă Valerius Messalla, un cavaler care la treizeci de ani se afla deja la a treia căsătorie, mi-a citat într-o zi ceea ce spusese într-un discurs, pe vremea când era cenzor, Medellus Numidicus, ca să-i înduplece pe cetățenii celibatari să se căsătorească.

„Dacă nouă ne-ar fi îngăduit, o cetățeni, să trăim fără femei, *omnes ea molestia careremus*[167]; dar, de vreme ce natura a stabilit că nu se poate trăi în linişte alături de ele şi nici pe de altă parte fără de ele, să ne preocupăm mai curând de perpetuarea neamului nostru decât de fericirea scurtei noastre vieți." După aceea fratele meu, care se căsătorise prima dată la douăzeci de ani şi a doua oară la douăzeci şi patru, avea şi el un argument cu care mă încuraja să-i urmez pilda. „Dacă nu te însori repede", îmi spunea în glumă „ai să fii prea bătrân pentru cea de-a treia şi a patra căsătorie a ta, care sunt de fapt cele care contează." Când am auzit fraza asta, mi-a venit în minte ceea ce-mi spusese un prieten american la New York cu privire la tara lui, în care, la fel, e cât se poate de răspândit obiceiul de a te căsători foarte tânăr. „Un bun american", spunea prietenul meu, „se căsătoreşte în medie de trei ori: prima dală la o vârsta foarte

[167] „Ne-am lipsi cu toții de dandanaua asta."

tânără, şi numai *to canalize the sexual desire*[168]; odată satisfăcut, divorțează şi-o ia în căsătorie pe fiica şefului, sau pe una care să aibă un tată întreprinzător şi important, cu alte cuvinte o fată care să-l ajute să-şi croiască un drum în viață. După ce a reuşit acest lucru, divorțează din nou şi se căsătoreşte cu femeia pe care o iubeşte, aparținând tipului de femeie care i-a plăcut întotdeauna şi căreia de obicei îi rămâne credincios; cu atât mai mult cu cât atunci când s-ar putea să-i treacă prin minte s-o înlocuiască cu o a patra soție, tinerică de tot, moare în general într-un accident, lăsându-i întregul său avut unei văduve încă de nedisprețuit."

Bineînțeles că vorbele fratelui meu îl indignau pe tata, un om de modă mai veche; şi-i ofereau întotdeauna pretextul pentru o tiradă retorică, o violentă mustrare adresată timpurilor moderne în care asistai la destrămarea tuturor concepțiilor tradiționale cu privire La familie. Nu că n-ar fi avut nimic de reproşat vremurilor de altădată; se lega mai cu seamă de comediantul acela ipocrit la adresa căruia folosea un neologism grecesc care era la modă pe atunci, *hypokritès,* anume Cato cel Bătrân, cu toate că acesta murise cu un secol şi jumătate în urmă; un zgârciob îngrozitor, spunea el, care se descotorosea pentru o sumă de nimic de sclavii lui, de îndată ce îmbătrâneau, de teama

[168] „Pentru satisfacerea necesităților sexuale."

de a nu fi nevoie să-i întreţină fără să mai încaseze echivalentul muncii lor; şi pe ceilalţi sclavi îi biciuia după cină, şi pentru lipsuri mai grave îi judeca el însuşi şi-i condamna la moarte şi executa sentinţa chiar în prezenţa celorlalţi sclavi. Şi, fiindcă nu-i plăcea ca sclavii să se iubească şi să se înţeleagă unii cu alţii, răspândea printre ei tot felul de vorbe şi de intrigi, îi asmuţea pe unii împotriva altora, în aşa fel încât să fie întotdeauna bănuitori şi divizaţi unul faţă de altul. Iar la optzeci de ani s-a căsătorit cu o fetişcană de douăzeci." („Într-adevăr, tată, dar dacă nu se căsătorea, n-ar fi avut un fiu, şi aproape cu siguranţă că a fost al lui, Cato Salonius, care a fost la rândul lui bunicul celuilalt Cato, pe care tu îl stimezi atât de mult.") Şi lui Cicero îi aducea reproşuri, că făcuse acelaşi lucru, îşi părăsise nevasta după treizeci de ani de căsătorie şi-şi luase una tinerică numai fiindcă era bogată. Un *hypokritès,* spunea el, şi acest Tullius Cicero, care scria că-i e ruşine că e afectat din cauza morţii unui sclav tânăr, care-i servea de lector, fiindcă, închipuiţi-vă, considera nedemn de un om liber să sufere din pricina unui sclav.

Tata avea în privinţa asta nişte idei pe care aş putea să le numesc moderne şi creştine şi, dacă n-ar fi fost să fie decât situaţia aşa-numiţilor proletari, sau cea a micilor-burghezi sau a salariaţilor particulari, nu s-ar părea că epoca asta a noastră, evoluată şi creştină, ar fi cu mult mai

bună decât cea a sclavilor din secolul întâi, care nu trebuiau să aibă grijă de casă şi masă, şi nici nu aveau motive să se teamă că aveau să-şi piardă postul dintr-un moment în altul. Aceeaşi omenie faţă de acei colaboratori necesari, de la cei mai umili până la cei mai răsăriţi, întâlneam pretutindeni în casele rudelor şi ale prietenilor; şi dacă mai existau încă stăpâni care să-i trateze pe sclavi ca bătrânul Cato, sau chiar mai rău, în general proaspeţii îmbogăţiţi sau boiernaşi necioplţi din provincie, erau judecaţi cu destulă asprime. Odată, în casa tatălui meu, l-am auzit pe Sentius Saturninus povestind un fapt pe care toţi l-au caracterizat drept monstruos, şi al cărui protagonist fusese un oarecare Vedius Pollio, un cavaler putred de bogat, care-n bazinul unei ville a lui de la Posillipum creştea murene; nişte peşti cu înfăţişarea unor şerpi graşi, după care gurmanzii se prăpădeau cu firea; şi care erau foarte lacomi, căci, dacă se întâmpla să muşte un om, nu spun că l-ar fi devorat cu totul ca acei *piranhas* din apele Braziliei, sau ca acei *caribes* venezueleni (în Savana Grande, unde Orinocul se desface într-o sută de braţe şi fiecare dintre ele caută să ajungă la ocean el singur, băştinaşii de prin partea locului, când le moare cineva din familie, îi leagă cadavrul de un par pe care-l înfig în mijlocul curentului apei: şi vin imediat peştii aceia canibali şi-n scurt timp îl devorează cu totul, încât nu rămân decât oasele albe şi curate pe care

rudele le împart în trei-patru părți şi le vâră într-un sac, iar sacul îl agață de colibă: şi există colibe cu familii mai numeroase sau mai vechi, care au agățate numeroase asemenea săculețe funebre şi lucrul ăsta le conferă un fel de glorie față de celelalte): murenele nu sunt aşa de feroce, dar dacă se-ntâmplă să se nimerească un om în mijlocul lor, îl muşcă cu furie şi-i injectează un venin mortal. Pollio acela, într-o zi când îl avea musafir în villa lui pe Augustus, întâmplându-se ca unul din sclavii lui să spargă un potir din cristal foarte fin, a poruncit să fie aruncai în bazinul cu murene. Nefericitul s-a prosternat în fața lui Augustus cerându-i îndurare: şi Augustus l-a rugat pe Pollio să-l ierte, dar a întâmpinat împotrivirea turbată a acestuia. (Care era în dreptul său, ca stăpân al unui lucru, căci sclavul de fapt asta era: dacă musafirul meu mă roagă să nu arunc pe focul care arde-n cămin un scaun de pildă, eu pot, chiar dacă e nepoliticos, să nu țin seamă de dorința lui.) Atunci Augustus, reluându-şi instantaneu autoritatea lui de împărat, i-a poruncit lui Pollio să-l *manumittere*[169] imediat pe sclav, adică să-i redea libertatea; şi-a luat toate paharele de cristal care se aflau pe masă şi le-a spart țăndări, aruncându-le. Şi l-a silit, în sfârşit, să sece bazinul cu murene.

---

169 Actul redării libertății unui sclav includea şi un gest consacrat, anume ca stăpânul să-i pună mâinile pe umeri.

Când am auzit-o povestită, întâmplarea aceasta mi-a făcut o puternică impresie, dar m-a impresionat şi mai mult comentariul tatălui meu.

„Nu mă mir㔝, a spus el, „atitudinea lui Pollio. Era el însuşi fiul unui sclav eliberat.”

Întorcându-mă acum iar la insistențele familiei de a mă căsători, eram zăpăcit şi nu ştiam ce să răspund. Persista încă la mine sentimentul pe care l-am descris deja într-un capitol precedent, ca să zic aşa, jena aceea de a-mi trăda iubirea din secolul douăzeci: moderat totuşi, aşa cum am explicat, datorită faptului că de la noile femei îşi lua plăcerea un trup care era al meu, dar nu cel cu adevărat al meu. Eram de bună seamă generos când era să găsesc subterfugii, atunci când îmi aduceam argumente mie însumi; pentru căsătorie însă nu găseam nicio justificare. Pe de altă parte, fiind lucru stabilit că viața mea exemplară în mijlocul romanilor nu avea să lase nicio urmă şi nici nu trebuia să lase, dat fiind că se încadra într-o epocă în care fiecare eveniment cât de mic fusese deja definit şi încheiat, era logic că eu nu trebuia să am nici nevastă, nici copii, la fel cum n-aş fi putut săvârşi nici vreo operă sau vreo faptă care să aibă urmări sau să rămână în amintire. Viața mea romană trebuia să fie într-adevăr o scriere pe apă, şi atunci când mi-am dat seama din plin de acest lucru am încercat din pricina lui un sentiment de oarecare umilință.

Mi-am făcut iluzia c-am să pot să le ofer cel puțin

contemporanilor mei vreuna din invenţiile care fac viaţa noastră uşoară şi complexă, şi-am fost foarte amărât chiar de la început, constatând că sunt atât de ignorant în materie de mecanică, de electrotehnică, în materie de radio, telefon şi celelalte, închipuindu-mi că, dac-aş fi fost, dimpotrivă, un individ priceput în domeniul ăsta, aş fi putut să le dăruiesc cine ştie, poate lumina electrică, sau telefonul, sau măcar aş fi putut să mă folosesc de ele eu acasă la mine, pentru uzul meu personal. Am vrut odată, având printre sclavii tatălui meu un meşteşugar deosebit de iscusit, să-l pun să-mi facă o bicicletă. Nu vă spun ce bătaie de cap a fost ea să pun de acord vagile mele reminiscenţe în materie de cunoştinţe mecanice, cu bunăvoinţa unui meşter fierar şi tâmplar în acelaşi timp care nu înţelegea ce doream. În fine, după strădanii îndelungi, a ieşit ceva care semăna cu o bicicletă aşa cum seamănă o pirogă scobită într-un trunchi cu un schif de concurs; cu pedale, roţi subţirele cu spiţe din lemn, şi transmisie cu lanţ. Când a fost însă vorba să mă urc pe ea şi să pedalez n-a fost chip. Noul meu corp nu dădea ascultare impulsurilor mele de pedalator din cealaltă viaţă; nu reuşeam să mă menţin în echilibru pe cele două roţi nici măcar o clipă şi oricât de mult m-am încăpăţânat n-am izbutit să fac în două sau trei zile nici cel mai mic progres, până când am lăsat baltă toată treaba şi-am dat încolo angrenajul acela. În paranteze fiind zis,

faptul ăsta pentru familia mea care asista amuzată sau alarmată la încercările mele, a reîntărit credința că nu eram cu desăvârşire vindecat: nebun ieşisem după amnezie şi nebun continuam să fiu. Mai întâi sclavul care-mi construise mecanismul, luându-mă cu binişorul, şi după aceea tata, folosind un limbaj filosofic şi citate din Platon, din Empedocles şi din Anaxagoras, au încercat să mă facă să-mi amintesc cum că orice corp fără susținere cade jos, şi că de când a fost roata născocită nu s-a mai pomenit niciodată să pui o roată în fața alteia, ci întotdeauna una alături de alta.

Am renunțat la asemenea proiecte nebuneşti, dar pentru ca experiența aceea a mea să nu fie cu totul inutilă, mi-am pus în gând să devin un studios şi un om de ştiință ca să pot să le redau contemporanilor mei cât mai mult cu putință din cultura de atunci, din operele dispărute în cursul secolelor, din autorii al căror nume se pierduse. Mi-am dat seama chiar de la început, de exemplu, că poeții latini pe care-i cunoaştem noi şi ale căror opere ne-au fost transmise, Horatius şi Vergilius mai ales, se bucurau printre cei mai intransigenți şi rafinați critici ai vremii de aprecieri mult mai puțin bune decât se bucură astăzi; nu că le-ar fi tăgăduit meritele sau talentul poetic, dar fiindcă de bună seamă erau inferiori unor poeți ca Valerius Edituus, Quintus Catulus, Porcius Licinius, ale căror nume le cunosc astăzi doar

savanții. Horatius era considerat un epicureu simpatic, o companie plăcută, un moralist cam îngâmfat şi care voia să dea de înțeles acest lucru, ca atunci de pildă când se lăuda că se mulțumea la cină cu praz, cu năut şi cu un fel de tăieței şi că-i erau de ajuns trei sclavi ca să-l servească la masă; iar odelor lui le reproşau mai cu seamă faptul că erau cam lipsite de originalitate şi-n ce priveşte ideile, şi-n ce priveşte versificația, calchiate mai mult sau mai puțin după poeții alexandrini. Lui Vergilius, adulatorul lui Augustus şi al traficantului aceluia toscan care a fost Mecena, şi care-n dosul paravanului unui soi de salon literar se pricepea grozav să-şi facă anumite afaceri cam dubioase şi să câştige gologanii cu sacul, i se aduceau laude pentru arta lui de improvizator şi pentru poeziile lui bucolice, dar i se reproşau servilismul şi falsa modestie pe care ştiuse s-o afişeze în fața persoanelor influente precum şi exaltarea dictaturii. Într-o zi, auzind-o pe mama, care descindea aşa cum ştiți din ginta Iulia, numindu-l pe Vergilius „mârlanul ăla din câmpia Padului", i-am spus că în fond Iuliii trebuiau să-i fie recunoscători, fiindcă celebrase originea lor de la Eneas şi de la troieni; dar prea-aristocratica mea mamă avea şi-n direcția asta ideile ei proprii: „Eu sunt mulțumită să ştiu că Iuliii erau o gintă patriciană deja puternică pe vremea regilor; şi nu-mi place câtuşi de puțin ideea că aş descinde dintr-un păstor oarecare de

neam barbar, trac sau asiatic; n-are decât să se laude cu asta Augustus, care n-are niciun drept în privința asta, şi n-are decât să-i cânte Vergilius cât o vrea în strună, pe mine nu mă încântă deloc."

Desigur am avut ocazia să cunosc în vremea aceea poeți şi scriitori, cărora astăzi nu li se mai cunoaşte nici măcar numele, Fabius Calvus, Sempronius Luscinus, Atilius Curio, Pedo Albinovanus, ale căror opere au fost distruse din ordinul Cezarilor fiindcă se ridicau împotriva regimului sau fiindcă erau nişte oameni incapabili de linguşiri. Încercam să memorez cât mai mult din versurile lor ca să-i fac cunoscuți profesorilor din secolul meu; din când în când recit în gând câte unul din versurile acelea minunate, moarte de nouăsprezece secole, şi care după această scurtă şi intimă reînviere vor muri din nou şi definitiv împreună cu mine. Am început să citesc cu râvnă întreaga operă a lui Titus Livius, şi mai mult decât el pe analiştii pe care Livius i-a spoliat fără niciun respect şi fără niciun scrupul; şi aşa am făcut şi cu cărțile lui Varro, insuportabil poligraf, şi cu ale altora. O să arăt mai departe ce-am născocit ca să fac să renască numele atâtor minunate talente, şi cum am dat un total faliment în întreprinderea mea.

Mai presus de toate am considerat însă că venise momentul, fiind acum în afara severei tutele exercitate de tatăl meu, să mă consacru unor lungi călătorii. Vechiul meu spirit nomad, care mă

făcuse să aleg profesiunea de ziarist itinerant, mă făcea să fiu plin de neastâmpăr şi-n reîncarnarea mea. Pe la sfârşitul anului 763 am plecat, deşi numai provizoriu, de acasă; m-am dus să locuiesc într-o căsuță de pe Palatin aparținând unei rude de-a noastră care era holtei şi fusese trimis să guverneze o provincie îndepărtată; îi părea rău să lase casa goală şi obținuse învoirea tatălui meu ca să mă duc eu să-i supraveghez pe portar şi pe sclavi, în număr de o duzină sau două. Om instruit, poseda o mică dar aleasă bibliotecă particulară, un bucătar bolognez, şi un sistem ultramodern de încălzire cu aer cald: aşa că mă simțeam bine acolo.

Revenisem la Hostia, aşa cum am spus. Cu mai puțină ardoare însă, cu atât mai mult cu cât dânsa era atunci pe punctul de a se căsători cu cavalerul acela cam trecut al ei, iar eu hotărâsem că după căsătorie aveam să evit orice ocazie de a mă mai afla singur alături de dânsa chiar dacă soțul, după cum se părea, intenționa s-o încurajeze în toate felurile. Şi-am regăsit-o la Hostia pe sclava Evia, cu care mă amuza să vorbesc germana; şi ei îi făcea plăcere lucrul ăsta, cu toate că înțelegea mai mult decât vorbea idiomul ei matern, fiind venită în Italia de mic copil. Într-o zi, când mă dusesem la Hostia şi stăpâna nu era acasă, am stat de vorbă îndelung; mi-a povestit o sumedenie de lucruri, că era fiica unui şef sicambru foarte important, a unui rege de fapt. Care, contrar cu ceea ce

făcuseră ceilalți, nu voise deloc să capituleze în fața romanilor; şi-aşa fusese ucis în luptă, iar ea împreună cu mama ei duse în sclavie. Povestea lucrul ăsta fără mânie, fără pasiune, ca pe un lucru natural; şi nici nu părea să sufere din cauza condiției sale, fiind născută liberă şi nobilă. S-a înfiripat multă încredere între noi; şi, lucru curios, n-am mai simțit niciodată impulsul din prima noapte, de a o strânge în brațe. Nu că n-ar fi fost frumoasă şi plăcută, şi foarte tânără mai presus de toate, nu putea să aibă mai mult de douăzeci de ani. Mi se părea însă demnă de respect la fel ca o fată liberă şi chiar mai mult, şi-mi displăcea faptul că dânsa ar fi putut să-şi închipuie că numai condiția ei de sclavă m-ar fi îndemnat la o familiaritate uşuratică la care de altfel nici n-ar fi avut posibilitatea să se împotrivească. (Cu toate astea, în noaptea respectivă avusese o docilitate însuflețită de oarecare căldură, la care nu era desigur obligată.)

Într-o seară, când eram singur acasă, Evia a venit la mine. Se întâmpla uneori să vină cu tăblițe de la stăpâna ei, pentru o invitație la cină, pentru o întâlnire, şi bătrânul portar o lăsa zâmbind să treacă la orice oră. Era foarte frumoasă în seara aceea; aprinsă la față, şi părul ei părea să îi păstrat în el culoarea caldă a asfințitului care împurpura cerul; avea ceva tragic între sprâncene şi-n jurul buzelor, care, după zâmbetul cu care m-a salutat, s-au strâns imediat cu asprime. „*Da mi tabellas* i-

am spus eu. „*Qvid novi*?” [170] Şi imediat am adăugat în germană că mi se pare că are o expresie neobişnuită şi oarecum neliniştită.

Nu avea tăbliţe. Venise din proprie iniţiativă. Îmi cerea sprijinul. Vorbind latineşte, fiindcă asta reuşea mai uşor, mi-a spus că era ameninţată de un lucru îngrozitor. Nu îndrăznea să-mi vorbească despre el şi cu toate astea eu eram singurul din întreaga Romă, singurul din lume (şi-a rostit aceste cuvinte fără nicio emfază, şi coborând puţin tonul ca şi cum şi-ar fi cerut iertare pentru înfumurarea ei, adică pentru faptul că situaţia ei ar fi trebuit să intereseze pe toată lumea) care poate ar fi putut s-o ajute.

În vremea noastră, unei fete care vine în asemenea condiţii în casa unui bărbat tânăr se ştie ce i s-ar fi putut întâmpla. A săvârşit o greşeală cu un bărbat care a abandonat-o, are un copil în pântece şi nu ştie ce să facă. Sau e o poveste dureroasă cu datorii şi cu încurcături familiale; iar fata vine să propună ruşinată, dar hotărâtă, un mic târg, trupul ei, pe de o parte, o alocaţie pe de altă parte. Evia însă era o sclavă, obişnuită de-acum cu condiţia ei, nu avea drame, în afara faptului că stăpâna ar fi intenţionat s-o vândă, lucru care nu mi se părea probabil, sau că i-ar fi impus drept soţ pe vreunul din sclavii ceilalţi din casă, lucru de altfel natural şi la care niciun

---

[170] „Dă-mi tăbliţele”… „Ce mai este nou?”

sclav sau sclavă nu se poate gândi să se împotrivească.

„Dic mi, Evia.”[171]

În sfârşit şi-a făcut curaj. Povestea era următoarea. Pretorul, faimosul *praetor ab Illyricis terris,* care acum nu se mai afla în Illiria, ci în Galia şi venea mai puțin des ca înainte pe la Roma, acceptase numai după lungi dispute, şi cu făgăduiala din partea Hostiei că lucrurile aveau să rămână ca şi înainte ori de câte ori avea să vină el pe la Roma. Căsătoria ei cu cavalerul cel bătrâior. Hostia, mi-a explicat Evia, îl lua pe cavaler numai pentru că era putred de bogat şi mai cu seamă fiindcă era înrudit cu familiile cele mai nobile şi-i dădea o situație socială de care dânsa avea nevoie. Dar nici cu pretorul nu putea s-o lase mai moale, era singurul bărbat de care era cu adevărat îndrăgostită, în pofida tuturor aventurilor de mai demult cu bătrânul Propertius şi cu atâția alții.

„Et tecu, domine.”

S-a oprit încurcată. Am zâmbit, şi-am făcut-o să înțeleagă că ştiam prea bine cum stăteau lucrurile, că nu eram cu adevărat îndrăgostit de Hostia. Bun. Pretorul pusese drept condiție ca Hostia să i-o cedeze pe Evia. „Evia”, spusese dânsul, „o să-mi țină o companie plăcută cât timp sunt departe, şi o să mă împiedice să mă gândesc la alte femei, şi, ținând-o în brațe, o să am impresia că te țin pe

---

171 „Hai, spune-mi, Evia.”

tine.” Hostia acceptase imediat, treaba i se păruse cât se poate de naturală; şi chiar se gândea că-i face un serviciu în felul ăsta fetei: „gândeşte-te, îi spusese ea, acesta ar putea fi începutul norocului tău. Pretorul e destinat unei cariere strălucite, cine ştie ce mare personaj o să devină, cine ştie dacă până la sfârşit nu o să-ți redea libertatea şi n-o să se căsătorească cu tine: n-o să fie pentru prima dată când o sclavă devine stăpâna Romei.” „Are dreptate”, i-am spus Eviei, încercând să dau întregii situații un aspect mai puțin dramatic; în ce mă privea însă, având mentalitatea unei epoci fără sclave, treaba mi se părea obscenă. „*Şi ita censes, dómine…*[172] Dar eu cu pretorul nu mă duc, n-o să mă duc niciodată.”

O pusesem pe Evia să se aşeze lângă mine pe patul îngust care-mi servea şi de divan şi de fotoliu şi, după aceste cuvinte rostite cu o pasiune vehementă, şi-a lipit fața de umărul meu şi-a-nceput să plângă. Oricât aş fi ştiut că Evia era, aşa cum am spus, o sclavă neobişnuită, atitudinea aceea a ei, de un romantism demn de secolul al nouăsprezecelea, disperarea aceea de fecioară, eroină de Märchen[173] sau dintr-un calendar pentru familiile creştine, m-au impresionat, mi-au provocat un amestec amețitor de mai multe epoci diferite, suprapuse între ele şi învălmăşite.

---

172 „Dacă aşa socoți, stăpâne…”

173 Mici istorioare sentimentale.

Aşadar, fiica aceea de regi sicambri se comporta ea o Gretchen în lacrimi care descoperise că iubitul ei e logodit eu fata unui conte.

I-am făgăduit Eviei că aveam să vorbesc cu Hostia. Era o făgăduială absurdă şi o sarcină asumată cu uşurință, mi-am dat seama de lucrul ăsta îndată după plecarea fetei; nu aveam nicio autoritate asupra Hostiei, ştiam prea bine asta; nici Hostia nu era genul care să-mi fi făcut confidențe cu privire la raporturile dintre ea şi pretor, şi-ar fi trebuit să fac cine ştie ce manevre abile pentru ca s-o determin pe dânsa să-mi împărtăşească proiectele acelea ale ei, fiindcă Evia mă rugase să nu pomenesc nimic despre vizita ei sau despre mărturisirile pe care mi le făcuse.

Lucrurile s-au desfăşurat mult mai simplu decât mi-aş fi putut imagina eu. Peste două zile, seara, Evia a venit din nou la mine cu o tăbliță din partea Hostiei, care mă invita în seara aceea la dânsa. Evia mi-a înmânat-o, m-a rugat să-i scriu răspunsul şi a plecat fără să mă roage nimic şi fără niciun fel de aluzie la convorbirea noastră dinainte. Am avut totuşi bănuiala că dânsa fusese aceea care, prin cine ştie ce mijloace, grăbise respectiva invitație. Poate povestindu-i stăpânei sale că frumosul tânăr Publius Valerius avea mult succes la prietenele ei, spunându-i că fusese văzut cu vreo două zile în urmă chiar la Circus Maximus împreună cu Claudia, care era nebună după jocuri, după gladiatori şi după bige. Claudia mă

determinase să-mi încalc o hotărâre pe care mi-o ținusem până cu puțin înainte, de a încerca şi de a căuta toate experiențele posibile, abținându-mă însă de la spectacolele cu gladiatori. Mă temeam ca nu cumva luptele acelea barbare să mă facă să-i judec prea aspru pe noii mei concetățeni; aveam groază de ceea ce ar fi trebuit să văd, trupuri sfâşiate de fiare, sau sfârtecate în ciocniri pe viață şi pe moarte.

Am sfârşit prin a mă duce acolo; şi trebuie să mărturisesc că doar rareori mi-a fost dat să asist la explozii de sălbăticie ca cele descrise în nenumărate rânduri, la acea frenezie de sânge, consacrată de toate scrierile, a întregului popor, mai. Înclinat să condamne decât să-l absolve pe luptător; dimpotrivă, l-am văzut răsplătit întotdeauna cu viața pe gladiatorul curajos şi nefericit; şi m-am convins tot mai mult că avea dreptate napolitanul Flocca atunci când îmi vorbea de interesul pe care-l aveau lanişții, stăpânii aşa-numitelor *familiae gladiatoriae,* de a-şi menține cât mai mult posibil intact capitalul lor.

Tocmai începusem să cred că ororile tradiționale care se relatau erau una din numeroasele deformări ale istoricilor târzii, când într-o bună zi am fost silit să-mi schimb părerea. Tiberius, care devenind în urmă împărat s-a dovedit cam îndărătnic ori de câte ori a fost vorba să ofere poporului asemenea jocuri, a dat într-o un somptuos spectacol de gladiatori în memoria

bunicului său Drusus; şi m-am dus şi eu să asist la el, din mai multe motive. Mai întâi de toate din considerație față de cel care-l oferea; absența unuia dintre fiii senatorului Valerius Monellus de la o sărbătoare ca aceea, la care au participat cu tot fastul Augustus şi Livia şi întreaga familie imperială, ar fi bătut la ochi şi ar fi fost comentată nefavorabil. În al doilea rând, ştiam că spectacolul avea să fie unul dintre cele mai miloase, deoarece Tiberius invitase să coboare în arenă, plătindu-le câte o sută de mii de sesterți fiecăruia, câțiva gladiatori emeriți, care erau acum nişte cetățeni bogați şi îmbuibați, dar ale căror nume erau încă pe buzele tuturora, şi poeții îi celebrau, iar copiii le scriau cu cărbune numele însoțite de „trăiască" pe ziduri. Era clar că ei nu aveau de gând să rişte câtuşi de puțin; şi nici pe de altă parte gladiatorii care aveau să-i înfrunte, sortiți deja să fie învinşi, nu puteau fi sacrificați pentru un simplu capriciu al mulțimii. Şi-n felul ăsta mi-a fost dat să asist la lupta unor indivizi care mie nu-mi spuneau nimic, dar care trezeau entuziasmul şi-i impresionau pe cetățeni.

Spectacolul, ca toate celelalte de genul ăsta. A durat întreaga zi, de dimineață până seara; pe la ora a şaptea a avut loc obişnuita pauză mare şi lumea a plecat să ia masa, să se odihnească sau cel puțin să tragă un pui de somn acasă, în linişte. Eu însă nu m-am clintit de la locul meu; auzisem deja vorbindu-se de acele faimoase intervale,

voiam să mă încredințez cu ochii mei dacă lucrurile înspăimântătoare despre care se vorbea existau cu adevărat. Şi-am văzut într-adevăr lucruri groaznice şi dezgustătoare. Rămăseseră spectatorii cei mai fanatici, oameni din plebea cea mai de jos, liberți, sclavi, ticăloşi veniți din toate colțurile imperiului ca să speculeze şi să facă avort prin mijloace necinstite; spectacolul togat de mai înainte nu-i satisfăcuse, doreau sânge, chinuri, moarte. Şi sânge şi chinuri mai cereau cu voce tare şi alții, care năvăliseră în număr mare în arenă, stătuseră departe până acum de luptele curtenitoare, iar acum alergau cu ochii sticloşi şi cu un rânjet crud, o şleahtă care mi se părea şi mai josnică decât cealaltă, majoritatea cu veşminte şi cu chipuri barbare. Nu voi descrie toate câte s-au petrecut în acele două ore, mai port încă şi acum în amintire oroarea lor. Au fost aruncați în arenă ticăloşi, delincvenți de rând, socotiți oricum morți din cauza fărădelegilor lor, puşi să lupte unul împotriva altuia, fără nicio armă de apărare, fără scut şi fără cuirasă: lupta era întotdeauna mortală, cel care învingea şi era asmuțit de urletele gloatei să-i dea lovitura decisivă celui căzut *(„Occide, verbera, jugula! Quare tam timidu? Quara non occidis audacter?”)*[174], cădea la rândul lui într-a doua sau

[174] „Omoară-l, loveşte-l, sugrumă-l! De ce şovăi atâta? De ce nu-l omori cu curaj?”

într-a treia încleştare, victoria era numai o amânare a morții care venea sigur. Şi luptele nu se desfăşurau una după alta, ci zeci deodată, ca sângele să curgă cât mai repede şi cât mai repede să crească grămada de morți şi de muribunzi răspândiți prin arenă. Experiența aceea mi-a fost de ajuns pentru toată viața. Am rămas însă eu convingerea că oamenii paşnici, cetățenii cinstiți evitau orgiile acelea sângeroase; ele constituiau o nadă socotită necesară pentru masa atât de oscilantă a păturilor celor mai de rând, în marea lor majoritate oameni din alte țări, barbari având încă gusturile primitive ale barbarilor, traci care veniseră pe jos din Balcani, sarmați care se hrănesc cu lapte de iapă, etiopieni care trăiesc aproape de izvoarele Nilului, zdrahoni roşcovani şi solizi sosiți de pe țărmurile mărilor înghețate.

Claudia m-a inițiat şi la cursele de care. Şi aceste întreceri durau de dimineață până seara, având câte şapte, zece sau douăsprezece curse, şi fiecare dintre ele necesitând cel puțin jumătate de oră; bineînțeles că publicul de soi de pe locurile din partea cea mai de jos, rezervate senatorilor şi cavalerilor, asista doar la cele mai importante: aşa, de exemplu, în ziua aceea noi am sosit pe la ora a opta, când lumea era deja înfierbântată şi făcea mare zarvă datorită faptului că se afla acolo de vreo patru sau cinci ore, şi datorită pasiunii cu care urmărise cursele dinainte. Dintre echipele sau grajdurile cărora le aparțineau carele

concurente, învinseseră până atunci toate probele cea numită *pràsina,* adică cea verde, în timp ce *vèneta,* adică cea albastră, preferata mulțimii, *albata* şi *russata* rămăseseră tot timpul la urmă. În ce mă priveşte cursele de felul acelora mi s-au părut întotdeauna mai curând plictisitoare. Cele patru care, fiecare având în față înhămați câte patru cai. Trebuiau să facă şapte tururi complete ale pistei, şi-n timpul primelor tururi conducătorii, deşi încurajați în gura mare, se cruțau, încercau să se păstreze pentru iureşul final, având grijă doar să-şi asigure o poziție favorabilă în interiorul pistei. Pentru mine spectacolul adevărat îl constituia însă uriaşul amfiteatru, o impunătoare construcție din travertin, care cu vremea căpătase o culoare aurie într-un splendid contrast cu arena strălucitor de albă, presărată cu un nisip argintiu, obținut prin fărâmițarea cristalelor de ghips, care se extrage din regiunea bologneză: cu patruzeci de rânduri de gradene afară de locurile din partea de jos, pentru senatori şi pentru cavaleri, o înspăimântătoare mulțime de o sută cincizeci de mii de oameni, în permanentă frământare, şi-n timpul curselor, şi-n pauze; tot timpul dau din picioare, urlă, ocărăsc, strigă pe nume cai şi concurenți, aplaudă şi blestemă, agilă batiste, se păruiesc cu vecinii care au alți preferați. Şi vai de cel care nu participă la frenezia tuturor şi stă liniştit şi serios; e privit ca un trădător, ca un duşman al patriei.

Când am sosit la locurile noastre, am aflat de la vecini că doar cu puțin înainte îl scoseseră afară pe fiul unui senator, leşinat sau poate mort accidental, care nu rezistase la suferința provocată de cea de-a patra înfrângere a culorii lui. Claudia ştia tot despre curse, numele conducătorilor, ale animalelor; şi când au fost date în lături porțile grajdurilor şi au năvălit pe ele cele patru care în tropotul celor patru cai pe care-i avea fiecare, şi-n picioare pe care cei patru conducători cu o tunică foarte scurtă, un coif din piele pe cap, şi un bici lung, fiecare din ei cu veşmântul şi hamurile în culoarea grajdului respectiv, alb, roşu, verde, albastru, aproape fără să-şi dea seama a făcut şi ea ecou mugetului care s-a ridicat de pretutindeni. Apoi s-a întors către mine roşie la față şi „uită-te, mi-a spus foarte emoționată, o să trebuiască să-l urmărim pe Symmachus, e conducătorul cu tunica verde, asta e culoarea mea, şi fii atent la Attalus, e preferatul meu, cel mai grozav cal din lume, uite-l, acela care se află pe extrema stângă".

Concurenții parcurseseră deja cinci ture de arenă şi cursa se apropia de sfârşit; un car, cel alb, fusese lovit cu roata de către Symmachus care ştiuse în turul final să evite lucrul acesta la o foarte mică distanță, depărtându-se apoi puțin, până când l-a izbit pe concurent, şi carul alb s-a răsturnat în arenă, caii au fost văzuți cu copitele în sus, au alergat îngrijitorii ca să-l scoată de sub

car pe conducătorul care pierdea sânge şi să elibereze în grabă pista. Mulțimea care aştepta era agitată, urla, îndemna, ocăra, se sculaseră în picioare toți spectatorii de pe locurile cele mai populare, adică cele mai de sus. Avea să reuşească oare Symmachus să aducă cea de-a patra sau a cincea victorie consecutivă echipei lui? Se părea că da, carul lui îl depăşise cu o lungime pe cel albastru care îl urmărea îndeaproape; la ultimul tur al întrecerii însă, nu ştiu din ce motiv, fiindcă n-am fost niciodată priceput în asemenea lucruri, am văzut caii lui distanțându-se şi, în spațiul dintre car şi sosirea unde era gata să ajungă cu cutezanță, că-şi croieşte drum carul roşilor, care părea cel mai rămas în urmă; şi-a fost imediat în frunte, şi-a ajuns victorios la sfârşit, depăşind cu mai mulți metri celelalte care.

Claudia era indignată, țipa că Symmachus se lăsase înşelat de-un începător; cu caii lui irpini, cei mai buni de pe lume, să te laşi bătut de patru mârțoage din Cappadocia? În locurile populare zarva creştea din ce în ce, au izbucnit conflicte, am văzut pumni ridicați, guri schimonosite care suduiau, şi deodată un întreg sector al amfiteatrului s-a transformat într-o învălmăşeală sălbatică de oameni care se băteau, se loveau, se luau de beregată, suporteri care erau copleşiți de suporterii celorlalte culori, o încăierare furioasă, care lua proporții tot mai mari. Am văzut sosind echipe de paznici pentru restabilirea ordinii, s-a

zvonit deodată că muriseră nişte femei în învălmăşeală, că fuseseră oameni ucişi cu cuțitul şi răniți în număr mare. În sectorul senatorilor, unde mă aflam, tulburarea a fost doar cu ceva mai educată şi mai severă, dar nu mai mică decât în rândurile mulțimii. Chipul Claudiei, atât de palid şi de senin întotdeauna, era ca al unei Erinii. Deodată s-au auzit sunând trâmbițele pe care Claudia le-a şi interpretat: „Era de imaginat, preşedintele a suspendat jocurile". Mulțimea a protestat cu un urlet care a ajuns până la cer; soseau însă echipe tot mai compacte de gardieni în arenă şi la porțile pe unde se ieşea, aşa că nimeni n-a mai cutezat să se revolte, mulțimea a început să se scurgă prin cele o sută de porți, în jos pe scări, prin ieşirile amfiteatrului şi prin vestibulul exterior.

Îi sugerasem Claudiei să lăsăm puțin lumea să se scurgă, ea însă, nerăbdătoare şi pornită, n-a vrut; şi până la urmă când am ieşit afară din circ, ne-am trezit înghesuiți într-o masă uriaşă de oameni care ne împingeau din toate părțile, oameni modeşti, numai în tunică, desfăcuți la pieptul plin de sudoare şi gălăgioşi. Cu greu am împins-o pe Claudia lângă un zid, făcându-i scut în fața mulțimii. Am aşteptat mult timp, căci nu mai îndrăzneam să mă avânt din nou în îngrămădeală. La un moment dat, Claudia a început să râdă.

„Ştii la ce mă gândesc? La răposata de

străstrăstrăbunică-mea!”

„Ce legătură are străstrăstrăbunică-ta cu toată învălmăşeala asta?”

„Mă refer la fata lui Appius Claudius Caecus, o poveste de-acum trei secole. Ieşea într-o zi de la un spectacol de circ, şi s-a trezit ca şi noi blocată şi înghesuită în mulțime, că nu mai putea nici să respire. Când în cele din urmă a izbutit să se strecoare afară din înghesuială a spus cu voce tare: «Am avut noroc, ce mi s-ar fi întâmplat dacă fratele meu, Publius Claudius, n-ar fi suferit acea binecuvântată înfrângere navală în fața cartaginezilor, datorită căreia au murit atâția cetățeni? Prea mulți suntem la Roma, ar trebui să se întoarcă în viață, să se ducă cu o flotă bună să mai încaseze o înfrângere ca să mai împuțineze în felul ăsta numărul cetățenilor.»”

„Grozavă femeie.”

„Da. Dar a pățit-o. Cuvintele ei au fost aduse la cunoştința autorităților şi edilii poporului au condamnat-o la o amendă de douăzeci şi cinci de mii de aşi.”

„Şi care o să fie amenda oare pe care or să ți-o dea ție, care ai repetat povestea cu atâta satisfacție?” am întrebat eu. Lângă noi se afla un grup de tineri meşteşugari care ascultaseră cu multă plăcere anecdota, relatată cu un glas cât se poate de melodios şi de clar, şi care acum râdeau şi-şi dădeau coate.

Claudia şi-a întors către dânşii feţişoara ei

frumoasă, fină, de fecioară – divorțase deja şi de cel de-al doilea soț —; şi tinerii au privit-o intimidați, şi s-au oprit din râs.

„Sunt sigură", a spus ea atunci cu voce tare întorcându-se spre mine, „că vorbele mele i-au amuzat numai pe tinerii aceştia cumsecade. Şi sunt sigură că or să vrea chiar să mă ajute să nu fiu târâtă de mulțime şi să ies din înghesuiala asta."

Dată naibii fata. Nu degeaba îi curgea în vine sângele uneia din cele mai nobile, mai mândre şi mai orgolioase ginte din Roma, care dăruise republicii treizeci şi doi de consuli, cinci dictatori şi şase generali triumfători. Tinerii s-au arătat săritori şi gata la ordinele ei, ne-au luat în mijlocul lor şi-au început să-şi croiască drum prin mulțime şi să-şi facă loc cu coatele strigând „Faceți loc preanobilei Claudia Pulchra, urmaşa lui Appius Claudius Caecus!"; şi-n scurt timp am ieşit din înghesuială.

E vremea să mă întorc acum însă la Hostia şi la Evia. Spuneam că Evia ştiuse probabil să trezească la stăpâna ei un sentiment care s-ar putea numi gelozie. Într-adevăr, abia am ajuns la ea acasă, că m-a şi întrebat dacă era adevărat că o trădam cu Claudia.

„Ce înțelegi prin trădare? Tu nu mă trădezi oare şi de câte zece ori pe lună cu Bavius şi cu Mevius?"

„De zece ori pe lună? De ce nu spui de-o sută?

Exageratule! Şi pe urmă eu pot să fac ce doresc. Şi tu poți să faci ce doreşti, dar numai cu permisiunea mea. Şi trebuie să ştiu cu cine umbli. Tu eşti descoperirea mea, şi-acum toate prietenele mele se-ntrec în a-ți face avansuri. Claudia e o infamă şi merge cu tine numai fiindcă ştie că-mi face mie în necaz."

Am asigurat-o că nu era nimic serios cu Claudia; era numai o companie plăcută la circ sau la teatru.

Nu i-am mărturisit însă, tocmai din prudență, că acum îmi plăcea mult altă fată, fiica lui Lucius Asprinius, care era cel mai vestit orator din vremea aceea, fiindcă avea nişte ochi albaştri şi reci de nordică şi-un păr ca mierea fără niciun truc; se şoptea că Lucius Asprinius n-avea niciun merit în asta şi că adevăratul autor al fetei ar fi fost un sclav frizon care-i plăcuse maică-sii.

În seara aceea Hostia s-a cam îmbătat, având un aer vesel şi intim care-i şedea grozav de bine. Aveam cu adevărat nespus de multă simpatie pentru inițiatoarea mea, atât de extravagantă mereu, în realitate însă simplă şi dornică numai să placă şi să se facă iubită. M-am gândit în noaptea aceea cât de bine ar fi sunat în gura ei versurile doctei curtezane Veronica Franco:

Cosi dolce e gustevole divento
quando mi trovo con persona în letto
da cui amata e gradita mi sento

che quel mio piacer vince o*gni diletto…*[175]

Şi aşa ameţită de intimitate şi de plăcere, de vinul de Chios şi de parfumul trandafirilor, a început să-mi vorbească de pretor şi de pretenţia lui absurdă de a şi-o lua pe Evia; „grozav motiv a mai invocat, chipurile să-i fie alături atunci când eu sunt departe: trebuie să fie nebun să-şi închipuie c-o să i-o dau, i-am spus că da numai aşa, în bătaie de joc, şi el a crezut că vorbeam serios; tu ce spui de asta? Trebuie să i-o dau sau nu trebuie să i-o dau? Nu din invidie, fiindcă nu pot să fiu invidioasă pe o sclavă. Poate însă c-ar fi un noroc pentru Evia. El e în stare să-i redea libertatea şi să se căsătorească cu ea, nu e pentru prima oară când se întâmplă asemenea lucruri.”

Trebuia să profit de starea ei de îndoială şi s-o fac să-şi asume o răspundere chiar în faţa Eviei. I-am spus imediat că avea dreptate, pe Evia trebuia să şi-o ţină lângă dânsa, unde ar mai fi găsit o slujnică atât de devotată şi de atentă? Şi-i aminteam mereu de întâmplare aceea când alergase aşa de repede şi cu folos ca s-o avertizeze că pretorul era pe cale să-i bată la uşă… Hostia s-a amuzat când şi-a adus aminte. „Ce grozavă a fost, într-adevăr, cât de repede a netezit ea patul, cât de repede a făcut să dispară coroanele, cum a

---

[175] *„Atât de dulce şi de plăcută devin / Când fac dragoste cu cineva / Care simt că mă iubeşte şi mă doreşte, / Încât plăcerea aceea* a *mea întrece orice voluptate.”*

băgat de seamă în ultimul moment că aveam o vânătaie pe braț şi-a ascuns-o sub un strat de pomadă armenească; e foarte devotată, n-aş mai găsi o alta ca dânsa. *Da mi vinu.”*

Şi a sorbit un pahar mare de vin, cu care m-am trezit apoi în gură în timpul sărutului. S-a ridicat, s-a îndreptat spre camera de culcare şi eu am urmat-o; şi Evia a alergat şi ea la chemarea ei poruncitoare.

M-am prefăcut beat şi, stârnind râsul Hostiei, dânsa fiind cu adevărat cam beată, i-am ținut Eviei cu o elocință umflată un discurs, jumătate pe latineşte şi jumătate în germană; pe latineşte spuneam lucruri ridicole şi fără sens, în germană însă, în cuvinte puține şi esențiale, i-am spus că trebuie să se arate în ochii stăpânei suferindă, abătută, ca şi cum ar fi durut-o foarte tare capul, fără să spună însă care era motivul durerii acesteia. Evia a înțeles imediat şi s-a pretat perfect la toată farsa. Hostia a întrebat-o plină de solicitudine ce avea, de ce arată aşa de tristă, iar sclava a răspuns cu cuvinte evazive: „poate că”, am spus eu pe un ton glumeț, „poate că, Hostia, dacă vrei s-o vezi din nou veselă, ar fi bine să-i spui că ai hotărât s-o ții cu tine, că n-o mai trimiți de aici.” Vorbeam ca şi cum voiam să glumesc, dar Hostia a spus imediat pe un ton serios: „Evia, doar nu eşti aşa de tristă din cauză că ți-am dat sfatul acela, bineînțeles că n-o să fie nimic, tu ai să rămâi

cu mine, *abeat în mala peste ille praetor*[176].“ Atunci eu m-am prefăcut sceptic: „Biata Evia”, i-am zis, „dac-o fi să-ți dea crezare; mâine dimineață ai să vezi lucrurile într-alt fel, o să primeşti o scrisoare de la pretor şi-ai să-ți schimbi iar părerea”. Hostia a scos atunci un țipăt cum n-o mai auzisem scoțând, decât o dată la Baia când a muşcat-o un scorpion; şi am crezut că şi de data asta i se întâmplase aceeaşi nenorocire, şi mă şi repezisem să caut unde era animalul ca să-l ucid şi să-l ard în cenuşă, şi să pun cenuşa într-un pahar cu vin şi să i-l dau să-l bea, fiindcă acesta era pe atunci cel mai sigur leac împotriva veninului acestui animal. Nu era vorba însă de niciun scorpion, Hostia era furioasă că puneam la îndoială spusele ei: „Du-te, i-a spus ea Eviei, trezeşte-l pe Narcissus, să ia din dulapul cu Lari cele două simulacre de argint, să mi le aducă aici, împreună cu cădelnița, iar tu adu-mi o cupă cu vin, şi întoarce-te repede, să-i dau o lecție acestui domnişor care pune la îndoială cuvântul unei femei nobile căreia poeții i-au dăruit eternitatea.” Hostia încă declama, când Evia a şi luat-o la fugă, după ce mai întâi m-a privit cu ochi plini de strălucire şi de bucurie. După aceea s-a aşezat pe un colț al patului fără să-mi spună nimic, cu privirea pierdută, cu o expresie atât de serioasă şi de încordată, încât m-am temut ca nu cumva

[176] Expresie echivalentă cu „să se ducă pe pustii pretorul ăla”.

ieşirea aceea să-i fi accentuat amețeala şi să-i vină rău.

Dar iată că a sosit şi tânărul Narcissus, custodele Larilor, cu ochii umflați de somn; iar Evia a adus o măsuță pe care au fost aşezate cele două statuete de argint şi, punând un vârf de tămâie într-o cădelniță mică, i-a dat-o în mană Hostiei; care în picioare, după ce a împrăştiat puțin fum din cădelniță asupra strălucitoarelor simulacre, a luat cupa cu vin, a vărsat puțin din el pe masă, pe restul l-a băut dintr-o sorbitură, şi-a spus „*Per Junone, per deos Penates juro,* n-o s-o dau pe Evia pretorului, n-o s-o gonesc din casă, o să rămână mereu cu mine până când va fi din nou liberă, *per Junone, per deos Penates juro.*”

S-a întors apoi către mine, cu fața transfigurată, ca şi cum ar fi celebrat un ritual solemn şi teribil. Nu mai era beată, nu mai era nici zâmbitoare, părul îi cădea în dezordine în jurul feței. Tânărul sclav a strâns în grabă măsuța, a luat şi-a dus totul. Evia, şi ea cu chipul grav, stătea mută într-un colț privindu-şi stăpâna, ca şi cum i-ar fi întărit între ele un nou şi tragic pact. Aş fi vrut să spun ceva vesel, să înviorez cu un gest glumeț, cu un hohot de râs încăperea plină de miros de tămâie şi de vin; n-am îndrăznit însă. Am simțit puternic dorința să fiu afară şi departe. Hostia s-a apropiat de mine, mi-a pus mâinile pe umeri, şi mi-a spus fără să zâmbească, fără să mă sărute, cu o voce aspră şi obosită:

„At nune vale. Volo manere sola.[177] O să-ți scriu mâine.”

Am tras-o spre mine ca s-o sărut. A întors capul, şi buzele mele i-au atins doar obrazul.

„Move te. Vale.”[178]

O vreme n-am mai avut deloc veşti de la dânsa. Am plecat la țară, am petrecut câteva zile în Villa noastră din Lavinium, m-am întors după aceea la Roma. Hostiei nu-i plăcea s-o caut eu, era un vechi obicei că trebuia întotdeauna să aştept un semn din partea ei. După două sau trei săptămâni din seara jurământului a venit la mine Evia. A intrat însoțită de portar, cu obişnuitul ei aer solemn şi absent, de mesageră. A răspuns plecându-şi ochii la salutul meu. După ce a ieşit portarul, şi uşa s-a închis în urma lui şi-am rămas singuri, Evia a ridicat către mine ochii strălucitori de lacrimi, şi-a aruncat brațele în jurul gâtului meu şi şi-a lipit capul de obrazul meu, fără să rostească un cuvânt. Am simțit masa diafană a părului ei, răspândind parfumul preferat al Hostiei. Era dar, în dăruirea aceea timidă, că Evia venise la mine să-mi spună că mă iubeşte; nu din recunoştință, cu toate că nutrea îndeajuns şi asta, nu din devotament; mă iubea cu o dragoste mândră, de femeie născută liberă şi de neam regesc, pentru bărbatul pe care şi-l alesese de bunăvoie.

---

[177] „Şi acum la revedere. Vreau să rămân singură.”

[178] „Hal, du-te! La revedere.”

După-amiaza aceea a fost deosebit de importantă în viața mea de tânăr patrician. N-am mai făcut amor cu Hostia. N-am mai vorbit niciodată de atunci despre Hostia cu Evia. Şi s-a întâmplat ca Hostia să-i dea libertate Eviei cu ocazia căsătoriei sale; şi-a fost de acord să vină în casa mea, în calitate de menajeră; libertă discretă, pricepută să-mi conducă gospodăria, amantă tandră. Ştiu că povestind toate acestea voi face vreun cititor să strâmbe din nas, şi cu o frază obişnuită în vremurile noastre, şi amintindu-mi de prima mea experiență cu Cleonice. Să mă acuze că m-am dedat amorurilor ancilare. Cleonice (care rămăsese în casa tatălui meu, îmi era mereu cât se poate de devotată, dar se căsătorise cu un sclav grec din casă şi-şi încetase vizitele amoroase), Cleonice n-are niciun amestec aici. Intrând în corpul lui Publius Valerius moştenisem de bună seamă, în afară de nume şi de situația familială, şi legăturile pe care tânărul deja împlinit la trup, care-şi luase de acum toga virilă şi-şi răsese şi prima barbă, putea să le fi avut cu o fată sau cu alta. Asupra prietenelor din afara casei n-am avut decât câte-o bănuială sau câte-o intuiție; e clar că indiferența mea naturală față de ele, când le-am întâlnit pentru prima dată, va fi fost interpretată ca o schimbare de dispoziție pentru care erau prea mândre ca să-mi ceară socoteală. Cât despre mica poveste cu sclava din casă, fusesem doar beneficiarul inconştient al unor raporturi începute

cine ştie de când, şi întrerupte doar de boala mea neaşteptată cauzată, dacă aş putea să-i spun aşa, de schimbarea domiciliului.

În afară de asta Evia era sclavă, într-adevăr, însă după ceremonia care-i redase libertatea a devenit din nou fata nobilă de odinioară, din vremea când tatăl ei stăpânea peste cine ştie care triburi sicambre. Am considerat-o întotdeauna germanică; neamul ei se regăseşte astăzi printre suedeze, sau printre norvegiene, mai curând decât printre nemțoaice: regăseam la dânsa frumusețea mândră şi puțin rece a islandezelor. Sub anumite aspecte era mai delicată decât Hostia, mai închisă şi rezervată. Pe de altă parte, venită de mică copilă în Italia şi având o inteligență vie, îşi temperase exotismul ei originar printr-o fericită asimilare a culturii mediteraneene; studiase ca o tânără de condiție liberă, cânta la țiteră, cunoştea poeții moderni şi le declama versurile cu multă finețe.

Aş vrea să adaug la tot ceea ce am spus despre Evia un ultim amănunt, dar am o reținere pe care nu pot s-o explic prea bine. În sfârşit, cititorul va dori însă poate să cunoască la fel cu cititorii acelor *Confessioni di un italiano*[179], despre Pisana, în ce situație se afla în după-amiaza aceea virtutea sclavei Evia? Cu o stăpână atât de zvăpăiată şi generoasă cu ea însăşi, cu exemple ca acelea în

---

[179] *Ippolito Nievo* (1831–1861), scriitor romantic italian, luptător în rândurile „cămăşilor roşii" ale lui Garibaldi; autor al romanului intitulat *Confesiunile unui italian.*

față, dată fiind uşurința cu care se lăsase sărutată în noaptea când era să fiu surprins, fata aceasta de douăzeci de ani, se va gândi cititorul, în Roma coruptă a Cezarilor, dacă ar fi fost să se ia la întrecere cu stăpâna ei probabil că n-ar fi fost mult mai prejos decât ea. Dacă-şi închipuie aşa, cititorul se înşală: să citească în capitolul paisprezece din *Confessioni* ale lui Nievo ce spune Carlino despre Pisana; aceleaşi lucruri pot să le spun şi eu, pentru aceleaşi bine-întemeiate motive.

Capitolul al zecelea

(Anul 764 al Romei, 11 al erei noastre, 23 al vieții mele.) Călătoria în Etruria şi la Bologna. Îl reîntâlnesc pe Lucius Rusticelius, camaradul meu de arme din Germania. Paula cea brună şi romană, Gaia cea blondă şi etruscă. Ospăț copios. Misterioasă vizită nocturnă în cubiculum.

Într-o dimineață frumoasă de mai din anul 11 mi-am început călătoria către Septentrion.

Mă duceam să revăd regiunea în care m-am născut, oraşele în care am trăit multă vreme când eram adolescent şi apoi tânăr, Bologna, Modena, Piacenza. N-o să vă povestesc amănuntele drumului; ar însemna o înşiruire de senzații subtile, de emoții fulgerătoare, de confruntări uneori evidente, alteori obositoare sau de-a dreptul uimitoare, în împrejurări de multe ori

absolut identice şi-n foarte rare cazuri comic de deosebite. Adesea, evadând din continua obsesie că viața mea se desfăşura de-acum încolo inclusă în secolul întâi al erei noastre, aveam impresia că trec din nou cu o trăsură de călătorie, cu trei sau patru sclavi şi secretari cu al căror mod de a sembrăca mi se obişnuise de-acuma ochiul, aşa cum de altfel ajunsesem să le înțeleg fără nicio greutate şi limba, pe acolo pe unde cu nouăsprezece secole mai târziu trecusem în automobil, regăsind nu numai aceleaşi linii eterne ale munților şi ale văilor, cursul sinuos al râurilor prunduite, pădurile cățărate pe munți, dar şi acelaşi fel de agricultură, ogoarele verzi de lucerna şi de grâu care începea să îngălbenească, măslinii care învăluiau în argint colinele, bolțile de viță îngemănate ici-colo cu ulmii, nucii şi castanii, plopii care umbreau adesea drumul şi casele țăranilor, foarte puțin deosebite de cele pe care le văzusem când eram copil pe colinele şi în câmpia modeneză, sau în vremea războiului, cu trupele de eliberare pe înălțimile marchigiane sau romagnole; şi şoproanele pentru unelte, hambarele pentru produse şi căpițele de paie pe arii.

Mai rar chiparoşii; erau arbori veniți în Italia de curând, ca şi eucalipții din vremea noastră, dar îşi găsiseră repede aceeaşi răspândire, căci, fiind considerați oarecum funebri, de câte ori murea câte cineva, erau plantați dinaintea casei. Erau folosiți însă şi pentru a schimba din când în când

rânduiala perdelelor de plopi, pentru a marca vârful unei coline sau pentru a împodobi intrarea într-o vie.

Mi se întâmpla câteodată să poposesc la vreuna din casele acelea de țărani, ca să cer de băut sau ca să-mi odihnesc caii; când dădeam peste oameni comunicativi, regăseam în vorbirea lor țărănească aforismele sentențioase ale țăranilor de astăzi, aceleaşi observații simple privind efectele lunii, succesiunea anotimpurilor, sau motivele recoltelor proaste. Spuneau încă de pe atunci că e nevoie să tai sau să răreşti copacii când descreşte luna şi când nu suflă vântul siroco, căruia ei îi spuneau *ostru*[180], aşa cum îi spun şi astăzi țăranii şi pescarii de pe întregul țărm al Adriaticii. Spuneau că după fiecare o sută de luni căldura verii sau asprimea iernii creşte sau scade. Spuneau că luna roşie e semn de vânt, iar atunci când are un halou întunecat vesteşte ploaie. Spuneau că ulmul este cel mai folositor dintre copaci, fiindcă susține bine vița de vie, iar frunzele lui constituie hrana favorită a boilor şi că e de preferat ulmul originar din Galia celui de la noi, fiindcă e mai viguros.

Într-o dimineață a trebuit să poposim la o căsuță de agricultori aflată în Apenini, pe versantul care coboară spre valea Padului. La două zile de drum de Bologna, căci din cauza unui catâr care sărise în lături unul dintre sclavii mei căzuse şi-şi

---

180 Aceiaşi cu austrul, vântul care bate de la sud.

rupsese gamba sub genunchi.

Nefiind prea priceput în asemenea lucruri şi neştiind dacă era vorba de o fractură sau de o luxaţie, i-am întrebat pe ţăranii aceia dacă puteau să-mi găsească două scândurele şi puţină faşă ca să-i imobilizez încheietura până la Bologna, unde aveam să-i căutăm un medic. Un bătrân cap de familie, cu înfăţişare de patriarh, s-a dovedit mult mai priceput decât mine. *„Luxatu“* mi-a spus el după ce a atins cu o delicateţe de chirurg tibia nenorocitului aceluia, aburindu-mi faţa cu o răsuflare duhnind a ceapă; şi-a dat apoi câteva porunci la doi tineri, feciori sau nepoţi, şi unei femei; şi-au venit în grabă cu nişte tije de trestie groase pe care bătrânul le-a despicat repede în jumătate şi-a făcut din ele un fel de armătură în jurul tibiei, după care a înfăşat atât armătura cât şi încheietura strâns cu benzi din pânză groasă pe care femeia le-a rupt dintr-un cearşaf; şi m-a asigurat că până ce n-o să-l desfeşe medicul nu era nimic altceva de făcut. Până aici nimic nou sau mai neobişnuit, în afară poate de extraordinara gingăşie cu care ştiau să atingă mâinile acelea noduroase, bătătorite, deformate de muncile grele ale câmpului. Însă tot timpul cât a durat îngrijirea a stat alături de dânsul unul dintre tineri psalmodiind în permanenţă un fel de rugăciune cu o voce plângătoare, dar limpede, un amestec dintr-o latină arhaică şi dintr-un dialect care avea modulaţia şi inflexiunile dialectului bolognez de

astăzi: *„auat auat auat, ista pista sista, damnabo damna ustra”*. La început n-am înțeles nimic din asta în afară de acel *ustra* care aşa cum ştiam din alte dialecte ținea loc de *vostra;* apoi mi-am dat seama că *auat* era cuvântul arhaic pentru verbul *aueo,* doresc, rog; că *pista* era latineasca *pestis, pèsta* din dialectele noastre emiliene; înțelesul formulei, sau al descântecului împotriva forțelor malefice era deci acesta „se roagă, se roagă, se roagă, ca răul ăsta să-nceteze, să plece suferințele pe care le aduceți”. Odată terminate îngrijirile, bătrânul l-a întrebat zâmbind pe sclav: „Ai învățat descântecul după ce l-ai auzit de-atâtea ori? Hai să te-aud.” Sclavul i l-a reprodus întocmai. „Bine, spune-l dimineața şi seara; şi-ai să te vindeci mult mai repede.”

În timp ce traversam Etruria am avut o experiență ciudată. Am izbutit să capăt într-un mod neaşteptat de simplu explicația problemei care i-a preocupat timp de atâtea secole pe savanți şi pe care, atunci când visam chiar fără nicio speranță la o călătorie înapoi în timp, mi-o propuneam ca pe unul din principalele scopuri ale misiunii mele, anume cum de n-a fost transmis de către nenumărații poligrafi ai Romei de la sfârşitul republicii şi din primul secol al imperiului un tratat despre limba etruscă, un vocabular bilingv, în sfârşit, o mărturie filologică mai profundă şi mai valabilă decât rarele referiri care se găsesc la Quintilian, la Festus şi la alți câțiva scriitori. (Mai

târziu, împrietenindu-mă cu vărul meu Claudius, cel care a devenit după aceea împărat, am avut prilejul să citesc un studiu de-al lui asupra idiomului etruscilor, care de altfel nu mi-a dezvăluit nimic în plus față de ceea ce ştiam deja.) Un fapt e cert, anume că pentru romani vorbirea etruscă nu era o limbă căreia să-i dedice studii speciale, ci era un dialect nu prea deosebit de celelalte dialecte de pe întinsul peninsulei şi care le suna destul de inteligibil la ureche. Cu alte cuvinte un roman întâmpina aceeaşi greutate sau, din alt punct de vedere, avea aceeaşi uşurință în înțelegerea vorbirii etrusce pe care ar avea-o un ciociar[181] de astăzi când ar fi să înțeleagă un lombard sau un sicilian, care s-ar exprima fiecare în dialectul lui. Am mai spus deja că-n vorbirea sclavilor sau a poporului am regăsit deseori aceleaşi fraze din limba noastră curentă, sau, şi mai precis, din dialectele noastre. Îmi amintesc că am văzut la Berlin, cam prin 1925, spectacolul dat de un grup de sarzi pe care un impresar îi ducea de colo până colo ca să se exhibeze în concursuri de sulky, cu struți în loc de cai, sau în curse de bige antice travestiți în romani antici. În pauză m-am dus dincolo de îngrăditura arenei ca să-i văd de aproape. M-am trezit alături de doi sarzi din aceia, cu încălțări de legionari şi cu tunică, care se pregăteau să iasă în arenă în chip de conducători

[181] Țăran din Campania romană; locuitor al Ciociariei.

de bigă, şi l-am auzit pe unul spunându-i celuilalt, în dialectul său: „*Pone mi elmu în capite*”, exact aceeaşi expresie pe care aş fi putut-o auzi la un gladiator din secolul întâi. La fel mi s-a întâmplat să regăsesc, du cea mai mare stupoare, dialectul toscan în unele fraze ale țăranilor etrusci, aceeaşi aspirație, aceleaşi cuvinte prescurtate sau reduse.

Faptul că etruscii scriau de la dreapta spre stânga, că nu făceau nicio pauză între un cuvânt şi altul, că lăsau să se subînțeleagă anumite litere, cum era de altfel obiceiul în scrierea epigrafică a tuturor popoarelor din acele timpuri, inclusiv a latinilor – etruscii, de pildă, îl eliminau din scrierile lor pe e scurt, aşa cum fac astăzi stenografii – au făcut să rămână indescifrabile timp de secole nişte inscripții care, cu puțină bunăvoință, ar fi stat la îndemâna tuturor. Într-o zi am făcut o haltă în apropiere de Chiusi la Villa suburbană a unui cetățean, care avea, alături de micul altar al zeilor penați, o inscripție în idiomul acela. Am izbutit cu ajutorul lui să-i descifrez caracterele; şi deodată i-am descifrat şi înțelesul, şi gazda mea a rămas înmărmurită, văzând că inscripția aceea era mai inteligibilă pentru mine decât pentru mulți alți romani cărora le-o arătase; eu însă am interpretat-o cu ajutorul dialectului toscan din munți.

Pe măsură ce mă apropiam de Bologna, nerăbdarea mea era tot mai puternică şi neliniştită. Aveam să revăd locurile unicei mele adolescențe, ale studiilor mele universitare, ale

primelor mele experienţe de început de viaţă; cunoşteam cu ochii închişi colinele acelea pe care le cutreierasem iarna şi vara, pe jos, pe bicicletă, pe schiuri; ulicioarele roşii şi înguste ale oraşului pavate cu pietre rotunde, casele din cărămidă, porticurile, aspectul lui întunecat medieval erau atât de vii în amintirile mele, încât mă gândeam că o să le distrug trezindu-mă într-un oraş cu siguranţă mult mai mic şi deosebit, fără turnuri, fără arcade şi portiţe, cu o populaţie care nu putea fi aceea pe care o ştiam eu, de bonviveuri, cu plăceri ale pântecului şi cu o vorbire suculentă.

Am ajuns când se-nsera, pe un drum din fundul unei văi mărginite de coline; fără să am aşadar posibilitatea să privesc de sus oraşul mai înainte de a intra în el. Secretarul meu sclav m-a sfătuit să mă opresc la primul deversoriu pe care aveam să-l întâlnim, situat în afara oraşului, pe ultimele ramificaţii ale colinelor care-l mărginesc spre miazăzi, fiindcă, după informaţiile lui, era cel mai bun; şi i-am urmat sfatul. Hanul se afla la vreo două sute de paşi de ziduri, chiar la picioarele colinei care se numeşte astăzi colina dell'Osservanza. După ce am lăsat căruia cu bagajele în paza sclavilor, am luat repede cina – mâncarea era cea obişnuită prin partea locului şi comună; am aflat însă că patronul era un campan, venit acolo de puţină vreme – şi am apucat-o imediat spre oraş, trecând printr-o poartă dincolo de zidurile care-l închideau de jur-împrejur, în

forma unui patrulater regulat.

Şi-odată ajuns acolo am avut impresia că atât simțurile, cât şi amintirile mă înşelau. Cum am trecut de ziduri, am văzut că drumul era mărginit pe-o parte şi pe alta de porticuri. Întru nimic asemănătoare cu porticurile solemne de la Roma, nişte construcții monumentale şi de sine stătătoare; nu, erau nişte porticuri mititele, aşa cum se mai văd şi astăzi pe străzile cele mai vechi şi mai populare din Bologna, acelea care n-au fost distruse de bombardamentele aeriene; acoperişuri din lemn ieşite în afară, şi de cele mai multe ori alcătuind de-a dreptul o adevărată galerie cu stâlpi din cărămidă sau din lemn, pe care se sprijinea fațada caselor, mai îngustă sau mai lată, mai înaltă sau mai lăsată, la fiecare casă în felul ei şi fără niciun fel de legătură cu cea de alături. Şi pe sub drumul acela acoperit mişuna o mulțime volubilă, compactă; iar în zidul lateral se aflau prăvălii cu alimente, bazare cu mărfuri diverse, cârciumi, mici altare, aşa cum se întâlnesc şi la Roma în cartierele populare pe fațadele caselor de închiriat. Am deosebit imediat în lumea aceea obişnuită cele două tipuri etnice încă foarte vizibile şi-n secolul al douăzecilea; pe urmaşii colonilor aduşi din Latiu, bruni, slabi, uscați, şi pe urmaşii celor care locuiau în regiunea respectivă înainte de cucerirea romană, celți, gali cu pielea albă, cu părul şi cu mustățile roşcate, aceleaşi chipuri de țărani care veneau acasă la tata pe vremea când

eram copil, şi mi se păreau oameni de alt neam, aducând în bucătăria dichisită un iz aspru de grajd şi de brazdă. Şi-am observat că mai exista şi-un al treilea tip, care aducea cu cel semitic, cu părul roşu sau negru; de bună seamă descendenții etruscilor care întemeiaseră cetatea sau o cuceriseră de la umbri.

Continuându-mi drumul pe strada aceea dreaptă, cardinele [182] fostei tabere fortificate a colonilor din care a luat naştere cetatea romană şi care mi s-a părut să corespundă actualei Via d'Azeglio, am ajuns la încrucişarea cu decumana care se desfăşura pe locul actualelor străzi Rizzoli şi Ugo Bassi; acolo se deschidea o vastă piață. Am zărit un templu mare, un teatru, o bazilică, un portic monumental, construcții care în comparație cu căsuțele joase ale străzii păreau uriaşe: şi păreau spuzite în strălucirea a sfințitului apropiat pe fondul cerului din partea occidentului, aşa cum păreau spuzite şi turnurile şi bisericile din secolul al şaisprezecelea în serile când, în adolescență, rătăceam pe străzi şi prin piețe, imaginându-mi tot felul de aventuri absurde sau reevocând istorii vechi, împreună cu un prieten şi mai pedant decât mine; şi căruia îi recitam din când în când câte o poezie latinească alcătuită de mine, din care nu-mi mai aduc aminte decât primul distih,

---

[182] În oraşele romane, drum sau stradă care mergea de la nord la sud (perpendicular pe decumană, care mergea de la est la vest).

Centum cauponis centum me Felsina celsis
Turribus insignis, pinguis et uncta, tenet;

şi-n seara asta chiar îmi repetam în sinea mea versurile acelea care, având o competență mult mai mare cum, mi se părea că nu sună deloc rău. „Sunt din Bologna, vestită printr-o sută de cârciumi şi-o sută de turnuri, Bologna cea îmbuibată şi grasă”; şi într-adevăr, îmbuibată şi grasă mi se părea şi acum, şi dacă n-avea turnuri, cu siguranță că avea vreo sută de birturi, judecând după cât erau de multe cele prin fața cărora trecusem eu în scurtul drum făcut de la poartă până aici. Şi nu numai birturi; uite că sub portic se află şi un termopoliu, are un aspect promițător, hai să intrăm să facem cunoştință cu lumea bună din oraş; secretarul meu sclav m-a şi informat, Bologna e o cetate bogată, aşezată între Apeninii împăduriți şi câmpia intensiv cultivată.

M-am îndreptat spre termopoliu. Abia am avut răgazul să zăresc lângă tejghea un bărbat de vreo treizeci de ani, mătăhălos, solid, cu o gură foarte mare în umbra unui nas borcănat, şi să mă întreb unde-l mai văzusem oare, când bărbatul mi-a şi sărit de gât, m-a sărutat pe amândoi obrajii şi pe umăr:

„Jupiter te fulminet”[183], a spus el, „ce bucurie să

[183] Expresie echivalentă cu: „Bată-te Jupiter să te bată!”.

te revăd.” Şi-mi pipăia braţele şi bărbia, râzând, şi continua să bolborosească câte şi mai câte.

„Ecca mala bestia, ce grozav arăți, îți mai aminteşti de mine? Lucius Rusticelius, camaradul tău de arme din fortăreața de la Aliso cu Lucius Caedicius, *ille erat homo.* Îți aminteşti când m-ai dus la infirmerie cu coşcogeamite gaura în cap? Sunt sigur că nu mai dădeai doi bani pe viața mea. Noi, bolognezii, avem însă capul tare, am reuşit să mi-l păstrez numai printr-o adevărată minune, o să-ți povestesc.”

Îl recunoscusem de-acum pe veselul meu camarad şi bineînțeles că i-am întors complimentele, dar cu mai puțină efuziune, societatea aristocratică pe care-o frecventam la Roma mă ajutase să-mi păstrez o oarecare rezervă pe care o aveam de la natură, precum şi groaza de expansiuni. Şi m-am bucurat după aceea imediat şi eu de înfățişarea lui înfloritoare.

„Belle corpulentus es”, şi într-adevăr lucea ca un purceluş din turma lui Epicur, având de pe acuma un început de bărbie dublă.

M-a prezentat imediat, fără să uite să le numească pe niciuna dintre ilustrele mele rude, persoanelor care se aflau în jur, centurioni, nişte tineri cu un aer delicat şi studios, homăraşi durdulii şi satisfăcuți de grăsime ca şi el. Am băgat de seamă că latina lui, atunci când vorbea cu ceilalți, suna mult mai dialectal decât cea pe care o folosea față de mine; şi-am recunoscut cu emoție

binecunoscutul accent gras şi şuierător atunci când a început să-mi vorbească despre femeile frumoase pe care aveam să le văd la Bologna şi despre tinerii instruiți care veneau aici ca să studieze la maeştri străluciți.

„Culta Bononia, ştii prea bine cum ni se spune."

Şi pronunța *beliscime domne, doctiscime juvenes.*

„Şi acum *esto sicurus* că nu te mai slăbesc deloc, o să trimit să-ți aducă bagajele de la deversoriul acela al tău, *illa spurciscima taberna,* şi-ai să vii la mine acasă, ai să fii musafirul meu, să nu spui nu, *es în manu mea, de improviso tanta fortuna vidérete,* să nu-ți închipui cumva c-o să renunț la plăcerea de-a te lua la mine. *Cenatus es*?"

„Cenavi în diversorio."

„Atunci vei fi mâncat te miri ce. O să cinăm din nou, aici, la Bologna, se mănâncă de două-trei ori pe seară, închipuieşte-ți." M-a pus să-mi termin în grabă paharul cu absint pe care i-l comandasem omului de la bar şi m-a târât după el, după ce a poruncit la doi sclavi să meargă la han şi să-mi ia lucrurile; apoi, pe nişte străduțe din ce în ce mai aglomerate de oameni, pe sub nişte porticuri întunecoase luminate doar din loc în loc de opaițe sau de focuri care se ridicau din nişte vase mari cu jeratic, apoi traversând forul înconjurat de clădiri solemne, apoi, ieşind dincolo de ziduri, pe nişte drumuri cu viile şi pe o alee mărginită de lauri şi de chiparoşi, am ajuns înaintea unei

grădini întinse, înconjurată cu ziduri înalte şi având în fundul ei o casă mare cu o înfăţişare comodă şi solidă.

Şi cum am pătruns în grădină Lucius a şi început să strige de la distanţă: *„Paula, Gaia, currite, amicus meus venit, meus dexter ocellus, oh, incredibile fortuna”*[184].

Au ieşit atunci din casă, însoţite de câţiva sclavi care purtau torţe luminoase, două femei, sau mai bine zis două zeiţe, aşa cum mi s-au părut de îndată ce le-am zărit trupurile şi trăsăturile. Maiestuoase, cu linii nobile, împlinite fără să fie însă pline, cu umeri rotunzi şi gâturi marmoreice care susţineau nişte capete tinere şi severe totodată, acoperite cu plete ce încadrau frunţi netede şi strălucitoare şi se revărsau apoi în zulufi mari pe spate. Nespus de negru era părul uncia, de un blond cenuşiu al celeilalte: în rest erau de-o asemănare cu totul stranie. Ne-au ieşit înainte apropiindu-se nici prea grăbit, nici prea încet, cu mersul acela care-mi era atât de cunoscut, uşor şi sinuos, şi care dă o mişcare alternativă şi şoldurilor, şi sânilor, şi ajungând înaintea mea mi-au zâmbit cu o spontană prietenie deschizându-şi buzele cărnoase şi făcând să strălucească nişte dinţi puternici.

Foarte tinere amândouă şi deja femei în toată

---

184 „Paula, Gaia, veniţi iute, a sosit prietenul meu care mi-e scump ca lumina ochilor, oh, nici nu-mi vine să cred.”

splendoarea lor, iradiind bucuria de a trăi, şi senzațiile plenare ale unui corp de-o sănătate animalică, bine hrănit, pe deplin satisfăcut, care doarme bine şi se hrăneşte bine şi face dragoste în mod somptuos. Paula se numea cea brună şi era soția prietenului meu, Gaia cea blondă şi era sora lui mai mică; eu însă aş fi putut să le dau numele celor mai drăguțe bologneze pe care le-am cunoscut în anii în care studiam la universitatea de acolo; Lina, maiestuoasă ca şi ele, înaltă, dreaptă, cu profil de ducesă, pe care am sărutat-o extrem de timid, pentru prima oară după şase luni de când ieşeam împreună, de-a lungul canalului dincolo de Porta San Felice, prima mea sărutare de îndrăgostit dată unei femei, şi cea mai voluptoasă sărutare din toate amintirile mele; Iolanda, mica croitoreasă cave locuia în apropiere de Porta Zamboni, care-şi strângea fundul pietros într-o fustă roşie traversată, peste ce era mai interesant, de o bandă neagră, şi pe care o celebram cu o poezioară cam trivială, aşa de fericită şi de furtunoasă se dăruia celui care-i plăcea, „şi mica croitoreasă de la Porta Zamboni când se iubeşte pălesc felinarele… Maria din Borgo San Pietro, o blondină palidă şi subțirică, care-ți făcea impresie că nici nu exista sub haine, şi care dimpotrivă exista, şi încă cum. Cu totul în regulă, piept şi contrapiept; şi care mi-a spus într-o bună zi „ştii, asta e ultima oară când ne întâlnim, fiindcă fratele meu nu vrea să mai ies cu tine” „, o să-i trag

eu nişte pumni, fratelui tău", am răspuns eu arogant; şi dânsa a zâmbit foarte timidă –, ştii, fratele meu e luptătorul cutare", şi mi-a spus numele unui vestit luptător de categorie grea de pe timpul acela.

Abia dac-apucasem să schimb câteva cuvinte cu femeile, că prietenul meu m-a şi luat de acolo repede; „mai încolo, mai încolo ai să le povesteşti provincialelor ăstora despre splendorile vieții tale de la Roma"; şi m-a dus într-un cubiculum pe care mi-l destinase, *„Intra, donec ti preparatur cena"*. Şi m-a dat în grija unui sclav ca să mă spele şi să mă maseze. Iar el continua să facă naveta între cubiculum şi triclinium, de unde ajungeau până la mine tot felul de ordine pe care le dădea cu glas tare pentru nu ştiu ce masă bogată, şi camerele femeilor cărora le povestea trunchiat isprăvile mele din Germania şi cum îi salvasem viața în pădure, şi cât de nobilă era familia mea; şi de fiecare dată se-ntorcea la mine, tot mai expansiv, triumfător, adevărată imagine a omului fericit şi senin.

Am considerat potrivit să i le laud pe cele două femei. Lucrul ăsta nu l-aş fi făcut niciodată în fața fandosiților mei prieteni de la Roma, m-ar fi considerat un bădăran; aici, în provincia asta expansivă, mi se părea natural, şi de altfel nu era niciun fel de exagerare în admirația mea (numai că Lucius nu-şi putea imagina că pentru mine ele erau ca nişte prietene regăsite):

„Quam lepide, quam venuste, quam bellissime domne”.

Mi-a spus că soția lui Paula era dintr-o veche familie romană, care descindea din primii coloni strămutați aici cu două sute şi mai bine de ani în urmă. Lucius însă era etrusc. „Aş putea să mă laud şi eu, ca Mecena, că sunt din neam de regi, *atavis editus regibus”*. Bine înțeles că trebuie să fi existat însă şi o mică proporție de sânge gal şi celt la romanii aceştia strămutați, şi la fel şi la etrusci; şi din fericitul amestec al celor trei rase proveneau caracterul acela blajin şi formele acelea solide şi cam monumentale. Pe sora lui Gaia o luase în casă la el fiindcă bărbatul ei plecase cu nişte treburi în Provența. Se căsătorise de curând, nu aveau copii, dar cu siguranță – şi Lucius a izbucnit într-un hohot puternic de râs – cu siguranță că înainte de plecare cu vreo douăzeci de zile, bărbatul trebuie că-şi făcuse datoria, erau deja nişte semne sigure; de altfel fata n-avea decât douăzeci de ani. Douăzeci şi doi avea soția lui, Paula, mamă a doi gemeni zdraveni, „boxează mereu între ei de parc-ar fi Castor şi Polux, se-nțelege, doar i-am înțărcat cu vin, ai să vezi ce pui de lei sunt”.

Trecuse de-acum o săptămână de când sosisem la Bologna, şi încă nu mă hotăram să plec, bucurându-mă de căldura provincială a oraşului şi de locuitorii lui – Lucius uni făcuse cunoştință cu cei mai importanți, el însuşi se afla printre cei de frunte, ca fiu al unui distins orator –, de

atmosfera plină de afecțiune din casa lui, de prietenia cordială şi spontană a celor două femei. Era clar că domnişorul roman, patricianul, ruda împăratului, făcuse o oarecare impresie asupra lor, şi când le surprindeam singure începeau să cocheteze; iar dacă, prefăcându-mă că nu mă sinchisesc, şi întâlnindu-mă cu vreuna din ele în câte-un colț al grădinii le strângeam la piept, sau le sărutam pe gât, erau îngăduitoare, şi câteodată de-a dreptul provocatoare. Îmi propusesem însă să nu depăşesc asemenea jocuri nevinovate; primit în casa camaradului meu de arme cu atâta spontaneitate, nu puteam să înşel încrederea lui atât de sinceră.

La sfârşitul unei anumite zile am anunțat că a doua zi aveam să plec. Lucius era consternat, insista să rămân cu violență şi până la sfârşit cu lacrimi în ochi. În fond nu aveam motive ca să nu cedez rugăminților lui; aşa că mi-am amânat cu câteva zile plecarea, până la o petrecere pe care voia s-o pregătească în cinstea mea; avea să invite cele mai înalte autorități municipale, pe Pomponius, fiul lui Lucius Pomponius, cunoscut autor de atelane; şi două sau trei din cele mai frumoase *puellule*[185] din oraş; „cine ştie dacă ele n-or să izbutească să te determine să-ți mai amâni plecarea, de vreme ce proastele astea două nu sunt în stare s-o facă”. Şi-aici un hohot de se strica

[185] Fele tinere, fetişcane.

de râs, şi râdeau şi cele două femei, cu faţa cuprinsă de-o plăcută îmbujorare.

Şi-au venit şi ajunul plecării, şi seara petrecerii. Prietenul meu aranjase totul cum nu se poate mai bine.

În sala de mese din vasta lui casă aşezase două mese; nouă şedeam culcaţi în jurul uneia şi alţi nouă în jurul alteia. Eu eram oaspetele de onoare şi aveam, bineînţeles, locul consular; adică şedeam pe patul stăpânului casei, şi ocupam locul din stânga, cum şedeai cu faţa la masă; şi-o aveam lângă mine pe nevasta stăpânului casei, Paula; şi-n afară de Paula mai era şi el, Lucius. Stând aşa, sprijinit în cotul stâng, se nimerise să stau puţin întors eu spatele la Gaia, care era pe patul vecin, împreună cu alt domn şi cu una din acele *puellule* de care-mi vorbise Lucius; îi aveam însă în faţa mea pe toţi musafirii care ocupau al treilea pat. Pomponius, o altă *puellula* şi un magistrat gras şi impunător, preocupat doar de mâncare, care nu vorbea deloc şi care cred că se gândea că nu era cazul să se facă atâta tam-tam pentru un mucos, fie el şi fost combatant în războiul din Germania şi rudă cu împăratul (iar el era republican cu siguranţă, ca toţi cei din provincie, cu excepţia autorităţilor, bineînţeles, şi a funcţionarilor guvernului). Mai era după aceea încă un pat, cu alte personaje importante, chiar dacă erau inferioare celor de la masa mea, şi cu fete înfloritoare; mie însă îmi era de-ajuns să privesc şi

să fac conversație la masa mea; cât despre Gaia, era suficient să întorc puțin capul ca să dau de ochii ei zâmbitori îndreptați asupra mea, ca şi cum n-ar fi aşteptat până în momentul acela altceva decât să mă salute şi să mă invite, cin-cin[186], să golesc o cupă cu dânsa.

Tânăr cum eram, şi mândru de frumusețea cu care mă trezisem pe mine, superb veşmânt acoperind o minte tocită de om copt, îmi plăcea nespus de mult să constitui obiectul, sau cel puțin aşa îmi făceam iluzia, unei plăcute, dar fățişe dispute între cele două femei. Abia mă aşezasem comod la locul meu şi un băiat îmi scosese încălțămintea, şi începuse să-mi verse apă înmiresmată pe picioare, că Paula s-a şi întins către mine pe deasupra micii bariere de perne şi-a lăsat să-mi fluture pe obraz ca din nebăgare de seamă, zulufii ei deşi, încărcați de arome excitante; s-a retras apoi repede şi-a spus cu un zâmbet ambiguu: „imediat vei avea şi tu acelaşi parfum în păr, e specialitatea familiei"; şi într-adevăr, a apărut o sclavă mică şi drăgălaşă care, cu multă îndemânare, aşa cum fac coafezele îmbrăcate cu halate albe care servesc în saloanele de coafură din Scandinavia, mi-a vărsat în păr, frecționându-mă, un parfum puternic şi intim ca cel al Paulei. M-a pieptănat după aceea din nou cu

---

186 Formulă folosită în Italia cinci se ciocnesc paharele. Echivalentă cu „Noroc!".

grijă şi mi-a pus pe cap o coroniță cu flori; ştiam de-acum că o coroană ca aceea avea menirea să înlăture ameţeala prea rapidă; fiindcă – aşa cum mi se explicase – parfumul florilor absoarbe aburii vinului şi-i îndepărtează de creier. (Eu aveam însă un remediu şi mai sigur.) Am profitat de operația aceea plăcută ca să-mi îndrept ochii spre blonda Gaia; care imediat a început să-mi spună cât de bine îmi venea îmbrăcat cu alba mea *synthesis* (era un rafinament de-al meu sau, dacă vreți, o cochetărie acea synthesis-albă, din cel mai fin în adus din Orient; în general veşmântul acela avea culori puternice, cele purtate de Lucius de pildă erau verzi şi galbene), adăugând la asta şi faptul că-mi dădea aerul unei vestale masculine, dacă s-ar putea imagina un paznic masculin al focului sacru; şi-a zâmbit ironic după câte mi s-a părut, ca şi cum ar fi voit să atribuie rezerva mea din zilele precedente unei virtuți dictate de un legământ.

A fost o masă somptuoasă şi extrem de bogată. Judecând după numărul comesenilor, după varietatea şi abundența felurilor am fost înclinat să compar cina respectivă cu cele la care participasem câteodată în casele unor mari mâncăi ca Publius Octavius şi Caius Apicius sau Gallus, care durau ore în şir, cu reprezentații de mimi, cu dansuri obscene şi cu o droaie de sclavi dispuşi în chip viţios să satisfacă toate capriciile comesenilor; şi, la sfârşit, oameni care vomitau pe

paviment sau puneau să li se aducă oala ca să se uşureze în prezența tuturor.

Cina de față însă se desfăşura într-o armonie pe care aş înclina s-o numesc familiară şi într-o extraordinară corectitudine, ca şi cum comesenii, în loc să fi băut cum au băut, *sicut terra sicca*[187], şi-n loc să fi mâncat cum au mâncat, s-ar fi abținut să bea şi ar fi ciugulit doar câte ceva de ici şi de colo.

Cel puțin la început, când eu mă aşteptam la nişte spectacole vesele şi măcar la nişte dansatoare din Cadix, a fost o lectură de versuri din poeți contemporani (făcută de un sclav venerabil, cu barba albă şi cu voce cât se poate de cizelată) parcă anume pentru a-l încredința pe musafirul sosit din capitală că provincia aceea era cu adevărat instruită, Mai târziu mi-am dat seama că era vorba de un simplu rafinament, o inteligentă tergiversare, un mod de a aborda *lento pede* plăceri mai voluptoase. Aşa, de pildă, după versuri din Catullus şi din Iulius Calidus au urmat altele cam deocheate, de un bolognez al cărui nume l-am uitat, şi-n care actele amoroase erau descrise fără întorsături de frază şi fără aluzii mitologice; frumos şi clar şi cu numirile lor anatomice. Au urmat apoi dansatoarele, nişte provensale care dansau cu foarte multă decență, goale însă de la brâu în sus; atât de decent era

---

187 Expresie echivalentă cu „de parc-ar fi murit de sete”.

însă dansul lor, încât goliciunea aceea părea cât se poate de castă. Niciodată nu mă simțisem atât de bine la o masă, cu atâta apetit, un băutor atât de grozav, îi țineam piept lui Lucius ca şi cum toată viața mea, în loc s-o fi petrecut într-o familie cu moravuri austere, şi doar cu o scurtă paranteză a războiului, aş fi petrecut-o numai prin cârciumi luându-mă la întrecere cu cei mai teribili bețivani. E adevărat că exista şi puțină înşelătorie din partea mea; o învățasem de la Hostia, care la rându-i o învățase de la un vechi administrator de-ai ei. *„Şi voles moltu bibere în convivio”,* mi-a spus dânsa odată, *„şi voles cenare lautissime*[188]*,* să mănânci varză crudă, înmuiată în oțet. O să ți se pară tot timpul că eşti nemâncat.” Şi trebuie să mărturisesc că remediul acesta mi s-a părut întotdeauna excelent, cel puțin în viața mea romană. E adevărat că aveam şi stomacul unui roman adevărat; şi erau nişte stomacuri grozave pe atunci, nici nu se comparau cu stomăcelele mofturoase şi prea repede sătule din vremea noastră. Ştiind dinainte că-n seara aceea aveau să fie toți cu ochii pe mine, ca să vadă cum aveam să mă comport la băutură şi la mâncare, îi dădusem câteva porunci secrete unuia din sclavii mei; anume ca înainte cu jumătate de oră de-a merge la masă să-mi aducă la mine în cubiculum cea mai

---

[188] „Dac-ai să vrei să bei mult la ospăț”… „dac-ai să vrei să mănânci din belşug”…

bună varză faentină îmbibată cu un foarte vechi oțet de Modena.

Şi atunci când, odată plecate balerinele, au fost aduse noi feluri de mâncare pe masă, încât am avut impresia că cina avea să fie luată de la capăt, Lucius s-a ridicat puțin într-un cot şi-a început să țină o cuvântare. Mi-am dat imediat seama că mă depăşise; cum ar spune Sören Kierkegaard, se afla sub vizibila putere a vinului; asta nu înseamnă că era de-acum beat. De altfel, trecuseră trei ceasuri de când se tot bea. Se începuse cu un vermut, vreau să spun cu vin de absint, care, atât cât îmi puteam da seama cu un cer al gurii care nu mai era al meu, trebuie să fi avut exact gustul vermutului nostru; obiceiul ăsta m-a mirat, până atunci nu mi se mai întâmplase să beau înainte de a începe să mănânc. După aceea cu ouă şi cu stridii, şi alte gustări servite în farfurii de argint, smochine, măsline, lăptuci, nişte feliuțe de carne rece care semănau cu salamul, iar sclavii ne aduceau cupe cu un vin dulce de miere. După felurile cu carne şi cu peşte (după fiecare fel sclavii le împărțeau comesenilor nişte pâinişoare calde, delicioase, crocante şi chiar atunci ieşite din cuptor), au urmat amfore cu diferite vinuri, cu etichete care indicau un an de sigilare din ce în ce mai vechi; băieții mergeau de jur-împrejurul mesei, arătându-ne sigiliile, după care le vărsau într-o crateră mare, care conținea deja o proporție potrivită de apă. Până în momentul în care Lucius

s-a ridicat ca să vorbească ni se turnase vin din amfore pe care scria cu litere mari roşii *„Trebianum annorum centum“*[189].

Lucius se afla sub puterea vinului, dar avea încă limba dezlegată şi vorbirea clară. A spus că s-ar putea ca ilustrul său prieten venit de la Roma să fi fost deziluzionat de banchetul acela intim. Eu am făcut gesturi largi de protest, dar el a continuat o vreme pe acelaşi ton. „Eu ştiu că tu eşti obişnuit să stai la mese încărcate cu produse din nenumărate țări, aduse cu nenumărate nave; ulei din Sicilia, şi afumături din Galia, şi condimente din Orient, şi fructe din Chios sau din Damasc, şi gazele din Egipt, şi pârşi din Baleare (interzişi de cenzori, şi din pricina asta cu atât mai apreciați de gurmanzi), şi păsări din Sciția, şi cocoşei din Africa. Tot ce ai mâncat până acum şi ce ai să mănânci şi de acum încolo provine din regiunea aceasta binecuvântată a noastră, cea mai bogată din toată Italia, care are apă din abundență şi păduri dese şi un pământ uşor de arat şi deosebit de fertil mai cu seamă după ce consulul Emilius Scaurus l-a asanat, îndrumând către canalele care a pus să fie construite surplusul de apă din lacuri şi din mlaştini. Trufele pe care le-ai gustat, o hrană cu adevărat zeiească, căci eu sunt convins că acest tubercul e în realitate ambrozia cu care se hrănesc zeii, şi unii se mulțumesc chiar numai

---

189 „Vin de Trebia, vechi de o sută de ani.”

să le miroase, trufele acestea albe, cu mult superioare celor negre din Provența şi celor cenuşii şi violete din Sabina, care-şi trag savoarea numai din pământ, trufele acestea cresc la rădăcina stejarilor care îmbracă colinele de prin împrejurimi. Carnea pe care-ai mâncat-o provine din grajdurile de la Modena şi nu există alta mai fragedă.

Ai gustat din porcii negri care se hrănesc cu suculentele ghinde din munții noştri – şi-atât de mulți stejari sunt și ghinde, încât există de două ori mai mulți porci în regiunea asta decât oameni, şi-s de-ajuns ca să hrănească întreaga Romă. Peştii vin de la Ravenna, verdețurile sunt toate produse în *suburbano meo*[190], pe ogoarele mele de aici din vecinătate. Vinul este din viile faentine, din acelea care se numesc trecenarie, fiindcă fiecare iugăr produce până la trei sute de amfore de vin, şi de pe dealurile din împrejurimi. Şi să ştii că la noi, aici, butoaiele sunt mai mari decât casele."

Mă uitam cu duioşie la robustețea sănătoasă a prietenului meu, la pântecul care începea să i se rotunjească puțin sub *synthesis* (şi-o schimbase deja de două sau trei ori, fiindcă grăsimea îl făcea să transpire); şi la bărbiile duble a lui Pomponius, a magistratului, a doi sau trei domni de pe celălalt pat, şi la formele promițătoare ale femeilor; fericit ținut e ăsta, mă gândeam eu, cu oameni paşnici şi

---

190 Subînțeles: „ferma, proprietatea mea de la țară".

cordiali, şi totuşi încă de pe atunci cu spirit ascuțit, avusesem ocazia să-mi dau seama de asta în cele zece-douăsprezece zile ale şederii mele acolo; oameni socotiți şi pricepuți, spirituali când era vorba de jocuri de cuvinte, creatori de zicale inteligente. Şi eu câtă emoție, de nespus, în aşa fel încât cu siguranță că niciunul din cititorii mei n-ar putea să-şi dea seama, fiindcă niciunul din ei n-a avut norocul să se întoarcă înapoi în timp şi să-şi întâlnească strămoşii din urmă cu douăzeci de secole, cu câtă emoție l-am auzit pe Lucius povestind, în latineasca lui sonoră şi presărată de cuvinte şi cu rezonanțe dialectale, aceleaşi din vremea mea, aceeaşi anecdotă pe care o auzisem la Bologna în vremea studiilor mele universitare; povestea bolognezului necioplit care se dusese în India, şi care văzuse acolo, printre alte minunății, un elefant şi, înapoiat la Bologna, a vrut să le dea şi compatrioților lui o idee despre el, *vidi bestia grandissima în uno campo de cocumeres; tollebat cocumeres cum coda sua, et mittebat eos în culu suu*[191].

După aceea Lucius i-a rugat pe comeseni să se gândească la preceptul lui Platon, care le recomanda bărbaților adevărați să bea vitejeşte; „a venit momentul", a zis el, „să ne-aruncăm asupra mâncării şi-a vinului şi să le dăm gata ca într-o

[191] „Ana văzut un animal uriaş într-o harbuzerie; apuca harbujii cu coada şi şi-i punea în c..."

bătălie, şi trebuie ca în acest moment al banchetului atât mintea, cât şi trupul să ardă de vin”.

Şi-am început din nou să mâncăm şi să bem cu forțe noi; şi într-adevăr, pe la sfârşitul mesei ieşeau flăcări de vin din comeseni; din bărbați mai mult decât din femei, a căror beție se manifesta numai în strălucirea arzătoare a ochilor, în neorânduiala părului, şi-a coroanelor de flori desfăcute şi-a frunzelor strălucitoare din jurul capului şi al gâtului. Au revenit şi fetele din Provența pentru alte dansuri: şi printr-un subtil rafinament, în vreme ce mişcările lor erau cu mult mai provocatoare şi mai impetuoase decât prima dată, purtau de data asta veşminte largi şi unduioase care le acopereau până sus la gât. Acum eram şi eu o fericită victimă a puterii vinului; vedeam totul printr-o pânză plăcută care începțoşa lucrurile şi figurile, iar cuvintele comesenilor îmi sunau în urechi pline de nişte semnificații pe care le descopeream abia acum pentru prima dată. Simțeam o mare dragoste pentru toți, m-am ridicat ca să-l sărut pe Lucius, am trecut şi l-am sărutat pe Pomponius, apoi pe magistratul cel taciturn, şi pe domnii de pe celălalt tricliniu; şi pe femei, bineînțeles, şi pe *puellule,* şi pe dansatoare, cu sărutări pe obraji care-mi provocau o emoție fraternă, aş fi fost tare indignat dacă cineva mi-ar fi spus că sărutările acelea erau sărutări amoroase, eram de-a dreptul îmbătat de

o virtute triumfătoare; şi nu numai faţă de Gaia şi de Paula, gazde demne de tot respectul, dar şi faţă de graţioasele *puellule* şi faţă de-o grăsană de vreo treizeci de ani, tremurând toată de carne proaspătă, mă simţeam din cap până-n picioare numai puritate şi dragoste cinstită, în aşa măsură încât trebuia să mă întorc iarăşi să le sărut, ca să simtă în îmbrăţişarea mea castitatea frăţească a intenţiilor mele.

La un moment dat am băgat de seamă că cina luase sfârşit. Musafirii se dădeau jos de pe paturi clătinându-se sau cântând, iar sclavii veneau iute să-i sprijine; îşi luau rămas bun invocându-i pe zei şi plecau abia ţinându-se pe picioare, torţele străluceau prin grădină, răsunau glasuri care chemau purtătorii de lectice pentru cutare sau cutare domn. Pe Lucius pe care până atunci îl văzusem foarte activ, mereu gata să spună o glumă, să încurajeze un sclav, să aplaude un discurs, să poruncească să se aducă mereu mâncare şi băutură, l-am văzut deodată alunecând jos de pe patul lui şi rămânând nemişcat, ca trăsnit; au venit repede doi-trei sclavi, l-au ridicat pe braţe, l-au luat de acolo, încât foarte puţini au fost cei care-au băgat de seamă ce s-a întâmplat. Paula rămăsese la locul ei, alături de mine; şi m-a rugat să nu mă supăr, asta era prima beţie a lui după aceea grozavă pe care-o făcuse atunci când se întorsese din război, nu-şi aducea aminte să mai fi făcut altele, era

numai de bucuria de a mă fi avut musafir, trebuia să fiu mândru din pricina asta, adică era aşa numai în cinstea mea.

Rămăsesem doar noi trei în triclinium, Gaia, Paula şi eu. Uitând că obiceiurile s-au schimbat, gândindu-mă numai la ceea ce aş fi propus şi-aş fi zis dacă m-aş fi aflat în casa mea de la Roma în 1954, le-am rugat pe cele două femei să nu se retragă imediat: voiam să mai beau o dată împreună cu ele, înc-o sorbitură din vinul acela vechi de o sută de ani, mai bun decât cel mai vechi Falern pe care-l băusem vreodată; şi să-mi îngăduie să-l beau de data asta curat, fără apă; au zâmbit, şi Gaia m-a întrebat dacă aşa era obiceiul în familiile patriciene, anume ca matroanele să rămână să bea eu musafirul, după plecarea stăpânului casei şi a tuturor celorlalți, ele erau nişte biete provinciale, nu prea ştiau cum mergeau lucrurile, voiau să fie inițiate.

Devenind îndrăzneț datorită vinului am adoptat atunci cu curaj un limbaj aluziv şi plin de subînțelesuri. Am răspuns, cu un aer oarecum temător şi-n acelaşi timp dorind să le dezvălui nişte lucruri minunate şi interzise muritorilor de rând, că tocmai în asemenea cazuri începea pentru femeile aristocrate adevărata distracție. Femeile erau curioase şi insistau să spun mai mult, aţâţate de lucrările dezvăluite şi, în mai mare măsură, de cele tăinuite. Şi atunci le-am descris, prefăcându-mă mereu că ezit să continuu

ca să fiu încurajat prin multe insistențe, câteva din experiențele mele cunoscute cititorilor din casa Hostiei, cu Claudia şi cu altele; şi-am sfârşit prin a descrie şi noaptea în care Iulia m-a dus pe tribuna rostrată din For.

Nu i-am dezvăluit, bineînțeles numele, dar am lăsat să se înțeleagă că era o femeie sus-pusă, poate chiar foarte, înrudită cu familia imperială. Paula şi Gaia, la curent cu toate cancanurile, adevărate sau imaginare, care circulau prin provincii în legătură cu ilustrele mele rubedenii, discutând ele între ele între patru ochi şi excluzând-o pe una pentru un anumit motiv, pe alta pentru altul, au ajuns în cele din urmă să ghicească adevăratul nume, Iulia Minor, Iulilla; şi mi-e teamă că n-am negat cu destulă energie faptul că dânsa a fost răpitoarea.

Ajunşi la punctul ăsta Paula s-a ridicat de pe pat, a chemat un sclav şi i-a spus să mă conducă la mine în cubiculum şi să nu mă părăsească până când nu va fi fost clar că nu mai aveam trebuință de nimic; şi fără să mai spună ceva, cuprinsă pe neaşteptate de nu ştiu ce gând trist care-o copleşea, a apucat cu putere brațul Gaiei, aproape smulgând-o de lângă mine, care mă aplecasem s-o sărut în chip de noapte bună pe frunte; şi s-a îndepărtat împreună cu dânsa îndreptându-se spre încăperile femeilor, fără niciun alt rămas bun decât o înclinare a capului şi un zâmbet uşor, dispărut pe dată.

Eram prea buimac, înconjurat de un nor care mă învăluia cu o puternică suavitate, ca să mai stau şi să mă mai gândesc ce voia să însemne schimbarea aceea neaşteptată în comportarea Paulei, cred că mi s-a părut cât se putea de natural faptul că se retrăsese în felul acela, şi nu fusesem doar ceva mai înainte cât p-aci să plâng gândindu-mă că trebuia să plec, iar acum eram foarte vesel şi plin de încredere. Am intrat în cubiculum bine dispus, satisfăcut şi amuzându-mă de mişcările mele nesigure. Cum şedeam aşa pe pat, în timp ce sclavul îmi scotea încălțămintea şi-mi dădea veşmântul de noapte, mi se învălmăşeau în minte o mulțime de imagini voluptoase şi schimbătoare ca într-un vis: chipul, mişcările, gesturile, zâmbetele, vorbele şoptite ale musafirilor, ale celorlalte femei aflate la banchet, ale dansatoarelor provensale, îmi fulgerau pe dinaintea ochilor ca tot atâtea proiecții ale unei. Singure persoane desprinse de pe un ecran, zâmbitoare şi îmbietoare.

L-am expediat repede pe sclav, i-am spus să ia cu el şi opaițul; şi m-am întins în pat abandonându-mă fericit fantasmagoriei aceleia de imagini, Imediat m-am simțit însă târât ca de o vijelie, întunericul mi s-a învolburat în jur ca o mare neagră, m-a aruncat jos, tot mai jos în abisul unui somn greu şi adânc. Atât de adânc a fost somnul, încât s-a risipit repede; când m-am deşteptat şi-am simțit femeia alături de mine, era

cu siguranță noapte adâncă, nicio lumină nu se zărea pe sub uşă.

Abia mă deşteptasem şi-am fost imediat cât se poate de lucid, ca după trezirea dintr-un somn de multe ore. Am acceptat prezența femeii ca pe un lucru natural, am luat-o în brațe, i-am căutat lacom gura, şi gura ei era moale şi gata să-mi înapoieze sărutarea. Ridicând mâna ca să i-o cufund în păr, dezlipindu-mi buzele de buzele ei ca să-i şoptesc un cuvânt, mi-a fulgerat prin minte revelația că nu ştiam cum să-i spun. Paula? Gaia? Pentru că de asta eram absolut sigur, nu putea fi decât una din două, în niciun caz o sclavă, sau una dintre *puellule* care s-ar fi putut întoarce cine ştie cum înapoi. Mi se abandonase imediat, voluptoasă, nemişcată; puțin după aceea însă, ca şi cum şi-ar fi învins o reținere inițială, a devenit întreprinzătoare, de o curiozitate lacomă. Era Paula, cu siguranță. Îi simțeam în mână culoarea întunecată a pletelor, nu aveam nicio îndoială, densă şi aspră, şi-am coborât de-a lungul spatelui şi i-am recunoscut curba plină: şi am închis mâna peste sânul mic, tare, şi iată, n-am mai recunoscut-o pe Paula, am fost sigur că era Gaia, aşa de tăcută, şi nelinişti tă, şi doritoare. Dar nu, nu putea fi Gaia, parfumul părului era cel pe care-l aspirasem întreaga seară în zulufii Paulei, care-mi atinseseră în atâtea rânduri fața. După aceea însă mi-am amintit de cuvintele Paulei: e un parfum al familiei, o să pun să ți-l toarne şi ție pe

cap. Era acelaşi parfum, şi parcă nu tocmai acelaşi; mai puțin aromat, mi se părea, mai dulce, părea ceva mai pur chiar, acelaşi parfum devenit altul într-o coamă de păr blond.

Şi acum să nu creadă cumva cititorul că nedumerirea asta a mea, şi anume faptul că mă întrebam pe cine țineam în brațe, mă preocupa în mod excesiv sau mă turbura, sau mă distrăgea de la plăcuta sarcină de a-i procura plăcere femeii care venise ea singură s-o caute, desigur, o simplă şi deplină plăcere animalică; nu, eram în total acord eu simțurile ei, se crease între noi o fericită armonie de gesturi şi de gingăşii, dar mi-ar fi plăcut totuşi să ştiu cu certitudine care din două era, ce nume să-i şoptesc la ureche, s-o fac să vadă cât de perspicace şi de sensibil eram şi cât de capabil în a nu o confunda cu cealaltă. Da, dar care cealaltă? Paula nu putea fi, dacă şedeam să reflectez bine; avusese o expresie atât de absorbită şi de severă când ne despărțiseră; Gaia însă îmi zâmbise cu sinceritate, îmi urase noapte bună întinzându-mi fruntea ca s-o sărut.

Şi când în sfârşit frenezia aceea plăcută s-a calmat, zăcând fericiți, nemişcați şi îmbrățişați, mereu tăcută dânsa, dar nu anume parcă, ci numai simțind doar că vorbele erau inutile – şi apoi trebuia să stăm totuşi cât mai liniştiți, ca nimeni să nu bănuiască nimic – mângâind-o cu o delicată asiduitate până sus, pe gât, şi până pe plete, continuam să mă întreb, Paula? Gaia?

Încercam să-mi aduc aminte, rememorându-mi întâlnirile şi discuțiile din zilele precedente, pe care din cele două fete o curtasem mai mult decât pe cealaltă, şi care mi se păruse mai potrivită pentru un capriciu ca ăsta. Gaia, desigur, al cărei soț era departe de săptămâni întregi; nu trebuie să fi fost prea uşor pentru dânsa să suporte absența unui bărbat, cu temperamentul acela buclucaş pe care-l avea. Gaia era, acum eram sigur de asta, Gaia care venise la mine tocmai fiindcă avea nevoie de un bărbat; şi era comod să-l ai la îndemână pe tânărul prieten al fratelui tău, şi să te foloseşti de el noaptea când toți dormeau tun, doborâți de aburii banchetului. Gaia, care cu siguranță că acum zâmbea prin întuneric, cu zâmbetul ei etrusc, puțin misterios, puțin zeflemitor, iar acum poate şi puțin afectuos şi recunoscător.

Mi s-a smucit deodată din brațe, auzind cântecul unui cocoş îndepărtat, a sărit jos din pat, s-a aplecat asupra mea pentru o ultimă sărutare; i-am sărutat gura, obrajii şi eram cât p-aci să-i şoptesc numele urcând cu gura ca să-i găsesc ochii, şi i-am simțit înlăcrimați sub sărutarea mea. Şi n-am mai îndrăznit să-i pronunț numele. Lacrimi de voluptate? Din nou Gaia. Sau de emoție, izvorâte din starea aceea neaşteptată de spirit care-o făcuse pe Paula să fie atât de deosebită în momentul despărțirii? Am simțit uşa deschizându-se, apoi închizându-se încet la loc; şi

nu s-a mai auzit nici măcar un foşnet de picioare goale afară, absolut nimic, am rămas singur în tăcerea nopții încă depline, nici vesel, nici trist.

În dimineața următoare, deşteptându-mă dintr-un somn de plumb, am fost o bucată de vreme nesigur dacă nu cumva visasem aventura aceea absurdă. Dar nu, n-o visasem. Îi simțeam încă sfârşeala plăcută în muşchi, în vene. Acum, cu mintea odihnită aveam să-mi dau seama cine era vizitatoarea mea, ia să vedem puțin, trebuie să fi fost vreun semn, un fir de păr în pernă, sau prin pat. N-am găsit nimic, fir-ar să fie, îşi ține bine părul pe cap, blonda sau bruna care-o fi fost ea, cu toate că-mi înfipsesem de mai multe ori mâinile în el, i-l ciufulisem bine de tot. Nu-i nimic, acum o s-o întâlnesc eu, fie în casă, fie-n grădină, şi o să-mi dau seama dintr-un gest, dintr-un zâmbet, dintr-o ocheadă: e imposibil să nu se trădeze, Gaia sau Paula, cine-o fi. Şi acum mă înşelam. Mi-au ieşit înainte în grădină, îmbrățişate strâns între ele; m-au făcut să mă ruşinez că dormisem atâta, până şi Lucius se trezise şi plecase, ele coborâseră repede, umpluseră un coş cu flori. Băusem mult cu o seară înainte, nu-i aşa? Altfel n-aş fi îndrăznit să spun istoriile acelea, să povestesc secretele unor femei atât de nobile. Râdeau senine, cordiale ca totdeauna. Aveau ochii limpezi, feciorelnici. Izurile ospățului se risipiseră, miroseau a dimineață proaspătă, a rouă, a flori tăiate.

De două sau de trei ori în cursul zilei mi s-a

întâmplat să mă aflu singur pentru câteva minute cu una sau cu cealaltă. Şi una, şi cealaltă m-au lăsat să le strâng în braţe, mi-au întins obrazul sau colţul gurii ca să le sărut, au fost puţin cochete, puţin provocatoare, şi una, şi cealaltă, aşa cum fuseseră întotdeauna. Am încercat un semn timid, o aluzie, dar atât de discrete, de teamă de a nu o trăda pe una sau pe cealaltă, încât i-a fost uşor vinovatei să-l treacă *cu* vederea. Am renunţat să mai cercetez. Am avut din nou senzaţia că am visat. Aveam însă un semn în capul pieptului, care-mi amintea prea bine cum îmi fusese făcut, în ce moment al nopţii. Poate că ar fi trebuit sa aştept un timp, până să aflu cine fusese vizitatoarea mea nocturnă. N-am ştiut-o niciodată. Niciuna nu m-a mai vizitat în noaptea următoare. A doua zi am plecat. Mă aşteptau alte călătorii, în Grecia, în Panonia, în Germania, alte aventuri, războaie, amoruri. Am trecut din nou prin Bologna după cinci sau şase ani. Şi-am fost iarăşi oaspetele lui Lucius, întâmpinat cu aceeaşi zgomotoasă cordialitate. Le-am regăsit pe cele două femei afectuoase şi cochete aşa cum le lăsasem, cu forme ceva mai pline, şi fără să mai aibă pe obraji uşoara pârguială a primei tinereţi, dar încă frumoase şi apetisante. Paula avusese alţi doi copii, iar Gaia trei şi părea fericită alături de soţul ei, un, ditamai bolognez şi el, pe care era de-ajuns să-l vezi ca să-l şi etichetezi. Mi l-au arătat pe primul născut al Gaiei, un dolofan de cinci ani,

care promitea de pe acum să devină solid şi zdravăn ca tată-său şi ca unchiu-său, şi pe cel de-al treilea copil al Paulei, o fetiță născută la egală distanță de cei doi gemeni, mai mult sau mai puțin de aceeaşi vârstă cu verişorul ei. I-am examinat cu atenție. Puteau să semene cu oricine, numai cu mine nu.

Capitolul al unsprezecelea

(Anul 767 al Romei, 14 al erei noastre, 26 al vieții mele.) Mă întorc din Grecia. Cancanuri politice la termopoliu. Augustus otrăvit cu smochine. Trimis extraordinar în Germania la Germanicus. Vizită pe câmpia dezastrului lui Varus în Pădurea Teutoburgică. Agrippina apără podul de peste Rin.

Am revenit la Roma din Grecia pe la sfârşitul lui august în anul 767 al Romei. Am venit direct acasă la tata ca să aflu veşti despre familie. Erau cu toții la Villa din Lavinium, tata însă sosise pe neaşteptate în dimineața aceea, şi se dusese imediat la Senat. Mi-a spus portarul că erau noutăți mari; murise Augustus, se spunea că era moartă şi Livia, de durere, că Agrippa Postumus era pe cale să revină din exil ca să fie proclamat succesor.

M-am dus în grabă la obişnuitul termopoliu, sperând să dau acolo peste vreun prieten care să mă informeze cu mai multă exactitate; dacă nu

cumva erau cu toții, dat fiind sezonul, la Baia, la Formia, la Capri, la Sorrento, sau în stațiuni asemănătoare de vilegiatură mondenă şi plăcută.

I-am găsit, dimpotrivă, aproape pe toți prezenți; strânşi într-un colț, şuşotind între ei cu gesturi iuți; la salutul meu sonor de prieten care se înapoiază după o absență îndelungată au răspuns oarecum distrat, ca şi cum s-ar fi temut că am venit să le întrerup comentariile şi discuțiile. Suetonius Paolinus, care perora făcând gesturi largi, m-a întrebat puțin plictisit: „Ai tras vreun profit de pe urma studiilor tale?", şi-a continuat apoi pe greceşte: „Ai aflat vestea cea nouă?"

„Că Augustus e mort?" am răspuns eu în aceeaşi limbă. „Dar e adevărat că a murit şi Livia?"

„Da' de unde! Băbătia trăieşte încă, e nemuritoare; dacă n-ar fi fost dânsa, Augustus ar mai fi trăit încă şi acum. Nu că mi-ar părea rău că a murit tiranul, dar nici Tiberius n-o să fie mai bun, *libertate perdidimus* şi n-o s-o mai recăpătăm niciodată."

„Se spune că Tiberius nu vrea să fie cu niciun preț împărat, că vrea să lase în seama altora pacostea asta, şi-a adus deja faptul acesta la cunoştința Senatului, căruia i-a scris de la Nola", a spus Licinius Crassus.

„Şi tu crezi aşa ceva? Ăla joacă teatru." Şi Paolinus a adăugat şoptit pe greceşte, privind înspre tejgheaua vânzătorului, lângă care şedeau doi sau trei tipi pe care nu-i mai văzusem

niciodată, cu o înfățișare suspectă. „Am impresia că de azi-dimineață, de când am aflat cu toții vestea, circulă nişte mutre de delatori care mă pun oarecum pe gânduri. De ce să nu mergem la tine acasă?” a zis el întorcându-se către Aulus Fabius, cel mai bogat dintre noi toți, „am putea să comentăm vestea fără teamă că mâine o să ne trezim pe listele de prescripție.”

Cred că v-am mai spus deja că grupul prietenilor acelora ai mei, aproape toți mai mari decât mine cu patru sau cinci ani (îi moştenisem, ca să zic aşa, de la fratele meu, care, de când îşi începuse cariera politică, nu-i mai frecventa; avea aceleaşi opinii ca şi dânşii, dar nu voia să se compromită prea mult), intelectuali, urmaşi ai unor familii mai mult sau mai puțin ilustre, unii dintre ei întorşi din războiul din Germania sau din Panonia, doi-trei avocați cu succes, erau toți, cum s-ar zice cu un cuvânt modern, în opoziție, adică împotriva noului regim, pe care-l găsiseră alcătuit deja de când se născuseră, dar pe care-l vedeau cu dezaprobare cum se consolida şi se impunea în toate ramurile vieții publice şi administrative.

Cel mai violent era Vibius Balbus, pugliezul de care v-am mai vorbit, de origine umilă, care venise la Roma să practice avocatura; în realitate îşi investise bănuții pe care-i dăduse taică-său, un proprietar bogat de la țară, în nişte antreprize cu gladiatori şi cu curse de care, ce-i aduceau un venit liniştit fără să trebuiască să se obosească

lucrând. Îşi petrecea zilele între librar şi termopoliu, perorând, de îndată ce era sigur că avea cine să-l asculte, împotriva acelora care constituiau de ani de zile ținta atacurilor lui; şi cu o mimică amețitoare şi continuă, gesticulând foarte repede cu mâinile, cu ochii ridicați către cer, cu hohote deşănțate de râs atunci când era vorba de propriile sale replici, ținea cuvântări despre Augustus, despre Livia, despre cei care profitau datorită înrudirii sau de pe urma unor alianțe, despre poeții adulatori, despre istoricii vânduți tiranului; se agăța şi de vii, şi de morți, de Titus Livius în viață încă, dar orb de-acum şi lipsit total de memorie („nu că memoria i-ar fi servit vreodată prea mult, căci de vreme ce şi-a păstrat fantezia bogată poate să-şi continue istoria lui romană până în zilele noastre”), de decedații Vergilius şi Horatius şi de epigonii lor, „şi mai răi decât maeştrii aceia proşti”.

Când am ajuns în frumoasa casă a lui Aulus Fabius şi după ce au veni câțiva sclavi şi ne-au adus de băut, profitând de prezența mea ca să povestească din nou amănuntele pe care le aflase în legătură cu moartea lui Augustus, a început din nou să peroreze şi aşa de multe avea de spus, şi-aşa era de pornit în simțămintele lui, încât adesea se bâlbâia, încurca silabele, lăsa frazele la jumătate.

„Să vă spun eu cum stau lucrurile. Augustus e mort de-acum şapte-opt zile, dar i-a ținut secretă

moartea intriganta aceea de Livia împreună cu Tiberius, fiindcă voiau mai întâi să-şi aranjeze ei răzbunările lor şi să-şi asigure succesiunea. Eu sunt sigur că a murit asasinat de Livia ramolitul cei bătrân. Aproape că mi-e milă de dânsul, cu toate că era şi timpul să crape după ce-a distrus toate vechile şi bunele tradiții. Pun mâna în foc c-a fost Livia.

Nu e prima oară când recurge la otrăvuri vrăjitoarea, sau la pumnalul unui sicar, sau la mâinile unui strangulator."

Şi-a început să înşire, şi de fiecare dată când număra o nouă victimă a Liviei, ridica un deget, îl apuca între degetul mare şi arătătorul de la cealaltă mână, şi-l ținea ridicat până când ridica alături de el degetul următor.

„De când s-a căsătorit cu Augustus, cu burta mare prin meritele celuilalt soț, n-a avut decât o singură şi unică idee, să-i asigure succesiunea lui *dexter ocellus,* lui Tiberius al ei; ipocrită, şireată, cu aerele acelea de femeie simplă şi de modă veche, care şade-n casă şi toarce lână, şi ca să nu fie supusă la corvoada să se culce cu Augustus îi procura amante; adevărat Ulisse în fustă, în cincizeci de ani de căsătorie l-a îmbrobodit bine pe bărbatu-său. Primul moştenitor prezumtiv, Marcellus, fiul lui Octavius, moare la douăzeci şi unu de ani, fără niciun motiv, era sănătos tun; Livia însă i l-a trimis pe Musa, medicul ei personal, şi-n câteva zile l-a expediat *ad patres.* Ăsta-i unul.

Vine Agrippa, ginerele lui Augustus: un colos cu o sănătate de fier, se întoarce teafăr şi zdravăn dintr-o campanie grea din Panonia, se duce să se recreeze la Baia şi-o boală cu totul misterioasă îl curăță în două zile şi cu siguranță că la mijloc a fost tot gheruța Liviei. Fac doi. Augustus îşi alege drept urmaşi pe cei doi fii mai mari ai Iuliei. Ce se întâmplă? Lucius Caesar se îmbolnăveşte la Marsilia, şi el tot la douăzeci şi unu de ani, un flecuşteț de boală pe care-am avut-o cu toții; aleargă Musa la căpătâiul lui şi moare. Fac trei. Rămâne Caius Caesar, se luptă vitejeşte împotriva parților, se-alege cu o mică zgârietură fără importanță, boleşte un an sau doi şi moare şi dânsul. Fac patru."

„De data asta însă nu l-a mai îngrijit Musa", a zis Fabius râzând.

„Mai rău, Caius Caesar era îngrijit de Lollius, geniul rău al Liviei; a avut el grijă cu siguranță să-i dea, din ordine superioare, prăfulețul. Şi acum să vă spun vestea cea mai colosală, am ținut-o secret până acuma, n-am vrut s-o dau în vileag spunându-vi-o mai înainte într-un loc plin de urechi ciulite. V-am spus că Tiberius şi cu Livia au ținut ascunsă moartea lui Augustus timp de o săptămână, ştiți pentru ce? Ca să aibă răgazul să-l trimită pe centurionul Fabius Persicus la Pianosa să-l sugrume pe Agrippa Postumus. Şi cu ăsta fac cinci."

„Fugi de acolo, asta mi se pare imposibil."

„Portarul meu”, am zis eu, „mi-a spus din contra, că Agrippa e în drum spre Roma ca să fie făcut împărat.”

Au râs cu toții în afară de Balbus, care era nerăbdător să-şi reia vorba. „Portarii, se ştie, sunt la curent întotdeauna cu tot; dar *quandoque bonus dormitat janitor”.* [192] Pot să vă spun acum şi amănuntele…

De data asta l-a întrerupt Licinius Crassus, care până atunci tăcuse tot timpul, ca şi cum ar fi rumegat ceva.

„Ascultați, eu pe Tiberius îl cunosc mai bine decât voi. Vă asigur că nu este absolut deloc dispus să-şi asume împovărătoarea moştenire a lui Augustus. Nu ştii ce fiară grozavă este puterea, îmi spunea el nu demult, «*ignarus es, quanta belva sit imperiu».* Şi dacă e adevărat că l-au curățat pe Agrippa, pot să jur că e numai şi numai opera Liviei, săvârşită fără ştirea lui Tiberius.”

„Ori c-a fost din ordinul amândurora, ori numai dintr-al Liviei, fapt e că Agrippa nu mai e în viață. Cunosc şi amănuntele, dacă vă interesează, mi le-a relatat cineva care a sosit azi-dimineață de la Pianosa. Însă Tiberius şi cu Livia, sau numai Livia singură, aşa cum vrea Crassus, grijulie să-i asigure moştenirea micuțului ei copil sexagenar, era logic să şi-i înlăture din drum. Poate că Valerius Monellus este singurul de aici care n-a

---

[192] „Câteodată se-ntâmplă să mai doarmă şi cel mai bun portar.”

auzit vorbindu-se de călătoria misterioasă întreprinsă de Augustus cu puține luni în urmă, ca să se ducă tocmai la Pianosa, foarte blajin, plin de cele mai bune intenții; s-a dus să plângă în brațele nepotului său, spunându-i că ştia prea bine că fusese victima calomniilor şi a insinuărilor de tot felul, că era ultimul vlăstar din sângele lui, fiul fiicei lui, şi că hotărâse să-l recheme la Roma şi să-i redea locul de moştenitor care-l aştepta."

Pentru mine vestea se vădea a fi cu adevărat nouă îmi părea bine că venisem imediat la termopoliu, în loc să rămân în casă şi să mă odihnesc după călătoria aceea grăbită de la Brundisium până aici. Mă simțeam însuflețit de o stranie mândrie; ca şi cum m-aş fi constituit judecător şi arbitru în fața unor evenimente deosebit de importante, detaşat de ele şi de autorii lor şi, pe de altă parte, participând într-un mod extraordinar de strâns la sentimentele noilor mei contemporani.

Şi-a spus atunci Valerius Messalla, care avea ceva mai mult de treizeci de ani şi divorțase deja de trei neveste şi pe care aveam să-l întâlnesc peste câțiva ani în calitate de consul:

„Bietul Augustus, ținuse lucrul acesta strict secret, nimeni nu trebuia să ştie nimic de el. Îl pusese numai pe Fabius Maximus să-l însoțească, impunându-i să păstreze cea mai strictă tăcere. Ştiți cum sunt însă soții…"

„Dacă n-ăi şti tu…", a zis Balbus râzând. „Ai

căzut în cursă în tinerețe, şi-ai fost în trei rânduri recidivist."

„Da", a zis Messalla „numai, că eu nu fac parte din categoria soților îndrăgostiți de soția lor. Nătărăul acela de Fabius Maximus a simțit imediat nevoia să-i povestească toată treaba Martiei lui; şi Martia ce-a făcut? Repede a băgat la cap şi a dat fuga la Livia; şi-aşa, din vina unei femei flecare şi-a unei babe răzbunătoare, Augustus a murit într-un sat ca Nola, în loc să moară ca un domn la casa lui, iar Agrippa a fost sugrumat."

În momentul acela şi-a făcut intrarea un sclav şi i-a făcut un semn stăpânului casei, care s-a ridicat şi-a ieşit. A intrat din nou după câteva minute, trăgându-l după dânsul pe un tânăr mărunțel, blond, spălăcit, cu fața trasă şi cu pântecul proeminent, aducând cu o amforă, ca să zic aşa. Eu nu-i cunoşteam, însă prietenii mei îl cunoşteau evident foarte bine, şi i-au făcut o primire cât se poate de călduroasă. După cum am aflat mai târziu, era un *notarius,* cum am spune astăzi un ziarist; era cel care redacta aşa-numitele *Acta Diurna* ale lui Augustus, cotidianul oficial din vremea aceea, care bineînțeles că era alcătuit sub cenzura atentă a celor de la palat. Tânărul acesta, care am auzit că se numea Vipsanius, era tocmai ceea ce se numea un *subrostranus,* adică unul din cronicarii aceia care stau din zori şi până-n seară în For, sub tribuna rostrată, mereu în căutare de

ştiri, ca un burete care le primeşte şi le pune mereu la rându-i în circulație. Se vede că de astă dată avea o ştire senzațională, mai senzațională decât acelea pe care ni le relatase Balbus până acum; şi se complăcea aşa, avea un zâmbet plin de sine, ca şi cum ar fi gustai deja de pe acum efectul pe care aveau să-l stârnească vorbele lui.

Şi fără nicio constrângere, având în vedere că ne aflam în casa unui prieten, cu sclavii trimişi în cele mai îndepărtate unghere, ne-a pus să ne adunăm în jurul lui şi-a început să povestească în şoaptă.

„Augustus veneno periit.”[193]

„Nu v-am spus eu?” a strigat triumfător Balbus; şi, ridicând mâna cu degetul mare în sus şi strângându-l cu degetul mare şi arătătorul celeilalte mâini: „şi cu asta fac şase”, a zis el, fiindcă să fiu eu răstignit dacă nu-i la mijloc tot mâna babei şi de data asta.”

Vipsanius a aşteptat cu o vizibilă nerăbdare ca Balbus să-şi termine discursul. Apoi şi-a reluat povestirea, cu acelaşi glas conspirativ.

„Augustus a ieşit la Capri într-o dimineață mult prea devreme din casă, dimineața aceea era răcoroasă, şi s-a ales cu o diaree. O diaree cât se poate de simplă, a îndurat el boli cu mult mai rele fără niciun inconvenient. Nimic alta, decât *alvi profluviu cacarilla,* cum spun cei de acolo. N-ar fi murit niciodată din aşa ceva. S-a oprit la Nola pur

---

193 „Augustus a murit otrăvit.”

şi simplu numai ca să aştepte să-i treacă deranjamentul acela. Şi deja se înzdrăvenise, şi a ieşit să se plimbe prin grădină; şi erau acolo nişte smochini, lui întotdeauna i-au plăcut nespus de mult smochinele. S-a oprit în faţa celui mai frumos arbore şi-a început să-i ciugulească fructele. În timpul nopţii s-a trezit cu nişte dureri infernale şi-n dimineaţa următoare a murit. Livia coborâse şi ea cu el în grădină, şi culesese şi dânsa smochine din arborele aceia şi le mâncase pe-ale ei, şi se simţea cum nu se poate mai bine, şmechera de babă. Pusese să se presare otravă pe fructele cele mai cărnoase şi mai frumoase şi ca o soţie afectuoasă ce era i le oferise soţului ei. Pentru ea şi le luase pe cele mai puţin arătoase, şi neatinse de otravă."

„Faptul ăsta ai să-l povesteşti în *Acta Diurna* de mâine" a zis Crassus.

Vipsanius a râs. „Nici vorbă, aşa că o să trebuiască să mă ajuţi să pun câteva amănunte mişcătoare, din acelea care să plaseze într-o lumină favorabilă regimul. Doar ştiţi că nu pot să-mi pierd postul. Ceva care să placă mulţimii şi imbecililor de la palat, dar care să ne facă să zâmbim pe noi, intelectualii care ştim să citim printre raiduri."

„Pune acolo" a zis Messala, „că Augustus a murit în braţele Liviei spunându-i: «Livia, aminteşte-ţi de frumoasa noastră căsnicie şi rămâi sănătoasă». Cu alte cuvinte îţi sunt recunoscător că m-ai ţinut în

sclavia ta timp de cincizeci de ani şi că la urmă mi-ai dat otravă."

„Minunat", a zis Vipsanius. Şi scoţându-şi de la piept din togă o tăbliţă, a început să scrie repede, repetând încet cuvintele: *Decessit în oculis Liviae. Parva voce dixit, Livia, noştri conjugii memor vive, ac vale.* Grozav."

„Mai am o idee", a zis Balbus. „De ce nu pui în *Acta* că Augustus, ştiind că avea să moară, a cerut să i se aducă o oglindă, şi-a netezit părul, şi l-a întrebat pe Tiberius, care şedea lângă dânsul..."

„Nu, Tiberius se afla în Dalmaţia, Livia a pus să fie chemat după ce Augustus murise, şi până la sosirea lui a ţinut secretă moartea pentru oamenii din Nola."

„Ce importanţă are, nu tu eşti acela care faci istoria? Spune că Tiberius a stat o zi întreagă de vorbă cu Augustus în taină şi că acesta din urmă i-a împărtăşit arta de a-şi suprima duşmanii, de a-i exila pe cetăţenii buni..." „*Optime*!" Vipsanius continua să noteze repetând încet ceea ce scria:

...secreto sermone... Tiberium detinuit..."

„Şi-apoi, am spus eu, scrie că a cerut să i se aducă o oglindă, că şi-a machiat faţa, că a pus să i se aranjeze părul şi că i-a întrebat, pe cei din jur: «Mi-am recitat bine partea care-mi revenea în comedia vieţii? Şi acum aplaudaţi-mă."

„Minunat, perfect", continua să spună Vipsanius, în timp ce scria.

„Petito specula... capillum corrigere... admissos

amicos… comoedia vitae… valete et plaudite… Ce bogat material pentru istoricii viitorului.”

Eu eram bineînțeles un simplu spectator tăcut şi atent. Nu neg faptul că am sugerat şi eu câte un cuvânt, câte-o mică glumă zelosului Vipsanius, eu având o mai mare experiență în materie de dictatori; ştiam însă cu certitudine că în mod sigur sau dânsul n-avea să ia în seamă sugestiile mele, sau istoricii viitorului n-aveau să țină câtuşi de puțin cont de ceea ce va fi scris la sugestiile mele; jucam acelaşi rol steril, dar de-acum nu mai sufeream din cauza asta decât rareori, hotărât să recit şi eu până la capăt partea mea de reînviat înapoi în timp, ca să zic aşa; şi s-o recit cât mai bine.

Numai că nu-mi închipuisem până atunci, în viața mea reală, că presa – dacă pot să folosesc acest cuvânt fiind vorba de nişte documente manuscrise – avea o atât de mare importanță la Roma; pentru ştirile pe care le publica şi mai cu seamă pentru cele pe care nu le publica din ordine superioare. Anticipez aici cu titlu de exemplu un fapt petrecut câțiva ani mai târziu, pe vremea principatului lui Tiberius. S-a întâmplat ca porticul Massimus de la Roma să se lase pe neaşteptate într-o parte şi lumea se temea c-o să se surpe; şi a fost chemat să vadă cum stau lucrurile un tip bizar de arhitect, pe care-l cunoscusem cu ocazia călătoriei mele în Grecia şi pe care, din păcate, şi nu pot să spun ce rău îmi

pare de asta, nu-mi mai amintesc deloc cum îl chema; vreau să spun că nu-mi mai amintesc deloc nici numele şi nici cognamenul lui, ci numai prenumele mi-a rămas în minte, Caius, şi porecla pe care i-am dat-o noi, care-l cunoşteam bine, Magus, datorită îndemânării cu care se pricepea să facă tot felul de jocuri şi numere de scamatorie. Toți spuneau că porticul ar fi trebuit dărâmat şi să se construiască altul în loc, fapt care-l necăjea mult pe Tiberius, care, atunci când era vorba de construcții era cât se poate de zgârcit, cu totul opus lui Augustus. S-a prezentat însă Magus şi a spus „am eu grijă de el, dați-mi numai materialul de care am nevoie, veşminte din postav gros de la magaziile militare şi lână, şi frânghii, şi oameni mulți, şi maşini de la geniu, şi pe urmă lăsați-mă să fac ce ştiu eu”. A luat oamenii şi i-a pus să lege şi să înfăşoare strâns întregul portic, în aşa fel încât a devenit o masă compactă; după aceea a început să împingă porticul înfăşurat astfel cu maşinile, consolidându-i treptat temeliile, până când l-a adus la locul lui. Tiberius i-a dat o sumă mare de bani, dar a interzis ca în *Acta Diurna* – care pe vremea lui îşi schimbaseră denumirea şi se numeau *Comentarii* – să i se pomenească numele. Din invidie, spunea lumea, eu cred însă că din alte motive, cu siguranță tipul nu-i plăcea, cred că se temea de deochi; avea pielea foarte brună, dinții ieşiți în afară şi o barbă pătrată ca barbarii şi ochii inflamați mereu şi roşii; şi avea

obiceiul, în timp ce vorbea, să râdă fără niciun motiv, lucru care, aşa cum am citit într-o carte a lui Asinius Pollio, era un indiciu sigur de deochi. Rezultatul a fost că l-a plătit bine, dar l-a expulzat din oraş şi i-a interzis celui care redacta *Comentarii* să-i pomenească numele, şi-n felul ăsta nimeni nu are cunoştinţă de dânsul. După ce m-am întors în secolul douăzeci m-am dus să-i citesc pe istorici şi-am găsit că vorbesc despre el ca despre un necunoscut; iată de ce îmi displace profund faptul că nu-i mai reţin numele, aş fi putut să-i dăruiesc puţină glorie, fie şi cu o întârziere de multe secole.

După-amiază, când m-am întors acasă, l-am găsit pe tata pe punctul de a pleca la Lavinium. Nu m-a surprins faptul că m-a salutat cu acelaşi calm evident, ca şi cum ne-am fi despărţit doar de câteva zile, când în realitate nu mă văzuse de aproximativ un an. M-a întrebat în câteva cuvinte dacă am călătorit bine şi dacă m-am văzut la Atena cu nişte prieteni cărora mă recomandase; apoi a început imediat să vorbească despre moartea lui Augustus şi despre consecinţele ei probabile. Fusese la Senat şi la palat, unde toţi erau în mare agitaţie, mai cu seamă când a sosit vestea omorârii lui Agrippa Postumus şi se temeau de dezordini şi de mişcări de stradă; sosiseră după aceea depeşe de la Nola că rămăşiţele lui Augustus erau în drum spre Roma, şi senatorii s-au adunat ca să stabilească desfăşurarea şi alcătuirea

funeraliilor.

Mi-a povestit foarte indignat că un coleg de-al lui. Senatorul Numerius Atticus, l-a luat la un moment dat deoparte şi i-a propus să i se asocieze într-o hotărâre trăsnită de-a lui; când rămăşiţele lui Augustus aveau să fie aşezate pe rug, avea să se jure în gura mare că i-a văzut sufletul înălţându-se la cer, la fel cum se spusese şi despre Romulus. Lucrul ăsta, i-a spus Numerius Atticus tatălui meu, o să facă lumea să creadă că el a devenit, cu adevărat zeu; şi va îndepărta orice primejdie de tulburare în legătură cu succesiunea.

„A fost întotdeauna un cretin Numerius Atticus ăsta, dar nu credeam să fie într-un asemenea grad. Sau poate că e mai rău decât cretin, şi se gândeşte să tragă nu ştiu ce profit de pe urma născocirii ăsteia a lui. Nu-l cunoaşte însă pe Tiberius. Genul ăsta de linguşitori nu merg la el. I-am spus pe şleau părerea mea acestui Numerius Atticus, sunt sigur însă că argumentele mele nu l-au făcut să-şi vină-n fire şi-n ziua funeraliilor o să-şi pună planul în aplicare. În orişice caz, eu am şi vorbit despre asta cu doi-trei prieteni şi, dacă o să se-apuce să strige într-adevăr că a văzut sufletul lui Augustus înălţându-se la cer, o să povestim în jur că e nebun. Ei, acum trebuie să fug, ca să pot să ajung înainte de a se întuneca. Când vii să-ţi vezi mama?”

I-am răspuns că intenţionam să rămân la Roma câteva. Zile şi să mă întorc în casa mea de pe

Palatin. Aveam să mă duc ceva mai târziu la Livinium ca să-mi văd familia.

„Fă cum vrei. Poimâine eu sunt iar la Roma, şi rămân. Aici până la proclamarea lui Tiberius ca succesor al lui Augustus. Ai să ai răgaz să-mi vorbeşti despre călătoria ta."

Peste câteva zile a trimis după mine să mă cheme. Nu m-a întrebat nimic despre Grecia; s-a ambalat într-un discurs cam misterios, care n-am înțeles unde voia să bată, referindu-se la boala mea din urmă cu nouă ani. Mi-a spus că era satisfăcut de însănătoşirea mea, chiar dacă purtarea mea vitejească în armată şi mult mai puțin de viața pe care o dusesem după înapoierea mea din Germania şi înainte de a pleca în Grecia. Suferea mai cu seamă de pe urma faptului că nu arătasem niciun fel de înclinație pentru cariera politică; cu numele meu, cu averea familiei, aş fi putut să aspir la cele mai înalte posturi administrative din Italia şi din provincii. Recunoştea că mă preocupau studiile; şi că ştiam să alternez tovărăşiile uşuratice, scuzabile la vârsta mea, eu frecventarea literaților şi-a filosofilor. Dar şi în domeniul ăsta avea impresia că realizasem prea puțin.

Ascultam fără să încerc să combat niciunul din argumentele lui. Aş fi putut să-i răspund că în Grecia mă ocupasem mult de politica externă dusă de Roma şi că aveam de gând să scriu o carte cu privire la raporturile Romei cu statele vecine. Îl

cunoşteam de-acum destul de bine, aşa că ştiam că discursul acela era introducerea la un altul, mult mai important şi mai actual.

„A sosit momentul", a zis într-adevăr tata când am ajuns la punctul ăsta, „să demonstrezi că nu eşti un trântor împrăştiat, cum te-am considerat până acuma, că eşti dispus să slujeşti republica. (Tata continua să folosească acest cuvânt cu sensul lui cel mai demodat, cu toate că era convins mai mult decât oricine că republica, în înțelesul democratic pe care-l dădeau acestui cuvânt iubitorii libertății, murise la Farsale.) O să trebuiască să pleci imediat cu o misiune cu totul specială. Ai să-ți reiei gradul tău de tribun şi-o să te duci în Germania cu poşta cea mai rapidă."

I-am răspuns că eram gata să fac orice. În fond, interesat cum eram să văd şi să cunosc, acceptam cu entuziasm orice pretext pentru o călătorie. Tata, recomandându-mi de mai multe ori o absolută discreție, mi-a spus cele ce urmează. Sosise în Senat vestea cu privire la puternica nemulțumire a legiunilor care staționau în Panonia şi în Germania; mai cu seamă situația din Germania dădea de gândit. Rapoartele pomeneau de dezordini, de cazuri de insubordonare, de îndemnuri la răscoală; mai mulți centurioni fuseseră ucişi de furia trupelor. Ațâțau incendiul soldații cei noi, aceia pe care Augustus îi strânsese în grabă de prin Suburra, drojdia societății, după dezastrul lui Varus, oameni nedeprinşi cu greul şi

care tânjeau după viața lipsită de griji de la oraş. La Rin se aflau două armate, una comandată de Caius Silius, aşezată ceva mai la Septentrion, cealaltă în partea inferioară a Rinului, condusă de Aulus Cecína, un vechi militar cu patruzeci de ani de serviciu la activul său, curajos în luptă, cu sânge rece în fața primejdiei, dar nu prea energic cu soldații. Ambele armate erau sub ordinele lui Germanicus, numit de curând propretor.

„Germanicus se află de câteva zile în Galia, pentru recensământ. A primit ordin să se întoarcă în grabă la Rin şi să restabilească ordinea. Faptul care ne turbură e însă următorul: legiunile spun pe față că intenționează să-l proclame împărat pe Germanicus. Ele afirmă că puterea romană se află în mâinile lor, că statul creşte datorită victoriilor lor, că numai de la ele se aşteaptă să fie numiți împărații. Tu îl cunoşti bine pe Germanicus şi pe soția lui Agrippina; i-ai întâlnit lai noi acasă, suntem mai mult sau mai puțin înrudiți. Misiunea ta e următoarea: să-l sfătuieşti pe Germanicus în numele Senatului să nu-şi plece urechea în niciun caz la solicitări de felul ăsta. Nu fiindcă Germanicus n-ar valora de zece ori cât Tiberius. Dar acum lucrul e stabilit, Tiberius s-a lăsat deja convins de către Senat să accepte puterea, dacă Germanicus se încăpățânează ajungem în mod sigur ia război civil.”

A adăugat apoi că pregătise deja escorta necesară pentru călătorie. Plecam oficial în

calitate de curier imperial; nimeni, nu ştia nimic despre misiunea mea secretă, afară de tata şi de alți câțiva senatori; în orice caz îmi pregătise o scrisoare pentru Germanicus.

Ajuns la comandamentul trupelor din Germania, m-am temut în primul moment să nu fi sosit prea târziu. M-am trezit în mijlocul unui tumult indescriptibil. Mi se părea că nu seamănă a soldați miile acelea de oameni care urlau, tălăzuiau de la un capăt la celălalt al taberei, se îmbulzeau în jurul unor oratori frenetici; alții se înghesuiau ca să ajungă cu toții la un punct care trebuie să fi fost Germanicus; cineva mi-a spus că Germanicus sosise din Galia chiar atunci. Şi iată că l-am şi zărit la un moment dat în depărtare, o persoană impozantă târâtă parcă de mulțimea incitată, care nu izbuteam că înțeleg ce dorea. Amintindu-mi cu glas tare calitatea mea de tribun, ajutat de acțiunea viguroasei escorte pe care o aveam, am izbutit să răzbesc prin gloată şi să mă apropii de proconsul. Era înconjurat de vechi soldați care încercau, să-i apuce mâna plângând, alții cu un gest melodramatic îşi desfăceau tunica la piept arătându-şi rănile cicatrizate. Ajunsesem la câțiva paşi de dânsul când am văzut un soldat cu părul cărunt înşfăcându-i mâna, apucându-i cu forța un deget, pentru a şi-l introduce în gură. Acum o să-l muşte, mă gândeam eu înspăimântat, dar soldatul a fost împins în lături şi l-am auzit cum

striga că voise numai să-i pipăie comandantul gingiile goale, îşi pierduse toți dinții luptând pentru republică, ce răsplată avea el pentru asta? Germanicus, venindu-şi în fire după prima surpriză, a început să dea ordine cu glas tare tribunilor celor mai apropiați şi gloatei de soldați.

„Unde vă e disciplina? Unde sunt centurionii voştri? Aliniați-vă din nou, aşezați-vă pe legiuni şi pe centurii, cohortele să-şi pună înaintea primului rând drapelele ca să le pot recunoaşte. Şi după aceea să-mi spuneți ce doriți."

Statura impunătoare, vocea sonoră, chipul lui calm şi sever în acelaşi timp, au fost de ajuns ca să-i potolească îndată pe cei din imediata lui apropiere; au pornit apoi ştafete, tribuni, centurioni, strigând din răsputeri ordinele în diverse părți ale taberei, şi după puțin legiunile erau aliniate înaintea lui. Alcătuind o adunare atentă şi tăcută.

Soldații însă s-au plictisit repede să-i dea ascultare Cuvintele lui, prin care amintea cu venerație de moartea lui Augustus, de victoriile şi triumfurile lui Tiberius, de acordul Italiei şi al Galiilor cu privire la noul împărat, de pacea şi liniştea aşternute în toate celelalte părți ale imperiului, nu prea erau concludente pentru spiritele acelea aţâţate. Cineva a început să strige: „Pace şi linişte şi în Panonia?" Şi deodată, ca la un semn de cap invizibil, ca la ordinele prestabilite ale unui director de scenă, mii de soldați şi-au

desfăcut cu un singur gest tunicile, dezgolindu-şi pieptul, arătându-şi semnele rănilor. Apoi a reînceput vacarmul. Din nou ordinele s-au amestecat, grupuri alergau ici şi colo, la o mică distanță de Germanicus a început să vorbească în picioare pe o maşină de război un soldat care li se adresa celorlalți pomenindu-le de solda mizerabilă. De disciplina sălbatică, de ordinele care-i sileau, între o bătălie şi alta, la corvezi de sclavi transportând pietre, sau furaje, sau paie. Şi când avea să le fie distribuită prima făgăduită soldaților în testamentul său de către Augustus?

Pe neaşteptate, din mijlocul unui grup foarte mare de veterani, s-a înălțat un strigăt: „Îl vrem pe Germanicus împărat, să fie proclamat împărat Germanicus şi toți o să fim cu el.” Şi strigătul s-a răspândit în întreaga tabără, furtunos, era difuzat în unde, repetat de grupuri tot mai îndepărtate; şi stegarii şi-au ridicat în sus drapelele, iar soldații şi şefii de manipule spadele goale, Germanicus, care vorbea de pe estrada aşa-zisului tribunal, fiindcă de acolo era obiceiul să li se împartă dreptate soldaților, cetățenilor şi indigenilor, auzind strigătul acela am văzut că-şi strânge buzele, că se face palid, privind împrejurul lui parcă cu spaimă.

„La naiba”, m-am gândit eu în sinea mea, „uite că tânărul acesta cumsecade o să şi-o ia în cap, acceptă puterea, şi eu n-am putut nici măcar să încep să-mi aduc la îndeplinire misiunea.”

încercam să-i atrag atenția, să-i vorbesc, când mi-am dat seama cu uşurare că misiunea mea devenise inutilă, că Germanicus era absolut hotărât să nu se ridice nici împotriva lui Tiberius, nici împotriva Senatului. A făcut de la tribună nişte gesturi de negare, a rostit nişte cuvinte care s-au pierdut în gălăgie, dar înțelesul lor era clar, a sărit după aceea jos, rugându-i pe cei din apropiere să-l escorteze până la cortul său; la un moment dat a trecut pe lângă mine, şi ca şi cum prezența mea ar fi fost cea mai naturală din lume, „ştiu c-ai picat într-un moment potrivit", mi-a spus el, şi-n timp ce se îndepărta a adăugat: „Ăştia-s nebuni, mai bine mor decât să-mi calc jurământul"; şi am avut într-adevăr pentru o clipă impresia că risca o primejdie de moarte, cei mai porniți dintre veterani încercau să-l determine cu spadele goale să se urce din nou la tribună. S-a întors deodată spre apucații aceia urlând: „Decât să-mi calc jurământul mai bine mă omor", şi şi-a tras spada de la şold, şi-a făcut un gest ca şi când ar fi fost gata să şi-o implânte în piept. Din fericire, îi aveam aproape pe oamenii puternici care alcătuiau escorta mea, şi doi sau trei dintre ei i-au oprit brațul, în timp ce cei mai îndepărtați strigau: „Nu-l opriți, lăsați-l să se rănească, *feriat, feriat"*. Şi iată că s-a năpustit un soldat care am auzit că se numea Calusidius care încerca să-i întindă lui Germanicus prin mulțime sabia lui, urlând „ia-o pe asta, taie mai bine, es*t magis acutus". Ge*stul

lui ridicol şi nebunesc a folosit ca să calmeze pe loc furia mulțimii; brațele ridicate s-au lăsat în jos, chipurile crispate s-au destins într-un zâmbet; Germanicus a putut să se adăpostească în cortul lui.

S-a sfătuit repede cu Aulus Cecína şi cu ofițerii din statul său major. Am avut răgazul să-l scot pentru un moment din adunare, să-i spun că eram purtătorul unei misiuni din partea Senatului pe care atitudinea lui loială o făcuse acum inutilă; şi i-am înmânat scrisoarea tatălui meu. A desfăcut sulul, a parcurs din ochi ceea ce scria şi nu m-a întrebat nimic altceva. Având în vedere necesitatea de a restabili imediat liniştea în raidurile legiunilor lui Aulus Cecína, care erau deja pe cale să trimită emisari la armata lui Caius Silius ca s-o atragă la răscoală, şi ținând seama de pericolul ca nu cumva duşmanul să profite de dezordine şi să ne atace, s-a hotărât că armata să fie înştiințată că în momentul acela sosise o scrisoare de la Roma – Germanicus şi-a tras de la piept scrisoarea tatălui meu, a agitat-o închisă pe deasupra capetelor, apoi a pus-o la loc –, prin care împăratul hotăra următoarele cu privire la soldații din Germania: veteranii cu douăzeci de ani de serviciu aveau să fie lăsați la vetre; cei mai vârstnici aveau să rămână sub arme, dar numai ca să lupte, eliberați de orice altă îndatorire; legatul testamentar al lui Augustus, făgăduit deja, avea să fie dublat. Am fost indicat tuturor ca purtător al scrisorii lui

Tiberius şi am dobândit astfel în rândul trupelor o neaşteptată popularitate.

Reîntors în secolul acesta şi recitind cu atenție diferitele istorii am observat că în ele, în cea a lui Tacitus mai cu seamă, evenimentele din zilele acelea sunt povestite respectându-se destul de mult adevărul. Natural, despre mine şi despre misiunea mea nu se pomeneşte, şi de aici ar putea să încolțească o nelămurire în sufletul cititorului, dacă eu nu m-aş fi amestecat cu atâta violență, ca unul venit din afară, în evenimentele acelea, cine ar fi fost arătat legiunilor drept purtător al respectivei scrisori? E clar că toată treaba asta nu are nicio importanță. Prezența mea nu putea interveni cu niciun fel de schimbare în desfăşurarea naturală a evenimentelor; am spus deja că Germanicus nu a avut nevoie de îndemnurile mele ca să renunțe la putere: bineînțeles că, dacă n-ar fi dat cu ochii de mine de îndată ce-am ajuns, ar fi avut o altă soluție, sau ar fi imaginat-o după câteva minute de la sosirea unei ştafete, ca să pună în circulație trucul cu scrisoarea.

Nimic nu mă mai reținea în Germania, odată ce misiunea mea fusese îndeplinită sau devenise inutilă. Am hotărât să rămân totuşi, ca să văd cum aveau să se sfârşească lucrurile, şi datorită simpatiei pe care mi-o inspira Germanicus. Aşa cum am spus, îl întâlnisem de multe ori în casa tatălui meu şi-n alte părți, şi-mi plăcuse chiar de

la prima întâlnire. Cu trei ani mai mare decât mine, avea deja mult mai multă experiență a vieții; timpul pe care eu îl folosisem ca să reînvăț latina el îl folosise în înalte magistraturi, cvestor la optsprezece ani, consul la douăzeci şi cinci şi pe câmpurile de luptă, luptând în Dalmația şi în Panonia alături de Tiberius (care-l adoptase ca fiu din ordinul lui Augustus, după moartea fratelui său Drusus; Germanicus era fiul lui Drusus şi moştenise supranumele dat de tatăl său datorită campaniilor sale victorioase). Şi cu toată această ascendență, cu toată practica asta de soldat, era un om fin, cu sentimente delicate; iubitor de literatură şi înzestrat cu multă curiozitate ştiințifică.

Germanicus mi-a propus să mă ataşez statului său major, şi am acceptat cu recunoştință. Am găsit-o în tabără pe soția lui, care-l urma pretutindeni turnându-i în fiecare an câte un băiat sau câte o fată printre corturi şi tabere de iarnă; Agrippina, sora Juliettei, aceea de care am pomenit în mai multe rânduri, acum exilată tocmai la Tremiti, unde-şi ispăşea mizerabil aventurile ei uşuratice. Agrippina însă avea o reputație de femeie castă şi serioasă şi de soție ireproşabilă, şi era şi foarte orgolioasă, cu un caracter voluntar, care în anumite ocazii se impunea până şi soțului ei. O pereche reuşită, cu care eram fericit să mă reîntâlnesc; şi era cu ei şi-un băiețaş de-al lor de vreo cinci ani, ce se tot

învârtea printre corturile soldaților şi era mai ales preferatul unui soldățoi înalt şi zdravăn de vreo treizeci de ani, Cassius Cherea, un centurion ataşat la comandament pe care îl cunoşteam de pe vremea lui Varus, unul din foarte puținii soldați scăpați din măcelul acela şi, după cum se povestea, de un curaj extraordinar. Şi se mai spunea despre el că i-ar fi plăcut mai mult decât femeile nişte soldăței tineri cărora abia le mijea mustața; asta însă se şoptea numai şi în mod cu totul aluziv, de teama că, ajungându-i zvonurile acelea la ureche şi socotindu-le jignitoare, l-ar fi pedepsit cu cruzime pe flecar. Oricum, îmi făcea o impresie ciudată când îl vedeam pe războinicul acela viguros răsfățându-l pe copilaş, ținându-l tot pe lângă dânsul, luându-l chiar în brațe cu gesturile unei doici sau ale unei mame iubitoare. Pusese să i se confecționeze o uniformă militară, o tunică şi-o cămăşuță, şi nişte încălțări cu ținte la fel cu cele ale soldaților, aşa-numitele *caligh*e; aşa încât legionarii au început să-i spună Caligula, aşa cum vânătorii mei de munte i-ar fi spus de pildă unei asemenea zvârlugi „cizmuliță". (Dac-aş fi cunoscut mai bine istoria romană şi amănuntele sfârşitului lui Caligula de peste douăzeci şi şase de ani, apropierea aceea dintre viitorul călău şi viitoarea victimă sau, cum spun istoricii târzii, dintre viitorul justițiar şi viitorul tiran, m-ar fi impresionat şi mai mult. Numele lui Cassius Cherea nu trezea în mine pe atunci însă nicio

amintire a timpurilor care aveau să vină.)

Agitația şi amenințările soldaților au continuat în tot timpul iernii; între soldații credincioşi lui Germanicus şi rebeli mocnea un adevărat război civil, sălbatic şi prostesc, fără niciun motiv care să fi justificat cel puțin în ochii mei un conflict atât de intolerabil; răscoala era alimentată de nemulțumirea stârnită de primele întârziate, de disciplina aspră, de corvezile îndelungate şi grele în mijlocul unor ținuturi inospitaliere; precum şi de faptul că, ținând seama că şedeau sub arme, nu li se dădea ocazia să facă expediții şi lupte mai dese, ca să se dezmorțească şi să ia pradă de război. Aşa că Germanicus s-a gândit că exista o singură modalitate ca să-i liniştească, anume să-i pună puțin să lupte. Veniseră în tabără nişte cercetaşi care spuseseră că dincolo de fluviu germanii petreceau veseli, cu ocazia unei sărbători religioase, strânşi în jurul unui sanctuar renumit al lor; atunci Germanicus repede ordonă, să se construiască un pod, traversează fluviul cu douăsprezece mii de oameni, o apucă prin desişuri şi prin locuri inaccesibile şi se aruncă pe neaşteptate într-o noapte senină asupra marților, care stăteau să benchetuiască şi să se ghiftuiască, fără cea mai mică bănuială, fără să fi trimis în afară nicio patrulă, fără să fi pus nicio santinelă de pază; şi-i lăsă să fie prădați şi măcelăriți de soldați, care-şi descarcă toată proasta lor dispoziție şi toată ura lor, şi-şi satisfac lăcomia de

bani, aşa cum înţeleg ei. Şi-au distrus până şi sanctuarul, şi-n expediţia aceea uşoară n-au cruţat pe nimeni din toţi câţi le-au cerut îndurarea sau viaţa; a fost un adevărat masacru de oameni ameţiţi de băutură sau somnoroşi sau împrăştiaţi; urât mod de a lupta şi ruşinoasă cinste, când de partea noastră n-a existat nici măcar o singură pierdere!

Mi s-a întâmplat să mă aflu în preajma lui. Germanicus la lăsarea serii, atunci când legiunile se întorceau după măcelul acela; îl salutau cu o veselie sfruntată, ridicând în sus armele luate de la duşman, trofeele, prăzile; şi Germanicus îi privea încruntat, fără niciun zâmbet. „Urâtă expediţie a fost asta", mi-a spus el, „nu exista însă nicio altă soluţie ca să-i fac să-şi schimbe gândurile, mai bine să-şi consume ura sfâşiind nemţi, decât să se ia la harţă cu noi. Dar, dacă pe drum la întoarcere, prin pădurea aceea deasă pe care-am străbătut-o în noaptea trecută, se va întâmpla să ne găsim undeva la înghesuială, or să se năpustească asupra noastră şi tubanţii şi usipeţii şi brutterii, toţi vecinii nefericiţilor ălora de marţi, şi-or să ne căsăpească, şi-or să repete masacrul săvârşit asupra legiunilor lui Varus. Ar fi o răsplată binemeritată."

Profetice cuvinte! Au tăbărât într-adevăr pe noi, când am ajuns pe drumul de întoarcere în locurile cele mai întunecate, cele mai sumbre, năpădite de păduri şi de mlaştini, şi tubanţii, şi usipeţii şi

brutterii; au lăsat să treacă întâi cavaleria, apoi prima şi cea de-a douăzeci şi una legiune, cu bagajele la mijloc; şi s-au năpustit asupra celei de-a douăzecea legiuni, care închidea coloana, având în spatele ei numai trupele de infanterie uşoară ale aliaților. Din fericire, legiunea a douăzecea era, din cele patru, cea mai puternică: şi cea care se vindecase cea dintâi de febra răscoalei. Cu toate astea, în fața atacului germanilor, care păreau fără număr, ieşeau din toate părțile pădurii, gigantici, formidabili, atacau şi apoi se retrăgeau, ca să se întoarcă apoi iar la asalt, scoțând nişte urlete bestiale, legiunea a douăzecea a început să şovăie; Germanicus însă a pus celelalte legiuni să facă stânga-mprejur, iar el a alergat în frunte ca să-i încurajeze pe soldați; iar eu, care mergeam alături de dânsul, am avut impresia că eram cu şase ani în urmă, aceeaşi pădure blestemată deasă şi întunecată, acelaşi pericol iminent din orice parte şi-acelaşi urlet amenințător, care părea glasul pădurii. Germanicus însă se avântă în rândurile luptătorilor, îndeamnă şi ocărăşte; şi iată că deodată soldații abătuți se întorc plini de curaj, îndrăzneți, şi se aruncă, aşa, mărunței şi încărcați de arme cum sunt, asupra grosului nemților uriaşi şi goi, îi înspăimântă, îi încolțesc din toate părțile; intervin celelalte legiuni, trupele auxiliare capătă şi ele curaj, şi din duşman nu mai rămân decât morții. Şi se-ntorc veseli şi mândri soldații, cu acea mulțumire împăcată a datoriei împlinite,

care-i absolvă în sufletul lor de ferocitatea manifestată cu puțin înainte în tabăra de iarnă.

Am găsit-o pe Agrippina tristă din cauza veştii primite ceva mai înainte, a morții mamei sale Iulia; rețineți, Iulia Maior, fiica lui Augustus, pe care cel din urmă o exilase mai întâi într-una din insulele pontine, la Pandataria, apoi în Reggio Calabria, şi nu voise s-o mai vadă niciodată, şi nici să-i mai uşureze pedeapsa ei aspră; o femeie frumoasă, inteligentă, cam uşuratică într-adevăr, şi adulteră chiar, dar nici mai mult şi nici mai rău decât alte matroane romane; şi pe care Augustus o pedepsise cu cruzime cedând dorinței pline de răutate de a se răzbuna a Liviei.

„O singură vină a avut mama mea", mi-a spus după aceea Agrippina, „faptul că şi-a ales drept amant pe acel Iulius Antonius, un bărbat inteligent, dar activând în partidul care făcea opoziție abuzului de autoritate al Liviei; el a fost acela care a determinat-o pe Iulia să se ridice împotriva tatălui ei, adică să insiste ca el să fie mai puțin supus voinței soției. Dacă s-ar fi mulțumit cu ceilalți supiranți ai ei, Appius Claudius, Quintus Crispus, Sempronius Gracchus, nimeni nu i-ar fi obiectat nimic. Tu n-ai cunoscut-o, şi cine ştie ce vei fi auzit vorbindu-se rău despre dânsa mai înainte ca lumea să uite că se afla încă în viață; era o femeie inteligentă, şi avea simțul demnității imperiale mult mai mult decât grobianul de taică-său."

În primăvară războiul a reînceput, Germanicus voia să termine odată cu Arminius. Şi-ntre timp mi s-a întâmplat să fiu martor la capturarea lui Segestes, socrul lui Arminius, acela care într-o seară, cu şase ani în urmă, venise să-mi spună toată povestea cu trădarea celui din urmă şi-a altor căpetenii; şi a fiicei sale Tusnelda, soția lui Arminius. Capturare, în ceea ce-l priveşte pe Segestes, nu e cuvântul potrivit; bătrânul, în conflict cu ginerele său, proclamându-se dintotdeauna prietenul şi aliatul romanilor, se afla în mijlocul cattilor săi, instigați de Arminius, ca prizonier şi temându-se pentru viața lui; şi-i trimisese mesageri lui Germanicus să vină să-l elibereze din acel adevărat asediu care-l amenința. Germanicus a alergat imediat: i-a eliberat pe Segestes, pe Tusnelda şi pe alte femei, precum şi pe oamenii credincioşi lui Segestes. Segestes îşi dădea nişte aere grozave, a ținut un mic discurs într-o latinească acceptabilă, în care a amintit că-i dezvăluise lui Varus complotul lui Arminius, a spus că fiica lui stătea împotriva voinței ei lângă dânsul, dar nu era dispus s-o trimită înapoi la soțul ei, căruia el nu se-nvoise să i-o dea niciodată şi care, pentru a o avea, i-o răpise. Şi pe mine m-a întâmpinat cu bucurie, fericit să vorbească nemțeşte cu un roman, dar mărturisesc că mă cam îngreţoşa devotamentul acela al lui, dictat mai mult decât orice de ura față de ginerele său cherusc, şi pe care de multe ori îl şi încălcase, şi

nu reuşeam să-mi iau ochii de la Tusnelda, o femeie foarte frumoasă, albă şi blondă; nu vorbea, stătea retrasă, disprețuitoare, fără să plângă, fără să ceară îndurare sau vreo favoare; ea gravidă de multe luni, mergea cu mâinile şi cu ochii pe pântecul ei, ca şi cum n-ar fi interesat-o nimic altceva decât să-l apere pe fiul lui Arminius.

Cu ocazia aceea l-am însoțit pe Germanicus sa viziteze locurile unde fusese înfrânt Varus. M-am dus în viața astălaltă a mea, zece ani după primul război mondial, să revăd câteva câmpuri de bătălie şi am fost impresionat când am regăsit după atâta vreme munții încă morți, lugubri, deveniți sterili în urma bombardamentelor, i-am evocat, bineînțeles, pe camarazii mei morți, îi regăseam vii în memorie, îi revedeam în număr mare prin strâmtori şi povârnişuri, prevăzători şi puțin încovoiați din cauza efortului de a urca la atac, auzeam parcă zgomotul neîndemânatic al atâtor echipamente folosite în război lovindu-se de stânci, al gamelei, al tecii de la baionetă, al cutiei pentru mască, urcam sus muntele împreună cu dânşii, din nou amestecat printre ei, sub valurile de foc şi norii de gaz şi torentele lichidelor inflamante, pe chipurile lor vedeam chipul meu, eu acea expresie dură şi absentă a luptei, şi cu efortul de a nu gândi, de a nu te simți părtaş la grozăvia aceea, şi hărăzit morții.

O anumită nelinişte, în timp ce ne apropiam de locul acela, îmi dădea presentimentul că şi din

experiențele acestea de spectator, dintr-o altă viață, aveam să încerc senzații puternice; mergând prin pădurea devenită iarăşi pustie, prin luminişurile inundate de bălți, încercam din nou apăsarea orelor acelora cenuşii de dinaintea atacului, coşmarul unui pericol iminent căruia nu ştiam încă ce nume aş fi putut să-i dau. Când am recunoscut însă locul unde fusese tabăra lui Varus şi-am văzut palisada doborâtă, şi urmele tranşeelor săpate în grabă şi, de jur-împrejur, pe un spațiu întins, osemintele albite şi frânturi de arme, şi țeste încă legate de trunchiuri, şi resturile carelor şi ale maşinilor de război, şi, la mică distanță în pădure, altarele barbarilor pe care fuseseră sacrificați tribuni şi centurioni dintre cei mai valoroşi, am încercat în fața acestui spectacol o tulburare mult mai mare decât atunci când mă dusesem să revăd piscurile de la Ortigara, mult mai puternică şi deosebită. Mă gândeam cât de îndepărtați erau de acum, în timp, legionarii aceia căzuți, fără să mai stăruie în amintirea camarazilor lor, a văduvelor şi a copiilor, chiar dacă generația respectivă trăia în jurul meu în momentul acela. Trăia, fără să mai trăiască în fond de-o eternitate de secole, creată din nou numai pentru un capriciu de-al meu ca pe ecranul unui film; odată spectacolul terminat, odată luminile reaprinse, aveau să se mistuie cu toții ca nişte văluri de ceață, şi-aveam să mă trezesc din nou cetățeanul din secolul douăzeci pentru care

numele lui Varus, şi bătălia din Pădurea Teutoburgă, şi măcelul sunt doar nişte rămăşiţe de cultură gimnazială, de care nu e legat nimic, niciun regret şi nicio pasiune. Gândul acesta, mai mult decât faptul că luptasem alături de ei, mă făcea să le fiu aproape şi să-i compătimesc pe morţii aceia; şi se mai adăuga încă un sentiment de mâhnire, o uitare vertiginoasă peste o altă eternitate de ani în viitor, viziunea unui timp, peste nenumărate secole, când din camarazii mei din 1917, căzuţi la Ortigara, nu va mai exista nici măcar o evocare de şcoală (în ce mă priveşte, eu nu-mi mai amintesc de pe acum nici măcar numele generalilor acelora), nici măcar muntele nu va mai exista, va fi netezit sau transformat, cine ştie, poate într-o staţiune de zboruri interplanetare; şi tot războiul acela şi toată vremea asta a noastră va constitui un episod ignorat şi neglijabil într-o istorie care-şi va fi schimbat în decursul secolelor curiozitatea şi conţinutul.

Şi aici vine şi-şi găseşte locul încă o observaţie. În timpul revenirii mele pentru a doua oară în Germania se afirmase din ce în ce mai puternic la mine o anumită stare de spirit care se mai manifestase şi cu ocazia campaniei precedente, anume de singurătate şi de spaimă. Călătorind prin Italia vedeam la fiecare etapă a drumului aceleaşi oraşe, purtând mai mult sau mai puţin aceleaşi numiri, traversam râuri cunoscute, parcurgeam aceleaşi mari drumuri consulare,

Appia, Cassia, Flaminia; Emilia, unele târguşoare din Apenini mi se înfăţişau la fel cum le văzusem când eram copil şi mergeam să fac excursii acolo, nişte colibe negre şi mici în creştetul unui munte, sau în fundul unei văi înguste, în preajma unui torent iute. Oraşele şi târguşoarele acelea erau locuite de nişte oameni la care, după un scurt contact, regăseam mai mult sau mai puțin caracterele locuitorilor de astăzi: v-am vorbit despre napolitani, despre etrusci, despre bolognezi; nu încercam o experiență, ca să zic aşa, care să-mi dea sentimentul că nu mă aflu totuşi acasă la mine, că nu m-am întors, fie şi după o foarte lungă absență, în casa părinților mei. Acelaşi lucru pot să-l afirm şi despre Grecia, despre Atena, despre Peloponez; ruinele de la Micene mi s-au înfăţişat în acest secol întâi aproape la fel cu acelea din anul 1952, cu incinta pe alocuri distrusă a zidurilor, şi cu Poarta Leilor mai mult sau mai puțin intactă (numai că aceştia în secolul întâi încă mai aveau capete), şi cu izvorul lui Perseus în afara ruinelor împrăştiate, cărora în secolul întâi le dădeau târcoale turme de oi, fiindcă nu exista încă un „serviciu al antichităților”, şi paznici, şi intrare cu plată.

Aici însă nu izbutisem deloc să mai regăsesc vreun aspect al Germaniei atât de cunoscute din 1921 încoace, afară de rezonanțele aspre ale limbii, desigur, destul de îndepărtată de germana de astăzi, la fel cu latina vorbită de *tunicalus*

populus[194] față de vorbirea din Trastevere[195]; până şi locuitorii păreau cu totul deosebiți de cei de astăzi, mi-i aminteau mai curând pe suedezi, pe finici, pe islandezi decât pe acei *Spicssbürger* pe care-i văzusem ani în şir la Berlin, la Dresda, la Köln sau la München. Mă dusesem să văd cam prin anul 1925 Pădurea Teutoburgă şi-o găsisem înțesată de oraşe şi de târguri, şi amintirea încă vie a vizitei aceleia nu avea nicio tangență cu întinderea tristă şi înceţoşată pe care-o străbătusem şi la dus, şi la întors, cu ocazia bătăliei. Traversam acum teritoriul catiilor, corespunzător Assiei, Nassaul de astăzi; dacă mi-ar fi spus cineva că ar fi corespuns Galiției poloneze sau Prusiei orientale ar fi fost acelaşi lucru. Câte secole vor fi necesare de acum încolo, mă gândeam în sinea mea, pentru ca din crusta asta densă de păduri, de mlaştini, de suprafețe necultivate, cu nişte sate rare şi mizerabile de colibe presărate din loc în loc, fără nume şi fără istorie, să se contureze ținutul care în cele din urmă o să devină bogat şi plăcut cum nu există multe. Iată motivul tulburării aceleia, a spaimei aceleia de singurătate de care am vorbit; numai aici. În Germania, în țara aceasta atât de primitivă şi de sălbatică, şi atât de departe încă de orice aspect cunoscut şi civilizat, mi-am dat seama din

---

194 Oamenii de rând.

195 Subînțeles – de astăzi.

plin de înspăimântătoarea depărtare a secolului meu: şi pentru prima dată m-a cuprins teama chinuitoare că n-o să mai revăd niciodată iubita şi adevărata mea epocă.

Acestea erau sentimentele mele, care puteau fi exprimate în mod natural în scrisoarea pe care i-am trimis-o tatii în zilele acelea, descriindu-i vizita făcută pe câmpul de bătălie şi impresiile mele. După ce i-am zugrăvit locurile acelea triste, îngrozitoare şi ca aspect şi ca evocare, cu stilul concis şi limpede care-mi era propriu, în contrast cu recenta latină umflată şi răsunătoare a limbajului ciceronian, şi pe care cei mai rafinați dintre prietenii mei mi-l lăudau, i-am povestit cum dăduse Germanicus ordin legiunilor să adune osemintele, fără deosebire că erau ale romanilor sau ale barbarilor, şi să le dea preacinstita îngropăciune. Tatăl meu, mândru de stilul ales al scrisorii mele, a pus să fie citită câtorva senatori prieteni, precum şi lui Tiberius însuşi. Dar Tiberius, ca şi regina Victoria, *was not amused*[196]. I-a spus tatălui meu că Germanicus procedase greşit ducând o armată care trebuia să fie cu gândul la luptă să vadă urmele unui astfel de măcel. „Un asemenea spectacol nu poate decât să înmoaie sufletul soldaților şi să-i facă să se teamă de duşman. Şi din duşman facem în felul ăsta o sperietoare, pe care-o umflam chiar noi, cu

[196] „Nu s-a amuzat deloc.”

asemenea amintiri triste, şi cu asemenea ceremonii înlăcrimate. E pentru prima oară de când există Roma când ne temem că germanii ar putea până la urmă să ne învingă." Şi i-a înapoiat tatălui meu scrisoarea conchizând tăios: „Un comandant de armată trebuie să vegheze să fie îndeplinite cum trebuie ceremoniile augurale pentru reuşita expedițiilor şi a luptelor care-i revin printr-o străveche tradiție, şi nu să facă pe groparul".

După episodul acela m-a cuprins o oarecare silă de război şi i-am cerut lui Germanicus să mă întorc la Roma într-o scurtă permisie. În sinea mea mă decisesem însă ca permisia să dureze cât mai mult, poate chiar toată viața. Partea mea de serviciu militar mi-o făcusem şi nu mă reîncarnasem doar ca să petrec toată viața aceea nouă luptând întruna. Germanicus, absorbit cu totul de ambiția de a-l bate pe Arminius, care părea dimpotrivă că voia să evite ciocnirea, m-a lăsat să plec: „Cu atât mai mult", a spus el, „cu cât anul ăsta nu se mai întâmplă nimic aici". Şi, dimpotrivă, s-a întâmplat ca legiunile lui cecína, când se întorceau în tabără, să nimerească încă o dată în una din acele curse întinse de oameni şi de natură care constituiau specialitatea germanilor; o trecere îngustă printre mlaştini întinse, în mijlocul unui amfiteatru de păduri; acolo s-au trezit că se năpustesc asupra lor din toate părțile şi, timp de două zile, au riscat să fie distruse, aşa

cum se întâmplase şi cu legiunile lui Varus; şi Arminius se şi dusese în grabă la faţa locului pe drumuri ascunse, şi era tocmai pe punctul de a trâmbiţa încă o dată victoria; dar Aulus cecína era un militar adevărat, provenit de la trupă; nu şi-a pierdut capul, a ştiut să facă faţă primelor semne de debandadă, a ştiut să ţină din nou în frâu trupele deprimate şi-n sfârşit, să le îndemne cu vorba şi cu exemplul la un atac disperat, tocmai atunci când duşmanul, după două zile de bătălie, era convins că erau de-acum nimicite; surprinşi în faţa rezistenţei, lor neaşteptate, germanii au început să şovăie, au aruncat armele, au fost puşi pe fugă şi măcelăriţi întreaga zi, cât a fost lumină pe cer şi furie în inimi.

Mă aflam la cartierul general, unde mă dusesem să-mi iau rămas bun de la Agrippina, când a ajuns prima veste despre bătălie, adusă de cei risipiţi sau de fugari: bineînţeles, se zvonea că fusese o catastrofă, cecína omorât sub calul lui, armata nimicită între mlaştini şi pădure; şi Germanicus în pericol, ceva mai la Septentrion, nu mai avea nicio scăpare, germanii se pregăteau să treacă podul şi să invadeze Galiile; şi deodată i-am văzut cuprinşi de spaimă pe cei ambuscaţi la comandament, strigau că trebuiau să treacă repede pe ţărmul occidental al fluviului, să distrugă podul; soluţii disperate, care, înainte de spargerea frontului de către inamic, i-ar fi împiedicat pe ai noştri să se salveze. Acum s-a împotrivit însă Agrippina.

Sălbatică şi hotărâtă în veşmintele ei femeieşti, mai mult decât dac-ar fi purtat cuirasă, ea s-a postat la celălalt cap al podului. „N-aveți decât să distrugeți podul, Agrippina, nepoata lui Augustus, va rămâne de partea cealaltă, să-şi rişte viața, pradă duşmanului”; şi, văzându-i pe apucații aceia şovăielnici şi ruşinându-se, a chemat la sine bărbați şi femei care să-i întâmpine cu hrană şi cu medicamente pe soldații care se întorceau răniți, zdrențăroşi, înfometați. Şi-aşa au găsit-o, când au cosit după acei primi soldați răzlețiți, legiunile lui Ceri na lovite, decimate, dar ordonate şi regrupate, mândre de faptul că-l învinseseră încă o dată pe duşmanul acela înverşunat, cel mai urât, şi de multe ori şi cel mai de temut. O văd parcă şi acum în atitudinea aceea a ei, frumoasă, semeață, cu chipul acela încordat, luminat foarte rar de un zâmbet, chiar şi-n momentele de seninătate.

Capitolul al doisprezecelea

(Anul 770 al Romei, 17 al erei noastre, 29 al vieții mele.) Mă îmbarc la Brundisium. Furtună pe mare. „Corciră e liberă, poți să faci c… unde pofteşti.” Uimitorul răspuns al oracolului de la Dodona. Tristul exil al lui Ovidius la Tomis.

„Attente!” a spus soldatul lăsând ramele, a apucat apoi creanga care-i atingea capul şi-a împins în felul ăsta barca înainte. Rama s-a hârşâit de trunchi. Îndepărtam rămurişul fraged,

cu frunze tinere, îl împingeam în spatele nostru, până când am ieşit din desiş; trunchiurile s-au îndepărtat unele de altele şi-am început să navigăm într-un luminiş verde şi strălucitor din mijlocul pădurii inundate. Lişiţe negre zburătăceau înspăimântate, doar cu piepturile afară din apă, stârnind jeturi cu lăbuţele lor în evantai. Zvâcneau din desiş berze şi bâtlani în zbor, cu picioarele lor lungi atârnând în jos, rotindu-se deasupra noastră în cercuri greoaie. Apoi din nou trunchiurile s-au îndesit, înaintam acum prin locuri umbrite, corbi şi vulturi ţâşneau repede din nişte cuiburi atât de apropiate, încât era de ajuns să întinzi mâna ca să le ajungi. Am ieşit în sfârşit din pădure, pe braţul fluviului, urmând curentul acolo unde era mai slab. Aici apa şi cerul alcătuiau o singură lumină. Ramura principală a fluviului, braţul acesta leneş de-a lungul pădurii înecate, livezile şi râpele inundate, totul constituia o imensitate confuză şi tulbure, variată ici-colo de şiruri de copaci scufundaţi până la coroane, cu foarte îndepărtate insule de munţi joşi şi golaşi.

„În fiecare an primăvara e aşa, atâta doar că anul ăsta dezgheţul a venit mai repede ca de obicei, a spus soldatul. Istrul iese din albie, şi timp de câteva săptămâni e linişte, geţii, sarmaţii, sciţii stau în cotloanele lor prin munţi şi păduri, nu se încumetă să înfrunte inundaţia şi mlaştinile.”

Aşa navigam; şi memoria mea credincioasă îmi

evoca o scenă mai mult sau mai puțin identică petrecută cu o mic nouă sute douăzeci şi trei de ani mai târziu; acum era în anul 17 al erei noastre, eu însă mai fusesem prin părțile astea în 1940, prin mai. Îmi aminteam de o călătorie la fel cu asta, mai la nord însă, prin deltă, dar inundația avea aceeaşi înfățişare; erau şlepuri de-a lungul pădurii inundate, ancorate patru câte patru, şi căsuțe pe jumătate sub apă; ne-am oprit chiar într-un sat, Ghecet, unde ulițele erau transformate în canale împânzite de bărci, țărănci bătrâne se bălăceau cu o naivă lipsă de pudoare în interiorul curților cu fustele ridicate şi cu pulpele în apă, animalele şedeau ghemuite şi triste pe grămezi mici de mâl spălate de curent de-a valma cu mobile şi cu lemne stivuite; doar berzele continuau să-şi facă cuibul pe coşul acoperişurilor cu ciocul lor lung, flecar şi harnic. Ghocetul desigur că nu exista pe vremea lui Tiberius, cu toate astea aş putea să jur că în răstimpul a nouăsprezece secole nu s-au schimbat rarii locuitori pe care-i vedeam, bărbați impunători cu bărbi blonde, plăcute, şi cu rămasa afară din pantaloni ca ruşii de astăzi, ducându-şi viața în bărci sau în colibe de stuf, pe insule plutitoare pe lacul acela imens, alcătuite dintr-un strat de turbă acoperit cu un înveliş subțire de pământ vegetal. Şi atunci ea şi astăzi, de câte ori se stârneşte vântul, insulele lunecă la vale de-a lungul curentului, rătăcitoare, ciclade înflorite pe o mare

dulceagă şi cenuşie.

Şi acum am să vă spun pentru ce mă aflam pe la sfârşitul lui aprilie în anul 17, într-o barcă, împreună cu o escortă armată, pe Dunărea revărsată. Ţinta mea era Tomis (mai fusesem acolo în anul 1940, când purta numele de Constanţa); şi mă duceam să-l întâlnesc pe Ovidius Naso, bietul poet exilat de nouă ani, în cine ştie ce stare jalnică, cine ştie cât de deosebit de bărbatul îmbuibat şi mulţumit de sine pe care-l întâlnisem de atâtea ori la barul şi la librarul de la porticul lui Neptun, sau în casa Hostiei, sau, serile, în societatea tinerilor nobili sau a uşuraticelor fete din aristocraţie, cărora le declama poezioarele lui, mai mult sau mai puţin aceleaşi, lascive, gingaşe, şi cărora vocea lui le împrumuta o nuanţă de păcat şi-un parfum de alcov interzis.

Nu era an în care să nu ajungă la Roma ecoul rugăminţilor lui din mult îndepărtatul exil. În elegii, în epistole elaborate cu uşurinţa aceea uimitoare de a versifica pe care nu şi-o pierduse, era mereu acelaşi refren; rugăminţi umile, ca Augustus să-i ierte greşeala involuntară şi de care declara totuşi că se căieşte amar; o linguşire excesivă la adresa cuiva care se încăpăţâna să nu-i dea nici măcar ascultare; amintiri jalnice ale timpurilor fericite şi nesfârşite invective la adresa cerului avar, a câmpiilor dezolante, fără ogoare şi fără copaci, a locuitorilor aspri, a femeilor grosolane care nu ştiu nici măcar să ţeasă bine şi

nu sunt bune decât să trudească-n bătătură şi să ducă urcioare grele pe cap. Făcea impresia că l-ar fi exilat printre hiperboreeni, şi nu într-un loc care era la urma urmelor la aceeaşi latitudine cu coasta ligură; nu făcea decât să se vaiete de frig şi de ţărmurile acelea urâte, care, spunea el, îngheaţă întocmai ca în apropiere de pol. Eram de-a dreptul curios să văd câtă exagerare exista în lamentările acelea, cu atât mai mult cu cât acum, la sfârşitul lui aprilie, departe de a fi *congelatus,* fluviul este dezgheţat, şi inundă cu o putere năvalnică suprafeţe nemăsurate de pământ.

Aveam două posibilităţi ca să ajung în părţile astea. Pe mare, de la Brundisium prin Corint şi Marea Egee, prin Bosfor, şi Pontul Euxin, până la portul Tomis; o călătorie nu prea lungă cu o navă iute, dar plictisitoare, făcută în tovărăşia unor marinari duri şi nu prea comunicativi, cu prea puţin confort, şi cu riscul intemperiilor de primăvară; sau pe uscat, traversând ceea ce astăzi se cheamă Albania şi Macedonia. Am ales călătoria pe uscat, ca să pot vedea sau revedea ţinuturile balcanice; şi tentat şi de faptul că de la Apollonia, din faţa lui Brundisium, pornea un drum minunat, pavat în întregime, cu foarte utilele lui pietre miliare, care-ţi indicau în orice moment locul în care te aflai şi la ce distanţă era cel mai apropiat oraş, Via Egnatia. Unul din cele mai frumoase drumuri al imperiului, care de la Marea Adriatică, trecând prin apropierea lacului Ohrida,

prin Heracleea (care azi e Monastir) ajungea la Salonic, şi de acolo până la Mariţa, în interior, şi dincolo de fluviu până la Cipsela, parcurgând o distanţă de 535 de mile, aproximativ opt sute de kilometri; nu cred că astăzi s-ar putea călători atât de comod, şi-ntr-un timp atât de scurt (mie mi-au trebuit vreo douăsprezece zile) de la Adriatica până la Mariţa pe uscat; desigur, cu vreo cincizeci de ani în urmă, o asemenea călătorie ar fi fost mult mai dificilă şi periculoasă datorită briganzilor şi celor care te atacau la drumul mare. Dar atunci, cu excepţia locurilor unde era stare de război, se călătorea cântând, ca acel *vacuus viator*[197] în faţa hoţului, de la o graniţă la alta a imperiului, şi chiar şi dincolo de graniţe, în statele aliate sau sub protectorat.

M-am îmbarcat, aşadar, pe la sfârşitul lui martie la Brundisium, pe o navă care-ar fi trebuit să mă lase după o traversare rapidă la Apollonia, pe ţărmul opus. Ne-a apucat însă la jumătatea drumului o furtună puternică, o bora [198] năprasnică ne-a silit să fugim sub vânt şi să căutăm adăpost în canalul Corcirei. Era pentru prima dată când mă aflam pe mare în timpul unei vijelii; şi trebuie să mărturisesc că n-am mai văzut o ambarcaţiune – la o apreciere rapidă nava

[197] „Călător fără grijă."

[198] Vânt uscat şi rece care suflă din direcţia N-E, mai cu seamă pe coastele Istriei şi ale Dalmaţiei.

noastră avea o capacitate de vreo 150 de tone – eu o pupă şi provă atât de înalte şi de voluminoase care să se comporte atât de bine pe mare; şi nişte marinari atât de pricepuți la manevrele velelor de pe arborele maestru şi de pe trinchet, agili ca nişte veverițe când era vorba să le strângă, şi să le reducă suprafața; şi-un cârmaci atât de sigur la cârma deosebit de greoaie, un bătrân cu o barbă stufoasă şi înfoiată ce nu lăsa să i se vadă decât ochii.

Ne-am apropiat, aşadar, de Corciră şi-am aruncat ancora în port; se aflau doar câteva nave de-a lungul digurilor, care păreau căzute în ruină, iar oraşul avea o înfățişare mizeră, ca şi cum ar fi fost cu desăvârşire părăsit. Am străbătut nişte străzi prăfuite, de pe care dispăruse aproape orice urmă de pavaj, cu nişte maghernițe, construite pe ruinele altor case, care, judecând după urmele de ornamente, trebuie să fi fost mari şi bogate. Oamenii mă priveau cu ochi trişti din prag şi nişte copii zdrențăroşi şi câteva femei sfrijite au venit să-mi ceară de pomană, Extrem de puțini erau cerşetorii pe care-i vedeai la Roma şi-n cetățile italice, în general soldați bătrâni care se aşezau la marginea unui drum arătându-şi rănile sau membrele mutilate şi fără să ceară nimic; iar la Atena nu văzusem niciun cerşetor; doar în câte un târguşor din Attica se întâmplase să dau peste o cerşetorie cronică şi jalnică aşa cum se dovedea a fi cea de aici.

Întors în port, am intrat într-un termopoliu amărât de pe țărm; un ins bărbos, vârstnic, care tot învârtea o arpă soioasă pe tejghea, a ascultat aproape cu îngăduință cererea mea; mi-a turnat dintr-o oală mare o ceaşcă de vin cald în care m-am uitat plin de suspiciune; şi-am făcut bine că m-am uitat, în vin înota un coşcogeamite ploşnițoi, căzut probabil din tavanul de trestii prost îmbinate cu resturi de tencuială. I-am arătat individului care fără să spună un cuvânt a luat ceaşca, şi-a vărsat conținutul pe deasupra tejghelei pe peretele din față, care păstra din vremuri mai fericite câteva picturi delicate, dar pătate de-acum pe alocuri, şi cu tencuiala coşcovită. L-am privit pe individ cu o oarecare uimire. Iar el mi-a spus aşa pe latineşte „Domniile, dumitale nu ți-au spus proverbul?" şi-a continuat *„Elefthéra Kórkyra, chéz hópu thélis* (Corcira e liberă, fă c… oriunde pofteşti). La mizeria asta ne-au adus războiul şi tiranii şi cutremurele. Ce să mai facem cu libertatea? E adevărat că dincolo, unde stăpâniți voi, romanii, epiroții şi ilirii nu stau nici ei mai bine decât noi, e jale pretutindeni, puținii locuitori trăiesc ca-n vizuini printre ruine. Eşti în drum spre Dodona?"

Auzisem vorbindu-se despre oracolul de la Dodona când mă aflam la Atena; şi mi se spusese că era şi el în decădere.

„Mai mult decât decădere", a spus individul. „*Eklélipe,* acum e aproape total părăsit."

Cuvintele acestea mi-au trezit curiozitatea să mă duc să văd atât de vestitul sanctuar despre care citisem nişte descrieri foarte colorate; cine ştie dac-o mai fi existat stejarul secular al cărui foşnet le reda credincioşilor prorocirea, şi gureşele turturele care prin uguitul lor spulberau orice îndoială?! Proprietarul navei mi-a spus că n-ar fi vrut să pornească din nou la drum mai repede decât peste trei zile, un talaz îi sfărâmase pe jumătate cârma; şi apoi voia să facă impresie bună la Apollonia, şi-i spusese unui pictor să-i reîmprospăteze picturile de la prova şi de la pupa, care erau într-adevăr vii şi în culori plăcute, îi reprezentau pe zeii Olimpului în atitudini familiare, Vesta torcând, Vulcan bătând în nicovală, Bacchus zdrobind strugurii în teasc. M-am informat şi am aflat că aveam tot timpul să mă duc la Dodona.

Păstrând în minte splendorile oracolului de la Delfi, vizitat cu un an înainte, mă aşteptam să văd, fie şi decăzut, dar într-o nobilă decădere, un ansamblu măreț de temple, de edificii, de terase, de teatre; în timpul călătoriei îmi reevocam zilele petrecute la Delfi, mulțimea compactă a credincioşilor, a vizitatorilor şi a curioşilor sosiți din toate părțile Greciei şi ale întregii lumi, sacerdoți şi acoliți, şi discipoli păşind cu gravitate pe Via Sacra sau absorbiți de ritualuri în temple, cu veşminte somptuoase, cu bărbi bine pieptănate şi cu părul plin de arome; şi fete de la teatru şi

atleți; şi oraşul în vecinătate, înțesat de hanuri şi de hoteluri, cu prăvăliile una lângă alta pline cu obiecte de amintire şi de curiozități, cuțite pentru sacrificiu sau ramuri de laur sfânt – adică pe care le ținuse în mână Pitia atunci când era văzută şezând pe trepied şi gata să se abandoneze extazului —: o populație zgomotoasă, avidă de câştig, lacomă, asaltându-l mereu pe străin ca să-l facă să cumpere câte ceva; nemaipomenit de volubili cu toții când era vorba să se ofere drept ghizi, sau să recomande o gazdă foarte curată pentru domnu', cu sclave docile şi cu sclavi tineri. Într-un cuvânt, mă aşteptam să dau la Dodona peste viața care freamătă în mod obişnuit în preajma unui sanctuar, şi-n vremurile de atunci, şi-n timpurile noastre.

Am descoperit că individul de la bar nu exagerase. Se înălțau încă la poalele unui munte înalt temple şi porticuri şi teatre şi case de închiriat, dar într-o melancolică dezolare. Mi-am amintit că citisem în câteva versuri ale *Ilidei* că sacerdoții de la Dodona dormeau pe pământul gol şi nu se spălau pe picioare; şi m-am aşteptat ca de pe vremea lui Homer până acum să se fi adaptat la nişte forme mai civilizate şi mai demne de viață. Sacerdoții pe care i-am văzut însă în pragul templelor erau într-adevăr cum nu se poate imagina mai soioşi şi mai mizerabili şi asta, aşa cum am aflat mai pe urmă, nu din fidelitate față de tradiție, ci din inerție şi deprimare. Cu bărbi

lungi, cu un păr lung de tot care le ajungea până la mijloc, slinos, cărunt sau alb, fie că erau cu toții în puterea vârstei, fie că erau bătrâni; şi nu m-am putut opri să nu-i evoc în arătările acelea jalnice pe călugării de la muntele Athos.

Nu mai exista nici stejarul sacru, mort de bătrânețe, mi-au spus ei; plantaseră în locul lui un stejar mic, tinerel ai desfrunzit, care, chiar dacă avea să reuşească să crească ai să dea frunze, probabil că n-avea să mai aibă parte de nimenea care să-i asculte foşnetul. Erau puțini credincioşi, cu o înfățişare sărăcăcioasă, şi printre dânşii foarte puțini tineri, şi aveau aerul să îndeplinească practicile ritului, nu dându-i crezare, ci din datorie, din respect față de tradiție.

Existau mai multe feluri de a-i pune întrebări zeului. Sub un portic, de pe coloanele căruia se desprindeau bucăți de tencuială pictată, trei preotese, şi mai murdare şi mai mizere decât colegii lor bărbați, şedeau aşezate dinaintea unui sistem de trepiede care mi-a evocat prin asociație de idei o baterie de jaz. Băteau pe trepiedele acelea cu o nuieluşă de laur şi, după felul în care-l loveau, metalul răsuna în moduri diferite; şi credincioşii cu urechea ciulită la sunetele acelea, recunoşteau în ele, cine ştie cum, cuvinte şi fraze pe care le interpretau, bineînțeles, în favoarea lor.

În alt templu erau alte babe, cărora credincioşii le întindeau câte o foiță de plumb pe care zgâriaseră cu un til cererea respectivă. Babele nici

măcar nu-şi aplecau ochii asupra foiței respective – chiar dacă ştiau să citească erau cu siguranță prezbite, aşa că n-aveau cum să descifreze ce scria –, o întorceau repede pe dos şi o țineau puțin aşa în mâini ca şi cum ar fi încălzit-o. După aceea predau foița aşa întoarsă pe dos unui discipol care se afla lângă ele, şi-i dictau răspunsul pe care dânsul îl scria pe ea, încâlcit, bineînțeles, şi confuz, dar de care postulantul se arăta aproape întotdeauna mulțumit.

Am vrut să consult şi eu oracolul acela mizerabil, aşa cum făcusem cu un an înainte la Delfi. La Delfi, Pitia, o țărancă coaptă şi grosolană, urcată pe trepiedul înalt până la care ajungeau vaporii magici ieşiți din crăpătura stâncii, de îndată ce-a auzit cererea mea a căzut în extaz aşa cum cerea ritualul. Dar, spre spaima acoliților care erau de față nu a pronunțat, aşa cum ar fi trebuit să facă în timpul extazului, cuvintele acelea fără legătură din care acoliții alcătuiau o frază mai mult sau mai puțin inteligibilă. A rămas tot timpul aşa, în nesimțire, fără să scoată un cuvânt, şi când s-a deşteptat a scos un strigăt de groază, şi-a făcut un gest către mine ca şi cum mi-ar fi cerut să n-o întreb nimic; şi a sărit jos de pe trepied, şi-a îngenuncheat ca să-mi sărute marginea togii, şi s-a urcat apoi din nou ca o somnambulă la locul ei. Ştiți cum sunt lucrurile astea, nu le dai crezare, îi întinzi mâna cu un aer sceptic chiromantului, sau îi înmânezi ghicitorului hârtia împăturită având

scris înăuntru ceea ce doreşti; după aceea însă răspunsul sau previziunea te mulțumeşte aproape întotdeauna şi ți se pare că răspunsul la întrebare are un sens, că previziunea e tocmai aceea pe care ai aşteptat-o. La Delfi am fost aproape sigur, împăunându-mă în chip misterios împreună cu însoțitorii mei, că preoteasa lui Apollo intuise adevărata mea identitate, faptul că sosisem dintr-o altă lume, şi lucrul acesta îi provocase un sentiment de groază şi de admirație totodată.

Aici, la Dodona, am scris pe plăcuță în greceşte: „Când voi fi liber să mă întorc la cerul meu?" şi de data asta cu nuanța de zâmbet sceptic, dar cu dorința secretă ca bătrâna să-mi prevestească într-un fel sau în altul sfârşitul sejurului meu roman. La oricare răspuns mă aşteptam numai la cel pe care l-am găsit scris pe plăcuță nu, plăcuță înapoiată de către discipol, cu mâna dreaptă, în timp ce-mi băga cealaltă mână slinoasă sub nas, cerându-mi obolul. Era scris *„Eleuthéros eî chèz' hópou théleis",* adică parafrazarea proverbului pe care mi-l citase individul cel melancolic de la barul din Corcira, „eşti liber, fă c… unde pofteşti". Ei, m-am gândit la toate; şi n-am ajuns la niciun rezultat. Imediat mi-am imaginat cu respectivul proverb, bine cunoscut cu siguranță şi de lumea de aici, şi de cea de dincolo de canal, atât de potrivit cu persoana solicitatorului, constituia un răspuns tradițional pe care bătrânele se amuzau să-l dea, să presupunem, domnişorilor bine

îmbrăcați şi cu înfățişare nobilă ca mine; un răspuns care, de altfel, se potriveşte mai mult sau mai puțin la oricare întrebare. Până la urmă însă am preferat să cred în supranatural şi că într-adevăr bătrâna, prin cine ştie ce intuiție, îmi dăduse singurul răspuns pe care-l merita întrebarea mea sibilină şi prezumțioasă. „Ai dorit să vii aici în secolul ăsta? Acuma înfruptă-te din el."

Peste trei zile am pornit din nou la drum cu nava proaspăt pictată şi am acostat la Apollonia; şi de acolo, aşa cum am spus, în vreo douăsprezece zile am ajuns la Cypsela, pe Mariția. Cu ocazia traversării fluviului Strymo, la răsărit de Salonic, am încercat o nouă experiență. Treceam pentru întâia oară dincolo de hotarele imperiului, intrând în statul independent al Traciei. Cum mă aşteptam să dau peste o frontieră ca la noi, cu funcționari vamali, cu o amănunțită cercetare a documentelor, cu schimb obligator de bani şi aşa mai departe, am rămas decepționat. Nimic din toate astea; un grup de soldați romani în partea de aici a frontierei, un grup de soldați traci în partea de dincolo, îmbrăcați mai mult sau mai puțin ca şi cei dintâi, se vedea că fuseseră instruiți de către ofițeri romani. Pe aşa-numita mea *diploma,* adică pe documentul cu sigiliul lui Tiberius care-mi dădea dreptul să mă folosesc de poştele imperiale şi să apelez la serviciile oricărei autorități, şi din care reieşea că sunt o persoană importantă, abia

dacă şi-au aruncat ochii. Trăsura cu un vizitiu indigen, pe care-l tocmisem la Apollonia, şi cei trei sclavi ai mei, au trecut fără nicio formalitate. Despre Tracia n-o să vă relatez nimic. Asta nu e o carte de istorie, şi nici, aşa cum aş dori-o, un tratat privitor la politica externă a Romei. O să amintesc numai că statul Traciei (independent, dar sub protectoratul Romei) era împărțit în două, porțiunea cea mai apropiată de mare şi cea mai civilizată sub conducerea regelui Cotys, cea mai de la Septentrion, aspră şi sălbatică, sub conducerea unchiului acestuia, Rhescuporis; şi asta printr-un decret şi prin voința lui Augustus. Cei doi regi erau în conflict, exista permanent teama că se va ajunge la luptă fățişă, aşa cum s-a şi întâmplat doi ani mai târziu; securitatea drumurilor, mai cu seamă în partea muntoasă, era redusă; eu însă dădusem la Cypsela peste un centurion roman cu o trupă de soldați, trimişi de către propretorul din Moesia, Latinius Pandusa, ca să-mi facă o escortă puternică până la Tomis.

Ne-am continuat imediat drumul şi peste puține zile am ajuns la frontiera cu Moesia, unde am intrat pe teritoriul aflat direct sub stăpânirea Romei. La scurt timp după trecerea acestei din urmă frontiere am dat peste inundația aceea imensă a Danubiului despre care v-am vorbit; şi-a trebuit să facem un lung ocol cu barca pentru ca să dăm în cele din urmă peste o porțiune de drum

uscat, un drum militar, care să ne ducă până la Tomis. Întors în secolul acesta, am citit în Plinius că Tomis e o cetate foarte frumoasă. Cum vorbeşte despre dânsa Ovidius v-am spus deja. În realitate, am dat peste un târguşor barbar, foarte populat, ceva mai ridicat decât cele pe care le întâlnisem traversând Tracia, cu ulițe înguste şi îngustate şi mai mult şi devenite şi mai strâmte din cauza trecerii continue a mândrilor călăreți şi a carelor trase de boi, încercuit de ziduri înalte, cu casele aproape toate din lemn sau din lut, apărate cu împletituri dese din nuiele. Dar existau şi un for cu un templu, şi-o clădire a termelor, bineînțeles pentru folosul celor câțiva romani din garnizoană; şi un mic palat din piatră, unde locuia cea mai înaltă autoritate romană locală. Oamenii mi s-au părut de statură înaltă, blonzi sau roşcați, cu mustăți lungi, cu un aspect aspru, cu plete încâlcite răsfirate pe spate; înarmați cu arc şi cu săgeți sau cu un cuțit mare la brâu. Ici-colo se deosebea câte o persoană care avea un aspect mai civilizat, de tip grec, sau indigeni romanizați, cu togă şi cu pieptănătură romană.

M-am dus repede să-l caut în micul palat pe guvernatorul Vestalis, care fusese deja înştiințat despre sosirea mea de către Latinius Pandusa; un tânăr bine făcut, un piemontez cordial, serviabil, mai vorbăreț decât compatrioții lui, cu maniere simple, care contrastau cu originea lui foarte nobilă; era ultimul descendent al unei familii

regale din Alpii Cozie. Am început să sporovăim vrute şi nevrute, eu despre războiul din Germania, el despre luptele lui împotriva barbarilor acelora de dincolo de Danubiu, şi despre felul cum cucerise cetatea Aegypsos, deosebit de bogată, şi unde fusese rănit.

„Cu cuțitul, din fericire, fiindcă barbarii ăştia care poartă nădragi ca femeile obişnuiesc să-şi învenineze săgeţile; şi o săgeată, care te-ar nimeri fie şi numai într-un braț, sau într-un picior, poate să te trimită pe cealaltă lume, dacă otrava e proaspătă."

Educată persoană, care, oricât de curioasă era cu privire la mine şi la sosirea mea, eu neavând nicio funcție, nici militară, nici civilă, dar având desigur foarte multă protecție, îşi ascundea curiozitatea; atâta doar că vorbea mult şi argumenta mult *et ab hâc et ab hoc*[199], de bună seamă cu speranță să ajungă în cele din urmă să afle cu ce mă îndeletniceam. Şi se prea poate să se mai fi şi temut, că am venit să-l spionez din partea lui Tiberius. Am vrut să-l liniştesc imediat. I-am spus că eu călătoream pe socoteala mea, că eram foarte interesat de politica externă a Romei şi că mă preocupa s-o studiez la fața locului; datorită acestui fapt traversasem Macedonia în loc să ocolesc Grecia pe mare, şi Tracia. Pe urmă, la Tomis am venit mai cu seamă ca să-l vizitez…"

---

199 „De una şi de alta."

„Pe Naso, bineînțeles”

„Exact, pe Publius Ovidius Naso; eu l-am cunoscut bine la Roma, îl vedeam în societate, ne întâlneam la porticul lui Neptun, la termopoliul acela care e la modă în lumea intelectualilor.”

Şi adăugam tot felul de amintiri şi de pretexte, cuprins de teama neaşteptată că dorința mea de a-l vedea pe proscris ar fi putut să însemne un fel de act de lezmajestate; sau că Vestalis s-ar fi putut teme pentru sine, că ar fi putut cădea în dizgrație dacă m-ar fi lăsat să-l văd.

„E gloria noastră locală”, a spus Vestalis, „e un om nefericit. Ai să-l vezi, încărunțit, încovoiat, ştirb, slab ca o surcea. Dar tot vanitos, şi, neputând să ne facă să înțelegem lucrul ăsta pe noi, care suntem o mână de cetățeni romani, cerşeşte onoruri şi respect de la oamenii de prin partea locului şi trebuie să mărturisesc că a izbutit să le dobândească. Îl consideră cam nebun, dar se adună în jurul lui. Îl ascultă, îl laudă pentru felul în care a reuşit să învețe vorbirea asta barbară. Ştii că a compus versuri în gotică? Chiar aşa, hexametri, şi bineînțeles că subiectul primei poezii pe care-a scris-o în idiomul ăsta sălbatic este – imaginează-ți – un panegiric la adresa lui Augustus. Nu i-a fost de niciun folos. Şi nici măcar Tiberius n-are de gând să-l recheme la Roma. I-am scris o scrisoare, la puțin timp după ce am venit aici, şi l-am făcut respectuos să înțeleagă că nefericitul a ispăşit de ajuns şi că n-ar fi avut un

supus mai credincios; mi-a răspuns să-mi văd de treburile mele. Bietul Naso! Nu vreau să-i cobesc, dar într-un an de zile s-a zis cu dânsul. Acum rămâi să cinezi cu mine, şi după aceea o să mergem să-l căutăm pe Ovidius. Obişnuieşte să-şi petreacă serile jucând şah cu câte-un centurion din garnizoană şi bând până la ziuă, într-o cârciumă din apropierea portului. Zice că suferă de insomnie şi că, dacă se culcă pe întuneric, îl cuprinde o disperare care e mai rea decât orice suferință fizică."

„Ce-mi spui! Am citit într-o epistolă de-a lui trimisă din Pont că nu-i place să bea până la ziuă, *non juvat în lucem nimic marcescere vino;* şi, cu atât mai mult, că nu-i place jocul."

„Ştii cum sunt poeții. Mincinoşi, e puțin spus. Iar ăsta, pe deasupra, este regele tuturor născocitorilor, ai să vezi."

După cină am coborât spre țărm." Era o seară plăcută, marea era o prezență puternică şi întunecată sub un corn de lună abia ivit. Atmosfera în cârciumă era însă grea, îmbâcsită de fumul opaițelor şi duhnind a lână. Pe Ovidius nu l-aş mai fi recunoscut absolut deloc, într-atât se transformase într-un bătrânel mărunt, cu nişte cute adânci în jurul buzelor subțiri, întinse pe gingiile goale. Şedea aşezați într-un colț, încotoşmănat ca-n plină iarnă; pe sub o togă din postav gros, purta nu ştiu câte tunici şi nădragi, şi-avea pe cap o cuşmă din lână, după obiceiul

locului; şi imediat mi-a şi spus, după ce s-a trudit puțin ca să mă recunoască, şi mai înainte chiar de a mă întreba cu ce treabă venisem. „Povesteşte-le romanilor, spune-i împăratului în ce loc m-a trimis. În cel mai urât, în cel mai trist, în cel mai pierdut colț al lumii, la hotarele vieții, în preajma polului. În ținutul ăsta blestemat nu există vară, iernile se țin lanț, fluviile îngheață, şi-ngheață şi vinul în pahar."

Vestalis s-a uitat la mine strângând buzele şi ridicând ochii către cer, aşa cum faci atunci când auzi un lucra pentru a suta oară.

I-am spus că pe drum la venire găsisem Istrul ieşit din matcă şi revărsat pe o suprafață uriaşă şi că fusesem nevoit să parcurg o etapă lungă cu barca. A avut un aer plictisit.

„Atât ar mai trebui, ca nici în luna mai să nu se înmoaie puțin gerul. Şi de nu ştiu câți ani nu se mai întâmplă aşa ceva. Şi inundația asta serveşte dacă nu pentru altceva, măcar să-i țină departe pe geții şi pe sciții care vin tot timpul pe capul nostru. Rămâi câteva săptămâni, şi-ai să vezi c-o să avem iar de furcă cu gerul. Aş fi vrut să-l am aici alături, pe prea delicatul nostru de Octavianus Augustus, el, care dârdâie de frig la Roma, aş fi vrut să-l am aici, alături, doar câteva zile. Acum a murit, era şi timpul."

Vorbea ținând un deget ridicat în sus, şi tinerii centurioni îl ascultau puțin distrați, mai curioşi de prezența mea decât de cuvintele lui, care probabil

că de ani de zile erau aceleaşi. La mesele lungi dimprejur şedeau localnici cu nădragi şi-ncotoşmănați, aşa cum i-am descris; când ieşeau şi când intrau se plecau adânc înaintea lui, iar dânsul le răspundea cu o demnitate mândră, ca şi cum plecăciunile acelea i s-ar fi datorat.

„Vestalis", a spus el, „am trimis acum la Roma epistola aceea în care celebrez gloria ta, faptele tale de arme şi pe preanobilii tăi strămoşi. Îți aduci aminte, ți-am recitat câteva distihuri din ea zilele trecute. E o treabă pe care am reuşit-o bine, mi-am vărsat focul, şi-o să te iau chiar martor, cât de mizerabilă e țara asta nesuferită.

Ipse vides certe glacie concrescere Pontum,
ipse vides rigido stantia vina gelu."

Şi-a continuat să declame aproape întreaga epistolă: „Tu însuți vezi marea-ncleştată de gheață, şi vezi cum vinul a înghețat din cauza gerului aspru. Tu însuți vezi cum posomorâtul țăran iazig îşi mână carele încărcate peste apele Danubiului. Vezi cum cad, ploaie, în interiorul zidurilor săgeți încârligate, înveninate de otravă, astfel încât sulița are îndoit motiv să-ți provoace moartea." Se înfierbântase, şi ochii îi străluceau; poate datorită vinului băut, sau poate datorită înflăcărării pe care i-o provoca poezia, n-aş putea spune.

Observasem între timp că, ghemuită lângă

dânsul, pe aceeaşi bancă, ascunsă aproape, era o fată blondă şi palidă; nu vorbea, nu bea, nu ne dădea nicio atenție, stătea neclintită alături de dânsul ca un câine credincios. Ce bine, mi-am zis eu, bine că are măcar o consolare în exil.

În sfârşit, Ovidius a părut să observe pentru prima oară următorul fapt cu totul neobişnuit.

În nouă ani, vizita mea era prima vizită a unei persoane care nu era trimisă acolo în interes de serviciu, ca militar sau ca magistrat; o persoană care aparținea de ceea ce fusese odinioară lumea lui, care-l văzuse adulat de tinerii poeți, chiar dacă în sinea lor gândeau că nu era altceva decât un poet oarecare: şi deodată, schimbând tonul, m-a întrebat în ce scop venisem acolo; „ar fi ceva să fi fost trimis şi tu încoace ca dizgrațiat”. A măsurat din ochi haina mea de călătorie cu o croială elegantă, întreaga mea înfățişare, şi-a înregistrat cu siguranță şi atitudinea mea degajată; a zâmbit de propria lui bănuială şi-a murmurat: „prost ce sunt!”.

Când i-am spus însă că am plecat de la Roma anume ca să viu să-l văd, că am călătorit săptămâni în şir, prin ținuturi inospitaliere, înfruntând primejdii de tot felul – exageram, fără-ndoială, inventam chiar, dându-mi seama că lucrul ăsta îi făcea plăcere –, lacrimi mari i s-au prelins pe obrajii supți şi-a venit să mă îmbrățişeze, mi-a mângâiat brațele şi umerii, m-a sărutat pe obraji cu sărutări umede şi cam

respingătoare; şi deodată a început să improvizeze versuri, în care regăseam eternele lui motive, amestecate cu un panegiric la adresa persoanei mele, tânărul erou roman, din preanobilul neam Valeria, vlăstar al Iuliilor, venit să înfrunte primejdii de moarte ca să-i aducă alinare prietenului. Şi versurilor improvizate le-a adăugat, fără nicio tranziție, versurile acelea foarte cunoscute, primele scrise în exil, pe care le ştiam încă din adolescența gimnazială, şi care constituiau fără-ndoială refrenul obsedant al nopților lui de veghe, şi-al eternelor şi nepotolitelor lui nostalgii; niciodată ca acum n-am simțit mai adânc sensul cuvântului grecesc nostalgie, durerea de a nu te putea reîntoarce.

„Cum subit illius tristissima noctis imago
quae mihi supremum tempus în urbe fuit,
cum repeto noctem qua tot mihi cară reliqui
labitur ex oculis nune quoque gutta meis.”

Era şi emoție, dar, aşa cum mi-am dat imediat seama, mai era şi o recitare cu care se obişnuise, potrivită pentru lumea din cârciumă, care asistase la ea cine ştie de câte ori. Se desprinsese din îmbrățişarea mea, şi aşa în picioare între masă şi bancă, stând rezemat într-o mână, gesticulând cu cealaltă, repovestea acum în proză ceea ce începuse să spună în versuri, şi nu era prea mare diferență între proză şi poezie:

„Tu-mi reaminteşti de noaptea aceea deosebit de tristă care a fost cea de pe urmă a şederii mele la Roma, şi-n care a trebuit să părăsesc tot ce mi-a fost mai drag, şi nu pot să mă împiedic să nu plâng. Fata mea era departe, în Libia, şi numai doi prieteni, din cei mulți câți îi aveam, au avut curajul să vină să ne luăm rămas bun; şi cei din casă plângeau cu toții, şi-şi sfâşiau pieptul, şi afară câmpia era cufundată în tăcere, nu se auzeau nici glasuri de oameni, nici de câini; *et alta luna splendebat în coelo*[200], peste temple, şi peste foruri, şi peste Palatinul unde tiranul sforăia beat de răzbunare, după ce m-a osândit la ucigătorul exil."

Obosit de-atâta declamat, s-a aşezat din nou jos, şi fata i s-a cuibărit iarăşi alături; şi i-a poruncit în greceşte cârciumarului să-i aducă de băut, „Adu-mi tot ce ai mai de soi, fiindcă vreau să beau împreună cu iubitul meu prieten, care din cei o sută pe care i-am avut a fost singurul care-a venit să mă vadă în mizeria mea". Şi, întorcându-se spre mine, a spus pe latineşte „fii atent, căci acum am să spun asta pe limba getică". Şi-a vorbit în limba aceea necunoscută, numai din orgoliu, în fața mea şi-a localnicilor pentru care prezența mea constituia măcar o variație de la programul obişnuit. A vorbit îndelung; şi cârciumarul a venit să-mi sărute pulpa togii, făcându-mi nişte

---

200 „Iar luna strălucea sus pe cer."

demonstrații atât de mari de respect, încât trebuie să mă fi luat cu siguranță cel puțin drept un zeu; şi Vestalis mi-a spus după aceea că era întocmai aşa, Ovidius le spusese că eu eram nepotul divinului Cezar şi că prin urmare eram şi eu divin.

Centurionii plecaseră pe rând, la fel şi localnicii; şi lui Vestalis îi cădea capul de somn; şi fata, când auzise povestea cu bunicul şi cu nepotul, amândoi de origine divină, nu-şi mai lua ochii de la mine. Ovidius însă bea şi vorbea, şi întreba şi iar întreba, tot felul de întrebări fără şir, fără să dea atenție răspunsului, ce face Sextus Pompeius, e adevărat că Augustus a murit otrăvit de Livia, e vreo speranță ca Tiberius să mă recheme, „Iulia şi Iulilla sunt tot în exil?" „Iulia a murit", am spuse eu. „Era şi timpul, doar era bătrână" (în realitate Iulia murise când avea puțin peste cincizeci de ani); şi imediat după aceea m-a întrebat din nou de Iulia, dacă se întorsese din exil. Apoi a vrut să afle veşti despre soția lui.

„Ai văzut-o pe soția mea? Nu-i bună de nimic, biata de ea, *quam proba tara timida*[201]. Şi demonul acela de Augustus era şi timpul să moară; câte minciuni n-am scris în versurile mele încercând să-l îmbunez, ticălosul, în veci încornoratul." Şi i-a urlat cârciumarului să-i mai aducă de băut, pocalul era gol – şi l-a ridicat în sus ca să arate că într-adevăr nu mai era niciun pic de vin în el; şi i-

[201] „Pe cât e de cinstită, pe atât de neajutorată e."

a strigat şi-n latineşte şi-n greceşte, şi-n limba getică. Cârciumarul a venit şi i-a adus o cană plină cu vin; a scuturat-o pe fată, a făcut-o să se scoale şi i-a spus în greceşte că pleacă şi că domnul poet să nu se deranjeze; şi-a dispărut pe o ieşire din fund împreună cu fata. Şi-a spus şi Vestalis că pleacă, îi era somn. Am rămas amândoi singuri în cârciumă, la lumina slabă a unui opaiț fumegând.

„Naso", i-am spus eu, „suntem singuri. Şi pe fetița aceea a ta a luat-o de aici; şi, *mehèrcule,* nu cred deloc că e o fată nevinovată de pe aici, dintr-o familie aleasă de neam grec; sunt sigur că înțelege şi latina şi că e spioană, cred că au pus-o duşmanii tăi să stea pe lângă tine."

Am spus aşa fiindcă aveam impresia că pe Ovidius îl cuprinsese somnul; şi voiam să-l țin treaz, sperând că-n amețeala provocată de vin avea să-mi destăinuie un lucru asupra căruia tăcuse până atunci.

Ovidius a avut un zâmbet viclean. Şi mi-a recitat, două versuri din *Amores* ca să-mi dea de înțeles că fata era singura şi cea din urmă ființă care-i mai evoca pierdutele farmece ale Venerei.

„Eşti un mincinos", i-am spus eu. „Am citit epistola aceea a ta către Flaccus, în care spui că dacă eşti slab şi lipsit de puteri asta nu se datoreşte vătămătoarei plăceri a Venerei. Îmi amintesc bine versul acela al tău, Venera abandonează paturile nefericiților."

„De-acum am înțeles că sunt anumite lucruri

care se tac. Am spus prea multe în timpul tinereții mele, şi vezi care sunt roadele pe care le-am cules.”

„Uite, chiar despre asta vreau să-ți vorbesc. Suntem singuri, cum îți spuneam. Nimeni nu ne ascultă. Sunt primul, sunt singurul prieten care a venit să te vadă. Nu vrei să-mi spui motivul adevărat, dar adevărat, mă înțelegi, motivul real al exilului ăstuia al tău care se prelungeşte şi peste moartea lui Augustus? Nu vrei să-mi explici sensul aluziilor acelora ale tale, «ochii mei au fost martorii unei crime funeste», «fără vina mea am fost martorul unei fărădelegi», «am scris lucruri pe care nu trebuia să le scriu», «*crimen et carmen, carmen et crimen*»?“

Era beat, nu exista nicio îndoială. Dar de o beție agresivă, plină de încredere şi de curaj; se apucase să-l ponegrească pe Augustus, care era mort, ce e drept, dar era zeificat, şi căruia Tiberius îi datora autoritatea, şi asta chiar în prezența unor cetățeni romani. Făcuse anumite aluzii la nişte prieteni mai îndrăznețe decât m-aş fi aşteptat, amintind de linguşirile servile din versurile lui. Ştia că nu eram legat de nicio facțiune, de niciun partid, fie el palatin sau de opoziție. Eram într-adevăr omul cel mai potrivit căruia ar fi putut să i se spovedească. „Vezi, dacă n-ai să te spovedeşti odată unui prieten adevărat ca mine, urmaşii n-or să afle niciodată cum s-au petrecut cu adevărat lucrurile, şi zvonurile puse în circulație de duşmanii tăi au

să fie crezute. Dacă ai să-mi spui însă mie…”

M-am întrerupt. Nu puteam să-i spun că aveam să mă întorc să trăiesc peste nouăsprezece secole. Şi, mai ales, nu m-ar fi crezut. Sau poate că da, nu era el oare poet, şi cherchelit? Un poet, când mai e pe deasupra şi cherchelit, crede orice.

„Dac-ai să-mi spui mie, o să informez despre asta vremurile cele mai îndepărtate. Eu o să mai fiu în viață, sau mai bine zis, o să fiu din nou în viață, când Roma va fi fost de-acuma de multe ori devastată, şi când pe cele şapte coline se va vorbi o altă limbă. Au să existe însă şi atunci oameni care or să-ți citească versurile şi-or să se desfete cu lectura lor, şi-or să vrea să afle care-a fost motivul acestei îngrozitoare osânde. Gândeşte-te, dacă nu vrei să-mi spui, ce bazaconii or să debiteze cu privire la nenorocirea ta oratorii care se pregătesc să sărbătorească la Sulmona a ta cea de-a doua mia aniversare a naşterii tale.”

M-am căit imediat că am vorbit prea mult. Ovidius însă de-o vreme se frământa, şi avea aerul să nu mă asculte. Abia mi-am sfârşit vorba că s-a ridicat, s-a dus la uşă, a dat s-o deschidă: apoi s-a răzgândit însă, s-a dus într-un colț, am auzit ceva curgând într-o amforă care trebuie să fi fost aşezată acolo anume în acest scop. Şi-a tras în sus nădragii, şi-a potrivit la loc numeroasele tunici şi toga, s-a întors, s-a aşezat jos, şi-a turnat de băut.

„Ai dreptate. Peste câțiva ani o să mor, poate chiar peste câteva luni. Tu ai să atingi însă vârsta

lui Homer, cu înfățișarea ta robustă, de om care nu face altceva decât să risipească banii chivernisiți de strămoşi. (Mărturisirea mea fusese zadarnică, dar cu atât mai bine. Nu pricepuse nimic din cuvintele mele, fiind atât de absorbit de cealaltă urgență.) Văd şi eu că Roma o să decadă, şi-or să vină barbarii să-şi pască caii pe cele şapte coline, şi tu vei mai fi încă în viață. Şi-atunci ai să poți scrie, dac-ai să mai găseşti cititori, adevărata poveste a lui Publius Ovidius Naso, cavaler roman, care a murit chinuit în exil din vina unei curviştine imperiale, şi a murdarului de frate-său, şi-a versurilor mele nemuritoare. Taci, bea şi ascultă-mă. Vrei să-ți mărturisesc în versuri?

„Musa precor causas memora mihi. Carmen et eror…"

„Nu, nu, Naso. Asta ar mai lipsi. În proză. Proza pe care-o foloseşti cu centurionii ăştia care-ți sunt prieteni. Fără citate docte, fără mitologie."

„Două lucruri m-au pierdut, *carmen et error.* Poeziile mele constituie o greşeală."

„Carmen et error", am spus eu cu nerăbdare, „ai mai spus asta până acum de nu ştiu câte ori."

Nu s-a formalizat de cuvintele mele răstite. A rămas mult timp tăcut, şi m-am temut ca nu cumva să fi adormit. Stătea pe jumătate ghemuit pe bancă, cu bărbia în piept. Apoi s-a dezmeticit şi-a început să vorbească cu o voce care părea să vină din adâncurile unei grote:

„O ştii pe Iulilla, pe nepoțica lui Augustus. Într-

o zi mi-a spus că voia să se ducă la Sorrento să-l întâlnească pe fratele ei Agrippa, căci nu-l mai văzuse deloc tocmai de când îl relegaseră. M-a lăsat să înțeleg că Augustus însuşi o îndemnase să plece acolo, ca să vadă dacă băiatul se mai cuminţise. Şi că Livia nu trebuia să ştie nimic de toată treaba asta. Adevărat sau nu, m-a întrebat dacă nu voiam s-o întovărăşesc. Propunerea mi-a făcut, bineînțeles, plăcere. Era o escapadă secretă şi, după cum se ştie, călătoria şi taina creează condiţii favorabile…"

„Utque viro furtiva Venus, sic grata puellae."

Recunoscând un vers din *Ars Amatoria* a lui, a avut un zâmbet melancolic.

„Spuneam că, fiind nevoiți să călătorim singuri timp de trei sau patru zile şi cu nopțile lor pline la mijloc, îmi făcusem oarecare iluzii, când am sosit pe la căderea nopții la villa unui bun prieten de-al meu de la Formio – nu erau decât sclavii acasă – mi-a făgăduit că avea să vină la mine în cubiculum. Şi mi s-a întâmplat ca şi lui Horatius când călătorea spre Brundisium, *et ego stultissimus mendace puella usque ad media nocte expecto*[202], şi n-a venit. Răbdare. Am ajuns la Sorrento, l-am găsit pe Agrippa cu o înfățişare înfloritoare, un băiat frumos de vreo douăzeci de ani, cel mai cumsecade om din lume, nici

[202] „Şi nătărăul de mine o aştept pe mincinoasa de iată până la miezul nopții."

pomeneală să fie nebun. Ei, ne-am dus în triclinium, în număr potrivit, trei ca cele trei grații. Ni s-a servit o cină aleasă să-i trezească pofta de mâncare şi unui mort, ni s-a dat de băut un vin vechi pecetluit pe vremea consulului Emilius Paulus şi, după vreun ceas, nu-ți spun cum eram, tolăniți cu Julietta în mijloc, o îmbrățişare mie, o îmbrățişare fratelui, o sărutare mie, o sărutare fratelui."

„Bine, Ovidius, dar era fratele ei. E un fapt dovedit de mult, cum de a putut să-ți dea curaj lucrul ăsta?"

„Ce vrei să-ți spun? L-am scăpat din vedere. Erau foarte frumoşi, mă excita să-i văd atât de frumoşi pe amândoi, cu atât mai mult cu cât îmi luam şi eu partea mea bună pentru îmbrățişările lor. Şi după aceea Julietta a ținut să audă cu orice preț nişte versuri ale mele, acelea, le ştii doar, care le plăceau atât de mult îndrăgostiților în vremurile bune, se înflăcărau pe rând citindu-le şi-n ziua următoare îmi trimiteau o tăbliță cu mulțumiri.

„Plac şi acum, Naso. Şi încă prea mult. Şi tu ştii asta."

A izbucnit într-un râs scurt şi sec.

„Măcar de-ar fi fost ăsta motivul urii lui Augustus. Dar stai să vezi. În timp ce recitam versurile acelea ale mele şi eram exaltat fiindcă ştiam că erau cu adevărat frumoase, eram într-al nouălea cer, vedeam efectul imediat pe care-l aveau asupra celor doi, stăteau îmbrățişați ca

Amor şi Psyche, şi totul mi se părea atât de natural! Ştii cum sunt asemenea stări de spirit. Nu mai țin minte deloc nici măcar cum s-a terminat seara, se vede că am alunecat jos de pe pat şi cineva m-a dus în cubiculum. În dimineața următoare amintirile mele erau foarte confuze şi, ca să-ți spun adevărul, nici astăzi nu ştiu până unde au ajuns cei doi. Imbecilul acela de Agrippa nu s-a gândit însă că sclavii pe care-i avea în casă erau cu toții spioni; şi unul dintre ei i-a şoptit toată treaba lui Augustus. Şi el sigur că s-a gândit la ce era mai rău. Acesta e motivul nefericirii mele, şi asta-ți explică şi aluziile pe care le-am făcut la delictul pe care l-am văzut şi pe care nu trebuia să-l văd. Şi uite-mă aici, în exil de zece ani, pentru toată prostia asta; şi te asigur că, cu cât mă întorc mai mult cu gândul la noaptea aceea, cu atât mai sigur sunt că n-a fost de fapt un delict."

La două-trei zile după aceea, stând de vorbă cu Vestalis, i-am spus că aflasem de la poet întreaga poveste: „în sfârşit, a dezvăluit taina". Vestalis a început să râdă. „Ți-a spus că vina lui este că ar fi asistat sau că ar fi dat curs legăturii amoroase dintre Iulia şi Agrippa, nu-i aşa? Asta o spune la toți, când e beat, şi acum i se întâmplă asta des, inventează mereu câte ceva de genul ăsta, şi de fiecare dată cu alte amănunte. Are o memorie proastă de acum, şi nu-şi mai aminteşte nici măcar propriile lui minciuni. Bineînțeles, nu ăsta e motivul adevărat. El cunoaşte care a fost

adevărata cauză, dar n-o pomeneşte, de teamă c-o să fie şi mai rău. Şi mai cu seamă acuma, când ştie că Livia a pus să-l ucidă pe Agrippa, şi că Tiberius stăpâneşte liniştii, fără rivali."

I-am spus că la Roma, când cineva îşi aduce aminte de Ovidius şi vorbeşte despre dânsul, spune că e o biată victimă a unor împrejurări mai importante decât el. „Aşa este. El a fost ulcica de lut pusă în mijlocul vaselor de fier, adică a celor două partide de la curte care se luptau pentru moştenirea lui Augustus, cel al lui Fabius Maximus, care voia ca moştenitorul să fie Agrippa Postumus, şi cel al Liviei Drusilla, care s-a încăpățânat să-i păstreze moştenirea fiului ei Tiberius. Şi-acum nu trebuie să uiți că Fabius Maximus a fost acela care l-a adus pe Ovidius la curte. Şi, vrând-nevrând – erau şi rubedenii –, Ovidius a participat la manevrele lui Fabius Maximus. Fabius Maximus a scăpat ca un şmecher, plecând din Roma la momentul potrivit, iar el a intrat la apă. S-o mai fi adăugat la asta şi drumul la Sorrento cu toată afacerea aceea dubioasă, e un episod care cel mult a făcut să se reverse paharul, şi i-a dat ocazia Liviei să-l monteze pe Augustus împotriva lui Ovidius. Adevărul rămâne însă acesta, că nefericitul de el a fost victima unei intrigi la care avea cel mult o contribuție infimă şi indirectă. Iată de ce continuă să peroreze în fiecare seară, şi nu ştiu dacă n-a făcut şi cu tine aşa, că fericirea se află numai

departe de curți, şi că pe el l-au băgat la apă oamenii puternici.”

În ultima zi a şederii mele la Tomis m-am dus să mă plimb cu bătrânul poet pe țărmul Pontului. Era o după-amiază închisă, marea era de-a dreptul neagră, cu țărmuri murdare, mlăştinoase, apăsate de un cer uriaş plin de nori care păreau un coşmar şi-un continuu miraj; în stânga noastră câmpia stearpă până la colinele unduitoare, fără copaci, cu rare pâlcuri de pădure hirsută şi sfrijită. Poetul privea în jurul lui fără să spună nimic, erau nouă ani de-acum de când asta era lumea lui, ştia că avea să moară aici, nu-i mai rămânea altceva decât să-şi dorească o moarte cât mai grabnică; şi n-avea decât şaizeci de ani, la Roma şaizeci de ani însemnă o toamnă frumoasă pentru un cavaler bogat, care duce o viață îndestulată şi e onorat şi adulat. Aş fi vrut atât de mult să-l consolez, să-i spun că numele lui va dăinui şi peşte nouăsprezece secole, că sute şi sute de fişe în fiecare bibliotecă din Europa şi din America fac şi acum referiri la numele lui, la operele lui, la studii minuțioase cu privire la el, la viața lui, la motivele dizgrației lui; şi să fac în aşa fel ca toate aceste lucruri pe care le ştiam eu să constituie o certitudine pentru dânsul. Aş fi vrut să-i pot spune, iar el să mă creadă aşa cum crede un copil într-un basm, că peste nouăsprezece secole eu însumi voi veni aici, la Tomis, rămasă aceeaşi

cetate chiar dacă şi-a schimbat numele, ca să-i regăsesc amintirea; că voi regăsi şi clima aspră a iernilor sale, scurtele şi mocnitele călduri ale verii despre care el nu pomeneşte niciodată în versurile sale, poate de teama de a nu înfăţişa romanilor care l-au dat uitării un ţinut mai puţin îngrozitor decât cel pe care vrea ca ei să şi-i închipuie; că voi vedea monumentul lui în piaţa cea mare a oraşului, în faţa unui templu musulman pe care nu ştiu cum să vi-l descriu, o cupolă cu o semilună în vârf, un minaret curios cu nişte creneluri, cu o galerie acoperită şi cu un pinaclu; iar pe soclu epitaful luat dintr-una din elegiile lui; şi, reprodus, chipul lui, având aerul unui om care a făcut-o boacănă; înfăşurându-se înfrigurat în toga lui, cu o mână pe piept, cu cealaltă pe obraz ca şi cum l-ar durea un dinte, şi n-ar fi deloc de mirare, chiar dacă este cu totul şi cu totul din bronz, eu rafalele astea care dau năvală din largul Mării Sarmatice; ca şi cum şi-ar spune în sinea lui: „Ei, şi-acum? *Quid nunc?”*

Ne-am îndreptat spre o colină golaşă aflată în stânga drumului. „Aici sus”, îmi spune el în timp ce urcăm pe un drum cotit, „când nu există ca acum pavăza apelor, stă întotdeauna o patrulă de soldaţi ca să dea alarma dacă observă că vin cu intenţii ameninţătoare daci, sau sarmaţi, sau sciţi, sau cum se mai cheamă barbarii ăştia. Şi la strigătul de alarmă porţile cetăţii se zăvoresc şi deseori înăuntru, în interiorul zidurilor, începe să

plouă cu suliței şi cu săgeți, şi până şi eu, un biet bătrân, trebuie să-mi pun atunci coiful şi să îmbrac cuirasa."

În vârful colinei văd urme de tranşee, şi un stâlp negru de caro atârnă o imagine lugubră de zeu infernal. Sunt suficienți cei câțiva metri ai ridicăturii aceleia ca să avem o vedere largă asupra mării, asupra câmpiei sterpe, asupra colinelor golaşe de la apus, şi-asupra lacurilor neclintite aflate între mărăcinişuri şi trestii, care reflectă norii grei şi întunecați.

„Suntem la capătul pământului", spune poetul arătând eu mâna lui firavă şi descărnată înspre Septentrion. Astăzi mi se pare că melancolia lui era învăluită într-o demnitate austeră, într-o acceptare orgolioasă a destinului său. „La capătul pământului. Dincolo de fluviul uriaş care alimentează mlaştinile astea putrede începe Asia, inospitalieră, nesfârşită şi misterioasă. Când Boreus încheagă apele şi face din toate, fluvii, mare şi lacuri, o întindere compactă de gheață, în întrecere cu vântul care năruie turnurile şi ia acoperişurile, vin hoardele barbarilor, care înjunghie, şi violează, şi pradă, fără zei şi fără legi. Şi eu mă aflu aici, singurul dintre toți cavalerii romani, într-o continuă luptă de avanposturi împotriva prădalnicilor acestora sălbatici. Fie, acesta îmi este destinul, şi nimeni pe lume, fie el viteaz sau laş, nu se poate sustrage sorții."

Şi asta, bineînțeles, a rostit-o în greaca lui

Homer, *„Moâran d'oú tiná phemi, pephygménon émmenai andrôn, ou kakòn oudé mèn esthlón".*

„Şi crede-mă, dacă într-adevăr o să trebuiască să mor în pustietatea asta îngrozitoare, îmi doresc să mor mai curând în luptă datorită unei săgeți înveninate decât de bătrânețe. Ce altă moarte s-ar putea spera în locul ăsta infestat?"

Ne-am întors tăcuți. Se sprijinea greu de brațul meu, şi mergea aşa, ca un nevolnic, cu capul plecat, cu mersul târşâit; m-a cuprins groaza în fața singurătății lui şi remuşcarea fiindcă plecam din nou, şi-l părăseam aşa.

„Ce pot să fac pentru tine la Roma?" l-am întrebat, ca să rup tăcerea aceea apăsătoare. „O să mă duc s-o văd pe soția ta, fii sigur de asta, şi-o să le vorbesc prietenilor despre tine. Şi lui Tiberius ce trebuie să-i spun?"

„Nu-i spune nimic. E absolut inutil. Am ostenit să tot invoc. Sau da, spune-i să-şi recite lui însuşi următorul vers din *Medeca* mea: *„Servare potui, perdere num possim rogas?"* Putea să mă salveze de îndată ce a dobândit puterea. Nu-i era uşor să învingă ostilitatea Liviei, dar dacă ar fi vrut ar fi reuşit. N-a făcut-o; arată-i cât de uşor îi este, cu atât mai mult acum, să mă ucidă."

Seara Naso n-a venit la cârciumă. Mi-a trimis vorbă că-mi urează drum bun, nu se simțea bine, dar să nu mă deranjez cumva să-l caut, prefera să nu mă mai vadă.

M-am îmbarcat a doua zi pe o navă care m-a dus

prin Helespont, cu un vânt prielnic, la Tampira, un port din Tracia; acolo am găsit trăsura care trebuia să mă ducă înapoi în patrie. Peste câteva luni a sosit la Roma vestea că Ovidius murise.

Capitolul al treisprezecelea

(Anii 770 și 772 ai Roma, 17 și 19 ai erei noastre, 29 și 31 ai vieții mele.) Germanicus triumfă, apoi e trimis în Orient, iar eu îl urmez. Prevestiri triste la Colofon. Misteriosul munte al Armeniei. Ruinele de la Akhetaton, palatul lui Ekhaton strălucitorul şi al lui Nefertiti, frumoasa între frumoase. Moartea lui Germanicus.

Întors din Tracia, am avut în chip neaşteptat ocazia fericită să revăd țările Orientului. Am sosit la Roma exact la sfârşitul lunii mai, ca să asist la triumful lui Germanicus. După consacrarea la templu a drapelelor lui Varus, care fuseseră recuperate, la 26 mai tânărul general şi-a sărbătorit triumful asupra cheruscilor, asupra cattilor, asupra angrivarilor şi asupra tuturor neamurilor germanice aflate între Rin şi Elba. Amestecat în mulțimea care se revărsa de pretutindeni, am asistat la spectacolul acela pe care-l vedeam pentru prima dată, ca de altfel şi ceilalți romani foarte tineri din jurul meu, şi pe care probabil că n-aveam să-l mai revăd niciodată. De la Augustus încoace nu se îngăduia să i se aducă prea multă cinstire cutăruia sau cutăruia

dintre comandanți, gloria fiecărei acțiuni trebuia să i se atribuie împăratului care o inițiase, care o urmărise cu interesul său şi care o soluționase prin hotărârile sale. Triumful acesta acordat lui Germanicus era în realitate un fel de compensație pentru faptul că-l frustrase de un succes mai mare, pe care Tiberius nu voia să i-l îngăduie. Nu din invidie, aşa cum aveau să scrie istoricii de mai târziu şi cum pe atunci credeam şi eu, montat de acuzațiile mai curând violente decât justificate ale Agrippinei, ci fiindcă Tiberius era potrivnic unei politici agresive în Germania. Se gândea că era mai în folosul Romei şi că ar fi favorizat mai mult în viitor o eventuală ocupare pe cale paşnică a întregii regiuni, dacă se rămânea la Rin, după ce s-ar fi luat dreapta şi necesara revanşă pentru dezastrul din Pădurea Teutoburgică.

Germanicus voia însă să ducă războiul până la capăt, având certitudinea că o campanie în plus ar fi adus armatele romane până la Elba. A avut loc un schimb violent de scrisori şi de argumente între el şi Tiberius, dar Tiberius a pus piciorul în prag şi l-a rechemat pe Germanicus acasă. Trebuie să mărturisesc că, deşi aveam impresia pe atunci că Tiberius era invidios pe Germanicus, ideea de a ne menține în defensivă mi se părea totuşi înțeleaptă, cu atât mai mult cu cât îi cunoscusem de aproape pe soldații aceia de la Rin şi nu-mi inspirau prea multă încredere, poate din cauză că erau contaminați de elementele viciate de la oraş, sau

poate; pentru că trecuse timpul când romanii socoteau că era minunat şi frumos să mori pentru patrie.

Spectacolul triumfului avea în el ceva de paradă militară, de cortegiu popular, de procesiune sacră şi câte ceva din toate la un loc. Asistând la el îmi reveneau în minte unele parade rigide ale soldaților pe străzile Germanici sau trecerile în revistă ale trupelor aliate din toate țările şi de toate națiile după primul şi după cel de-al doilea război mondial; sau, în alte momente, procesiunile de la Sevilla din timpul săptămânii sfinte, sau cortegiul celor opt sute de mii de evrei din New York, căruia i-au trebuit două zile ca să defileze prin fața primăriei protestând împotriva politicii rasiale a lui Hitler, sau marşul popular pe care sute de asociații italo-americane îl fac în fiecare an în josul lui Fifth Avenue în cinstea lui Columb, în ziua când se aniversează descoperirea Americii.

F, imposibil, fiindcă ar trebui prea mult timp, să descriu întreaga ceremonie, cu serbările preliminare, tradiționale, printre care şi aceea a îmbrăcării statuii lui Hercule din Forum Boarium cu o togă triumfală. Şi cetățenii, cei care aveau posibilitatea, se îmbrăcau în veşminte noi-nouțe şi albe; şi mențineau ordinea pâlcuri de gărzi înarmate cu bastoane; şi se-nălțau pe-ntreg parcursul tribune pentru persoanele mai de vază. Cortegiul a intrat prin Porta Triumphalis, a traversat Circul Maximus, a parcurs Via Sacra şi,

coborând în For, a urcat apoi colina capitolină, terminându-şi marşul la templul lui Jupiter.

A deschis parada o fanfară militară, cu sunete ascuțite de trâmbițe. Urmau animalele destinate pentru sacrificiu, o sută douăzeci de tauri uriaşi, albi, împodobiți cu coroane de flori şi-nsoțiți de sacrificatori şi de sacerdoți, precum şi de o ceată de zdrahoni cu înfățişări, gesturi şi veşminte plebee, măcelarii care după aceea aveau să-şi împartă cărnurile victimelor pentru prăvăliile lor. Apoi un şir interminabil de care doldora de scuturi, de cuirase, de tot felul de arme. După aceea nişte platforme uriaşe, cărate pe umeri de patru până la opt oameni purtând coroane de lauri, deasupra cărora se aflau machetele colorate ale regiunilor în care se dăduseră luptele, statui din argint şi din fildeş reprezentând arcuri sau turnuri ca simboluri ale cetăților cucerite şi pacificate.

Au trecut: după aceea oameni care purtau în vârful lăncilor nişte pancarte având scrise pe ele numele regiunilor învinse, şi altele viu colorate reprezentând scene de luptă sau căpetenii luate ca prizonieri; nişte picturi grosolane şi îndemânatice în acelaşi timp, ca *ex-voto*-urile din sanctuare. Apoi drapelele de război luate de la duşman. Au defilat senatorii; şi-aici mi-a venit în minte ultimul consistoriu pe care-l văzusem la Roma, şi şirul solemn al cardinalilor în veşmintele lor somptuoase, Apoi un şir de prizonieri, având

mâinile legate la spate cu lanțuri din aur şi din fier după cum era vorba de şefi sau de soldați de rând; căpeteniile cele mai vestite erau însă duse pe sus în câte-o lectică pentru ca lumea să poată să le vadă bine. Ultima, pe jos, singură, ținându-şi de mână copilaşul, fără lanțuri pe ea, la fel de semeață cum o văzusem eu doi ani în urmă la cartierul general, a trecut Tusnelda, soția lui Arminius; dar nu ca atunci, cu ochii plecați şi privindu-şi pântecul, ci cu fruntea sus şi cu privirea neclintită, ațintită parcă spre un orizont invizibil.

În timpul defilării – stăteam lângă nişte oameni care după înfățişare şi după îmbrăcăminte mi se păreau a fi veterani, soldați din toate războaiele imperiului întorşi la vatră – îi auzeam pe coi din jurul meu mormăind, cu glasuri nu prea şoptite, că Tiberius din invidie nu-i îngăduise lui Germanicus să-i răpună definitiv pe duşmani şi să-i constrângă pe Arminius să se predea, că triumful acela fusese înscenat pentru ca lumea să creadă că războiul era terminat, când în realitate nu era. Pe atunci, aşa cum am spus, credeam şi eu în invidia lui Tiberius şi-n sinea mea le dădeam dreptate nemulțumiților acelora. Şi nu ştiu cine şoptea că Germanicus căutase să-şi afle în mai multe rânduri viitorul în cutare sau cutare sanctuar şi că în privința asta avusese parte de previziuni funeste; şi că peste tot fuseseră prevestiri nefavorabile pentru el şi pentru ai lui.

„Se ştie cum merg treburile astea”, a spus încet, dar nu atât de încet încât să nu-l pot auzi, unul din soldații aceia bătrâni; „când încep să se pună-n circulație asemenea zvonuri e semn că otrava şi pumnalul sunt aproape”. În momentul acela s-a iscat un murmur prin mulțime, care a crescut din ce în ce, devenind un strigăt puternic, „Iată-l, iată-l”; când carul pe care şedea Germanicus a fost aproape de mine, vuietul aclamațiilor a devenit atât de mare, încât caii s-au cabrat – patru magnifici cai albi înhămați în față. Avea de ce să fie satisfăcută mulțimea văzându-l atât de frumos şi de solemn pe conducătorul iubit de toți; părea uriaş, înconjurat de cei cinci copilaşi, în vârful carului aceluia rotund ca un turn, cu cuirasă şi coif, şi cu fața aceea a lui cam lătăreață, autoritară; când gura cărnoasă i se deschidea într-un zâmbet, zâmbetul acela era afectuos, blând, nespus de dulce. Cred că eu eram singurul dintre spectatori care nu încercam niciun fel de emoție în fața spectacolului aceluia; cu toată dragostea pe care o aveam pentru Germanicus, nu mă puteam sustrage impresiei unui car de carnaval, pe care întreaga familie stătea ca într-un *tableau vivant.*

Nu am văzut însă pe car personajul de care mi se vorbise pe vremea când eram copil în şcoală, care-ar fi avut sarcina să-i şoptească la ureche celui care triumfa să se gândească la cât de trecătoare sunt viața şi fericirea. Germanicus însă trebuie să fi meditat atunci la ceva asemănător

sau la faptul că riscul decăderii e cu atât mai mare cu cât te ridică mai sus favoarea poporului; mi-am dat seama de lucrul ăsta după un gest rapid al lui de deochi, atunci când vecinii mei i-au strigat obişnuita formă adulatorie *„te salvo, nos felices”,* şi-a dus repede mâna la *huila* pe care cred că şi-o pusese la gât anume pentru ceremonia aceea, o bilă mică de aur, legată cu o panglică şi având în interiorul ei o formulă împotriva deochiului. Nu mă aşteptam să văd grupul comic care venea imediat după dânsul; citarezi, actori costumați, în atitudini solemne sau groteşti, care făceau cu ochiul mulțimii, strigau fraze obscene sau ridicole, improvizau scenete; şi-n mijlocul lor era o namilă de om care-i depăşea pe toți cu un cap, îmbrăcat cu o stolă din purpură, ca femeile, şi gătit ca o femeie cu tot felul de coliere şi de brățări; era aidoma cu pederastul corifeu pe care l-am văzut la Berlin cu mulți ani în urmă, într-unul din acele melancolice *cercles prives,* în fruntea unui şir deşănțat de tinerei corupți. Şi acesta lansa mulțimii replici improvizate, grosolane; şi i se revărsa afară din gură o dantură falsă, nişte dinți enormi din care clămpănea ca şi cum ar fi mestecat. Şi spunea „cât au mai mâncat soldații ăştia viteji”, şi-şi clămpănea mandibulele. Şi relua aruncând ocheade suspicioase: „Şi cât au să mai mănânce aceia care-or să se ducă să administreze teritoriile pacificate!”; şi clămpănitul dinților falşi se auzea şi mai zgomotos, şi mai precipitat. Şi

anticii aceia, începeam să-mi dau seama şi m-am convins şi mai mult de lucrul ăsta mai târziu, considerau un lucru foarte natural: extraordinara îmbogățire a cuceritorilor şi a guvernatorilor. Condamnau faptul în sine, îl considerau scandalos, aveau izbucniri pline de ironie şi de batjocură la adresa lui, ca să-l accepte în cele din urmă ca pe un fenomen împotriva căruia nu există remediu. Fusese cu câțiva ani în urmă o mare lipsă de alimente la Roma şi auzeam mereu lumea săracă spunând: „se înțelege, cei de la annone sunt în cârdăşie cu brutarii, *serva me, servabo te,* mănâncă tu ca să mănânc şi eu, *manas manu lavat”.*

Peste două sau trei zile m-am dus să-l vizitez pe Germanicus, care locuia în casa lui Tiberius. M-au întâmpinat cu mare bucurie, el, nevasta şi micuțul „Cizmuliță”, care mai avea încă maniere educate şi alese. Aveam acum pentru Germanicus şi pentru Agrippina o profundă afecțiune, o adevărată prietenie. Era primul sentiment demn de acest nume în acea viață nouă a mea, lăsând la o parte simpatia amoroasă pe care o nutream față de cutare sau cutare fată sau raporturile cordiale cu câte un tânăr de aceeaşi vârstă cu mine. Niciun sentiment deosebit nu mă lega de rudele mele, aveam stimă pentru tatăl meu, stimă şi respect pentru mama, o plăcută intimitate față de surorile şi fratele meu; dar nimic altceva. Vocea sângelui nu se făcea auzită în cazul meu, dacă există într-

adevăr ceva de genul ăsta – eu însă m-am îndoit întotdeauna –, şi asta chiar dacă trupul meu, cel în care venisem să locuiesc, ieşise cu siguranță din pântecul veneratei matroane căreia îi spuneam mamă, grație acțiunii de procreare a domnului căruia îi spuneam tată.

În preajma Agrippinei şi a lui Germanicus reuşeam să mă eliberez de sentimentul acela permanent că sunt un exilat din secolul meu; îi simțeam din epoca mea, ca să zic aşa, mi se părea că nu am părăsit-o niciodată, chiar dacă trăiam într-a lor. Şi asta poate pentru că erau atât de oneşti şi de integri amândoi, având o morală pe care aş vrea s-o numesc creştină, dar căreia ar fi de ajuns să-i spun universală, a oricărei epoci, frumoşi, îndrăzneți, favorizați prin naştere de două calități care rar sunt întrunite, o foarte înaltă poziție socială şi o mare bogăție; şi cu toate astea modeşti, străini de orgoliul îngâmfat, propriu patricienilor. Şi mi se părea câteodată că descopăr la ei un fel de melancolie a unor dezrădăcinați; fiind atât de deosebiți de ceilalți, de strămoşi, de rude, de cei de-o seamă cu dânşii; şi tocmai melancolia asta mă lega mai mult de ei, dezrădăcinat şi eu, disperat de fiecare dată când, nefiind absorbit de alte preocupări, îmi contemplam siderala mea singurătate.

În după-amiaza aceea, după ce am stat mult de vorbă cu mica familie, Germanicus mi-a propus să ieşim ca să facem câțiva paşi prin grădină. Am dat

acolo peste două fetițe care se jucau într-un colț, una mai mărişoară, cealaltă care nu putea să aibă mai mult de trei ani, Drusilla şi Agrippinilla, aşa cum am auzit în alte dăți că li se spunea; şi-au alergat în întâmpinarea tatălui lor cu o bucurie impetuoasă, îmbrățişându-i genunchii. Cea mai micuță, Agrippinilla, dacă amintirile mele liceale nu mă înşelau, trebuia să devină cu timpul mama lui Nero şi ultima soție a împăratului Claudius, pe care după unele istorii îl otrăvise cu propria-i mână; îi cercetam feţişoara deosebit de pură şi mângâierile afectuoase; şi, amintindu-mi vag de acuzațiile îngrozitoare aduse de istoricii târzii, încercam să mă amăgesc că ochii aceia ai ei deosebit de limpezi, între verde şi cenuşiu, aceiaşi cu ai mamei sale, ar fi putut să-i aparțină unei alte şi la fel de caste Agrippine. Dar nu, din păcate, trebuie să fi fost una şi aceeaşi, Claudius era fratele lui Germanicus, soția sa Agrippina îi ora nepoată şi-mi aminteam că Senatul a trebuit să voteze o lege specială, o derogare de la normele care interziceau căsătoria dintre unchi şi nepoată. Dar deja, în cei vreo doisprezece ani petrecuți printre romani, în care văzusem cu ochii mei atâtea personaje şi-atâtea evenimente, învățasem cum trebuie înțelese lucrurile scrise din auzite sau cu spirit sectar de către Tacitus, Suetonius, Dio Cassius, Cluvius Rufus şi alții. Şi, pe de altă parte, nici gândul că s-ar fi putut cu adevărat ca într-o bună zi fetița aceea nevinovată să împartă cu

surioara ei mai mare Drusilla patul fratelui lor Caligula, şi să se dăruiască patricienilor şi liberţilor, şi să pună să fie omorî te femei care-i erau rivale, şi să-i servească soţului ei ciuperci otrăvite cu un praf ucigător, iar fiului ei Nero, înfierbântat de vin şi de mâncare, să i se ofere *incesto parata,* nu putea să trezească în mine o tristeţe mai plină de presimţiri sumbre decât aceea care mă cuprinde ori de câte ori privesc vreuna dintre creaturile acestea delicate; prevăzându-i fără milă rapida dezvoltare, apropiata şi trista maturitate, urâta şi inevitabila bătrâneţe, într-un cuvânt fatala descompunere a unei atât de gingaşe şi perfecte creaturi.

Germanicus s-a aplecat ca s-o mângâie pe Drusilla, a ridicat-o cu braţele întinse în aer pe cea mai micuţă, care dădea din picioruşe de bucurie, după aceea le-a lăsat iar la jocul cu baloane de săpun: luau cu un beţişor spuma dintr-o cupă, şi însoţeau zborul bulei cu un refren care mi-a răsunat îndelung în urechi, în timp ce mă depărtam cu Germanicus spre un loc. Mai retras, *„Bella búllula, bella bella bulla, bella búllula, bella bella bulla”.* Ne-am dus şi ne-am aşezat pe o bancă de piatră, lângă soclul unei statui din marmoră, o minunată operă grecească. Şi acolo prietenul meu mi s-a dezvăluit deodată cu totul altul, aproape neliniştit, cu o cută care-i brăzda de-a curmezişul fruntea şi pe care nu i-o mai văzusem niciodată, nici chiar în ceasurile bătăliei.

„Ştii că am ajuns aproape să-mi pară rău că n-am acceptat puterea de la soldații mei? Unchiul meu ăsta, Tiberius, mă tot întreb dacă o fi meritând devotamentul şi respectul pe care l-am avut întotdeauna față de dânsul. S-a schimbat de când e împărat, sau mi l-au schimbat alții. Mi s-a spus să mă feresc de Seianus, noul prefect al pretoriului; spun că e geniul lui rău, dar adevărul e că tocmai cel care suspectează pe alții este cel care aspiră mai mult să ia, la rândul său, locul; şi pentru asta e pornit pe vărul meu Drusus, pe mine, pe copiii mei, care suntem tot atâtea piedici în calea ambiției lui. N-aş vrea să bănuiesc atâta răutate şi-atâta duplicitate; dar, după cum ți-am spus, sunt unii care se jură că-i aşa. Şi fără-ndoială, că acea *lex Iulia maiestatis* pe care l-a determinat pe Tiberius s-o semneze a început să devină cel mai feroce instrument al dictaturii; e suficient un pretext oarecare, „a vorbit rău despre divinul împărat", şi te şi exilează, îți iau toate bunurile, îți intentează un proces capital. Agrippina e totuşi nedreaptă când afirmă că Tiberius e invidios pe gloria mea militară şi că din cauza asta m-a făcut să mă întorc din Germania fără să-mi lase răgazul să-mi lichidez socotelile cu Arminius; în cazul ăsta e altceva, faptul că a îmbătrânit l-a făcut să devină pacifist, îi e teamă să mai înfrunte primejdii, pretinde că hotarul este apărat mai bine rămânând la Rin, decât înaintând până la Elba. E o greşeală, după părerea mea; el e

însă cel care comandă şi cu asta basta.”

Eram gata să-l întrerup ca să-i spun că Tiberius nu era lipsit de oarecare dreptate în această privință, dar m-am abținut. Eram nerăbdător să aud ce are de gând.

„Pe de altă parte, e clar”, a continuat dânsul, „că mă trimite de aici sub pretextul dezordinilor din Orient; fie şi cu toate onorurile şi învestit cu puteri extraordinare, dar mă înlătură din calea lui. Fie că e o idee care-i aparține. Fie că i-au sugerat-o alții, cert este că, dacă există vreun membru al familiei care să fie în dizgrație, acela slut eu. Ei, şi după tot discursul ăsta frumos şi încurajator, te întreb dacă vrei să vii cu mine, în suita mea. Îți dau un titlu oarecare, tribun militar, secretar, consilier sau ce vrei. Ştiu că nu ai ambiții politice…”

Se întrerupse.

„Ştii, în legătură eu asta, nu-ți poți imagina de câte ori ne-am întrebat Agrippina şi cu mine ce fel de om eşti, şi-am sfârşit prin a clătina din cap nelămuriți şi fără să găsim un răspuns. Îți plac femeile, îți plac copiii, şi nu te căsătoreşti. Nu ai ambiții politice; nu aspiri să te îmbogățeşti, te mulțumeşti cu ceea ce îți lasă tatăl tău. Nu ții discursuri în For, nu participi la dezbateri între partide. Ştiu că scrii, memorii, istorie, dar nu publici nimic. Eşti un soldat curajos, şi n-ai spirit militar nici de două parale. Cunoşti lucruri pe care niciunul din noi nu le ştie şi mă întreb de unde le-ai învățat; vorbeşti despre stele şi despre fenomene

cereşti de parc-ai fi dascălul meu Aratos – ştii că am început să-l traduc în hexametri! —, eşti în stare să descrii țări în care nimeni n-a ajuns încă; îmi aduc aminte că, odată, când se vorbea despre cuceririle lui Caius Petronius din părțile Etiopiei, ai început, să povesteşti nişte amănunte pe care nu le-au dat nici chiar căpitanii care au fost acolo, despre nişte munți foarte înalți acoperiți cu zăpezi veşnice, despre un lac mare din care izvorăşte Nilul, şi-atâtea alte lucruri care au fost. Confirmate după aceea de un prizonier etiopian. Dacă ai fi înțelept, te-ai feri de asemenea istorii, şi-ar trebui să ştii că Tiberius e la cuțite cu magii şi cu ghicitorii, de când flecarul acela de Trasillus nu-i mai nimereşte niciun pronostic; şi acum îi persecută pe toți şi-i amenință cu moartea. Şi, cu toată învățătura asta a ta, ignorezi nişte flecuştețe pe care le cunosc până şi şcolarii de zece ani. Oricum, poate că ăsta e tocmai motivul pentru care ținem atâta la tine, pentru că eşti aşa de deosebit de ceilalți. Şi pentru asta aş fi foarte fericit dac-ai veni cu noi."

Discuția amenința să ia o direcție nedorită. L-am întrerupt cu un zâmbet pe care am încercat să mi-l fac cât mai nevinovat şi i-am spus că eram foarte fericit de invitație. Şi, într-adevăr, la Roma nu mă simțeam în largul meu; aşa cum intuise Germanicus cu afecțiunea lui, nu aveam niciun fel de înclinație să particip în mod activ la viața publică, cunoscând fatala inconsistență a oricărei

acțiuni ale mele; şi ocupația care-mi rămânea, de observator detaşat al acțiunilor celorlalți, începea să mă plictisească, atunci când nu era legată de vederea unor locuri noi şi de contactul cu o lume nouă şi deosebită.

Cu atât mai mult cu cât, lăsând la o parte unele diferențe spectaculare în modul de trai, am observat de la bun început că între năravurile politice, morale, sociale ale Romei şi ale noastre din secolul douăzeci exista o asemănare care uneori era aproape identitate. Începeam să mă tem că singurul rod al călătoriei aceleia extraordinare ale mele în timp avea să fie certitudinea, lipsită de orice speranță, că omenirea ar fi incapabilă de un real progres, că defectele, ciudățeniile, superstițiile oamenilor ar fi tare fatale şi inevitabile de-a lungul secolelor: în pofida a tot ceea ce ar putea preconiza un Cato sau un Leibnitz.

În For, în Senat, stând de vorbă cu intelectualii sau cu revoluționarii diletanți de la porticul lui Neptun, auzeam mereu aceleaşi argumente, care sunt aceleaşi cu ale moraliştilor şi reformatorilor de astăzi, cu privire la libertate, la necesitatea de a îmbunătăți viața oamenilor, cu aceeaşi siguranță privind iminența unui viitor mai bun: „nu mai suntem atât de departe de țintă, suntem deja pe calea cea bună, în fond nu există pe lume o plebe mai senină, mai veselă ca a noastră, cea de la Roma…” Conducătorii elaborau aceleaşi măsuri care se iau în vremea noastră împotriva burlacilor,

împotriva divorțurilor, împotriva luxului, împotriva ghicitorilor, a impostorilor şi a falşilor medici, cu aceeaşi pretenție de a reglementa morala privată sau, cum spunea un dictator recent, „de a face incizii în obiceiuri”. Şi-mi răsunau în ureche banalele discursuri cu privire la guvernul ideal, cu privire la arbitrariile bogaților şi ale celor puternici, cu privire la lăcomia celor care speculau terenurile de clădit, cu privire la corupția generalilor şi a guvernatorilor. Erau denunțați fiii de patricieni cărora onorurile le reveneau în mod natural şi le cădeau găluştile în gură stând tolăniți pe frumoasele lor domenii. Se vorbea de hoțiile proconsulilor şi ale propretorilor aşa cum se vorbeşte astăzi despre cele ale înalților funcționari de stat; despre luxul sfruntat al bogătaşilor în opoziție cu mizeria plebei care locuia în mahalale infame la marginea somptuoasei cetăți din marmoră şi granit, în grote, în barăci, şi nu avea altă mulțumire decât aceea de a aduce pe lume o droaie de copii; şi-n vremea asta, trebuia ca bogații să fie determinați să lase copii, prin amenințarea cu pedepse sau făgăduindu-li-se unele avantaje, grație cărora, de pildă, era scutit de taxe cel care avea trei copii (dar şi pe atunci legea era folosită pentru diverse favoruri, şi mulți obțineau scutirea respectivă fără să fi avut nici nevastă nici copii, fiind de ajuns o recomandație bună).

Aveam impresia, auzind discursurile acelea şi

cuvântările din For, sau de la terme, sau de prin saloanele literare, că citesc tot atâtea articole de fond din *Stampa,* din *Unità* sau din *Giustizia.* Ce-a făcut omenirea în aceste nouăsprezece secole? Ce progres real? Există mai mulți analfabeți astăzi în Italia de sud decât pe vremea lui Augustus şi a lui Tiberius. O duc mai rău şomerii astăzi decât plebea trândavă de atunci, cu spectacole şi cu terme gratis, şi cu guvernul care-i distribuia lunar grâul necesar ca să se hrănească. Nu suntem în stare să sistematizăm traficul din centrul vechilor oraşe, şi încă de pe atunci era strict interzisă trecerea oricărui vehicul în timpul zilei în interiorul zidurilor lui Servius Tullius. Avem, ce e drept, descoperirile tehnicii, acele miraculoase mecanisme şi invenții pe care romanii din secolul întâi n-ar fi îndrăznit să le atribuie nici chiar zeilor, dar de care în realitate oamenii au nevoie numai după ce au fost inventate. Oamenii de atunci aveau certitudinea consolatoare că în anumite domenii se atinsese maximum de perfecțiune: nu dorea nimeni servicii poştale mai iuți, nici drumuri mai comode şi mai sigure de la un capăt la altul al imperiului, nici nave mai rapide, niciun mai mare rafinament în materie de hrană şi de îmbrăcăminte.

Dacă mă duceam să citesc cronicile autorilor antici, dădeam mereu peste acelaşi refren. Se vorbea despre legi agrare încă din ultimul secol al republicii; se solicita, se combătea cu aceleaşi

argumente de astăzi. Vedeam bancheri, antreprenori de lucrări publice, comercianți, trăind într-un lux insolent ca şi cei de astăzi, suscitând aceleaşi critici, aceleaşi murmure pline de indignare din partea poporului, căruia îi corespundea pe de altă parte o îndrăzneață siguranță de sine. Citeam despre partidul pe care-l constituise Cicero ca să umple golul dintre aristocrați pe de o parte şi poporul de rând pe de altă parte, şi ca să dea, cum am zice noi astăzi, o conştiință de clasă cavalerilor, corespunzători mai mult sau mai puțin burgheziei noastre, negustorilor, antreprenorilor, comis-voiajorilor şi administratorilor de mari proprietăți; şi citind în cronicile din vremea aceea programul şi discursurile lui Cicero, aveam impresia că reascult discursurile şi programul lui Giannini şi de la *Uomo Qualunque*[203].

Şi fiindcă a venit vorba de avocatul Cicero, țin să spun că avocații alcătuiau categoria socială care mi-a făcut cel mai mult impresia că nu am plecat din epoca mea. Am ascultat avocați pledând în Senat sau în fața Celor o sută cu o dorință sforăitoare şi pretențioasă, cu accent de multe ori sicilian sau partenopian, care mi se păreau întocmai ca iluştrii noştri histrioni, şi alții, puțini la număr, cu un stil lapidar şi concis; dar cu excepția câtorva, pe care în sinea mea îi comparam

---

203 *„Cetățeanul de rând."*

cu cei mai buni dintre contemporanii mei, la toți ceilalți observam aceleaşi poze de histrioni, aceeaşi cinică indiferență, mascată pentru public de un sentimentalism ipocrit, față de obiectul pledoariei; goana după procese faimoase, după cele grele, pentru a-şi dobândi datorită lor gloria; şi dorința de a plăcea publicului cu ceea ce bolognezii numesc „materioline”, replici spirituale, care de multe ori se întorceau în defavoarea clientului însuşi, pentru că nimic nu-l enervează mai mult pe un judecător decât un joc de cuvinte cu care el nu ştie ce să facă; şi lipsa oricărei jene de a fi surprinşi în contradicție de opinii de la o zi la alta. Prietenul meu Valerius Gratus, un avocat la modă, care atunci când perora în fața Celor o sută trebuia să vorbească de la tribuna judecătorilor, într-atât era de mare îmbulzeala oamenilor care alergau să-l asculte, şi care era în stare să vorbească şapte, opt ore în şir, s-a însărcinat într-o bună zi cu apărarea unui proconsul acuzat de către mai mulți de cele mai cumplite samavolnicii în administrarea provinciei sale. Când l-am întrebat dacă el credea cu adevărat în nevinovăția clientului său, a izbucnit în râs: „ceea ce cred eu în sinea mea”, mi-a spus el, „nu are nicio legătură cu procesul; noi, avocații, gândim în interesul cauzei şi nu conform cu convingerea noastră”. Şi erau şi pe atunci pledoarii care durau trei-patru zile; şi colegi numeroşi, dacă persoana care trebuia apărată era

importantă, cu avocați mai tineri şi obscuri asociați cu cel care era ajuns şi puternic; şi unii judecători, puşi în fața unor adevărate fluvii de elocință, erau constrânşi să limiteze lungimea pledoariei, aşezând câte o clepsidră în fața oratorului; şase ore pentru acuzare, de exemplu, nouă pentru apărare.

Singura diferență dintre atunci şi acum era că avocații nu se plăteau, îşi ofereau serviciile în mod gratuit, o lege specială le interzicea să aibă vreun profit de pe urma profesiunii lor; dar avocații, şi Cicero le-a oferit tuturor propriu său exemplu, ştiau să eludeze în nenumărate moduri această lege. Dacă clienții lor erau oameni influenți, aveau de pe urma lor avantaje politice de tot felul, care le dădeau posibilitatea să se îmbogățească cu banii statului; acceptau în orice caz daruri de la clienți, sub pretextul unei aniversări sau al unei naşteri, sau să li se ofere o villă, sau vreun obiect de preț; trăgeau mai cu seamă folos însă de pe urma unui obicei curios şi care era la modă pe atunci; de la lume care-şi exprima prin testament recunoştința sau prietenia față de cineva lăsându-i un legat. Era ca un fel de triumf postum; înscriind mai multe personaje ilustre în testament şi lăsându-le sume mai mari sau mai mici li se arăta urmaşilor cât de mulți prieteni influenți avusese respectivul. Ca să ne întoarcem la Cicero, mare maestru în asemenea lucruri, tata îmi spunea că a adunat în toată viața lui peste douăzeci de milioane de

sesterți în felul ăsta, punând un legat peste altul.

Ne-am îmbarcat la Brundisium către sfârşitul anului 17. Călătoria a mers perfect până în Dalmația, unde Germanicus l-a vizitat pe vărul său Drusus; o furtună puternică ne-a apucat însă după aceea în golful iliric, în aşa fel încât am acostat mai mult morți decât vii la Nicopolis, oraş din Ahaia. Iar aici Germanicus a fost investit cu insignele consulare, fiind numit consul pentru a doua oară, împreună cu împăratul Tiberius, pentru anul 771 al Romei, 18 al erei noastre; căci tot mai continua farsa slăvirii împăratului în chip de consul, pentru a-l înlocui apoi în funcția respectivă cu altcineva, fără autoritate, dar investit cel puțin de formă cu o oarecare autoritate; şi astfel acum, în anul 18, după puține zile, doar timpul necesar cât să faci o sărbătorire frumoasă, lui Tiberius i-a urmat la consulat Seius Tubero, după cât îmi amintesc eu; iar în iulie şi Germanicus a fost înlocuit cu altcineva. Chiar atunci, în primele zile ale anului, la Nicopolis a sosit vestea că Tiberius îl rechemase din Siria pe guvernatorul Creticus Silanus şi că-l pusese acolo în locul lui pe Cnaeus Calpurnius Piso, fiul acelui Piso care fusese îndârjitul duşman, al lui Cezar în timpul războaielor civile. Mie numele acestea îmi spunea prea puțin sau nimic, străin cum eram de politica măruntă şi de relațiile personale; văzând însă că Germanicus, şi mai cu seamă Agrippina, au fost tulburați la auzul acestei veşti, i-am

întrebat ce se ascundea la mijloc.

Agrippina ora însărcinată pentru a şasea sau a şaptea oară. Dar tot mândră, ca-n ziua aceea pe pod, şi cu limba ascuțită, şi gata, ca întotdeauna, să-i reproşeze soțului ei, pe care-l iubea mai presus de orice, bunătatea lui excesivă. Nețărmurita îngăduință pe care o avea pentru duşmanii lui.

„Tu nu ştii să te pui în valoare, nu ştii să te aperi, crezi mereu că lumea este cinstită şi loială ca tine. În toată povestea asta, ți-o jur pe Castor şi pe Pollux, e numai afacerea aceea murdară a lui Drusus – şi tu te-ai mai dus încă să-i faci şi ochi dulci acuma – şi cârdăşia dintre bătrâna Livia şi Livia, soția lui Drusus, ca să te dea pe tine la o parte; şi-acum mai răsare şi palavragioaica asta de Plancina, care-o să vină să-mi facă pe drăgălaşa la mine-n casă şi-o să am o duşmancă în spate."

Nu pricepeam nimic, nu ştiam cine era respectiva Plancina, şi i-am spus-o. Germanicus a zâmbit.

„Plancina este soția lui Cnaeus Piso. Îți spun eu cum stau lucrurile, dacă-mi îngăduie Agrippina, şi cu mai puțină patimă. Creticus Silanus, cel mătrăşit acum de Piso, are un băiețaş care urmează s-o ia în căsătorie pe Drusilla noastră, atunci când va ajunge la vârsta însurătorii: am şi făcut însă de pe acum înțelegerea şi suntem în raporturi de înrudire: speram să-l vizitez în provincia lui din Siria, şi-mi pare rău că n-o să-l

mai găsesc acolo.”

„L-au dat afară ca să-ți facă în ciudă”, a izbucnit Agrippina, „şi-l trimit în schimb ca să te spioneze pe Calpurnius Piso, abuzivul acela violent, duşmanul neamului tău, mojicul ăla care s-a civilizat cu zestrea nevesti-sii a ambițioasei de Plancina. Îți jur însă că eu în casă o s-o las să între cât mai puțin cu putință; şi-o să fiu şi-atunci cu ochii în patru, şi cu unghiile gata pregătite.”

Biata Agrippina, victimă şi dânsa a intrigilor şi a maşinațiunilor, precum şi-a caracterului ei mândru şi bărbătesc! Şi-am mai văzut-o înfuriată pe Germanicus încă o dată, peste câteva luni, la Rodos; Germanicus trimisese nişte trireme în ajutorul lui Calpurnius Piso, pe care o furtună puternică îl izbise de o stâncă împreună cu nava lui, şi se afla în pericol de naufragiu.

„Prorsus, Deus quos vult perdere dementat.[204] E oare cu putință? O ocazie ca asta, soarta îl loveşte, de stânci pe duşmanul tău – şi acum de ce, dac-ai avut vreo îndoială, după toate câte le-a spus şi le-a făcut la Atena, n-ar trebui să mai ai niciun…”

Şi-n momentul ăsta, enervată de zâmbetul şters pe care-l vedea pe buzele soțului ei, s-a întors către mine ca şi cum ar fi vrut să mă ia drept martor. „La Atena, Calpurnius Piso n-a făcut altceva decât să-l ponegrească pe Germanicus. Ei, se iveşte o ocazie ca asta, putea să-l lase să crape

---

[204] „Într-adevăr, Zeus le ia mințile celor pe care vrea să-i piardă.”

în mijlocul mării, şi toţi ar fi spus c-a murit datorită unei nenorociri, ei bine, nu, domnule, prostul ăsta mobilizează o flotă întreagă ca s-o trimită să-l salveze. Eu mă întreb…”

N-am mai aflat ce voia Agrippina să se întrebe; am fost întrerupţi de sosirea unui mesager care ne-a vestit că tocmai atunci Calpurnius Piso şi soţia lui intrau în port. Am avut ocazia s-o văd îndeaproape pe faimoasa Plancina, un zdrahon căruia nu-i lipseau decât lancea şi cuirasa, una din acele femei care nu ştiu ce-nseamnă decât călăria şi exerciţiile fizice, demne fiice şi soţii de militari; Agrippina care era tot atât de curajoasă şi de pricepută la călărie îşi păstrase totuşi intactă graţia ei de femeie nobilă, şi pe lângă dânsa generăleasa mi se părea una din îmblânzitoarele acelea de tigri pe care le vedeai prin barăcile din preajma lui Circus Maximus. (Una din barăcile acelea făcuse mare vâlvă într-un an, datorită faptului că deasupra intrării se afla scris, şi luminat de patru făclii, *Hâc habitat felicitas*[205], care era emblema tradiţională a lupanarelor învecinate; o găselniţă care a distrat foarte mult populaţia.)

Aceasta a fost prima comparaţie care mi-a venit în minte; apoi am avut senzaţia confuză a unei alte asemănări, până când, la un gest făcut de Plancina, la câteva cuvinte repezite de-ale ei spuse

---

205 „Aici e lăcaşul fericirii.”

unui sclav, am avut deodată revelația; am revăzut-o în gând pe una din sclavele Hostiei, tot un zdrahon de femeie de origine batavă sau frizonă, comandând o trupă de surate de-ale ei, într-o zi de saturnalii. Nu saturnaliile bărbaților, ci ale sclavelor care cădeau într-o zi de iulie, în tot timpul căreia le aveau pe stăpâne sub ascultarea lor, le îmbrăcau stolele şi podoabele şi făceau pe femeile libere şi cu puteri depline. Sărbătoarea aceea cădea la aniversarea unui fapt legendar; ca urmare a înfrângerii suferite de romani de către galii lui Brennus, popoarele învecinate, equii, volscii, etruscii, latinii, prinzând şi ele curaj, au venit amenințătoare până-n preajma porților şi au somat Roma să le dea un anumit număr de fecioare nobile pentru propria lor plăcere; ori, de nu, aveau s-o dărâme să nu mai existe piatră pe piatră. *Patres conscripti*[206] nu ştiau ce să facă, ce era mai de preț, fecioria tinerelor sau salvarea cetății, când o sclavă, Filotide, a propus să se ducă dânsa, împreună cu numeroase sclave asemenea ei în tabăra duşmanilor, împodobite ca nişte fete nobile, şi să se pună la dispoziția lor. Bravele Iudite, întâmpinate cu mare alai şi cu bucurie, le-au îmbătat şi probabil că le-au satisfăcut şi-n alte privințe pe gazdele lor; au aşteptat apoi să adoarmă, le-au ascuns armele, după care au chemat cu un anumit semnal soldații romani care

[206] Senatorii.

se aflau în apropiere şi, bineînțeles, i-au surprins pe duşmani în timp ce dormeau şi i-au măcelărit pe toți. Prietena mea Claudia spunea că era una din cele mai ruşinoase pagini din istoria romană, cel puțin în privința femeilor. Cum au putut să accepte fecioarele acelea de neam nobil ca îndatorirea de a se sacrifica pentru salvarea patriei, chiar dacă atrăgea după: dânsa acel mic inconvenient al virginității violate, să fie lăsată pe seama sclavelor, datorită oare unei pudori prost înțelese sau fiindcă nu îndrăzniseră poate să se împotrivească familiilor lor? Nu putea să le vină şi lor în gând stratagema imaginată de o simplă sclavă?

„Cât priveşte apoi riscul sau siguranța de a-şi pierde fecioria", continua Claudia, „care e de altfel un lucru la care țin mai mult bărbații decât femeile, era de ajuns ca ele să fi obținut de la *patres conscripti* o lege care să fi stabilit că pierderea ei în respectiva ocazie era un fapt deosebit de merituos şi care sporea valoarea patrimonială, scuză-mi lapsusul, voiam să spun matrimonială, a acelor curajoase ființe. Când colo, iată rezultatul: bunul renume al fecioarelor patriciene în fața duşmanilor nu a fost salvat, fiindcă neamurile acelea nu ştiau nimic de substituire şi au crezut întotdeauna că fetele care s-au dăruit soldaților au fost de condiție liberă şi patriciene, iar la rândul lor sclavele au început de atunci să ridice capul şi să-şi dea nişte aere

insuportabile.”

Aşadar, cu ocazia sărbătorii aceleia de la nonele lui iulie, sclavele se erijau în binefăcătoare ale Romei; şi obişnuiau, printre alte jocuri de carnaval, să-şi ia aere şi autoritate de luptătoare împotriva cetățenilor, în amintirea gloriei aceleia vechi a lor. Hostia a organizat într-un an o pantomimă de genul ăsta în grădinile ei, căreia i-am fost şi eu victimă fără să ştiu, împreună cu alți tineri patricieni, prieteni de-ai ei; parcă mă văd şi acum stând în fața acestei Plancine, întru totul şi cu totul asemănătoare planturoasei sclave germanice, care, îmbrăcată într-o cuirasă de împrumut, cu părul adunat în vârful capului ca un cocean înalt şi imitând gesturile legendarei Filotide, le asmuțea pe tovarăşele ei să lupte împotriva noastră, oaspeții stăpânei sale, noi fiind amuzați sau plictisiți de farsa aceea după cum avea fiecare de-a face cu fete tinere şi oarecum intimidate sau cu băbătii bete şi furioase, cum mi s-a întâmplat mie.

Calpurnius Piso şi Plancina au fost oaspeții lui Germanicus şi ai Agrippinei; şi-n după-amiaza aceea, la cină, m-am amuzat copios văzând transformarea Plancinei, care-şi pusese-n cap s-o întreacă pe Agrippina, venind îmbrăcată în nişte veşminte foarte scumpe şi după ultima modă; avea un peplos somptuos din brocart persian, o creație a lui Agatocles, un croitor celebru de la Atena; şi degetele încărcate de inele, şi diamante în păr, şi

şiraguri de perle în jurul braţelor şi al gâtului, şi perle presărate pe baretele de la pantofi (după moda grecească şi acestea, nişte sandale cu tălpi groase de plută), şi două perle enorme la urechi, din acelea care se numesc solitare. Când Agrippina i le-a admirat, cum e de datoria unei gazde, Plancina s-a lăudat că una din cele două („aceasta", a spus ea atingându-şi urechea stângă, „cea mai mică") era cea rămasă din faimoasa pereche care-i aparţinuse Cleopatrei, geamănă cu cealaltă dizolvată în oţet. Povestea s-a păstrat până-n zilele noastre. Regina Egiptului, lăudându-se bădăranul acela de Marcus Antonius că o invita în fiecare seară la banchet cu pompă şi cu un lux nemaivăzut, şi că fiecare masă îl costa mii de sesterţi, a pus rămăşag cu dânsul că avea să-l invite la o cină la care avea să cheltuiască dintr-o dată o sută de mii de sesterţi. Marcus Antonius a acceptat rămăşagul. Şi-n ziua următoare Cleopatra a poruncit o cină abundentă, magnifică, în sfârşit însă cu nimic neobişnuită. „Vreau să văd socoteala", zâmbea în sinea lui Antonius, „vreau să ştiu cum o să ajungă la o sută de mii de sesterţi cu flecuşteţele astea de mâncăruri." Când a venit al doilea rând de bucate, Cleopatra a cerut să i se aducă o cupă cu oţet, şi-a scos unul din faimoşii cercei, i-a desprins perla, a topit-o în oţet şi a băut-o. S-a îngrozit Antonius când a văzut cum s-a irosit o comoară ca aceea; şi când a văzut că regina se pregătea să dizolve şi cealaltă perlă, n-a

mai putut să se abțină, şi i-a făcut semn lui Lucius Plancus, care era arbitrul întrecerii; şi Lucius Plancus a spus că ajunge, că Antonius s-a dat bătut; şi perla care a rămas intactă a sfârşit după aceea în prada de război luată de Octavianus. Cum a ajuns la dânsa, Plancina n-a mai spus, amintind doar că Lucius Plancus era bunicul ei; a adăugat însă că, după îndelungi căutări, izbutise să găsească o altă perlă demnă de primele, dar ceva mai mare; şi-o plătise pe ea singură cât le evaluase Cleopatra pe amândouă; şi dacă Agrippina nu credea, putea să-i arate oricând chitanța sumei plătite, o ținea în caseta ei cu bijuterii. Povestea adevărată cu perla pe care Cleopatra o dizolvase şi-o înghițise e alta, aşa cum am aflat de la istoricul Calvisius, care făcuse armata când era tânăr sub Antonius şi fusese şi el de față la faimoasa cină. E lucru ştiut că perlele nu se dizolvă în oțet, numai Antonius putea crede aşa ceva; iar Cleopatra, fiica unei magiciene orientale, aşa cum s-a spus întotdeauna, o făcuse să dispară din ochii oaspeților datorită unui joc al mâinii. Calvisius observase asta, dar considerase mai prudent să-şi păstreze observația pentru sine. „Antonius", mi-a spus el, „putea fi indus cu uşurință în eroare în chestii din astea, şi cu atât mai mult se înfuria când îşi dădea seama, şi se lua la harță până şi cu bietul cafon care-l prevenise." Am zâmbit auzind respectivul cuvânt în gura bătrânului cavaler, cu toate că nu-l folosise în

sensul pe care-l avea în jargonul nostru, al tinerilor. Luase naştere de curând, de pe vremea războaielor civile.

Antonius îi avea printre partizanii lui de atunci pe un oarecare Saxa şi pe un oarecare Capho, pe care Cicero i-a citat de mai multe ori în *Filippicele* sale ca prototipuri ale lăcomiei când era vorba să înşface ferme şi viile, şi ca pe cei mai ignoranţi şi necioplиţi oameni, *rustici et agrestes: Omnes Caphones, omnes Saxae, ceteraeque pestes quae sequuntur Antonium…* toţi Cafonii, toţi Saxa care-l însoţeau pe Antonius etc." Saxa n-a reuşit să-şi transmită numele posterităţii, Capho însă da; „cafone" a devenit imediat sinonim cu partizan al lui Antonius mărginit şi fidel, şi-n sensul acesta l-a folosit Calvisius, până când în limbajul colorat şi polemic al tinerilor duşmani ai dictaturii a luat înţelesul acela mai general, care e mai mult sau mai puţin acelaşi cu cel de astăzi.

Şi Plancinei i s-ar fi putut atribui noul cuvânt, cu toată originea ei patriciană. Alături de dânsa, Agrippina părea cu mult mai distinsă. Era îmbrăcată şi ea cu un peplos făcut de Agatocles, dar de-o culoare mai închisă, cu un decolteu mai discret, prins pe umeri cu două clipsuri foarte preţioase dar delicate, opera unui giuvaergiu din Damasc; şi nicio altă bijuterie în afara unui colier de diamante şi de smaragde de Sciţia, având o proveniență mult mai sigură decât perlele Plancinei, după câte ştiam; îl găsise Pompei în

tezaurul lui Mitridates, şi i-l dăruise celei de-a treia sau a patra soții a lui, Iulia, fiica lui Cezar. Am lăudat strălucirea puternică şi caldă a nobilelor smaragde. „O strălucire care-ți umple ochii", i-am spus eu, „şi nu-i mai satură, *oculos împlet, et non satiat;* şi-i odihneşte când sunt obosiți de strălucirea pietrelor cu o lumină mai puternică." Asta am spus-o după plecarea musafirilor, gândindu-mă că s-ar fi putut să fie invidioasă pe enormele perle ale enormei Plancina. Agrippina a făcut o grimasă „Cine n-are perie în ziua de astăzi? Au devenit lucrul cel mai vulgar din lume, se folosesc în decorări, la tablouaşe volive, nu există nevastă de negustor sau mahalagioaică îmbogățită caro să nu-şi împodobească papucii cu ele, şi să nu şi le pună la gât şi la urechi ca să te dea gata."

Calpurnius Piso era foarte grăbit să preia funcțiile proconsulului din Siria şi n-a zăbovit decât o zi, voia să ia în primire trupele înaintea lui Germanicus; şi veştile care confirmau cele mai rele bănuieli ale Agrippinei n-au întârziat să sosească. Dacă Germanicus, prin puterile care-i fuseseră conferite, deținea autoritatea asupra tuturor proconsulilor şi guvernatorilor romani din Orient, deci şi asupra lui Piso, acesta din urmă în schimb era, dintre toți cei din subordinea lui, cel mai nedisciplinat şi mai periculos. De îndată a şi început să-i lichideze pe centurionii cei mai credincioşi şi mai în vârstă, pe cei mai sobri

tribuni, promovând în locul lor oameni de-ai lui, de încredere, clienți şi tot felul de indivizi lipsiți de scrupule; în scurtă vreme disciplina soldaților scăzuse şi se compromisese, soldații trândăveau în tabere, se dedau la tot felul de jafuri la țară şi făceau pe grozavii prin oraşe. Şi mai spuneau legalii aceia că Plancina se amesteca printre soldați îmbrăcată milităreşte, că asista la întreceri, că le înmâna premii cavalerilor, ca o generăleasă autoritară ce era; şi şoptea şi răspândea zvonul că nici împărat ui nu putea să-i sufere pe cei doi, pe Agrippina şi pe Germanicus, că trebuise să-i dea lui Germanicus un comandament onorific de ochii lumii, dar că în realitate Piso venise anume cu însărcinarea să-l țină în frâu, din dorința lui expresă.

Cert este că atunci când Germanicus, trecând pe continent pentru a aplana tulburările iscate printre armeni, i-a poruncit lui Piso să îndrepte legiunile spre Armenia, acesta din urmă nu i-a dat ascultare; iar Germanicus, rămânând mai mult sau mai puțin dezarmat, a trebuit să recurgă la autoritatea lui personală ca să restabilească pacea în regat încoronându-l ca rege pe un anume Zeno. Asta însă e istoria care se citeşte pretutindeni; cât despre evenimentele la care am fost martor şi care se îndepărtează de relatarea istoricilor, le păstrez bine întipărite în memorie, şi voi pomeni despre ele într-o carte serioasă, fără întâmplări din viața particulară, şi care va urma după aceasta. N-o să

pierd, aşadar, timp să relatez cu de-amănuntul evenimentele politice şi militare. O să spun însă că, în timpul călătoriei spre Cappadocia, Germanicus mi-a spus deschis tot ce-avea pe inimă, destăinuindu-mi că se temea de Piso, devenit acum fățiş duşmanul lui. Şi, cu un zâmbet discret, de parcă s-ar fi scuzat că dădea crezare unor superstiții nedemne de un om cult şi învățat, mi-a mărturisit că la Colofon oracolul lui Apollo Clarius îi prorocise, deşi pe ocolite, o moarte iminentă. Ajunsesem la oracolul acela din întâmplare, constrânşi să ne refugiem în respectivul port de vânturile dinspre nord, care ne împiedicaseră să atingem țărmurile Troiei, pe care Germanicus ținea nespus de mult s-o viziteze. Se grăbea să ajungă însă la Rodos ca să pregătească marşul spre Armenia şi a amânat vizita aceea pentru altă ocazie; şi între timp, acostând în portul acela mic, ne-am gândit să ne ducem şi să consultăm oracolul, aşa, de plăcere, cum am spune astăzi. N-am dat la Colofon peste o Pitie ciufulită şi apucată ca cea de la Delfi; în sanctuarul acela străvechi, unde venise să se inițieze şi Calchas al lui Homer, prevestirile erau făcute de un bătrân, un individ pe jumătate anchilozat, cu o expresie buimacă, care ne-a pus să ne scriem fiecare numele pe câte-o bucățică de papirus; şi cu fiecare bucățică în parte, fără să încerce măcar să descifreze numele respectiv cu ochii lui prezbiți, se târa până în fundul unei grote

unde, în crepusculul perpetuu al frunzişului des şi-al stâncilor negre, țâşnea apa unui izvor; şi se apleca cu greu, şi stropea cu puțină apă din aceea papirusul, apoi urca din nou sus, îi lua mâna celui care consulta oracolul şi, după o îndelungată tăcere, începea să-i şoptească la ureche nişte cuvinte pe care nimeni altcineva nu trebuia să le audă şi care trebuiau să-i dea răspunsul mult aşteptat.

Când a venit şi rândul meu, mi-am adus aminte de maşinațiunile, deşi mult mai puțin pitoreşti, ale ghicitorului aceluia de la Roma, care, într-o *trattoria* din apropierea Rotondei, punea să i se scrie întrebările pe o bucățică de hârtie, băgată de către client într-un plic opac; şi după ce ținea câteva momente mâna pe plic, fără să-l fi deschis, scria la rândul lui răspunsul, cel mai adesea mai inuit sau mai puțin corespunzător; nimic magic, bineînțeles, o simplă transmitere a gândului şi nimic altceva; şi acelaşi lucru trebuie că se petrecea şi la Colofon. Din cauza asta bătrânul, care-o rupea prost latineşte şi ne rugase pe fiecare să ne gândim în greceşte, printre cuvintele confuze pe care mi le-a şoptit a pomenit şi numele Eviei, şi-a făcut aluzie la o călătorie foarte tristă a mea spre Pontul Euxin, precum şi la moartea recentă a celui pe care mă dusesem să-l văd; despre viitor însă n-a putut să-mi spună nimic demn de atenție; şi-i dau şi dreptate, bietul de el, puțin după ce mi-a luat el mâna eu am început să mă gândesc în

italiană la ghicitorul din Piazza Rotonda, şi lucrul ăsta l-a încurcat, de bună seamă. Când am ieşit din peşteră, arborând un aer de gravitate înțeleaptă, am început să-mi bat joc de felul caraghios în care se dădea răspunsul, explicând totodată în mod clar şi natural mecanica lui; am băgat însă imediat de seamă că Germanicus nu era de aceeaşi părere cu mine şi avea o umbră întunecată pe față. Acum. După câteva săptămâni, am înțeles în sfârşit motivele atitudinii lui de atunci.

De bună seamă, am încercat să-l distrag; iar el, ca şi cum s-ar fi căit de slăbiciunea lui, mi-a spus că, desigur, nu-i era teamă de Piso şi că avea multe posibilități să-l facă să devină rezonabil. „Dar e o speță de individ incapabil să se supună cuiva; e leit taică-său, care a fost întotdeauna de partea duşmanilor lui Augustus, şi după moartea lui Brutus şi a lui Cassius nu s-ar mai fi întors deloc la Roma dacă nătărăul de Augustus nu l-ar fi poftit; şi s-a întors cu nasul pe sus şi cu aerul că el era acela care avusese dreptate, până când Augustus, datorită maşinațiilor Liviei, i-a oferit nici mai mult nici mai puțin decât consulatul. Ascultă-mă pe mine, când războaiele civile sunt în toi presupui că, dacă partidul tău e cel care învinge, aceia care s-au luat după celălalt partid, dacă nu mor, or să fie cu siguranță în dizgrație toată viața, reproşându-şi mereu: «imbecili am fost să alegem partidul care a eşuat». Pe câtă vreme în

realitate e invers, totul se uită, imbecili sunt cei care s-au raliat partidului care a avut dreptate, şi nimeni nu se gândeşte să-i răsplătească; ceilalți, fie că se căiesc şi se bal cu pumnii în piept, fie măcar, că fac pe obraznicii ca Piso, sunt de îndată înălțați la cele mai mari onoruri."

Tonul didactic pe care şi-l luase Germanicus ca să mă îndoctrineze în felul ăsta m-a distrat grozav. Câte cazuri asemănătoare nu-mi reveneau în minte din cronica noastră absolut recentă, câte nume nu-mi asaltau memoria, în aşa fel încât, uitând aproape cu totul locul şi timpul în care mă aflam era cât pe-aci să-i spun: „Cum de nu? Uită-te la cutare de pildă, care-a fost cu guvernul de la Salo, profitând de pe urma asta până-n ultima zi, uită-te la cutare, care descria în ziare sărbătorile nemților ce luptau împotriva Romei, uită-te ce bine s-au aranjat..."

„Ei, Piso e leit taică-său, şi-o mai, are pe deasupra şi pe Plancina, geniul rău al Liviei, care i-a adus o zestre însemnată şi privilegiul strămoşilor ei iluştri; se laudă că fiii lui sunt de neam mult mai nobil decât mine şi decât Drusus; şi, într-adevăr, la Roma nu făcea altceva decât să-ncerce să bage zâzanie între noi doi şi să împartă curtea în două tabere, ca şi cum ar fi fost fatal că existau două partide, al meu şi cel al lui Drusus. Noroc că Drusus e băiat bun, şi ai văzut, ce bine ne înțelegem, într-adevăr, un caz fericit, doi frați care să se iubească. Şi Livia acum îl îmbrobodeşte

şi pe fiu-său Tiberius, aşa cum a făcut atâția ani şi cu Augustus."

Spuneam că traversam Cappadocia, îndreptându-ne spre Armenia. Am apucat-o la început spre Septentrion venind din Siria, până în oraşul Mazaca; tocmai în zilele acelea, Cappadocia devenind provincie, fusese numită Cezareea, în amintirea lui Augustus; şi de acolo am apucat-o spre răsărit, şi mă înspăimânt şi acum, dacă privesc o hartă a Asiei Mici, când văd ce mare întindere de pământ am parcurs în anotimpul acela. Desigur, trăind chiar şi în mijlocul lor, mi se părea extraordinară uşurința cu care se deplasau romanii de la un capăt la altul al lumii cunoscute, pe nişte distanțe care, măsurate în trap de cal, sau, şi mai rău, în pas de legionar, astăzi ni s-ar părea astronomice. E adevărat că progresul acesta al vitezei transporturilor e de dală foarte recentă şi că pe vremea bunicului meu îți trebuia tot atâta timp ca să ajungi de la Modena la Roma ca şi pe timpul lui Tiberius, ba chiar şi mai mult; şi drumurile erau cu mult mai proaste la jumătatea secolului al nouăsprezecelea decât pe atunci, şi poate şi mai puțin sigure. Până la Cezareea străbătusem câmpii şi munți mergând pe un drum frumos şi larg, pavat cu frumoase pietre miliare şi la sfârşitul zilei, după fiecare etapă de treizeci sau patruzeci de mile, exista întotdeauna câte un adăpost, câte o locantă pentru funcționari, curieri şi călători, cu grajduri pentru caii de schimb, cu

restaurante, cu grânare, cu posturi de pază, cu servicii ultrarapide de expediere a corespondenței sau a ordinelor, cu servicii de veterinari şi de poliție, cu muncitori pentru lucrările ele reparație a drumului. Un drum acceptabil (şi lucrau tocmai atunci la el, ca să-l facă mai larg şi mai comod) am găsit de la Cezareea până la frontiera cu Armenia: şi unul mai prost dincolo de frontieră. De aici încolo marşul a devenit mai încet; şi mai aspre şi mai sălbatice locurile, prin fundul unor văi bolovănoase, prin strâmtori la ieşirea cărora se aflau mari întinderi, pustii, doar ici-colo, în porțiunile mai umede din preajma vreunei ape, pâlcuri de verdeață şi colibe; şi-ți închideau perspectiva munți înalți, deja striați de zăpada lui septembrie.

Până când odată, pe înserate, am ajuns, sub pâcla unor nori care acopereau priveliştea din toate părțile, într-o tabără foarte numeroasă, cu oameni care ieşiseră înaintea noastră să ne întâmpine cu onoruri; notabilități cu straie somptuoase până la pământ şi cu mâneci lungi care le dădeau un aer ciudat efeminat, dacă n-ar fi avut cu toții bărbi lungi pătrate, inelate şi strălucind de unsori, şi tiare înalte pe cap. Sau nişte tichii rotunde din blăniță neagră; şi cavaleri înarmați, cu cuirasă şi cu arcuri cu săgeți, pe cai aprigi, pe care-i cabrau şi-i jucau în cerc; şi mulțime de rând, cu cuşme frigiene pe cap şi pe sub tunici cu şalvari foarte largi. Ne-am petrecut

noaptea într-un cort foarte luxos. În dimineața următoare, când am ieşit să privesc împrejur, am văzut profilându-se pe un cer incredibil de clar, din mijlocul unei întinderi arse şi sterpe, un munte răzleț şi foarte înalt, un fel de Etna sau de Fuji Yama, un con de stâncă dură, opacă, şi cu vârful strălucind de zăpezi şi de ghețuri.

Nu ajunsesem niciodată până prin părțile astea în secolul al douăzecilea; ajunsesem doar până la Cezareea şi atât; vedeam pentru prima dată muntele ăsta şi mă întrebam care putea fi, trebuie să fi avut un nume ilustru, atât de înalt, după un calcul rapid de peste cinci mii de metri şi cu o înfățişare atât de pură; nu te mai săturai să-l admiri, avea farmecul lucrurilor care nu sunt numai frumoase şi armonioase, dar care-ți trezesc şi amintiri vagi, te fac să te gândeşti la o legendă, la o revelație supranaturală. Nimeni n-a ştiut însă să-mi spună nimic afară de numele lui, care-mi suna ca Massis.

Am pornit din nou la drum şi, după un scurt marş triumfal, prin nişte mulțimi care ne deschideau calea prin mijlocul lor agitând frunze de palmier şi ramuri de măslin şi alți oameni care ne ieşeau în întâmpinare călare pe catâri şi pe cămile, şi nişte soldați superbi călări, cu armele intarsiate cu aur şi cu argint, am ajuns la cetatea Artaxata, capitala, în vecinătatea unui fluviu cu ape repezi, aproximativ acolo unde se află astăzi granița dintre Turcia şi Rusia, ca să vedeți cât de

departe ajunsesem. Aşa cum am făgăduit, nu voi descrie sărbătoririle şi felul cum am fost primiți; nici cum, cu ocazia unei ceremonii fastuoase, foarte colorate, în fața unui amfiteatru de principi şi de principese în veşminte de mătase şi cu blănuri prețioase – femeile cu fața pe jumătate acoperită, după cum mi-au spus mai apoi, moda asta venea nici mai mult nici mai puțin decât de la Medeea – şi-n fața mulțimii de cetățeni, nişte oameni oacheşi, foarte vioi, cu plete lungi şi negre pe spate şi cu nasuri coroiate, Germanicus a împodobit cu vălul regal capul sus-numitului Zeno. Zeno, ca-n basme, era fiul unui rege învecinat, care a venit de mic copil printre armeni, le învățase limba şi nu mai plecase de la ei; iar armenii l-au vrut ca rege, după ce l-au izgonit pe cel indigen, pe care-l avuseseră mai înainte; mai bine un străin, s-au gândit ei, care din dragoste pentru noi şi-a schimbat locul şi limba şi felul de trai, decât unul dintre ai noştri; îi cunoaştem prea bine pe ai noştri.

M-am împrietenit în zilele acelea cu un membru important din colonia ebraică, Simion Hakanai. M-a poftit într-o după-amiază la el la cină, într-o casă de țară, pe care o avea acolo unde podişul începe să se înalțe vălurit şi de unde se avântă în sus muntele magic despre care v-am vorbit. Stăteam tolăniți în grădină, pe covoare moi, după cină, trăgând în piept prin nişte tuburi lungi fumul unor ierburi aromatice, uscate, care ardeau mocnit în

găoacea unei nuci de cocos, şi care se numeau *narghile,* cu privirile aţintite spre crepuscul, şi numi puteam lua ochii de la munte, de la vârful acela alb şi atât de diafan profilat pe cerul violet; şi mă îndepărtasem cu totul de toţi cei din junii meu. Mi-am revenit numai atunci când l-am auzit pe evreu că-mi spunea, în greaca lui ciripită atât de ciudat:

„Acesta e muntele Armeniei despre care pomeneşte cartea noastră sfântă. E muntele pe care a venit să se aşeze, după potopul universal, profetul nostru Noe, cu arca pe care-a construit-o dânsul, şi-n care-i adăpostise pe fiii şi pe nurorile sale şi animalele perechi, toate fiinţele pure sau impure care se mişcă pe pământ sau pe ramurile copacilor."

Bineînţeles, cum de nu mă gândisem oare până atunci?

„Ararat", am spus ca pentru mine, fără să-mi treacă prin gând că Simion avea să recunoască numele. Şi-am continuat traducând pe greceşte, ceea ce-mi aminteam mai bine, dintr-un verset latinesc al Genezei: „Şi după patruzeci de zile Noe a deschis ferestrele arcei şi-a lăsat liber corbul..."

Simion m-a privit uluit.

„Ararat înseamnă în limba noastră toată ţara şi tot neamul armenilor. Şi pe acesta noi îl numim muntele Araratului. Dar cum de ştii tu asemenea lucruri? Voi, romanii, nu credeţi, bineînţeles, câtuşi de puţin în poveştile cu Deucalion şi Pirra, dar ignoraţi şi revelaţia minunată care face din noi

poporul preferat al Domnului.”

Mi-a venit atunci ideea năstruşnică să mă distrez puțin pe socoteala evreului acestuia, fiind sigur că n-aveam să-l mai revăd niciodată; şi-am început să-i spun citate din Vechiul Testament, din Geneză, din Exod, şi sentințe din Ecleziast şi din Profeți, puținul pe care mi-l aminteam sau credeam că mi-l amintesc; şi uimirea lui a fost înlocuită cu un fel de spaimă, şi s-a aruncat la picioarele mele, mi-a sărutat sandalele, şi m-a întrebat tremurând dacă nu cumva eram un profet, „de când aşteptăm noi un profet, şi de-atâta amar de vreme ne pedepseşte Dumnezeu şi nu ni-l mai trimite”, şi-a continuat să vorbească aşa plângând, şi rugându-se în ebraică. Şi numai când a băgat de seamă că nu înțelegeam o iotă din ebraică, a început să dea crezare cuvintelor melc, că nu eram decât un cetățean roman care cunoscusem evrei la Roma şi că lucrurile pe care le spuneam le învățasem de la ei. „Chiar şi cuvintele acelea ale lui Solomon? Nu ştii că sunt tainice?” Nu ştiam să fi citat nimic din Solomon; poate însă că vreunul din citatele mele, printr-un joc capricios al memoriei, fusese mult mai exact decât îmi imaginasem eu.

Ne-am înapoiat în Siria când era deja iarnă, şi-n primele zile ale anului care a urmat, 19, am debarcat la Alexandria, Germanicus, eu şi o escortă redusă, ca să vizităm vechile monumente ale Egiptului. O călătorie de plăcere şi nimic

altceva! Tiberius însă s-a supărat foarte tare. Mai întâi de toate, debarcasem fără încuviințarea lui; fiindcă trebuia o autorizație specială, pentru cine nu era plebeu sau negustor, ca să între în Egipt, considerat zonă militară, deoarece era, aşa cum spunea Tiberius, cheia Mediteranei, şi cu cât era mai important şi mai puternic vizitatorul, cu atât mai mare era şi tentația lui să încerce să devină stăpân acolo; cu atât mai mult cu cât țara era mare producătoare de grâu şi-n preajma porturilor ei se aflau grânarele în care se strângea grâul, pentru necesitățile armatei şi ale populației din Roma. Strângerea, conservarea şi distribuirea grâului constituiau monopol imperial, grânarele şi silozurile fiind păzite de către militari care țineau socoteala oricăror ridicări de grâu. Când rezervele din Italia sau de la Roma începeau să scadă, porneau din Alexandria convoaie încărcate, escortate de nave de război. Armatorii care-şi angajau navele în acest trafic erau siguri că fac afaceri bune; şi, oricum, fiindcă erau încurajați să-şi construiască mereu alte nave noi, mai iuți şi mai solide, în măsură să înfrunte marea şi-n timpul iernii, valoarea navelor lor era scăzută din capitalul încasat din impozite.

Germanicus însă a făcut şi mai rău decât să debarce fără permis. Aflând de la autoritățile care veniseră să-l salute la sosire că țara era în suferință din cauza lipsei de alimente, a ordonat să fie deschise grânarele şi să i se distribuie

populației o mare parte din provizii. Imediat şi-a câştigat simpatia poporului, arătându-se atât de liberal, atât de deosebit de guvernatorii inflexibili; şi cu simplitate, abordabil pentru oricine, umbla fără nicio escortă, numai în pelerină şi cu sandale după moda grecească. Şi de această simpatie ne-am convins în ziua în care ne-am dus să vizităm portul şi farul. Din insula Faros am mers pe un dig de bolovani până la stânca pe care se înălța farul; un turn impunător din marmoră strălucitor de albă, foarte înalt, pe care l-am apreciat mai înalt decât farul de la Genova care e totuşi de peste o sută de metri; un spectacol mai înălțător pentru mine, chiar dacă veneam din splendidul oraş cu străzi foarte largi şi cu edificii somptuoase, decât îngrămădirea de zgârie-nori de pe promontoriul de la Manhattan. Un corp de gardă alcătuit din soldați romani la picioarele turnului îl păzeau ca pe cel mai prețios bun al imperiului. Ne-au dat să înțelegem că faptul că ne îngăduiau, lui Germanicus şi mie, să urcăm până la etajele superioare, era o excepție cu totul deosebită, dacă nu chiar o încălcare a unor dispoziții cât se poate de severe. Am urcat un timp care ni s-a părut infinit nişte trepte înalte, uitându-ne din când în când prin nişte ferestre mari, căscate în golul cerului, până la ultimul etaj; acolo ne-au arătat vasele pline cu uleiuri minerale care ardeau toată noaptea şi oglinzile gigantice din metal care multiplicau strălucirea flăcărilor precum şi

sistemul de paravane care le dădeau intermitența; şi ne-au spus că lumina se zărea de la o depărtare de treizeci şi şase de mile. Sprijinit de parapet, cu privirile pierdute pe marea înconjurată de un orizont foarte îndepărtat, simțeam vibrând uşor turnul bătut de vântul care venea dinspre larg; fixând cu privirea marginea marmoreică profilată pe fondul mării, vedeam cum oscila în ritm lent, aşa cum văzusem oscilând Empire State Building deasupra rețelei de străzi şi de bulevarde de la New York; extraordinar acest arhitect, Sóstratos din Cnidos, fiul lui Dexíphanes (îi citisem numele jos, pe o placă dedicată Dioscurilor, salvatorii marinarilor, în folosul cărora înălțase construcția respectivă), extraordinar pentru faptul că a putut să-i dea fără ajutorul armăturilor de oțel şi de ciment această binevenită elasticitate. Ne-am întors târziu, pe-nserate, pe şosea, de-a lungul cheiurilor din portul de la răsărit, pline de nave lungi de câte şase-şapte stadii, amestecându-ne într-o mulțime compactă de marinari, de hamali, de oameni de toate neamurile, greci, egipteni din Deltă şi din interior, negri, arabi, evrei, indieni, locuitori din toate colțurile Asiei, trecând prin fața depozitelor, a magazinelor şi-a birourilor armatorilor şi-a negustorilor din Italia şi din Galia. S-a răspândit zvonul că bărbatul înalt, cu înfățişare nobilă, îmbrăcat ca un om din popor, era Germanicus, nepotul împăratului; şi ne-am trezit înconjurați, înghesuiți, tot mai asaltați de o

mulțime care aplauda, care voia să-l vadă îndeaproape pe binefăcător, să-l aclame, să-i atingă mâna sau tivul de la pallium; gloata se tălăzuia, se înghesuia, şi devenise de-acum amenințătoare în entuziasmul ei; şi-ntr-adevăr am fi sfârşit-o rău dacă n-ar fi venit în grabă ca să ne facă puțin loc în jur un grup de soldați romani.

„Şi acum e vremea s-o pornim", mi-a spus Germanicus când am ajuns acasă, năduşiți, în stare jalnică. „Dacă nu plecăm imediat spre interiorul țării, risc să primesc un ordin din partea lui Tiberius, care să mă declare duşman al Romei pentru că, distribuindu-le grâu nefericiților ăstora, i-am pus poate pe cetățenii cei trândavi în situația să renunțe la o distribuire suplimentară de pâine şi de făină."

Şi aşa ne-am îmbarcat în ziua următoare la Canopo, pe o navă cu o pânză mare şi albă, ca să urcăm în susul Nilului. Eram curioşi, atât Germanicus cât şi eu, şi mai mult eu decât dânsul, să vedem vechile monumente ale țării; cum vor fi trăit acei urmaşi ai unei extrem de vechi civilizații, atât de îndepărtată în timp încât mi se părea, amintindu-mi de Egiptul secolului douăzeci, că adăugase prea puțin în răstimpul a nouăsprezece secole la decăderea pe care o aveam sub ochi; mereu aceiaşi nelipsiți felahi pe câmp, culturile îngrijite, înşirate de-a lungul fluviului şi repede curmate de întinderea galbenă şi arsă a deşertului, piramidele care-şi pierduseră deja

tencuiala strălucitoare şi se-nălțau solitare în marea de nisip, şi lângă ele aşezări mizere cu colibe din paie şi din lut. Am găsit de pildă templele de la Teba ceva mai puțin ruinate decât sunt astăzi, dar şi atunci în ruină; şi nimic din cetatea cu o sută de porți cântată de către Homer; Cornelius Gallus, soldățoiul acela pe care Ovidius mi-l lăuda mereu ca pe unul dintre cei mai sensibili poeți elegiaci de la Roma, ca să reprime o răscoală a indigenilor excedați de impuneri, sfârşise prin a distruge şi ceea ce mai rămăsese în urma stricăciunilor săvârşite de regii persani, bombardând cu maşinile de război palatele şi templele, o distrugere stupidă şi inutilă, aşa cum au făcut întotdeauna generalii din toate timpurile, fie ei înarmați cu tunuri sau cu baliste, lansând bombe incendiare sau aruncând torțe, fie poeți sau diletanți care se desfată cu literatura şi cu artele sau se laudă că n-au deschis niciodată alte cărți în afară de cele de tactică sau de regulamente militare. Şi de-a lungul Nilului, alături de colonada templului de la Luxor, n-am văzut altceva decât colibe nenorocite de indigeni care scoteau apa din fluviu eu găleți din împletituri şi cultivau în grădini mici şi împrejmuite grâu şi legume.

Am dat peste un preot în templul lui Amon care ne-a tradus în greceşte nişte hieroglife scrise pe pereți. Era un bărbat tânăr şi trist, avea o infinită oboseală în mişcări şi-n cuvinte, ca şi cum ar fi dus pe umerii lui firavi povara celor patru mii de

ani încărcați de istorie, o istorie în fond monotonă, a unei civilizații neschimbate de pe timpurile celor dintâi dinastii.

„Ați trecut pe la Akhetaton, ce-ați văzut acolo?”

I-am răspuns că ne arătaseră de pe vas nişte resturi de ziduri şi câteva coloane solitare, spunându-ne că era tot ceea ce mai rămăsese din oraşul construit de marele Amenhotep. Că ne sfătuiseră însă să nu coborâm pe uscat, n-am fi avut ce vedea mai mult.

„Au avut dreptate.”

O pauză îndelungată.

„Au avut dreptate.”

Din nou o lungă tăcere. Stăteam la umbra unui pâlc de verdeață de pe malul fluviului, printre ruine şi ziduri străvechi. Vedeam din locul acela dunele galbene şi golaşe din Valea Regilor, treceau bărci în jos pe apă, cu pânza lor triunghiulară şi cu catargul încovoiat. O privelişte veche de o sută de secole, şi care avea să rămână neschimbată cel puțin pentru alte două mii de ani. Preotul a început din nou să vorbească; ca şi cum cuvintele ar fi fost de plumb în gura lui, dar trebuia să le rostească oricum, cu greutatea şi cu tenacitatea unui muribund care se teme că va muri fără să fi spus tot ceea ce are pe suflet.

„Cu o mie patru sute de ani în urmă. Frumoasa Nefertiti i-a spus tânărului ei soț: «Teba mă apasă, de ce să nu ne căutăm o altă capitală, mai la Septentrion?» Iar Ekhaton, pentru că aşa îşi

schimbase numele regele, a ales un loc la trei sute de mile mai la vale. Era o câmpie netedă, săpată în pereții stâncoşi care închid Nilul de fiecare parte, şi se întindea pe o suprafață de peste şase mile de-a lungul țărmului drept. Paralel cu țărmul se desfăşura Drumul Regelui, de-a lungul căruia se înălțau palatul imperial şi marile temple. Şi mai erau şi alte bulevarde foarte largi, legate între ele prin străzi croite în unghi drept. Reşedințele marilor funcționari şi ale ofițerilor curții erau înconjurate de grădini vaste, cu piscine şi cu pavilioane. Pereții atriilor erau decorați cu picturi de o mare finețe, inspirate dintr-o artă realistă, în contrast izbitor cu cele imobile şi hieratice, obişnuite de-atâtea secole; câini care alergau, păsări în zbor, tauri înnămoliți, peşti jucându-se în albastrul imaculat al fluviilor. Palatele aveau locuințe speciale pentru sclavi şi altele particulare, cu băi spațioase şi cu saloane de primire. Ceva mai încolo, la poalele muntelui, erau locuințele funcționarilor de rând, ale meşteşugarilor, ale negustorilor. Străzi largi urcau în serpentine până sus pe munte. O grădină zoologică cu cele mai rare animale din Asia şi din Africa se afla lângă palatul de la Septentrion. Tutmosis, faimosul sculptor, avea o casă intru nimic mai prejos decât acelea ale marilor demnitari, cu un atelier vast pentru ucenici. Şi cartierele muncitorilor şi ale oamenilor de rând, situate în apropierea cimitirului, erau frumos aranjate şi din piatră solidă, cu rețele

regulate de drumuri, prin verdele arborilor. Nu se mai văzuse niciodată pe lume şi nici n-o să se mai vadă un oraş atât de frumos şi de ordonat şi de bogat. Dar, la fel de repede cum luase ființă, tot atât de repede a şi decăzut. După moartea marelui rege, a ajuns la putere un partid reacționar, şi urmaşii au mutat din nou capitala la Teba, templele au fost distruse, mormintele prădate şi din metropolă n-a mai rămas nimic decât urmele străzilor şi ale străduțelor, acoperite de nisipul deşertului."

Preotul vorbise ca şi cum ar fi recitat o rugăciune. Apoi a tăcut îndelung şi nimeni dintre noi n-a mai îndrăznit să rupă tăcerea. A început după aceea să vorbească din nou:

„Toate astea s-au întâmplat sub domnia lui Ekhaton strălucitorul, iluminatul de zeul Eton, începutul şi splendoarea vieții; şi a regalei sale soții, preaiubita, stăpâna celor două țări, Nefer Nefer Nefertiti, frumoasă de frumusețe, înfloritoare de eternă splendoare."

Spunând aceasta, a ridicat brațele spre cer, şi s-a aplecat să sărute marginea togii lui Germanicus, şi apoi s-a îndepărtat, lăsându-ne în suflete cu un fel de melancolie care era şi regret pentru trecut, şi teamă de viitor; pentru mine care confundam de acum în aceeaşi neliniştită previziune şi viitorul acelor vremuri, şi viitorul acestora; şi pentru Germanicus, stăpânit din nou de presimțirea apropiatei lui morți.

„Iată”, a spus el, „cum civilizația aceasta atât de veche, pe lângă care a noastră e o treabă de parveniți şi de îmbogățiți, şi-a început de-atâtea secole decadența. Ce se va întâmpla cu ea peste alte câteva secole? Nisipul deşertului va acoperi şi ruinele astea răzlețe, nu va mai exista nici măcar amintirea unei atât de mari străluciri, a atâtor suferințe, a atâtor eforturi inutile, de a da un sens unei existențe atât de trecătoare. Ei, să nu ne gândim însă la lucruri triste. Gallus, a rostit apoi el pe alt ton, întorcându-se spre tânărul său ofițer aghiotant Cestius Gallus, un soldățoi cam incult, dar devotat şi săritor, ai dat dispoziții să fie gata barca şi să putem traversa mâine, înainte de a se lumina de ziuă, pe celălalt țărm? Te-ai informat pe ce drum s-o apucăm ca să mergem să vedem Coloşii?”

Cestius Gallus l-a asigurat plin de zel că totul era în ordine, că ştia unde se aflau Coloşii, făcuse *o* cercetare pe acolo de dimineață, şi-i şi auzise vorbind, vorbeau pe greceşte şi spuneau nişte lucruri extraordinare, „ştiau de sosirea ta, Germanicus, şi erau foarte fericiți din cauza acestui fapt”.

„I-ai auzit tu, chiar tu însuți?”

Gallus s-a cam fâstâcit.

„Uite, ca să-ți spun drept, eu am ajuns ceva mai târziu, soarele era de-acum sus, şi terminaseră de vorbit. Era însă cineva acolo, un țăran care fusese în Siria, ştie greceşte şi ceva latineşte, era soldat

în legiunea a zecea. Şi atunci când a aflat cine sunt eu a venit şi mi-a repetat cuvintele rostite de Coloşi.”

„Iar tu i-ai dăruit o monedă de aur, nu-i aşa? Când ai să devii şi tu mai şmecher, Gallus? Aghiotantul ăsta brav al meu”, a zis el întorcându-se către mine, „o să aibă o bătrâneţe fericită. Fiindcă numai atunci o să ajungă să înţeleagă toate gogoşile pe care le-a auzit în viaţă, ş-o să râdă de n-o să mai poată, în timp ce acum, când le aude, se uită la mine ca să vadă dacă şi când trebuie să râdă. O să facă carieră, o să ajungă general.”

În dimineaţa următoare, în zori, ne aflam în faţa Coloşilor lui Memnon. Mi s-au părut doar cu ceva mai puţin căzuţi în ruină decât sunt astăzi; unul era deja decapitat. Şi acum vă rog să mă credeţi că l-am auzit într-adevăr pe Colosul din stânga lamentându-se; nu rostind cuvintele distincte pe care i le reprodusese ţăranul lui Gallus. Dar lamentându-se; un glas tainic şi uimitor, care peste puţin avea să se stângă pentru totdeauna şi pentru care, dac-ar fi fost să fie singurul lucru şi tot mi s-a părut că merita osteneala de a mă fi strămutat în acele vremuri. Peste câteva momente când soarele se înălţase din spatele unei coline sterpe de nisip, şi primele sale raze atinseseră vârful uriaşei statui şezânde, iată că s-a auzit sunetul acela; mai întâi înăbuşit, şi singurul fenomen cu care aş putea să-l compar ar fi

foşnetul care se aude în fundul unei cochilii; apoi mai clar şi mai limpede, din ce în ce mai clar şi mai limpede până când a răsunat triumfător ca sunetul unei trâmbițe de argint.

După ce sunetul a încetat, pe neaşteptate, Germanicus m-a întrebat ce părere aveam despre asta, şi dacă m-am uitat bine ca nu cumva să fi fost în spatele colosului sau în apropierea pâlcului de palmieri cineva care să fi făcut zgomotul respectiv ca să-i păcălească pe vizitatori. I-am răspuns că nu văzusem pe nimeni şi că mi se părea că era vorba de un fenomen natural, chiar dacă explicația lui era necunoscută. Germanicus nu era însă de aceeaşi părere şi continua să privească bănuitor în jur. Dar nu era nimenea cât vedeai cu ochii care să poată fi învinuit de vreun truc: doar Cestius Gallus se apropiase de Colosul din stânga şi zgâria ceva pe el. M-am apropiat de el şi am văzut că piciorul statuii era acoperit cu nenumărate inscripții, unele latineşti, majoritatea în greceşte, câteva chiar cu caractere egiptene, aceleaşi banale exprimări ale turiştilor din toate țările şi din toate secolele; şi-am citit cu uimire că unii se plângeau că veniseră câteva dimineți la rând şi că găsiseră statuia tăcută, că alții dimpotrivă zăboviseră mai multe zile ca să audă în fiecare dimineață sunetele acelea minunate, fapt care-mi confirma părerea că era vorba de un fenomen natural, provocat de încălzirea fie şi minimă a părții celei mai ridicate a statuii datorită

primelor raze de soare; la fel cum umiditatea sporită a aerului, un văl de nisip prin văzduh stârnit de vânt, sau ceva asemănător, era de ajuns ca să compromită efectul. M-am aplecat ca să citesc ce scrisese Cestius Gallus. „*Veni, vidi, ódivi*“ şi iscălitura „Cestius Gallus cent. X. Leg.”. Ar fi trebuit să-mi imaginez. Cea mai banală frază, de vreo cincizeci sau şaizeci de ani încoace, care-ar fi putut fi spusă de către un militar dorind să fie spiritual sau sentențios, una dintre nenumăratele parafrazări ale celebrei fraze, pe care Caesar nu o pronunțase niciodată, dar pusese să fie înscrisă pe o tabelă adusă în triumful care a urmat războaielor din Pont; cu greşeala de ortografie a soldatului prea puțin instruit, *ódivi* pentru *audivi.*

Acum scurta viață a lui Germanicus se apropia de sfârşit; nu-l prevedeam atât de apropiat de mine, care-mi aminteam că citisem ca student în Tacitus descrierea funeraliilor sale la Roma, şi doliul şi groaza întregii cetăți; nu mai ştiam însă în ce an se întâmplaseră toate lucrurile acelea; şi-mi făceam iluzii că destinul lui avea să se împlinească mai târziu, că-mi mai rămânea timp destul ca să mă bucur de prietenia lui, că măcar despre această perioadă în care-i devenisem atât de nelipsit aş fi putut păstra o amintire cu totul senină.

Stăteam adesea de vorbă îndelung, doar noi singuri, noaptea, privind cerul de la răsărit, atât de transparent, şi stelele acelea atât de

strălucitoare pentru simțurile noastre, cu mult mai ascuțite decât cele de astăzi. Numeroase cunoştințe cu privire la cer şi la pământ aveau încă de pe atunci romanii, care după aceea s-au pierdut în timpurile barbare care au urmat. Considerau drept sigur faptul că pământul era rotund, vorbeau despre posibilitatea existenței antipozilor; şi nu m-am mirat deloc odată când Germanicus s-a referit la ceva asemănător atracției universale, explicându-mi cum toate apele de pe glob se întorc în centrul lui. Şi mi-a produs o extraordinară neliniște, ca şi cum ar fi recitat un poem înălțător, în seara în care ne-am întors după ce am văzut Coloşii lui Memnon, spunându-mi că poate eu aveam dreptate, era un fenomen natural sunetul acela auzit, poate că era revelația, prin bunăvoința zeilor, a ceea ce trebuie să fi fost uimitoarea şi minunata armonie creată de mişcarea astrelor, şi pe care noi nu o percepem fiindcă suntem în permanență învăluiți de *„dulcissimus incredibili suavitate concentus, jucundissima musica”.*

Întorşi din călătoria aceea, ajunşi în Siria, am aflat că Piso profitase în chip arbitrar de absența şefului revocând toate ordinele date de acesta la plecare şi substituindu-le cu dispoziții contrare. Germanicus n-a avut însă răgazul să pună lucrurile din nou în ordine, fiindcă aproape imediat după aceea s-a îmbolnăvit de o boală misterioasă. Asta s-a petrecut când se afla de

câteva zile la Antiohia, capitala Siriei, şi trimisese după Piso să fie chemat ca să-şi justifice comportarea. Piso s-a înfăţişat cu mare pompă şi cu o suită regală; a avut loc un schimb de cuvinte aspre, după care au urmat aparente semne de reconciliere, şi un banchet la sfârşit, la care părea, pentru cine nu era la curent cu situaţia, că Piso şi Germanicus erau cei mai buni prieteni de pe lume. Pleacă Piso şi imediat Germanicus se îmbolnăveşte. Mă trezesc într-o dimineaţă în cubiculum cu Agrippina, plânsă, speriată şi totodată furioasă, care-mi spune că s-au găsit nişte formule magice în palat scrise pe nişte plăcute de plumb, descântece cu numele lui Germanicus şi blesteme; una mi-a şi arătat-o, văzând expresia mea neîncrezătoare, o formulă într-adevăr groaznică, fără gramatică şi fără ortografie, şi parcă şi acum îmi amintesc cum începea: „DII IFERI VOBIS COMEDO GERMANICU GERM. FILIUS QUOD ICIDAT OMNIA ÎN ADVERSA, zei infernali, vi-l încredinţez pe Germanicus, fiul lui Germanicus, ca să-i meargă totul rău”, şi urma o înşiruire a diverselor părţi ale trupului său, *„bucas dentes labias nasu ficura cor intestinas bracia caput oclos“* şi aşa mai departe, nefiind omisă niciuna, fiindcă toate trebuiau să se vlăguiască şi să putrezească.

„E o glumă, sau poate că e răzbunarea vreunui soldat străin, nu vezi că nici măcar nu ştie să scrie în latineşte?

Am mai văzut eu asemenea formule prin Italia, prin Provența. *Tabellae defixionum.*[207] Asta-i treabă de muieri superstițioase”.

„Muieri superstițioase să zicem. Dar stai, să vezi. Şi grămăjoarele de oase care au fost găsite în subterane, şi osemintele, şi putreziciunea atârnate de ziduri? Şi nu e numai asta singura, mai sunt şi alte asemenea *tabelle,* asemenea invocații către zeii infernali, s-au găsit doar nenumărate, e un întreg plan foarte bine combinat, şi la ce foloseşte că scriu şi eu la rându-mi *tabelle e oro rogo obsecro Proserpina*[208] să-i trimită moartea lui Piso? În treburi de astea învinge cine ajunge primul. Te rog, să nu-i spui nimic de asta lui Germanicus, acum mă duc să văd dacă nu se poate face un contra descântec; se spune că ar fi aici nişte preoți ai lui Isis care sunt mai meşteri în a rupe vrăjile şi a face altele împotriva lor, dau fuga la ei, şi între timp o să pun să se scrie un blestem împotriva Plancinei, ca totul să i se vatăme şi să-i putrezească, *vanter, crura, coma*, *pedes, digiti, mamille, umbilicus*, *dentes*, *bucea, cunnus.”*

Era într-adevăr ca ieşită din minți biata Agrippina, era pentru prima dată când o auzeam folosind vorbirea slujnicelor şi a sclavelor. Şi m-a părăsit plecând în goană, şi cu siguranță că se ducea la preoții aceia meşteri, în ruperea vrăjilor,

---

207 Invocații magice.

208 Scriu „invocații şi-i spun, îi cer, o rog pe Proserpina”.

aşa cum am văzut-o alergând, cu aceeaşi încredere oarbă, pe soția unui prieten de-al meu, diplomat, la călugării din Via Veneto de la Roma, despre care se spune că au acelaşi meşteşug, ca să-i rupă o vrajă pe care i-o făcuseră în Spania ca, de fiecare dată când ieşea cu maşina, să calce pe câte cineva.

Bineînțeles că nu voiam să dau crezare unor asemenea vrăjitorii, mă încăpățânam să cred că erau nişte răzbunări superstiționase ale unor soldați care aveau câte ceva împotriva comandantului lor, sau ale unor funcționari penalizați; dar ca un cavaler roman ca Piso să se gândească într-adevăr să atragă moartea lui Germanicus prin otrăvuri sau prin alte vrăji, aşa ceva nu credeam să fie posibil, oricâtă ură ar fi existat sau ambiții ascunse, şi nici nu puteam să mă conving că ar fi putut proceda astfel din însărcinarea lui Tiberius. Aşa, la prima vedere, mi se părea că boala lui Germanicus era una dintre acele boli tropicale care se iau şi în zilele noastre; poate că-i pătrunseseră în corp spori de amibă, cu o violență deosebită, fiindcă le recunoşteam simptomele, dizenteria şi slăbirea rapidă. Exista un medic bun în suita lui, care stătuse multă vreme la hotarul cu Etiopia, mi-a mărturisit că nu credea nici în farmece, nici în otrăviri, boala asta o mai întâlnise deja, acolo se lua din apele murdare sau de la muşte; nimeni nu murea, afară de cei care nu reacționau la depresiunea puternică

pe care o provoca boala însăşi; „iată de ce nu sunt liniştit în privința lui Germanicus, e convins că a fost otrăvit, sau că i s-au făcut farmece, nu ştiu bine, şi faptul ăsta îl face să se simtă din ce în ce mai rău”.

Şi-ntr-adevăr, în aceeaşi seară Germanicus a trimis să mă cheme; avea înfățişarea unui bătrân şi privirile fără nimic din vechea şi mândra lor strălucire.

„Nu mai am niciun fel de îndoială, Piso m-a otrăvit, sau vrăjitoarea aceea de Plancina, în seara în care am luat masa împreună, la banchetul solemn al împăcării, ar trebui să-l numesc al ipocriziei. Iar acum, când i-am ordonat să plece tărăgănează preparativele, fiindcă speră că eu o să mor repede şi-o să-l las singur la comanda legiunilor, şi conducător absolut al provinciei. În momentul de față nu sunt îndurerat de faptul că o să mor, de la o bucată de vreme încoace ştiu că ăsta mi-e destinul, *miserrima vita cum pessima morte finire*; sunt îngrijorat însă din pricina Agrippinei, cine ştie ce nenorocire o să-şi atragă asupră-i tot umblând încolo şi-ncoace şi acuzându-i pe toți de moartea mea; şi din pricina copiilor, dacă-i adevărat că urmaşii mei o deranjează pe vrăjitoarea cea bătrână. Fii cu atenție, apără-i cât poți. Du-te la Tiberius, du-te la fratele meu Claudius, care, mai înțelept decât mine, a preferat studiile în locul gloriei militare; povesteşte-le şi unuia, şi celuilalt felul în care am

murit, prin uneltirile unei femei, *muliebre frode.”*

Cu previziunea mea blestemată, am înțeles că de-acum asta era mişcarea cerută, că Germanicus era lichidat; pe de altă parte, mă simțeam dator pentru dragostea pe care i-o purtam, pentru prietenia lui față de mine, să fac totul ca să-l smulg din disperarea aceea resemnată, care de altfel era singurul motiv al morții sale; fiindcă nici acum nu credeam în povestea cu otrăvirea. I-am spus deci că prima lui îndatorire era să se împotrivească soartei; că voința de a trăi şi de a triumfa asupra duşmanilor e mai puternică decât însăşi otrava; dacă credea într-adevăr că Piso aştepta numai moartea lui, să-i trimită vorbă prin unul din numeroşii oameni pe care-i mâna în fiecare zi la palat ca să afle veşti – şi toată lumea spunea că veneau ca să spioneze evoluția bolii – sau să-i scrie o scrisoare că nu murise încă, şi că avea încă şi forța şi energia necesare ca să dea ordine şi să ceară ca ele să fie îndeplinite, şi să se îmbarce imediat ca să părăsească provincia. Când a auzit cuvintele mele, Germanicus parcă a renăscut; l-a strigat cu glas puternic pe aghiotant ca să cheme un scrib, căruia i-a dictat o scrisoare categorică pentru Piso. Iar Piso, fie că a simțit că întinsese prea mult coarda, fie că n-a vrut să confirme prin atitudinea lui nişte acuzații pe care considera că nu le merită, s-a îmbarcat imediat; însă cineva a venit şi i-a spus în taină lui Germanicus că marinarii primiseră ordin să

vâsleaşcă încet, ca să nu se îndepărteze prea mult de provincie.

Timp de două-trei zile, Germanicus a manifestat o mai bună dispoziţie, am crezut cu toţii că trecuse cu bine criza. A fost însă o iluzie de scurtă durată; era clar de-acum că sfârşitul îi era iminent. Ne-a adunat în jurul lui pe noi, toţi cei rămaşi credincioşi, şi a trimis după Agrippina, şi i-a spus să se resemneze cu soarta ei crudă, şi să se lepede de orice mândrie, ca să nu-i aţâţe ulterior pe duşmanii lui; şi, odată întoarsă la Roma, să se străduiască să treacă neobservată şi să ducă o viaţă retrasă. Iar prietenilor, care se arătau gata să renunţe mai curând la viaţă decât la răzbunare, le-a dat sfaturi de moderaţie, şi să aibă încredere în legile sacre ale Romei, mulţumindu-se doar să expună în faţa Senatului felul în care se petrecuseră lucrurile.

După care a cerut să rămână singur cu Agrippina, iar eu, ieşind din încăpere împreună cu Cestius Gallus, cu şeful statului-major şi cu alţi ofiţeri, i-am auzit cu surprindere vorbind între dânşii, cum i-ar fi îndemnat Germanicus la răzbunare, şi cum l-ar fi acuzat el pe Tiberius că-i dorea moartea, răstălmăcindu-i cuvintele şi mai ales tonul.

Şi tocmai mă pregăteam să-i dojenesc şi să le spun să fie mai serioşi în atitudine şi-n afirmaţii, când s-a auzit dinspre camera lui Germanicus un ţipăt înspăimântător, şi-a apărut în prag

Agrippina, mai mult furioasă decât disperată, cu o expresie îngrozitoare, şi cu un glas care răsuna înfricoşător prin atriile şi prin încăperile palatului, a strigat că Germanicus a murit asasinat.

SFÂRŞITUL VOLUMULUI I